

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Факультет історії та географії

З Б І Р Н И К
матеріалів ХХІХ наукової конференції
здобувачів вищої освіти
факультету історії та географії

Травень 2026 року

Полтава
2026

УДК 93(063).378.123

Збірник матеріалів XXIX наукової конференції здобувачів вищої освіти факультету історії та географії. Травень 2026 року. Полтава: ПНПУ, 2026. 303 с.

Публікується за рішенням Ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка від 28.05.2026 р. (протокол № 13).

Редколегія: доц. Вільховий Ю. В. (декан), доц. Лахно О. П. (голова редколегії), доц. Лобода Д. О., проф. Сітарчук Р. А., проф. Шуканова А. А.

Відповідальний за випуск: декан факультету історії та географії, кандидат історичних наук, доцент Вільховий Ю. В.

Збірник містить матеріали з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, релігієзнавства, археології, географії, туризму, історичного й географічного краєзнавства Полтавщини та методики викладання цих дисциплін.

Відповідальність за унікальність тексту, достовірність фактів, дат, імен несуть автори та їх наукові керівники.

Матеріали публікуються в авторській редакції.

© колектив авторів, 2026
© ПНПУ, 2026

ЗМІСТ

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

- Бабак Аліна**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Коваленко О. В.**)
СПАДЩИНА АРХЕОЛОГІНИ ГЕРТРУДИ БЕЛЛ:
ВІД СТВОРЕННЯ МУЗЕЮ ДО ЗАХИСТУ
АНТИЧНИХ ПАМ'ЯТОК 18
- Білка Олена**, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Шаповал Л. І.**)
КАЛЕНДАРНІ СВЯТА ЯК ІНСТРУМЕНТ
ІДЕОЛОГІЗАЦІЇ: НОВИЙ РІК ЗАМІСТЬ РІЗДВА.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЕЛИКОДНІХ ТРАДИЦІЙ 20
- Бондаренко Карина**, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – ст. викл. **Момот А. О.**)
ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРЧОВИХ
ПРАКТИК КОЗАЦЬКОЇ ЕЛІТИ ГЕТЬМАНЩИНИ
XVIII СТОЛІТТЯ 26
- Войналович Олександра**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. **Бабенко Л. Л.**)
ВНУТРІШНЯ ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ
ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В ЕКЗИЛІ 32
- Волошин Максим**, учень 10-Л класу Полтавського наукового
ліцею №3 Полтавської міської ради Полтавської області
(наукові керівниці – проф. **Бабенко Л. Л.**;
вчителька історії та права **Каневська О. І.**)
ПРОБЛЕМА БІЖЕНСТВА В УКРАЇНСЬКИХ
ГУБЕРНІЯХ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ
В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 38

- Ищенко Валерія**, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – проф. **Сітарчук Р. А.**)
ПРОЯВИ ІСЛАМСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ
В РОЗРІЗІ УКРАЇНСЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО ПРОСТОРУ 41
- Кретов Олександр**, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Коваленко О. В.**)
СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ МЕЧ ІЗ МІСТА ГРУБЕШІВ 44
- Литвин Дарія**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Жалій Т. В.**)
ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП СТВОРЕННЯ МАШІВСЬКОЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ (2020–2021 РР.) 46
- Марочканич Анастасія**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – проф. **Сітарчук Р. А.**)
ГЕНЕЗА ПОХОДЖЕННЯ «РУСЬКОЇ ПРАВДИ» 48
- Мехеда Ангеліна**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. **Бабенко Л. Л.**)
СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНЦІВ
З ВІДСЕЛЕНИХ ТЕРИТОРІЙ ЧОРНОБИЛЯ 52
- Мосійчук Оксана**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Шаповал Л. І.**)
ХУСТКА – АТРИБУТ, ОБЕРЕГ, СИМВОЛ
У ВЕСІЛЬНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ 56

- Мураєва Вікторія**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – доц. **Шаповал Л. І.**)
ЕТНОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ХОРЕОГРАФА
ВАСИЛЯ ВЕРХОВИНЦЯ 61
- Нестеренко Тетяна**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – проф. **Бабенко Л. Л.**)
ІСТОРИК ВІКТОР РЕВЕГУК ПРО ПОДІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.
НА ГАДЯЧЧИНІ 64
- Супруненко Руслан**, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – проф. **Бабенко Л. Л.**)
ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО 70
- Тарасенко Дар'я**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – доц. **Жалій Т. В.**)
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООСВІТНЬОЇ ТА
ПРАВОВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОФЕСІЙНОМУ
АРСЕНАЛІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ,
ПРАВознавства та громадянської освіти
(з досвіду роботи полтавського
національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка) 76
- Усик Григорій**, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – проф. **Сітарчук Р. А.**)
ПЕРШІ СПРОБИ УКЛАДАННЯ ДИНАСТИЧНИХ
ШЛЮБІВ У ДАВНЬОРУСЬКІЙ ДЕРЖАВІ
ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ 81

*Збірник матеріалів ХХІХ наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

Фісун Євген, здобувач третього освітньо-наукового ступеня
вищої освіти (доктор філософії) ПНПУ імені В. Г. Короленка
зі спеціальності В 9 Історія та археологія
(наукова керівниця – проф. **Бабенко Л. Л.**)
САМОГОНОВАРІННЯ У ПОВОЄННІЙ ПОЛТАВЩИНІ:
МІЖ СОЦІАЛЬНОЮ ДЕВІАЦІЄЮ,
ЕКОНОМІЧНОЮ СТРАТЕГІЄЮ ВИЖИВАННЯ
ТА ПАСИВНИМ ОПОРОМ 85

Шовкопляс Віталій, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Жалій Т. В.**)
БЛИЗНЮКІВСЬКА СЕЛИЩНА
ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА 88

**КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ,
РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ТА МЕТОДИК
ЇХ ВИКЛАДАННЯ**

Бардонов Богдан, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Помаз Ю. В.**)
ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ ХХ СТОЛІТТЯ
В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ:
МЕТОДИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 90

Блищавенко Олег, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Ляхно О. П.**)
ПРИНЦИПИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ 93

Блищавенко Олег, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Ляхно О. П.**)
ДИСКУСІЇ ПРО ВИНИКНЕННЯ ІСЛАМСЬКОЇ
ЦИВІЛІЗАЦІЇ, СОЦІАЛЬНІ НОРМИ ТА МОТИВИ
СУСПІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ
В ІСЛАМСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ 98

- Бочок Альона**, здобувачка бакалаврського рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник — ст. викл. **Рибачук В. О.**)
РОЛЬ ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ СОФІСТІВ У
ФОРМУВАННІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ЕЛІТИ В АФІНАХ 102
- Василинюк Данило**, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Ляхно О. П.**)
ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ТОМАША МАСАРИКА:
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ
ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ 105
- Василинюк Данило**, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Ляхно О. П.**)
ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРИЗМУ 108
- Василинюк Данило**, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Ляхно О. П.**)
ПРИЧИНИ ВІДРОДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО
ФУНДАМЕНТАЛІЗМУ І НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО
ЕКСТРЕМІЗМУ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ. 116
- Вишневська Валерія**, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Ляхно О. П.**)
ВІД СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ МОНАРХІЙ
ДО АБСОЛЮТИЗМУ – ПРОБЛЕМИ
ЕВОЛЮЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ 119
- Вишневська Валерія**, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Ляхно О. П.**)
ФЕНОМЕН ХРЕСТОВИХ ПОХОДІВ - ЗІТКНЕННЯ
ТА ВЗАЄМОВПЛИВ ЦИВІЛІЗАЦІЙ 128

- Галушко Ельвіра**, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. **Петренко І. М.**)
СТРАТЕГІЧНА ДИНАМІКА «ПАСТКИ ФУКІДІДА»
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ
АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ 135
- Гарбузенко Марія**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Лахно О. П.**)
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ
СТАРОДАВНЬОЇ ЯПОНІЇ В ЗЗСО 139
- Герасименко Юлія**, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» Житомирського державного університету імені І. Франка
(науковий керівник – проф. **Стародубець Г. М.**)
ВЗАЄМОВІДНОСИНИ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ
ТОВАРИСТВ ІЗ РАДЯНСЬКОЮ ВЛАДОЮ: ВІД
УКРАЇНІЗАЦІЇ ДО РЕПРЕСИВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ 144
- Гололобова Олександра**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Лахно О. П.**)
ВИСВІТЛЕННЯ РОЛІ ХРИСТІЯНСТВА
СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ У ШКІЛЬНОМУ
ПІДРУЧНИКУ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ДЛЯ 7 КЛАСУ 147
- Дем'ян Марія**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Порох Н. В.**)
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ВІНАХОДИ СТАРОДАВНЬОГО
КИТАЮ: КОНФУЦІАНСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА
ТЕХНОЛОГІЯ 151

Дудіна Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – проф. **Петренко І. М.**)

ЖІНОЧИЙ РУХ У ЄВРОПІ: ПЕРЕДУМОВИ

ВИНИКНЕННЯ, ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА НАСЛІДКИ 154

Катькало Тетяна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – доц. **Помаз Ю. В.**)

РЕЛІГІЙНІ ВІЙНИ XVI-XVII СТ. ЯК ЧИННИК

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У ЄВРОПІ РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ 160

Кикоть Марина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – проф. **Петренко І. М.**)

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ОБРАЗОМ

ІСТОРИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СТАРШІЙ ШКОЛІ 163

Кондратенко Юлія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – доц. **Год Н. В.**)

МЕТОДИКА ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ТА ГЕЙМІФІКАЦІЇ

СКЛАДНИХ ІСТОРИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ «СТАРОДАВНЯ ІНДІЯ»

У КУРСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРИЇ 6 КЛАСУ 167

Корячко Вероніка, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – доц. **Помаз Ю. В.**)

ІДЕОЛОГІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ОСНОВИ

НАЦИСТСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

В НІМЕЧЧИНІ 170

Кудрук Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – доц. **Порох Н. В.**)

АРХІТЕКТУРА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ІНДІЇ:

ВПЛИВ ІСЛАМСЬКОГО ЧИННИКА 173

Литвиненко Владислав, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – проф. **Петренко І. М.**)

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ІННОВЦІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ШЛЯХОМ ВИВЧЕННЯ

ДОСЯГНЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ НАУКИ

ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ 179

Майборода Данило, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта

(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – проф. **Петренко І. М.**)

ОСОБЛИВОСТІ ПОВОЄННОГО СВІТУ: ПОЛІТИЧНІ,

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ 182

Маркосян Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. **Лобода Д. О.**)

ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ТА ПОЛІТИЧНОЇ

ПРОПАГАНДИ НА ДЕМОНІЗАЦІЮ ПОСТАТІ

ВЛАДА ЦЕПЕША 184

Марочканич Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – доц. **Год Н. В.**)

ДИПЛОМАТІЯ В ЕПОХУ ІНТЕРНЕТУ: РОЛЬ

ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНІЙ ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ 189

Марочканич Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. **Лобода Д. О.**)

СЕРЕДНЬОВІЧНІ ЕСХАТОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ

ЄВРОПИ ТА МЕТОДИКА ЇХ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО 194

Махмудова Ельвіра, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – доц. **Порох Н. В.**)

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ ТОКУГАВИ ІЄЯСУ:

РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОЇ

ЯПОНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ РАННЬОМОДЕРНОГО ЧАСУ 199

Михайленко М., здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

факультету історії, права та публічного управління

Житомирського державного університету імені Івана Франка

(науковий керівник – проф. **Стародубець Г. М.**)

ОБРАЗ «РАДЯНСЬКОЇ ЖІНКИ» НА СТОРІНКАХ

РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ ЖИТОМИРЩИНИ

У 1920–1930-х РОКАХ 203

Мурасва Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – доц. **Порох Н. В.**)

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНОЧОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ

ГЕОПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ: ІСТОРИЧНА

РЕТРОСПЕКТИВА ПРАВЛІННЯ ЦИ СІ КРІЗЬ

ПРИЗМУ РОМАНУ ПЕРЛІ БАК «ІМПЕРАТРИЦЯ» 207

Островська Валерія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – доц. **Порох Н. В.**)

БУСІДО ЯК КУЛЬТУРНИЙ КОД

СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЯПОНІЇ 210

Писаренко Іван, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – ст. викл. **Рибачук В. О.**)

«ЕНЕЇДА» ВЕРГІЛІЯ ЯК ФУНДАМЕНТ

РИМСЬКОЇ ІМПЕРСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ 214

- Плаксюк Анна**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти факультету історії, права та публічного
управління спеціальності 032 Історія та археологія
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(науковий керівник – доц. **Власюк І. М.**)
ТОМАС ДЖЕФФЕРСОН – АВТОР ДЕКЛАРАЦІЇ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА АРХІТЕКТОР
АМЕРИКАНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ 217
- Роль Ольга**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Порох Н. В.**)
СИСТЕМА ОСВІТИ В КОРЕЇ ПІД ЧАС
ЯПОНСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ
(НА ОСНОВІ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ
ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В РОМАНІ
МІН ДЖІН ЛІ «ПАЧІНКО») 220
- Савінова Олександра**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Год Н. В.**)
РЕВОЛЮЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДУЗЕППЕ ГАРІБАЛЬДІ
У КОНТЕКСТІ ОБ'ЄДНАННЯ ІТАЛІЇ:
ІСТОРИЧНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ 223
- Сівакова Катерина**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. **Петренко І. М.**)
ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ
ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА РЕЛІГІЄЗНАВСТВА:
МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ 229
- Ткачов Костянтин**, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Помаз Ю. В.**)
ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ
ВНАСЛІДОК ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ:
ПРИЧИНИ, ПЕРЕБІГ І НАСЛІДКИ 231

- Трауцька Дар'я**, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доц. **Лахно О. П.**)
ЗАНЕПАД СЕРБСЬКОГО ЦАРСТВА
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIV СТОЛІТТЯ
ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ
СЕРБСЬКОЇ ДЕСПОТОВИНИ 234
- Тютюнник Діана**, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – проф. **Петренко І. М.**)
АТОМНІ БОМБАРДУВАННЯ ХІРОСИМИ І НАГАСАКІ
У КОНТЕКСТІ ЗАВЕРШЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ: ВІЙСЬКОВА ДОЦІЛЬНІСТЬ, ПОЛІТИЧНІ
ЧИННИКИ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ 238
- Хабалова Анастасія**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник — ст. викл. **Рибачук В. О.**)
МІФОЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ ЄЛЕНИ
ЯК СИМВОЛУ КРАСИ ТА РУЙНІВНОЇ СИЛИ
В АНТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ 242
- Хвостик Єлизавета**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – доц. **Помаз Ю. В.**)
ІНФОРМАЦІЙНА РЕВОЛЮЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ
НА СУЧАСНИЙ СВІТ: РОЗРОБКА
НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЯ ДЛЯ
СТАРШОКЛАСНИКІВ ІЗ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ 245
- Храпач Єлизавета**, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – доц. **Порох Н. В.**)
ЕТНОПОЛІТИЧНА ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ
КОРЕЙСЬКОГО ПІВОСТРОВА В КОНТЕКСТІ
ГЛОБАЛЬНОГО ПРОТИСТОЯННЯ
ДОБИ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» 250

Храпач Єлизавета, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Лахно О. П.**)
МІФОЛОГІЧНА КАРТИНА СВІТУ ТА
СПРИЙНЯТТЯ ПРОСТОРУ І ЧАСУ
ЛЮДИНОЮ ДАВНИНИ 253

Чередніченко Андрій, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми
«Мовнокомунікативні студії в кіберпросторі»
Національного університету харчових технологій
(наукова керівниця – проф. **Левицька Н. М.**)
КРАЄЗНАВЧА ІНТЕГРАЦІЯ: РОЗРОБКА
АВТОРСЬКИХ ЕКСКУРСІЙ ДЛЯ ВПО
ЯК СПОСІБ АДАПТАЦІЇ У НОВІЙ ГРОМАДІ 256

Юрова Анастасія, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Порох Н. В.**)
КОРЕЙСЬКА КУХНЯ (K-FOOD) – ВАЖЛИВИЙ
ЕЛЕМЕНТ ТРЕТЬОЇ ФАЗИ «КОРЕЙСЬКОЇ
ХВИЛІ» (ХАЛЛІО) 258

Яремко Тарас, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Год Н. В.**)
НІДЕРЛАНДСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ У КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ РАННЬОМОДЕРНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ДЕРЖАВИ: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ,
ХІД І НАСЛІДКИ 266

**КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ,
МЕТОДИКИ ЇЇ НАВЧАННЯ ТА ТУРИЗМУ**

- Алахвердієва Римма**, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. **Вішнікіна Л. П.**)
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ
ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У 7-МУ КЛАСІ 271
- Бабенко Марія**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Менеджмент персоналу» Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана
(науковий керівник – доц. **Кизенко О. О.**)
МАЛИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА
ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЕКОНОМІКО-
ГЕОГРАФІЧНОЇ СИСТЕМИ 274
- Дробот Людмила**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Єрмаков В. В.**)
«ГАСТРОНОМІЧНА ГЕОГРАФІЯ» ЯК ІНСТРУМЕНТ
ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВИХ
ОСОБЛИВОСТЕЙ СХІДНОЇ АЗІЇ У 10 КЛАСІ 280
- Котлярова Поліна**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Урбаністика та міське планування» Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(науковий керівник – доц. **Степанець І. О.**)
КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ЧЕРЕЗ ТУРИЗМ:
КОНЦЕПТ КУЛЬТУРНОЇ КОЛАБОРАЦІЇ
МАЛИХ МІСТ 283
- Останчук Аліна**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Туризм та рекреація» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Шуканова А. А.**)
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
ЯКОСТІ ПОСЛУГ ГОСТИННОСТІ У СФЕРІ
СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ 288

Самофалов Леонід, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка,

Івашенко Юрій, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка,

Чічкало Денис, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка,

Сморцок Дарина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Туризм та рекреація» ПНПУ імені В. Г. Короленка,

Кошаріна Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Туризм та рекреація» ПНПУ імені В. Г. Короленка,

Смагін Роман, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка,

Ляшук Роман, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – ст. викл. **Сарнавський С. П.**)

МОДЕЛЮВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
У 2100 РОЦІ У ЗВ'ЯЗКУ З ГЛОБАЛЬНИМИ
КЛІМАТИЧНИМИ ЗМІНАМИ 290

Скрипка Валерія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – проф. **Вішнікіна Л. П.**)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ
ГЕОЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ 296

Телегін Сергій, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. **Єрмаков В. В.**)

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ОПОРНИХ ПОНЯТЬ
ПРО ЗВ'ЯЗОК ТЕКТОНІКИ ТА РЕЛЬЄФУ З
ВИКОРИСТАННЯМ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ

КАРТ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ТЕКТОНІЧНА БУДОВА, РЕЛЬЄФ І КОРИСНІ КОПАЛИНИ ПІВДЕННОЇ АМЕРИКИ» В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ	298
--	-----

*Тітічко Оксана, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка*

(наукова керівниця – проф. Вішнікіна Л. П.)

ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ	301
---	-----

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

*Бабак Аліна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Коваленко О. В.**)*

СПАДЩИНА АРХЕОЛОГІНИ ГЕРТРУДИ БЕЛЛ: ВІД СТВОРЕННЯ МУЗЕЮ ДО ЗАХИСТУ АНТИЧНИХ ПАМ'ЯТОК

Виникнення сучасної держави Ірак тісно пов'язане з ім'ям Гертруди Белл (1868-1926), британської археологині, письменниці, мандрівниці, а згодом і колоніальної дипломатки. Завдяки своєму володінню арабською мовою та знанням місцевих племен, географії та політики регіону, вона мала великий вплив на формування британської імперської політики в близькосхідному регіоні.

На початку 1920-х років, у період становлення державності Іраку після розпаду Османської імперії та встановлення мандатного управління, питання дослідження й охорони археологічної спадщини набуло особливої актуальності. У цих умовах важливу роль відіграла Гертруда Белл, чия діяльність поєднувала наукові інтереси з адміністративним впливом у сфері культурної політики.

Дійсно, чимало археологів у приватних колах вважали, що Белл прихильно ставилася до діяльності іноземних експедицій, що сприяло активізації археологічних досліджень в Іраку на початку 1920-х років. Археологи зі Сполучених Штатів Америки та Великої Британії, підтримані заможними американськими меценатами, які прагнули підтвердити біблійні наративи, активно спрямовували свої наукові зусилля до Іраку.

Водночас така інтенсифікація іноземної присутності зумовила потребу в упорядкуванні археологічної діяльності та запровадженні правових механізмів захисту старожитностей. У цьому контексті діяльність Белл була пов'язана не лише з підтримкою досліджень, але й із формуванням засад державної політики у сфері охорони культурної спадщини, що згодом знайшло відображення у створенні музейних інституцій і розробці відповідного законодавства.

Мабуть, найвідомішими розкопками за часів перебування Гертруди на посаді було відкриття сером Леонардом Вуллі королівського кладовища в Урі. На південному березі річки Євфрат Вуллі виявив надзвичайну колекцію корон, коштовностей та королівських предметів інтер'єру, які згодом були розподілені між Британським музеєм, Музеєм археології та антропології Пенсильванського університету та Багдадським (Lukitz, 2005, p. 112).

Саме Белл запропонувала британцю Хусейну ібн Алі, шерифу Мекки, очолити арабське повстання 1916 року проти Османської імперії під час Першої світової війни та призначити його сина Фейсала першим королем Іраку. Її знання були результатом різних подорожей по регіону та її роботи археологом. У 1909 році вона провела розкопки у фортеці Аль-Ухайдір поблизу Кербели в Іраку та опублікувала перший великий звіт про залишки ("Gertrude Bell and the Chronicles...", p.14).

Під час османського правління багато розкопок проводилися без офіційної реєстрації будь-де. Невдовзі після захоплення Багдаду в 1917 році було видано прокламацію, яка регулювала збереження археологічних пам'яток та торгівлю старожитностями. Англо-іракський договір 1922 року включав виконання Закону про старожитності на основі правил, що додаються до статті 421 мирного договору 1920 року, підписаного в Севрі.

Невдовзі після цього було створено Департамент старожитностей, почесним директором якого була Г. Белл. Вона одразу ж почала працювати над законом, який був остаточно ратифікований у 1924 році. Закон був дуже поблажливим до іноземних археологів та практики, коли генеральний директор вибирав предмети, які мали бути передані іноземним археологам – питання, яке було дуже суперечливим. Водночас він гарантував, що музей був поповнений місцевими предметами за дуже короткий час та з мінімальними витратами для іракського уряду.

Приблизно в той же час французькі археологи відкопали шумерський палац у Кіші, а німецька команда розпочала розкопки у Варці, що призвело до відкриття знаменитої вази Варка. Коли колекція почала перепоповнюватися старожитностями, знайденими іноземними археологічними експедиціями на асирійських, вавилонських і шумерських пам'ятках, Гертруда успішно лобювала в іракському уряді будівництво нового приміщення та виділення коштів на розширення музею.

У 1923 році Гертруді Белл вдалося переконати адміністрацію виділити їй дві кімнати в урядових установах у будівлі Серай (сьогодні Аль-Кішла) – так народився Музей Іраку. Через постійне зростання колекції Белл шукала більше приміщення для її розміщення. У 1926 році Іракський музей був заснований у будівлі на східному березі річки Тигр. Як новий директор, Гертруда присвятила свої зусилля Іракському музею і була залучена практично в усі аспекти його діяльності, включаючи каталогізацію та консервацію нових колекцій, а також нагляд за переробкою та ремонтом будівлі. У листі до свого батька вона зізналася: «Мої обов'язки перед музеєм мають першочергове значення» (12 травня 1926 року). Коли король Фейсал відкрив частину нового музею для відвідувачів у червні 1926 року, Іракський музей був наповнений тисячами археологічних знахідок, що датувалися доісламським минулим країни. Гертруда залишалася директором музею до своєї передчасної смерті в Багдаді в липні того ж року

(Díaz-Andreu, 2007).

В одному з останніх листів до своєї родини вона зізналася: «Коли я повертаюся до археології, я завжди відчуваю, що в душі я нічим не краща за антиквара» (3 березня 1926 року). Відповідно, у своєму заповіті вона заповіла музею 50 000 фунтів стерлінгів, щоб продовжити її справу, а одне з крил музею було посмертно назване на її честь. Через дев'яносто років після відкриття Іракського музею і смерті Гертруди Белл, музей широко визнаний як її найвидатніше досягнення. Результат масштабних археологічних досліджень, санкціонованих за законом Белл про Закон про старожитності, значно сприяли поглибленню знань про давню месопотамську цивілізацію та допомогли перетворити музей на один з найвідоміших на Близькому Сході. Незважаючи на триваючу політичну нестабільність в Іраку, навіть сьогодні музей є свідченням незмінної ролі, яку Гертруда Белл відіграла у просуванні археологічної спадщини країни під час формування іракської нації.

Список використаних джерел

Díaz-Andreu, M. (2007). Women and archaeology's "second wave". The SAA Archaeological Record, 7(4), 31–34.

Lukitz, L. (2005). A quest in the Middle East: Gertrude Bell and the making of modern Iraq.

Gertrude Bell and the chronicles of the Iraq Museum (1920–2015). OurIraq. Електронний ресурс. URL: <https://www.ouriraq.org/article/gertrude-bell-and-chronicles-iraq-museum-1920-2015>.

Білка Олена, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – доц. Шаповал Л. І.)

КАЛЕНДАРНІ СВЯТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІДЕОЛОГІЗАЦІЇ: НОВИЙ РІК ЗАМІСТЬ РІЗДВА. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЕЛИКОДНІХ ТРАДИЦІЙ

Роль традицій та свят у процесі становлення особистості полягає у забезпеченні багаторівневого зв'язку людини із соціумом. Обрядова сфера стає середовищем, де відбувається засвоєння соціальних ролей та стандартів поведінки. Зокрема, народні звичаї сприяють етнокультурній самоідентифікації, професійні традиції формують відчуття належності до робочої спільноти, а державні свята зміцнюють громадянську єдність, підтримуючи цілісність суспільного організму.

Вивчення громадських свят здебільшого зосереджене в межах історико-соціологічного дискурсу. Серед українських вчених, чії дослідження стали

основою для розуміння радянських і сучасних свят, виділяються: О. Курочкін (Курочкін О., 1995), В. Борисенко (Борисенко В., 2011), Л. Гаєвська (Гаєвська Л., 2014) та В. Тарапон (Тарапон В., 2015). та ін. Так, О. Курочкін присвятив свої праці генезису, розвитку та трансформації святково-обрядових традицій. Його роботах досліджено етапи формування радянської обрядовості та її зв'язок із народною культурою (Курочкін О., 1995, с. 9). У наукових розвідках В. Борисенко досліджено народну обрядовість та її трансформації у пострадянський період (Борисенко В., 2011, с. 36). Л. Гаєвська та В. Тарапон здійснюють критичне переосмислення святкового дискурсу та досліджують динаміку політичних змін у святковій культурі (Гаєвська Л., 2014, с. 15), (Тарапон В., 2015, с. 144). Спільною рисою цих досліджень є концентрація саме на святкових і традиційних формах культури, тоді як обрядовість залишається на периферії аналізу. Це пояснюється тим, що свята мають виразніший публічний характер і спрямовані на реалізацію загальносуспільних функцій, тоді як обрядовість часто є більш камерною або вузькоспрямованою.

Формування етнічної самосвідомості тісно пов'язане з календарно-обрядовою системою, що історично виникла на основі традиційної господарської діяльності, в якому землеробський цикл отримав світоглядне обґрунтування ще в язичницьких віруваннях. Як зазначає О. Курочкін, ці свята виконували функцію регулятора суспільного життя громади (Курочкін О., 1995, с. 21). Дослідження Й. Сележана, а також М. Лановик демонструють, що в процесі християнізації аграрний календар був адаптований церквою через нову теологічну інтерпретацію (Сележан Й., 2012, с. 113), (Лановик М., 2006, с. 127).

Розуміння глибокого коріння календарного циклу пояснює логіку радянської ідеологічної політики. Якщо до початку 1960-х років держава застосовувала переважно репресивні методи боротьби з традиціями, то після Пленуму ЦК КПРС 1963 року стратегія змінилася на користь ідеологічної трансформації. Влада розпочала курс на штучне наповнення народних свят соціалістичним змістом. Проте ця політика “модернізації” не стосувалася фундаментальних християнських урочистостей – Різдва та Великодня, які залишалися об'єктами прямої атеїстичної протидії. Архівні документи свідчать про цілеспрямовану стратегію радянської влади щодо апропріації народних традицій. Нові радянські урочистості не просто створювалися «з нуля», а штучно прив'язувалися до традиційних календарних дат. Зокрема, Свято врожаю дублювало Обжинки або Спаса, Свято зими замінювало Водохреща та Стрітєння, а День молоді – Трійцю чи Івана Купала. При цьому ідеологи заохочували використання автентичної народної символіки та атрибутики для полегшення сприйняття нових свят населенням.

Вродовж 1960–1970-х років активно впроваджувалися новостворені виробничі ритуали, такі як «Свято першого поливу» чи «Свято першої борони». Також розроблялися сценарії модернізованих трудових свят, які мали на меті замінити традиційну обрядовість новими формами. Комсомольські організації вбачали у цих заходах потужний інструмент ідеологічного та естетичного виховання. Через масову політичну роботу та специфічну організацію дозволила влада намагалася сформувати у молоді повагу до праці та інтегрувати радянські цінності у повсякденну культуру села. Так, наприклад, на Полтавщині у 1960–70-х роках активно створювалися подібні обряди, що мали підкреслити специфіку місцевого господарства. На Полтавщині, яка славилася своїми землеробськими традиціями, особлива увага приділялася святам, пов'язаним із хліборобським циклом. Зокрема, популярними були «Свято першої борозни» (початок весняних польових робіт) та «Свято врожаю», які супроводжувалися публічним вшануванням передовиків виробництва та передачею хліба-солі. Головною метою було заміщення релігійних смислів культот праці, де знаряддя роботи (плуг, борона, трактор) ставали новими «сакральними» об'єктами обрядової дії.

Реалізація державної політики щодо зміни календарного циклу призвела до виникнення так званої святкової дихотомії в житті людей. Традиційні звичаї зберігалися на рівні родини та побуту, хоча і втратили колишню цілісність. Радянські ж аналоги так і не стали по-справжньому народними, залишаючись лише формальними заходами, що трималися на адміністративному контролі. Це явище було яскраво виражене на Полтавщині, де офіційні свята врожаю часто перетворювалися на звичайні звіти колгоспного керівництва. Попри концерти та нагороди, селяни продовжували відзначати Спаса чи Покрову вдома. Наприклад, у Полтавському та Диканському районах люди все одно пекли обрядовий хліб та ходили на цвинтарі у традиційні дні, ігноруючи спроби влади перенести увагу на професійні свята.

Державні заходи залишалися лише порожньою оболонкою. Справжній зміст святкування визначався родинною пам'яттю, яка виявилася міцнішою за ідеологію. Хоча атеїстичний тиск спростив обряди, на Сході України Різдво та Великдень залишилися частиною приватного життя, а спроби політизувати народні гуляння не змогли знищити їхній первісний сенс. Атеїстичний тиск та об'єктивні суспільні трансформації радянської доби суттєво деформували календарний цикл: традиційна структура свят була розмита, а обрядова частина значно спрощена. Проте, попри ідеологічні заборони, на Сході України такі фундаментальні свята, як Різдво та Великдень, залишалися невід'ємною частиною приватного життя. Навіть ті урочистості, які влада намагалася перетворити на «цивільно-трудові» (Масляна, Івана Купала, Спаса чи Покрова), у народному середовищі

зберігали свій первісний зміст. Матеріали усної історії яскраво ілюструють стійкість цих традицій навіть у промислових містах. Великдень сприймався як ключова подія, навколо якої об'єднувалася громада: підготовка супроводжувалася масштабними кулінарними ритуалами (випікання пасок, фарбування яєць) та прагненням дотриматися високого соціального стандарту («щоб не гірше, ніж у людей»). Важливо, що свято виконувало потужну комунікативну функцію: незалежно від міри релігійності, люди дотримувалися ритуалів христосування, спільної трапези та взаємних візитів родичів, кумів і колег. Це свідчить про те, що традиційна обрядовість діяла як механізм збереження ідентичності та соціальної згуртованості, який виявився сильнішим за державну політику атеїзації.

У 1960–1980-і роки Новий рік остаточно перетворився на «головне свято країни», витіснивши Різдво на периферію суспільного життя. Як підкреслює О. Курочкін, успіх свята залежав від його десакралізації. Перенесення початку бюджетного року на 1 січня перетворило новорічну ніч на своєрідний «публічний звіт» про успіхи соціалізму (Курочкін О., 1995, с. 22). Святкування в клубах та палацах культури на Сході України обов'язково включало підбиття підсумків трудових досягнень підприємств, що робило свято частиною виробничого циклу. До середини 1960-х років панувала модель «колективного Нового року». Основна увага приділялася масовим заходам – балам-маскарадам та виробничим вечорам. У досліджуваний період заклади культури стали «лабораторіями» нової обрядовості. Кожна «ялинка» або «бал» проводилися за суворо затвердженими сценаріями. Це була спроба держави контролювати стихійну народну радість, спрямовуючи її в ідеологічне русло. Новий рік у 1960–1980-х роках став унікальним феноменом, де державна прагматика (бюджетний рік) зустрілася з народною потребою в зимовому циклі свят. На Сході України він заповнив нішу, що вивільнилася після цілеспрямованого витіснення Різдва. Хоча багато архаїчних елементів (Маланка) були втрачені, свято зберегло свою комунікативну функцію, об'єднуючи людей навколо нових, цивільних ідеалів, але на фундаменті старих звичок гостювання та обдаровування.

Сімейний формат Нового року в досліджуваний період органічно доповнювався державною стратегією, орієнтованою на дитячу аудиторію. Масове розгортання мережі дошкільних закладів у 1960-х роках зробило новорічні «ранки» обов'язковим елементом виховної програми як у містах, так і в селах. Новий рік був інтегрований у канонічний цикл державних дитячих свят. Уніфікація святкування виявлялася навіть у костюмах: традиційні образи «сніжинок» для дівчат та «зайчиків» для хлопчиків стали спільним культурним кодом для цілого покоління, незалежно від соціального статусу чи місця проживання. Ключову роль у матеріальному та організаційному забезпеченні дитячого свята відігравали профспілки.

Участь великих підприємств у святковому житті дітей робітників була повсюдною практикою, що зміцнювало зв'язок між трудовим колективом, сім'єю та державною ідеологією.

До аналізу новорічної обрядовості в дитячих закладах варто виокремити регіональну специфіку Полтавщини, де традиції масових «ялинок» мали свої особливості. На Полтавщині новорічні ранки в дитячих садках і школах часто мали більш виразний етнографічний відтінок. Навіть у межах жорстких радянських сценаріїв місцеві вихователі вплітали елементи народних казок та пісень. Наприклад, у Полтаві ключовим місцем проведення масових дитячих свят був Будинок культури ПТК (нині ОЦЕВУМ), де в 1970–1980-х роках встановлювали величезні ялинки. Окрім «зайчиків» та «сніжинок», у полтавських селах діти часто виступали в костюмах персонажів українських народних казок, що було формою збереження національного колориту в межах офіційного свята. Офіційний цикл новорічних урочистостей для дітей мав багаторівневий характер і охоплював різні сфери суспільного життя. Він включав обов'язкові заходи в освітніх установах (дитячих садках та школах), отримання стандартних наборів солодощів, а також відвідування профспілкових "ялинок" за місцем роботи батьків. Додатковими елементами цієї системи були масштабні вистави у Палацах піонерів, будинках культури, театрах та цирках, що створювало для дитини тривалий період перебування в ідеологічно насиченому святковому просторі. Натомість Старий Новий рік (14 січня) суттєво відрізнявся від офіційних торжеств своїм камерним та суто сімейним характером.

Відсутність державного статусу та психологічне виснаження після марафонських гулянь початку січня зумовлювали спокійніший формат святкування. На цей час також припадало закінчення шкільних канікул та розпал студентської сесії, що обмежувало можливості для масових заходів. Попри це, у 1960–1980-х роках на Полтавщині Старий Новий рік залишався важливою датою, яка замикала цикл зимових свят, зберігаючи в родинному колі елементи народних традицій, що не вписувалися в офіційні радянські сценарії. На відміну від офіційного 1 січня, Старий Новий рік (свято Василя) на Полтавщині мав виразне народне забарвлення, яке владі не вдалося повністю усунути. Так, через відсутність офіційного вихідного свято замикалося в межах оселі. Засівання (Посівання) – це був чи не єдиний архаїчний елемент, який масово зберігся у цих областях. Вранці 14 січня на Полтавщині хлопчики масово ходили по сусідах та родичах «посівати». Вчителям у школах часто доводилося проводити роз'яснювальну роботу, але традиція була настільки вкоріненою, що навіть у містах (особливо у спальних районах Полтави) під'їзди були засипані зерном. Для мешканців обох областей Старий Новий рік був моментом «тихої радості». Гучні «ялинки» у палацах культури вже закінчилися,

офіційні звіти були зачитані, і люди нарешті могли відсвяткувати «для себе», без ідеологічних гасел та обов'язкових сценаріїв.

На Полтавщині Великдень залишався найбільш стійким елементом традиційної культури, який найважче піддавався радянській ідеологізації. Так, наприклад, у документах місцевих управлінь торгівлі 1960–1970-х років паска фігурувала виключно як «Кекс весняний» або «Кекс травневий». Це була спроба легалізувати побутову традицію, вилучивши з неї релігійне ім'я. Проте в народному середовищі Полтави відбувалася зворотна ідентифікація: люди купували ці «кекси» і цілеспрямовано несли їх на освячення, що нівелювало зусилля ідеологів. На великих промислових підприємствах Полтави (ПТК, завод «Лтава») партійні осередки часто призначали на великодню суботу масштабні суботники або «ударні зміни». Це робилося для того, щоб фізично унеможливити участь робітників у нічних богослужіннях. На Полтавщині у сільських районах (наприклад, Диканському чи Решетилівському) у великодню ніч місцеві клуби зобов'язували проводити «молодіжні бали» або безкоштовні кінопокази найпопулярніших стрічок, щоб відтягнути молодь від церкви. У школах Харкова та Полтави вчителі отримували негласні вказівки перевіряти руки дітей у понеділок після Великодня. Наявність слідів від фарби для крашанок ставала приводом для «виховних бесід» з батьками. Проте спогади мешканців Полтавщини свідчать про солідарність: часто самі вчителі, дотримуючись офіційних вимог у школі, вдома так само випікали паски та фарбували яйця.

Особливістю Полтавщини було те, що навіть за активної заборони самого Великодня, влада не могла зупинити масові виходи на цвинтарі (Радоницю або Гробки). Така політика трансформації Великодня призвела до виникнення «тіньової обрядовості». Традиція не зникла, а стала формою пасивного спротиву: люди приймали державну термінологію в офіційному просторі (купували «кекси»), але зберігали сакральний зміст свята в межах родини. Це дозволило Великодню пережити період найбільш активної атеїзації, залишившись фундаментом етнічної ідентичності регіону.

Таким чином, якщо офіційний Новий рік на Полтавщині був яскравим прикладом державної організації дозвілля, то Старий Новий рік залишався зоною збереження родинної пам'яті. Попри відсутність вихідного дня та активну фазу навчального/робочого року, мешканці регіонів продовжували маркувати 14 січня як важливу календарну віху, що свідчить про глибокий внутрішній опір традиційної культури спробам повної уніфікації свята.

Отже, календарна обрядовість українців в радянській державі, зокрема в Українській РСР виявила надзвичайну життєздатність. Попри інтенсивну ідеологічну трансформацію та політику державного атеїзму, традиційні свята залишилися невід'ємною частиною життя як міського, так і сільського населення. Хоча радянська влада намагалася повністю

нівелювати сакральний зміст Різдва та Великодня або штучно наповнити народні свята (Масляну, Трійцю, Спас) соціалістичними гаслами, ці спроби не мали стратегічного успіху. Народна культура продемонструвала здатність до адаптації: традиції зберегли свою основу, перейшовши у сферу приватного життя та родинного побуту. Свята продовжували виконувати свою головну функцію – об'єднувати покоління та зберігати етнічну ідентичність, залишаючись живим фундаментом повсякденної культури регіону навіть в умовах тотального ідеологічного контролю.

Список використаних джерел

- Борисенко В. К. Традиційні свята та обряди українців: навч. посіб. Київ: Видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2011. 192 с.
- Гаєвська Л. О. Трансформація святкової культури українців: від традиції до сучасності. Вісник НАКККіМ. 2014. № 2. С. 15–20.
- Курочкін О. В. Українські новорічні традиції (проблеми реконструкції ритуалу та світогляду): автореф. дис. д-ра іст. наук: 07.00.05. Київ: Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Рильського НАН України, 1995. 44 с
- Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська народна словесність: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 591 с.
- Сележан Й. В. Календарно-обрядовий цикл як чинник етнокультурної ідентифікації. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2012. Вип. 1. С. 112–117.
- Тарапон В. В. Радянські свята як інструмент ідеологічного впливу на українське суспільство (1920-ті – 1980-ті рр.). Гуржіївські історичні читання. 2015. Вип. 10. С. 144–147.

*Бондаренко Карина, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – ст. викл. Момот А. О.)*

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРЧОВИХ ПРАКТИК КОЗАЦЬКОЇ ЕЛІТИ ГЕТЬМАНЩИНИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

У сучасній історичній науці дедалі більшої уваги набуває вивчення повсякденного життя як важливого інструменту пізнання соціальних і культурних процесів минулого. Одним із перспективних напрямів таких досліджень є аналіз харчових практик, які відображають не лише матеріальні умови існування, а й соціальну ієрархію, культурні орієнтири, символіку статусу та міжкультурні впливи.

Попри наявність окремих праць, присвячених побуту та матеріальній культурі, історіографія дослідження харчових практик козацької старшини залишається недостатньо узагальненою. Більшість досліджень зосереджені на фрагментарному висвітленні проблеми, що ускладнює цілісне розуміння рівня її наукового опрацювання. Актуальність теми зумовлена потребою систематизації існуючих наукових напрацювань, виявленням основних підходів до вивчення харчових практик і окресленням перспектив подальших досліджень.

Метою дослідження є комплексний аналіз історіографії харчових практик козацької еліти Гетьманщини XVIII ст. і визначення рівня наукових досліджень цієї проблематики. Завданнями цієї роботи є аналіз стану та основних етапів розвитку історіографії дослідження харчових практик козацької еліти; визначення ключових підходів і методів, що застосовуються у наукових працях; охарактеризувати основні аспекти харчових практик, які стали предметом дослідження (щоденний раціон, бенкетна культура, ритуали споживання їжі тощо); виявити прогалини в історіографії та окреслити перспективні напрями подальших досліджень.

Вагоме значення у розвитку історичної науки мала школа «Анналів», яка суттєво розширила предмет дослідження історичної науки, зосередивши увагу на повсякденному житті, соціокультурних процесах і практиках. У межах цього підходу сформувався інтерес до вивчення гастрономічного виміру історії як важливої складової культури. Праці представників цієї школи, у яких історичні явища осмислюються через призму харчових практик, зокрема дослідження Фернана Броделя, Жака Ле Гоффа, Норберта Еліаса та Масімо Монтанарі, сьогодні вже посідають місце класичних у цій галузі досліджень. Жан-Луї Фляндрен, представник цієї школи, одним із перших розглянув історію харчування як динамічний процес трансформації смакових кодів, уподобань і ширших культурних тенденцій, що визначали ставлення до їжі та окреслювали її роль і місце в культурному просторі (Сокирко, 2023, с. 83).

У період зростання зацікавлення підходами школи «Анналів» історики на українських землях були змушені дотримуватися канонів радянської історіографії, що обмежувало можливості запозичення нових методологій. Це зумовлювало орієнтацію досліджень переважно на політичну та соціально-економічну проблематику, тоді як питання повсякденного життя, зокрема харчових практик, тривалий час залишалися поза належною увагою науковців (Нагайко, 2012, с. 45-46).

Після здобуття незалежності українська історична наука активно долучилася до світового наукового середовища. Це відкрило доступ до теоретичних і методологічних здобутків західноєвропейських учених, які раніше були малодоступні або обмежені ідеологічними бар'єрами. У результаті відбулося переосмислення усталених підходів до дослідження

минулого: зріс інтерес до мікроісторії, історії повсякденності та культурно-антропологічних студій. Такий підхід дав змогу глибше й комплексніше вивчати життя еліти Гетьманщини ХVІІІ ст. (Нагайко, 2012, с. 46-48).

Із 1991 до 2010-х рр. відбулося поступове формування досліджень повсякденного життя в українській історіографії, представлене передусім працями Л. Буряк, В. Горобця, В. Маслійчука, І. Сердюка, О. Сокирка. Зокрема, праця «Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України ХVІІІ ст. кризь призму матеріального світу» Лариси Буряк, в якій у центрі уваги перебувають предмети побуту, житловий простір, речі щоденного вжитку та практики їх використання як важливі маркери соціального статусу й ідентичності козацької старшини. Авторка застосовує підхід історії повсякденності, поєднуючи його з елементами соціальної історії та історії матеріальної культури. Праця є вагомим внеском у вивчення історії повсякденності Гетьманщини, оскільки розширює дослідницьке поле за рахунок аналізу матеріальної культури та повсякденних практик еліти. Вона доповнює традиційні політичні й військові студії новими підходами, характерними для сучасної історичної науки (Буряк, 2003).

Водночас, питання харчування в дослідженнях науковців залишалося периферійним і розглядалося здебільшого в контексті матеріальної культури й соціальних практик.

Деяко активніше розгортання досліджень цієї теми спостерігається, починаючи з 2010-х років, коли в українській історіографії помітно посилюється інтерес до історії повсякденності, матеріальної культури та гастрономічних практик. Цікавим у цьому контексті є дослідження Максима Яременка «Насолоди освічених в Україні ХVІІІ століття (про культуру вживання церковною елітою чаю, кави та вина)». Хоч автор і не досліджує політичну еліту Гетьманщини, але його праця тісно переплітається з козацькою старшиною й її гастрономічними вподобаннями (Яременко, 2012).

Дотичною до теми гастрономії є праця Ольги Васильєвої «Формування традиції придворного бенкету в Гетьманщині (друга половина ХVІІ – перша третина ХVІІІ ст.)», опублікована 2013 року. У статті авторка не лише реконструює процес становлення бенкетної культури, а й демонструє її як важливий інструмент соціальної та політичної репрезентації козацької еліти. Дослідження засвідчує, що придворні бенкети виконували не стільки утилітарну, скільки символічну функцію – через організацію застілля, ієрархію учасників і церемоніал відтворювалися владні відносини і утверджувався статус старшини. Таким чином, бенкет постає не як елемент побуту, а як складова політичної культури Гетьманщини, що відображала процеси інтеграції до європейського культурного простору й водночас слугувала засобом внутрішньої соціальної диференціації (Васильєва, 2013).

Значний науковий інтерес становлять праці Олени Пивоваренко,

присвячені історії спиртних напоїв. Зокрема, у статті «Різновиди горілчаних напоїв у XVIII столітті (на матеріалах щоденників Якова Марковича)» дослідниця не обмежується описом асортименту, а тлумачить термінологію, яка зазначена в діаріуші. Олена Пивоваренко доводить, що значна частина напоїв, позначених як «водки», за своїми характеристиками належала до настоянок або лікерів. Такий підхід дозволяє уточнити структуру алкогольної культури Гетьманщини та свідчить про складніші смакові практики, ніж це традиційно уявлялося (Пивоваренко, 2014). У статті «Виноградне вино у житті козацької старшини в першій половині XVIII ст. (на матеріалах щоденників Якова Марковича)» Олена Пивоваренко здійснює комплексний аналіз винної культури середовища козацької еліти. Аналіз маршрутів постачання, асортименту вин і практик їх споживання засвідчує орієнтацію старшини на європейські стандарти та підкреслює роль вина як маркера статусу і культурної ідентичності (Пивоваренко, 2015). Таким чином, праці О. Пивоваренко суттєво поглиблюють розуміння гастрономічної культури Гетьманщини, акцентуючи на її соціально-репрезентативному та міжкультурному вимірах.

До кола досліджень харчових практик належить і праця Олени Пивоваренко «Їжа у повсякденному житті козацької старшини як природна необхідність та соціальна ідентифікація», у якій авторка виходить за межі опису раціону та пропонує його інтерпретацію як складного соціокультурного явища. Реконструюючи режим харчування, структуру трапез і сировинний склад страв, дослідниця демонструє, що харчування виконувало не лише базову фізіологічну функцію, а передусім слугувало засобом соціальної репрезентації та маркером належності до еліти. Акцент на співвідношенні повсякденних і делікатесних продуктів дозволяє простежити механізми конструювання статусу через гастрономічні практики (Пивоваренко, 2014). Водночас у статті «Російські впливи на застільні практики козацьких еліт першої половини XVIII ст. (на матеріалах щоденників Якова Марковича)» дослідниця простежує динаміку проникнення російських культурних елементів у сферу застільної культури Гетьманщини. Авторка пропонує класифікацію цих впливів за приводами, типами та способами запровадження новацій у святкових трапезах. У результаті доведено, що впровадження нових застільних традицій російським адміністративним середовищем виступало ефективним інструментом соціальної та політичної легітимації нової влади (Пивоваренко, 2016).

Тетяна Таїрова-Яковлева у монографії «Повсякденне життя, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини», опублікованій українською мовою в 2017 році, пропонує не просто опис побуту, а цілісну інтерпретацію повсякденності як простору формування соціокультурної ідентичності

козацької старшини. Залучення широкого кола джерел дозволило авторці систематизувати розрізнені відомості та показати взаємозв'язок між різними сферами життя: від матеріальної культури й харчування до освіти, дозвілля та зовнішніх практик репрезентації. У цьому контексті харчування постає як органічна складова ширшого культурного комплексу, що відображає одночасну орієнтацію еліти на європейські зразки та збереження локальних традицій. Таким чином, праця закладає важливе підґрунтя для міждисциплінарного аналізу повсякденності та інтегрує гастрономічну проблематику у ширший історико-культурний дискурс (Таїрова-Яковлева, 2017).

Ігор Сердюк у статті «Вживання алкоголю в суспільстві Гетьманщини ХVІІІ століття як маркер якості життя» пропонує інший аналітичний ракурс, зосереджуючись на соціальній диференціації через призму споживання. Його висновок про відносну гомогенність харчування різних верств населення ставить під сумнів традиційне уявлення про різку межу між елітою та простолюдом у харчовій складовій. Водночас дослідник переконливо демонструє, що саме алкогольна культура виступала ключовим маркером статусу: відмінності проявлялися не стільки у самому факті споживання, скільки у його якості, різноманітності та символічному наповненні. Доступ до імпортованих напоїв і витончених моделей їх уживання свідчив про включеність козацької старшини до європейського культурного простору та виконував функцію соціального розмежування (Сердюк, 2023).

Праця Олексія Сокирка «Кулінарна мандрівка в Гетьманщину», виходить за межі традиційного історіографічного опису, поєднуючи джерелознавчий аналіз із реконструкцією гастрономічної культури. Спираючись на широкий корпус джерел – діаріуші й рецептурні збірки, як наприклад, щоденники Якова Марковича та Миколи Ханенка, рецептурники Кулябок і Галаганів, автор не лише відтворює перелік страв і технології їх приготування, а й інтерпретує харчування як складову соціальної комунікації та культурної репрезентації козацької еліти. Важливим є те, що реконструкція рецептів, здійснена у співпраці з Василем Дручком, дозволяє перевести історичні відомості з площини тексту у практичний досвід, що поглиблює розуміння смакових уподобань і кулінарних технік епохи. Аналітична цінність праці полягає у демонстрації взаємозв'язку між гастрономічними практиками та ширшими соціокультурними процесами: через аналіз асортименту продуктів, способів їх обробки та моделей споживання автор простежує включеність Гетьманщини до європейського кулінарного простору. Водночас дослідження показує, що ці запозичення не були механічними, а адаптувалися до локальних умов і традицій. Таким чином, робота Олексія Сокирка репрезентує новий підхід до вивчення харчових практик, де

гастрономія постає не лише як об'єкт історичного аналізу, а як інструмент глибшої реконструкції повсякденного життя та культурної ідентичності ранньомодерного суспільства (Сокирко, 2024).

Отже, проведений історіографічний аналіз засвідчує, що дослідження харчових практик козацької еліти Гетьманщини XVIII ст. сформувалося відносно недавно та розвивається в руслі сучасних міждисциплінарних підходів, передусім історії повсякденності, культурної антропології та мікроісторії. Перехід від традиційної політико-економічної проблематики до вивчення соціокультурних практик дозволив інтерпретувати харчування не лише як елемент матеріального побуту, а як важливий маркер статусу та засіб культурної комунікації. Сучасні дослідження висвітлюють структуру раціону, бенкетну культуру, алкогольні практики, впливи європейських і російських традицій, а також роль харчування у формуванні ідентичності козацької старшини.

Таким чином, актуальним завданням подальших досліджень є узагальнення наявних напрацювань, розширення джерельної бази, залучення порівняльного європейського контексту та застосування нових методологічних підходів. Це дозволить сформувати цілісне уявлення про харчові практики як важливу складову соціальної та культурної історії Гетьманщини XVIII століття.

Список використаних джерел

- Буряк Л. Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII століття крізь призму матеріального світу. *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 2. 2003. С. 197–206.
- Васильєва О. Формування традиції придворного бенкету в Гетьманщині (друга половина XVII – перша третина XVIII ст.). *Повсякденність ранньомодерної України*. 2013. Вип. 1. С. 57–68.
- Пивоваренко О. Виноградне вино у житті козацької старшини в першій половині XVIII ст. (на матеріалах щоденників Якова Марковича). *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2015. Вип. 11. С. 140–156.
- Пивоваренко О. Їжа у повсякденному житті козацької старшини як природня необхідність та соціальна ідентифікація. *Етнічна історія народів Європи*. 2016. Вип. 49. С. 27–33.
- Пивоваренко О. Різновиди горілчаних напоїв у XVIII столітті (на матеріалах щоденників Якова Марковича). *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2014. Вип. 10. С. 197–210.
- Пивоваренко О. Російські впливи на застільні практики козацьких еліт першої половини XVIII ст. (на матеріалах щоденників Якова Марковича). *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2016. Вип. 12. С. 166–181.
- Пивоваренко О. Традиційні застільні практики козацької старшини (на матеріалах щоденників Якова Марковича). *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2017. Вип. 13. С. 152–168.

- Нагайко Т. Історія повсякденності: погляд на проблему. *Матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14–15 трав. 2010 р.* [упоряд.: О.М.Лукашевич, Т.Ю.Нагайко]. Переяслав-Хмельницький, 2010. С.43–48.
- Сердюк І. Вживання алкоголю в суспільстві Гетьманщини 18 століття як маркер якості життя. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця. ВДПУ, 2023. Вип. 46. С. 20-26
- Сокирко О. Кулінарна мандрівка в Гетьманщину: Секрети й таємниці староукраїнської кухні середини ХVІІ–ХVІІІ століть. Київ: Темпора, 2024. 272 с.
- Сокирко О. Кулінарні тексти в козацькій Україні ХVІІІ ст.: рецептурники Кулябок і Галаганів. *Український історичний огляд*. 2023. Вип. 2. С. 81–99.
- Таїрова-Яковлева Т. Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини / Пер. з рос. Т. Кришталовської. Київ: Кліо, 2017. 184 с.
- Яременко М. Насолоди освічених в Україні ХVІІІ століття (про культуру вживання церковною елітою чаю, кави та вина). Київська Академія. 2012. № 10. С. 117–185.

*Войналович Олександра, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. **Бабенко Л. Л.**)*

ВНУТРІШНЯ ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В ЕКЗИЛІ

Встановлення радянської влади, здавалося б, позначало крах тієї державотворчої традиції, яка почала зароджуватися в ході 1917-1921 рр. У наукових колах, а в уяві пересічного українця і погонів, вкоріненим є факт припинення УНР свого існування на початку 1920-х років. Усі здобутки розчинилися, а діячі, військо доживали свій вік в еміграції. Поза увагою залишається уряд УНР в екзилі (тобто, на еміграції). Феноменальна сторінка української історії, кінець якої був актом не перерваним, а органічним та еволюційним. 22 серпня 1992 р. Микола Плав'юк, президент УНР в екзилі (1989-1992 рр.), передав клейноди УНР в першому президенту України Леоніду Кравчуку. Цим актом визнавалося правонаступництво відродженої держави. Досліджуваний період курсової роботи є важливим в розумінні того як формувалася та втілювалася в життя репрезентація України без радянської завіси.

Перш за все варто підкреслити факт легітимності. Так, у своїй

діяльності УНР в екзилі спиралася на уповноваження, які були надані Українською Центральною Радою 22 січня 1918 р. і Трудовим Конгресом 22 січня 1919 р., а також актами Директорії та Ради Міністрів, опублікованими ще на території України. Я. Рудницький, порівнюючи еміграцію попередньої доби, приходять до висновку, що еміграція 1920 р. голови Директорії Симона Петлюри мала державно-політичні атрибути Української соборної держави у вигляді армії, розгалуженого апарату, міжнародних визнаних дипломатичних відносин [22]. Промовистим є порівняння з паралельним, але пов'язаним проєктом – урядом ЗУНР в екзилі. Так само як і УНР в екзилі, він відстоював державницькі позиції, але всупереч польській стороні. Доля обох урядів склалася по-різному. Якщо УНР вдалося зберегти формальну державність на цілі десятиліття вперед, то уряд ЗУНР саморозпустився ще в 1923 р. після рішення Ради послів (амбасадорів) держав Антанти щодо східних кордонів Польщі. У ході дискусії 1923-1924 років було вирішено, що політичну діяльність за кордоном має здійснювати уряд УНР в екзилі як єдиний центр (Малюта, О. 2007. С. 288). Це посилює легітимність за рахунок розширення представництва інтересів усієї України.

Діяльність Державного Центру УНР в екзилі (ДЦ УНР) як системи виконавчих та законодавчих органів влади ґрунтувалося на продовженні тієї державницької традиції, яка походить від УЦР та Директорії. На своєму шляху уряд УНР в екзилі спирався поступово на декілька європейських міст як осередків розташування керівних органів ДЦ УНР. На період 1921–1923 рр. таким місцем став Тарнів (Польща). 9 січня 1921 р. тут утворилася Рада Республіки як тимчасовий представницький орган (передпарламент). Сюди увійшли представники різних політичних партій, що входили до УНР: партія Українських соціалістів федералістів, Радикально-демократична партія, Українська соціалістично-демократично-робітничка партія, Українська партія селянських соціалістів, Українська народна республіканська партія, Союз українських хліборобів-демократів (Лівицький, М. 1986. С. 14-15). Своїх делегатів рекомендували і декілька громадських об'єднань, серед них – Союз українських залізничників і поштовиків, Об'єднання українських кооператорів, Союз працівників самоврядування. На чолі Ради був обраний Іван Феценко-Чопівський, колишній міністр Центральної Ради і Директорії. З огляду на винесення за дужки роботи важливих законодавчих питань (державний устрій і конституція країни, зміни в законодавстві), члени Ради Республіки розглядали звіти уряду, опрацьовували закони, розробляли заходи на майбутнє, які мали втілитися зі звільненням від радянської окупації України. Це тривало близько шести місяців, завершившись у вересні 1921 р. Микола Лівицький мотивує таке рішення насамперед фінансовою скрутою ДЦ УНР (Лівицький, М. 1986. С. 16). Ісаак Мазепа підкреслює, що

своєю діяльністю, особливо на початкових етапах (січень-квітень 1921 р.) Рада Республіки запобігла передчасному занепаду ДЦ УНР (Малюта, О. 2007. С. 300).

На початок 1924–1925 рр. більша частина уряду на чолі з Головним Отаманом Симоном Петлюрою та заступником голови уряду В'ячеславом Прокоповичем перебралася до Франції. До 1926 р. Париж став новою постійною резиденцією ДЦ УНР. Така зміна була продиктована прагненням здобути більш стабільну політичну платформу для подальшої діяльності. У ході запеклих дискусій щодо найбільш прийнятної форми організації зійшлися на тому, що саме уряд має бути збережено, без заміни на альтернативні форми (такі як громадський комітет). Це дозволило позиціонувати себе не як одну з опозиційних сил комуністичному режиму, а легітимну державницьку владу, метою якої є повне відновлення українського суверенітету, а не лише пом'якшення умов життя в часи окупації. До ключових посадових осіб цього періоду належали державні і військові діячі. Олександр Лотоцький, Андрій Яковлів, Володимир Сальський, Олександр Шульгін, Роман Смаль-Стоцький підтримували гідний професійний рівень, консолідуючи політичну еміграцію.

За активної участі Симона Петлюри були намічені головні напрямки діяльності екзильного уряду. Преса стала одним з центральних інструментів впливу. З 1925 по 1940 рр. видавався тижневик «Тризуб», який був офіційним органом. Спираючись на політичну оцінку, пріоритетними завданнями реалізації стала військова підготовка, підтримання контактів із потенційними антирадянськими кадрами у самій Україні, пошук підтримки серед іноземних держав і народів, формування корпусу цивільних фахівців, захист українських прав за кордоном.

Ця робота, розпочата за життя Петлюри, була систематизована та інституалізована після його смерті. Так наприкінці 1926 р. було утворено штаб військового міністра. Посаду обійняв генерал Володимир Сальський. Структура штабу була чітко поділена на три відділи, кожен з яких виконував конкретні завдання. Зусиллями Першого Організаційного відділу було зареєстровано та взято на облік понад 4 тисячі офіцерів. Другий Нелегальний відділ займався безпосередніми зв'язками з Україною, створюючи на території УСРР так звані «пункти зв'язку», які мали стати у потрібний час осередками місцевої влади та ядрами формування військових сил. Третій Пропагандистський відділ нелегально перенаправляв агітаційні матеріали, підтримуючи визвольні настрої серед українського населення (Грицак, Я. 2021. С. 280).

Аби не втратити професійних навичок, старшини проходили курси з тактики та стратегії, а зареєстровані офіцери розширювали уявлення про військове мистецтво, читаючи фахові журнали, такі як «Табір» і «За державу». З огляду на неможливість служби у регулярній армії, уряд УНР

домагався їх влаштування до інших держав. У порівнянні з невдалими спробами у Франції, Чехословаччині, Румунії, Італії найбільшого успіху вдалося досягти у Польщі. Близько сотні українських старшин отримали статус так званих контракткових старшин. Зокрема, Генеральний штаб закінчили П. Шандрук, П. Самутін, П. Дяченко, В. Татарський, В. Малець, А. Валійський, М. Палієнко (Лівицький, М. 1986. С. 25). Кількість контракткових старшин могла би бути і більшою, аби не протести Москви, конфронтації з якою не бажала Польща. Останню спробу змінити ситуацію зробив Андрій Лівицький, президент УНР в екзилі у 1926–1954 роках, при зустрічі у 1937 р. з польським маршалом Ридзом Сміглим. Для цього було омолоджено кадри через вишкіл у спортивній організації в Галичині «Луги». За словами очільника Романа Дашкевича, їх було до 100 000 осіб. Другий відділ до кінця 1920 – початку 1930-х рр. делегував своїх емісарів штабу безпосередньо в Україну (Лівицький, М. 1986. С. 28-29). Існувала мережа контактів з повстанськими загонами і навіть з національною опозицією в лавах КП(б)У). З останніми співпрацював Семен Вітик, зустріч якого з Андрієм Лівицьким так і не відбулася через викриття більшовиками та подальші репресії. Важливою була роль Третього відділу. Зміст його матеріалів показує, що вони доводять легітимність УНР, яка існує з волі українського народу і має намір встановити справедливий соціальний і господарський лад для широких верств населення. Це намагалася перекреслити радянська влада, з якою, відповідно, треба боротися, аби повернути справедливу суверенну державу.

Не менш помітною в плані вивчення ситуації в радянській Україні стала систематична аналітично-наукова робота уряду. Оскільки пряма інформація була обмеженою, а матеріали пропаганди вимагали ґрунтовної основи, виникла потреба у створенні спеціалізованої установи. Так, наприкінці 1920-х років було створено Український Науковий Інститут у Варшаві. Формально заклад працював як офіційна наукова установа. Фінансування проводилося з польського бюджету Міністерства освіти. Це забезпечувало легальний статус і можливість для відкритої роботи.

Олександр Лотоцький, віце-прем'єр уряду УНР, був обраний керівником Інституту. Науковим секретарем призначено професора Романа Смаль-Стоцького, а діловим секретарем – інженера та економіста Євгена Гловінського. До роботи долучилися і такі провідні українські вчені як Богдан Легкий, Валентин Садовський, Андрій Яковлів, Кость Мацієвич. Їхніми зусиллями створювалися аналітичні доповіді. Наукові праці включали в себе економічні дослідження, історичні розвідки, культурологічні дослідження. Знаковими проектами стали видання трьох томів, написаних за спогадами самого Лотоцького, а також повне зібрання творів Тараса Григоровича Шевченка. Власне, якраз з Науковим Товариством ім. Т. Шевченка у Львові були налагоджені тісні зв'язки.

Зібрані матеріали формували унікальну базу даних.

Ще більшої ваги набуває діяльність УНР в екзилі з огляду на ті зовнішні та внутрішні перепони, які чинилися. Робота Ради Республіки неабияк ускладнювалася відсутністю єдиного погляду на майбутнє України та скоординованістю у діях партій. Так, Союз Хліборобів Україна разом із хліборобами-демократами Ради Республіки висунули на перший план гетьманську концепцію державного управління, а Українська партія соціалістів-революціонерів визнала за Польщею право на Східну Галичину (Малюта, О. 2007. С. 22).

На початку 1920-х рр. мало хто усвідомлював неможливість повторного реваншу, плекаючи надію в майбутньому повернутися в Україну. Натомість, реальність диктувала свої правила. Вже у березні 1921 р. постала потреба перейти на «емігрантське становище», що означало скорочення посад, зменшення представництва членів партій, неможливість проведення грошових виплат депутатам. Загалом, законодавча гілка влади втрачала своє значення та функціональність. Ризький договір своїм фактичним поділом українських земель між Польщею і Радянським Союзом підкосив міжнародний авторитет УНР, яка, своєю чергою, не виробила практичного шляху акумулювання невдоволення всередині країни. Польська сторона припиняла підтримку державного центру УНР в екзилі на своїй території. Добігав кінця Тарнівський період еміграції...

Екзильний уряд спирався на коаліцію політичних сил, що продовжували традиції української державності періоду визвольних змагань. Українська радикал-демократична партія (УРДП), відома в Україні також як партія соціалістів-федералістів, надала уряду найбільшу кількість кадрів. До її лав належали такі визначні діячі, як В. Прокопович, О. Лотоцький, О. Шульгін, А. Яковлів, М. Славінський та інші, які обіймали ключові пости в уряді та дипломатичній службі. Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП) зазнала внутрішнього розколу на еміграції. Одна з її фракцій на чолі з І. Мазепою значно втратила вплив, тоді як інша, більш численна фракція під керівництвом М. Ковальського та Л. Чикаленка, надавала беззастережну підтримку уряду УНР. До опозиції уряду УНР належали прихильники гетьмана Павла Скоропадського та ОУН, яка з 1929 року провадила окрему політичну лінію.

У європейських країнах проживання українців діяли централізовані структури: Український Центральний Комітет у Польщі (голова М. Ковальський), Український Громадський Комітет у Румунії (голова К. Мацієвич), Союз Українських Емігрантських Організацій у Франції (голова М. Шумицький). Всі вони були об'єднані під егідою Головної Української Еміграційної Ради на чолі з професором О. Шульгіним. Важливу роль відігравали організації колишніх вояків Армії УНР, розкидані по різних

країнах. Їх очолювали авторитетні генерали: у Франції – О. Удовиченко, у Польщі – О. Загородський, В. Куц, у Румунії – Г. Порохівський. Усі військові організації підпорядковувались генералу В. Сальському, Міністру військових справ УНР.

Братство Української Державності (БУД) як організація виникла ще в Україні в 1917-1918 роках і була фактичним внутрішнім парламентом Державного Центру УНР. БУД складався з окремих «громад» у Варшаві, Львові, Парижі, Празі, Бухаресті та інших центрах. Раз на 2-3 роки скликався з'їзд представників усіх громад, на якому члени уряду та президент УНР звітували про свою діяльність. Саме цей форум затверджував політичний курс, приймав кадрові рішення і міг відкликати будь-якого члена уряду. До нього входили всі ключові політики (Прокопович, Шульгін, Смаль-Стоцький), військові лідери (Сальський, Безручко, Удовиченко, Шандрук) та багато інших діячів (включаючи жінок), що становили еліту еміграції. Довголітнім головою БУД був професор Борис Іваницький. Саме БУД у 1924 р ухвалив ключову постанову про збереження уряду УНР на еміграції. Без цієї структури, як переконаний член організації з 1935 року М. Лівницький, уряд навряд чи зміг би проіснувати понад 28 років (Лівницький, М. 1984. С. 53). Свою діяльність БУД припинив у 1948 році після створення Української Національної Ради, яка взяла на себе функції представницького органу.

Список використаних джерел

- Малюта О. Органи влади ЗУНР та УНР в екзилі у 20–40-і рр. XX ст.: боротьба за національну державність як форму організації повсякденного життя української еміграції. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*. 2007. №12. С.287-308. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/xxx_2007_12_287
- Лівницький М. А. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками. Мюнхен; Філадельфія: Українське Інформаційне Бюро, 1984. 75 с.
- В.П. Трошинський, А.А. Шевченко. Українці в світі. К., Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 352 с.
- Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. К.: Портал, 2021. 432 с.
- Максимець Б. В. Українська політична еміграція: від мазепинців до розформування державного центру УНР у запитаннях та відповідях. Історія та вивчення. 2020. № 28/30. С. 27–45.

Волошин Максим, учень 10-Л класу
Полтавського наукового ліцею №3 Полтавської міської ради
Полтавської області
(наукові керівниці – проф. **Бабенко Л. Л.**;
вчителька історії та права **Каневська О. І.**)

ПРОБЛЕМА БІЖЕНСТВА В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Одним із найтяжчих лих, що породжують війни, є біженство. На жаль, це явище не обминуло й сучасну Україну. Мільйони українців вимушені були покинути домівки в зоні бойових дій на Донбасі та Півдні України, зруйновані та окуповані російською армією. Проблема переміщення великих мас людей в умовах війни це завжди додаткова велика відповідальність держави й прикладів успішного її розв'язання в історії різних країн небагато. Проблема біженства стала однією з найкривавіших частин Першої світової війни для українських губерній Наддніпрянщини та Російської імперії загалом. В «Політичній енциклопедії» пояснюється, що це особи, які залишили країну свого постійного проживання внаслідок «побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань та не можуть або не бажають користуватися захистом своєї країни (Політична енциклопедія. 2012. С. 62).. Найчастіше до зміни місця проживання спонукає війна й загроза смерті. В Україні зараз гостро стоїть ця проблема, і всередині країни людей, що виїхали добровільно або евакуйовані в безпечні місця називають «переміщені особи». Про них піклується українська влада.

До виникнення біженства в роки Першої світової війни, як нової соціальної групи, привели два різні чинники. По-перше, психологічний, оскільки війна — це страх звичайної людини бути вбитим ворогом, а отже втеча ставала єдиним порятунком. По-друге, політичний, спричинений діями імперського військового командування, яке для очищення території, за принципом «випаленої землі», примусово вивозила велику кількість цивільного населення з прифронтових губерній Росії. Останнє зіграло вирішальну роль і призвело до того, що в різний час на теренах імперії перебувало до п'яти мільйонів біженців (Жванко, Л. 2012. С. 28). Дослідниця Любов Жванко, яка найбільш ґрунтовно серед українських істориків вивчала проблему біженства, наголошувала, що примусове вивезення росією у тиллові райони власного цивільного населення у Першій світовій війні було застосовано одним із перших випадків у ХХ столітті (Жванко, Л. 2015. С. 23). В українські губернії Чернігівську, Полтавську,

Катеринославську, Харківську, Херсонську суцільним потоком їхали біженці з Волині, Поділля, Буковини, Холмщини, Гродненщини Полтавщина займала 4 місце з прийому біженців поступаючись Харківській і Таврійській, і випереджаючи Чернігівську губернію. Найбільшу кількість Полтавщина прийняла у листопаді 1915 р. – 42682 особи (Лимар, О. 2021. С.120). Найбільш інтенсивний рух біженців був зафіксований у середині 1915 р. – 2 016 657 осіб. Харків був найбільшим в Україні реєстраційним пунктом, всього в імперії їх було 24.

Для династії Романових сотні тисяч біженців були дуже тяжким тягарем, ніхто не був до цього готовий. На шляхах пересування біженців належало організувати різнопланову допомогу, серед яких найважчим було харчування. Допомогою займалися громадські організації. Одним з найвідоміших був благодійний комітет, який був створений під патронатом Великої княжни Тетяни, дочки Миколи II – «Комітет ІІ Імператорської Високості Великої Княжни Тетяни Миколаївни для надання тимчасової допомоги постраждалим від воєнних дій». Біженці його називали Тетянинський комітет. Із самого початку (вересень 1914 р.) він отримав ознаки центрального державного органу у справах біженців. Іншими організаціями були губернські і повітові земства, Всеросійський земський союз, Всеросійський союз міст, Південноросійська обласна переселенська організація, місцеві самоврядування та ін. (Жванко, Л. 2015. С. 25). Особливе місце серед цих комітетів займали українські інституції. Їх офіційне заснування супроводжувалося значними труднощами, оскільки імперська влада, яка обіцяла автономію полякам і активно підтримувала їхні організації, категорично не допускала подібної підтримки українських ініціатив. Першою українською громадською організацією, яка взяла на себе опіку над українськими біженцями, стало Товариство допомоги населенню Півдня Росії, яке постраждало від війни, засноване навесні 1915 року. У період Української революції воно було реорганізовано в Українське товариство допомоги жертвам війни (Велика війна... 2013. С.484).

Протягом літа – осені 1915 р. на українських землях постало близько 500 різних закладів допомоги біженцям. На території Волині, Київщини, Чернігівщини, Полтавщини, Поділля їх облаштуванням займався Комітет південно-західного фронту Всеросійського земського союзу, а в Катеринославській, Таврійській, Харківській, Херсонській губерніях – місцеві адміністрації та земства. Всього Л. Жванко нарахувала за документами 473 пункти. Паралельно відкривалися фельдшерські пункти та шпиталі. Як нам видається після ознайомлення з дослідженнями, влада Російської імперії переклала відповідальність на благодійників та недостатньо фінансувала пересування та облаштування біженців.

Отже, очевидним є те, що саме землі Наддніпрянської України

прийняли основний тягар біженства. Саме через них пролягали основні транзитні шляхи, а в багатьох місцях сім'ї біженців осідали для тимчасового або постійного проживання. Серед останніх найбільш привабливими були м. Київ і Київщина, Полтавщина, Харківщина. Відповідно до способу переміщення біженців у тиліві губернії виділяється два умовні етапи. На першому, який тривав протягом літа – початку осені 1915 р., основним способом евакуації цивільного населення були гужові перевезення. Переважна більшість їх рухалася на власних підводах, покритих брезентом та навантажених найбільш цінним майном. На початку вересня і до зими 1915 р. тривав другий етап евакуації біженців. У цей час їх вивезення у тиліві райони відбувалося залізницями, так званими, «маршрутними потягами» з прямою доставкою до пункту призначення (<https://www.historians.in.ua/index.php/en/zabuti-zertvy-viyny/1338-liubov-zhvanko-bizhenstvo-pershoyi-svitovoyi-viyny-ukrayinskyi-vymir-chastyna-i>).

Як показує у своєму детальному дослідженні біженства дослідниця Тетяна Лазанська, повільна та дуже недосконала організація облаштування біженців призвела до великої кількості негативних явищ, які ще більше ускладнювали становище українських губерній та поглиблення кризи. Передусім у місцях скупчення та через неналежні санітарні умови біженство супроводжували спалахи епідемій тифу, віспи, холери, дизентерії. Злидні й відсутність продуктів харчування призводили з одного боку до смертності, з іншого – до грабежів селянських господарств, загалом до погіршення кримінальної ситуації. Т. Лазанська цитує у своїй праці документальні свідчення, які характеризують увесь жах, породжений війною. Так, уповноважений з питань облаштування біженців Південно-західного фронту С. Зубчанінов доповідав, що в місцевостях, якими рухаються біженці. «...вони залишають пустелю, вирубуючи ліс, щоб зігрітися, викопували картоплю, витоптували поля і т. п.». Очевидець подій, який вів щоденник, І. Толстой писав; «Головний жах тепер – це рух біженців...Незчисленні натовпи голодних і напіводягнених людей рухаються на схід, фактично грабуючи села... Народ збожеволів від горя, гарчав і стогнав, баби билися в істериці» (Велика війна... 2013. С. 482). Не вдалося до кінця вирішити проблему біженства й українським урядам, коли почалася Українська революція 1917 – 1921 рр., про що писала у своїй статті Л. Жванко (Жванко Л. 2015. С. 511-534).

Отже, головною причиною масового біженства, яке дуже загостило соціально-економічну кризу в українських губерніях Наддніпрянщини, стала війна та породжені нею наслідки. Перебуваючи у складі Російської імперії, українське суспільство було вимушене брати на себе вирішення цієї масштабної соціальної катастрофи. Способи вирішення цієї проблеми офіційними колами Росії показало неготовність держави брати повну відповідальність за долю суспільства.

Список використаних джерел

- Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна / Упорядник О. Реєнт. К. : ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2013. 784 с.
- Жванко Л. Біженці Першої світової війни : український вимір (1914-1918 рр.) : монографія. Харків : Віровець А.П. «Апостроф», 2012. 568 с.
- Жванко Л. Евакуація біженців Першої світової війни: допомога на шляхах руху українськими землями (літо-осінь 1915 року). *Історична пам'ять : наук. зб.* Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава, 2015. Вип. 32. С. 23-37.
- Лимар О. Полтавський район у Першій світовій війні 1914-1918 рр. *Полтавський район : від давнини до сьогодення : збірник наук. праць/* Полтав. краєзнавчий музей імені Василя Кричевського. Полтава; Харків, 2021. С. 118-122.
- Політична енциклопедія.* Редкол. : Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. К.: Парламентське видавництво, 2012. 808 с.
<https://www.historians.in.ua/index.php/en/zabuti-zertvy-viyny/1338-liubov-zhvancko-bizhenstvo-pershoyi-svitovoyi-viyny-ukrayinskyy-vymir-chastyna-i>

Ищенко Валерія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – проф. Сітарчук Р. А.)

ПРОЯВИ ІСЛАМСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ В РОЗРІЗІ УКРАЇНСЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО ПРОСТОРУ

Ісламська освіта в Україні має глибоке історичне коріння, що бере свій початок із заснування в 1550 році поблизу м. Бахчисарая Зинджирили-медресе – першого вищого мусульманського освітнього закладу в Східній Європі. Відродження релігійної освітньої традиції в ісламі, яка перебувала у фактичному занепаді за радянської доби, стало можливим лише з відновленням державної незалежності України.

Ісламська освітня парадигма в межах сучасного релігійного простору України реалізується через систему навчання та виховання, що ґрунтується на засадах Корану й Сунни, поєднуючи релігійну доктрину (акида) з культурно-історичним контекстом мусульманської громади. В українських реаліях цей процес спрямований на формування стійкої ісламської ідентичності, що гармонійно інтегрується в полікультурне суспільство, забезпечуючи духовну тяглість через поширення знань про ісламську практику та етику. Така модель освіти виступає інструментом самозбереження мусульманської спільноти та засобом конструктивного міжрелігійного діалогу, де утвердження ісламських цінностей сприяє

розвитку індивіда в інтересах як громади, так і держави (Рашидов, Рашидова, 2019, с. 186).

Система ісламської освіти в Україні характеризується розгалуженою мережею закладів різного рівня: від вищої духовної ланки (університети при муфтіятах, медресе, школи хафізів) до середньої та дошкільної освіти, що включають спеціалізовані гімназії, приватні національні школи, а також мережу дитячих клубів, підготовчих центрів та недільних шкіл при релігійних громадах.

Початкова мусульманська освіта реалізується через розгалужену мережу недільних шкіл та шкіл, в яких віряни різних вікових груп здобувають базові знання про догматику, обрядовість та читання Корану. Специфікою вітчизняного релігійно-мусульманського ландшафту є рання сегментація освітнього процесу за вектором впливу, що зумовлює варіативність підходів: від традиційного навчання під керівництвом місцевих імамів до спеціалізованих шкіл, орієнтованих на турецьку релігійну модель або арабські освітні стандарти (зокрема за сприяння асоціації «Альраїд»). Плюралізм на початкових щаблях не лише відображає етнокультурне розмаїття мусульманської спільноти України, а й закладає фундамент для формування різних інтелектуально-релігійних орієнтацій у середині єдиного освітнього поля.

Середня мусульманська освіта (зокрема в Криму до 2014 року) характеризувалася домінуванням іноземних моделей духовного навчання, де ключову роль відігравала мережа медресе та шкіл хафізів. Попри формальне підпорядкування Духовному управлінню мусульман Криму, система середньої ісламської освіти була фактично інтегрована в турецький та арабський релігійно-просвітницький контекст: більшість закладів функціонували за фінансової та кадрової підтримки організацій на кшталт «Імам-Хатиб», Міністерства у справах релігій Туреччини або фонду «Альраїд». Це зумовлювало впровадження специфічних навчальних програм (вивчення Корану, хадисів, фікху за турецькими або арабськими зразками) та неоднорідність професійної підготовки кадрів – від зразкових центрів як-то Азовського медресе - до короткострокових курсів. Водночас залежність від зовнішнього впливу та варіативність ідеологічних підходів створюють певний дисонанс у підготовці священнослужителів, чії дипломи часто визнаються лише вузьким колом релігійних структур або закордонними університетами-партнерами, що підкреслює сегментованість ісламського освітнього поля в Україні (Арістова, 2014, с. 117-119).

Попри офіційні дані Державної служби України з етнополітики та свободи совісті про наявність чотирьох ісламських університетів в Україні повноцінно функціонує лише один заклад – Ісламський університет при Духовному управлінні мусульман України, заснований у 1993 році. Інші

zareєстровані установи (зокрема при ДУМУ «УММА»), ДЦМУ та «Київському муфтіяті») або припинили діяльність через фінансові й організаційні труднощі, або так і не розпочали освітній процес. Єдиний діючий університет з факультетом шаріату й основ релігії готує фахівців з ісламського законодавства, філософії та коранічних наук, поєднуючи релігійну освіту із загальноосвітніми дисциплінами, і його диплом із 2001 року визнається престижним єгипетським університетом «Аль-Азгар».

Окрім традиційних форм навчання, мусульманська спільнота України активно використовує можливість дистанційної освіти через такі ресурси, як Ісламський онлайн-університет та академія «Медіна», що забезпечують доступ до фахових релігійних знань у цифровому форматі (Рашидов, Рашидова, 2019, с. 187-189)

Отже, сучасна ісламська освітня парадигма в Україні постає як багаторівнева та динамічна система. Вона реалізується через розгалужену мережу інституцій – від дошкільних центрів і недільних шкіл до єдиного повноцінно функціонуючого вищого навчального закладу, інтегруючи при цьому цифрові формати дистанційного навчання. Ключовою особливістю цього освітнього поля є його сегментованість та плюралізм, зумовлені впливом іноземних (зокрема турецьких та арабських) моделей, що водночас збагачує інтелектуальний ландшафт громади та створює виклики для уніфікації професійної підготовки кадрів. Таким чином, ісламська освіта в Україні виступає не лише механізмом трансляції релігійних знань, а й стратегічним інструментом формування стійкої ідентичності та конструктивного міжрелігійного діалогу в межах українського релігійного простору.

Список використаних джерел:

Арістова А. Мусульманські освітні заклади в Україні. Релігія та освіта: сучасний та історичний контекст взаємовідносин: пам'яті науковця-релігієзнавця Наталії Гаврілової: збірник статей, наукових праць та експертиз / за ред. А. Колодного. Українське релігієзнавство. Київ, 2014. № 70. С. 114–123. URL: <https://uars.info/prints/ur/70/21.pdf> (дата звернення: 07.04.2026).

Рашидов С. Ф., Рашидова С. С. Університетська ісламська освіта в Україні: реалії сьогодення. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2019. № 5 (92). С. 186–189. URL: <https://oaji.net/articles/2020/690-1582913508.pdf> (дата звернення: 07.04.2026).

*Збірник матеріалів ХХІХ наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*
Кретов Олександр, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Коваленко О. В.**)

СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ МЕЧ ІЗ МІСТА ГРУБЕШІВ

Знахідка меча поблизу польського міста Грубешів є яскравим прикладом добре збереженої зброї доби високого Середньовіччя. Меч пролежав у торф'яному болоті близько 600 років, що дозволило йому зберегтися в доволі доброму стані. Вологе та кисле середовище торф'яника значно уповільнило процеси корозії, завдяки чому клинок дійшов до наших днів без особливих втрат. Єдиним втраченим елементом стало руків'я, яке, зазвичай, виготовляли з органічних матеріалів, таких як дерево, або кістка, які майже ніколи не зберігаються. Добре збереження цього середньовічного меча зумовлено унікальними умовами торф'яного болота неподалік польського міста Грубешов. Торф'яники створюють середовище, що значно відрізняється від звичайного ґрунту. Насамперед, у них майже відсутній кисень — головний чинник іржавіння заліза. Потрапляючи в таке середовище, процеси окислення різко сповільнюються. Крім того, кислотність води, викликана розкладанням рослинних решток, діє як природний консервант, який захищає метал і знищує більшість мікроорганізмів, здатних його пошкодити. Зрештою, поступове наростання торф'яного шару утворює щільну ізоляцію, повністю відокремлюючи предмет від впливу зовнішніх факторів. Дослідники припускають, що меч було створено наприкінці XIII або в середині XIV століття (Gibbens, 2017).

Звернімося до типології Окшотта (Oakeshott typology) — це наукова класифікація середньовічних європейських мечів (приблизно з 1050 по 1550 рік), розроблена англійським дослідником Евартом Окшоттом. Вона базується на формі клинка, балансі та призначенні. За його класифікацією цей меч відноситься до типу ХІІа, який характеризується великими розмірами як клинка так і руків'я (15-25 см) та вагою 1,5-2,0 кг. Дол займає дві третини довжини клинка. Належить до так званих «бойових мечів» — мечів призначених виключно для бойового застосування: з довгим лезом і довгою руків'ям, що дозволяє взятися за нього обома руками (Oakeshott, 1991, з. 310).

Це типовий дворучний меч лицаря тієї епохи, хоча для цього регіону знахідка має особливу археологічну цінність. Довжина меча складає майже

1,2 метра, а його вага трохи перевищує 1,5 кілограма. Подібні параметри забезпечували баланс зброї, роблячи її однаково ефективною як для рублячих, так і для колючих ударів в зоні під латними обладунками, що було вкрай важливо у битвах і лицарських поєдинках. Особливу увагу привертає позначка на наверші клинка – рівнобедрений хрест у формі геральдичного щита. Ймовірно, це символ майстра-коваля, який виготовив меч, свого роду «знак якості». Цікаво відзначити, що таке клеймо зазвичай було прихованим під руків'ям і не було помітним під час використання зброї. Меч сильно корозований, пошкоджено клинок, ефес, навершя меча. Руків'я зроблене з заліза, але було оздоблено дерев'яною накладкою, або шкірою, яка не збереглася, адже це природний матеріал, який не витримує довготривалого перебування в ґрунті (Lubelskie).

Розглянемо історичний контекст знахідки. У XIV ст. цей регіон входив до складу Польського королівства й був місцем розташування численних укріплень та замків, де служили лицарі. З великою ймовірністю, меч належав одному з місцевих воїнів, які охороняли ці землі. Щодо того, як саме зброя опинилася в болоті, залишається простір для припущень та кілька можливих пояснень. Перше і найпростіше — це його випадкова втрата. Лицар чи воїн міг перетинати заболочену місцевість, і меч або випав, або загруз у м'якому ґрунті. У середньовіччі дороги часто проходили через важкопрохідні райони, тому такі ситуації не були рідкістю. Інший варіант пов'язаний із бойовими діями: під час битви хтось міг впасти, загубити зброю або навіть загинути на полі бою, залишивши меч у болоті, де він поступово занурився у торф.

На даний момент меч проходить реставрацію у Варшаві. «Ця обробка також допоможе визначити його власника. Ми вважаємо, що на клинку біля рукояті могли бути вигравірувані знаки; їх найчастіше робили майстри мечів, які маркували мечі для лицарів. Це може допомогти нам визначити походження зброї», – вважає Бартоломей Бартецький, директор музею, який також запевнив, що після консервації та аналізу меч стане частиною головної експозиції Музею імені отця Станіслава Сташиця в Грубешові (Muzeum im. ks. Stanisława Staszica) (Lubelskie).

Знахідки середньовічних мечів дозволяють вченим точно визначити рівень розвитку металургії, адже за складом сталі можна зрозуміти, чи була вона виплавлена місцевими майстрами, чи привезена з відомих центрів зброярства. Оздоблення ефеса та руків'я часто вказує на статус власника, допомагаючи реконструювати соціальну ієрархію тогочасного суспільства. Крім того, тип меча є чітким маркером епохи, що дозволяє датувати археологічний шар і відстежувати зміни у тактиці ведення бою.

Список використаних джерел

Gibbens, Sarah (2017). Medieval Sword Pulled From Polish Bog. Електронний ресурс. URL: <https://www.nationalgeographic.com/history/article/medieval->

sword-found-poland-peat-bog-spd?utm_source= Дата звернення 1.05.2026.
Oakeshott, Ewart (1991). Records of the Medieval Sword. Boydell Press, 320 p.
Lubelskie/ Medieval sword discovered at a peat bog. (2017). Електронний ресурс. URL: <https://scienceinpoland.pl/en/news/news,414626,lubelskie-medieval-sword-discovered-at-a-peat-bog.html> Дата звернення 1.05.2026.

Литвин Дарія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – доц. Жалій Т. В.)

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП СТВОРЕННЯ МАШІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ (2020–2021 РР.)

Формування Машівської селищної територіальної громади відбувалося в контексті завершення адміністративно-територіальної реформи в Україні, яка передбачала укрупнення громад і розширення їхніх повноважень у сфері місцевого самоврядування (Кабінет Міністрів України, 2020). Загалом ця реформа була спрямована на те, щоб зробити громади більш самостійними та фінансово спроможними, здатними ефективніше вирішувати питання місцевого розвитку.

Процес створення Машівської громади не був одномоментним, а складався з кількох послідовних етапів. Важливу роль тут відіграло нормативне оформлення її території. Основним документом стало розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 721-р, яким було визначено адміністративний центр громади та затверджено її територіальний склад у межах Полтавської області (Кабінет Міністрів України, 2020) . Саме цей акт фактично завершив процес юридичного оформлення нової громади.

До складу Машівської територіальної громади увійшли території кількох колишніх сільських рад. Зокрема, це Абрамівська, Базилівщинська, Дмитрівська, Кошманівська та Сахнівщинська сільські ради (Портал «Децентралізація», 2026). Таке об'єднання мало на меті створення більш цілісної адміністративної одиниці, яка могла б ефективніше управляти ресурсами та забезпечувати надання послуг населенню. Початок реального функціонування громади пов'язаний із місцевими виборами у жовтні 2020 року. У цей період було сформовано склад селищної ради та обрано голову громади (Машівська селищна рада, 2026). Саме тоді громада перейшла від формального існування до практичного здійснення місцевого самоврядування, коли почали ухвалюватися перші управлінські рішення та організовуватися робота виконавчих структур. На початковому етапі одним із ключових завдань було формування внутрішньої адміністративної

системи. Для цього створювалися старостинські округи на базі колишніх сільських рад. Важливо, що інститут старост забезпечив певну “зв’язкову ланку” між жителями сіл і керівними органами громади. Згідно з законодавством, староста представляє інтереси жителів свого округу у виконавчих органах ради, що є важливим для врахування місцевих потреб (Машівська селищна рада, 2026).

Паралельно відбувалася інтеграція фінансової системи. Колишні сільські бюджети почали об’єднуватися в єдиний бюджет громади. Це був важливий крок, оскільки дозволив більш ефективно планувати витрати та доходи. У рішеннях селищної ради за березень 2021 року, зокрема, зазначалося затвердження звітів про виконання бюджетів за 2020 рік, що фактично свідчить про завершення первинної фінансової інтеграції (Машівська селищна рада, 2021).

Окремо варто відзначити організаційні рішення виконавчого комітету, які стосувалися формування структур управління. У цей період створювалися різні комісії, затверджувався їхній склад, розподілялися функції між підрозділами (Машівська селищна рада, 2021).

Такі кроки були необхідними для того, щоб новостворена громада могла нормально функціонувати як єдина система.

Важливим фоном для цих процесів стала реформа районного рівня адміністративного устрою. У 2020 році Машівський район було ліквідовано, а його територію включено до складу Полтавського району (Кабінет Міністрів України, 2020). Це змінило загальну систему управління, і громади фактично стали базовим рівнем місцевого самоврядування, на який покладено основні функції забезпечення життя населення.

Також у 2020–2021 роках громада поступово почала вирішувати практичні питання: управління комунальним майном, організація інфраструктури, розвиток адміністративних послуг. Хоч ці процеси були ще на початковій стадії, саме тоді закладалися основи майбутньої соціально-економічної політики громади.

Отже, період 2020–2021 років можна вважати ключовим для становлення Машівської селищної територіальної громади. Саме в цей час відбулося її юридичне оформлення, створення органів місцевого самоврядування, формування старостинських округів та об’єднання фінансових ресурсів. У результаті громада отримала можливість перейти до повноцінного функціонування та подальшого розвитку в умовах децентралізації.

Список використаних джерел

Кабінет Міністрів України. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Полтавської області : розпорядження від 12 червня 2020 р. № 721-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2020-%D1%80#Text>

Машівська селищна рада. Загальна інформація про громаду. URL: <https://mashivka-rada.gov.ua/> (дата звернення: 05.05.2026).

Машівська селищна рада. Рішення сесії від 02.03.2021 р. URL: <https://mashivka-rada.gov.ua/sesiya-%E2%84%965-09-06-56-01-03-2021/> (дата звернення: 05.05.2026).

Машівська селищна рада. Рішення виконавчого комітету від 12.04.2021 р. URL: <https://mashivka-rada.gov.ua/vikonkom-%E2%84%964-vid-12042021-roku-15-30-08-05-05-2021/> (дата звернення: 05.05.2026).

Портал «Децентралізація». Машівська територіальна громада: склад громади. URL: <https://decentralization.ua/gromada/1478/composition> (дата звернення: 05.05.2026).

*Марочканич Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – проф. Сітарчук Р. А.)*

ГЕНЕЗА ПОХОДЖЕННЯ «РУСЬКОЇ ПРАВДИ»

Постановка проблеми. Питання генезису «Руської Правди» — найдавнішої пам'ятки слов'янського права залишається актуальним у медієвістиці останніх двох століть. Будучи фундаментальним кодексом законів Київської Русі, «Руська Правда» є не лише юридичним документом, а й унікальним джерелом для реконструкції соціальної ієрархії, економічних відносин та етико-правових констант ранньосередньовічного суспільства.

Актуальність теми полягає у необхідності звільнити історію давньоруського права від радянських та імперських трактувань. Тривалий час «Руську Правду» представляли як таке, що підкреслює ідею «спільної історії». Спробуємо відтворити це явище в його об'єктивності. Це важливо для формування сучасного, незалежного погляду на українське державотворення.

Пам'ятку руського законодавства досліджували такі науковці, як М. Карамзін, І. Еверс, М. Калачов, П. Мрочек-Дроздовський, В. Сергєєвич, В. Ключевський, Л. Гетц, С. Юшков, Б. Греков, В. Любимов, М. Тихомиров та ін.

Історіографічний дискурс навколо походження «Руської Правди» пройшов шлях від пошуків єдиного законодавця до складного текстологічного аналізу правових шарів. Фундатор української національної історіографії Михайло Грушевський одним із перших

наголосив на тому, що пам'ятка є не лише князівським актом, а збіркою законів, що виростили з життя. Він відстоював думку, що першоосновою кодексу був «Закон Руський» — усне звичаєве право, яке було зафіксоване в письмових договорах із Візантією ще у X ст.

Дослідник Олег Касків підкреслює виключно автохтонне (місцеве) походження пам'ятки. Він аргументує, що спроби віднайти у ній іноземні запозичення є безпідставними, адже «Руська Правда» є чистим продуктом еволюції київської юридичної думки. Крім того, Касків вказує на правову тяглість Кодексу, зазначаючи, що його норми залишалися основою для судівництва протягом багатьох століть (Касків, 2012, с.32-33).

Географія та хронологія появи «Руської Правди» залишаються предметом гострих наукових дискусій, що лише підтверджує складну природу пам'ятки. Якщо щодо місця виникнення Короткої редакції думки вчених розділилися між Києвом (Б. Греков, С. Юшков) та Великим Новгородом (М. Тихомиров), то питання часових меж є ще менш однозначним.

Жодна конкретна дата не може повноцінно охопити генезис Кодексу, оскільки його правові норми сягають корінням у глибоку давнину до усного «Закону Руського» VIII–IX ст. Таким чином, письмова фіксація за часів Ярослава була не миттєвим актом, а лише одним із етапів тривалого процесу кодифікації. Це перетворює Кодекс на результат багатовікового розвитку права, що об'єднав досвід усієї Русі. Оскільки норми «Правди» створювалися в різний час і в різних центрах від Києва до Новгорода ми маємо справу не з локальним указом, а з великим спільним проектом, який увібрив у себе правову думку багатьох поколінь (Мателешко, 2010, с. 159-161).

Метою статті є критичний аналіз існуючих версій датування та авторства «Руської Правди» на основі порівняння класичних та новітніх історіографічних підходів, а також обґрунтування власної думки щодо етапності формування тексту.

Виклад основного матеріалу. Вивчення «Руської Правди» неможливе без аналізу її витоків, де дослідник має буквально «розкопати» найдавніші юридичні традиції, закладені в основу кодексу. Фактично документ став поєднанням різних правових пластів, які існували на той час. Укладаючи Руську Правду, князь Ярослав Мудрий спирався на такі джерела: норми давнього українського звичаєвого права, створеного праукраїнцями: нормативні акти перших київських князів (Закон Руський та ін.); судову практику. Коротка Правда містила 43 статті і складалася з чотирьох частин: «Правда Ярослава» (ст. 1–18), «Правда Ярославичів» (ст. 19–41), «Покон вірний» (ст. 42) і «Урок мостникам» (ст. 43). У Правді Ярослава переважно врегульовано питання кримінального і цивільного права та судочинства (ст. 1–9 містили норми про злочини проти особи, ст. 10–18 – норми про

злочини проти майнових прав і про способи відновлення права власності на рухомі речі). Прийняття Руської Правди Ярославом Мудрим сприяло упорядкуванню та правовому забезпеченню соціально-економічного розвитку Києво-Руської держави (Бойко, 2022, с.11).

Особливу увагу привертає перша стаття «Руської Правди», яка санкціонує кровну помсту. Наявність цієї норми свідчить, що Ярослав Мудрий не намагався миттєво скасувати родові звичаї. Натомість він виступив як арбітр, обмеживши коло осіб, які мають право на помсту. Таким чином насильство ставало контролюваним і не переростало у безкінечні міжусобиці. Роль князя у цьому процесі полягала не у створенні нових правил, а у легітимізації вже існуючих звичаїв через їх письмову фіксацію. У випадках, коли месників не було, закон передбачав грошовий штраф, що також залучало державні механізми (Демиденко, 2017, с.12).

Важливе місце у структурі посідають норми, що регулюють повсякденні конфлікти та майнові відносини. Вони демонструють, як князівська влада поступово розширювала свій контроль, пропонуючи фінансові санкції замість силового розв'язання суперечок. Так, ст. 10, що стосується захисту особистої честі, встановлює штраф у розмірі 3 гривень за образу дією. Важливою деталлю тут є процесуальний привілей для варягів та колб'ягів: іноземцям дозволялося доводити свою правоту лише через присягу, без залучення свідків. Це підтверджує тезу про прагматизм Ярослава Мудрого, який через юридичні пільги намагався інтегрувати професійну військову еліту в слов'янське середовище, мінімізуючи ризик міжетнічних зіткнень (Демиденко, 2017, с.12).

Ключова особливість полягала не у створенні нових юридичних норм, а у зміні самого принципу їх існування. Перехід від усної традиції, що зберігалася в пам'яті «старійшин», до візуальної фіксації тексту кардинально змінив природу судочинства. Писемний текст став самостійним авторитетом, який не залежав від суб'єктивної пам'яті свідків чи суддів. Таке впорядкування традиції дозволяє розглядати період 1016–1030-х років як етап «першої хвилі кодифікації». Саме в цей час відбувся перехід від розрізнених звичаїв до формування єдиного державного закону. Це підтверджує тезу, що «Руська Правда» не була запозиченням візантійських зразків, а виникла як самобутня відповідь київської еліти на внутрішні виклики мультикультурного суспільства.

Другий етап розвитку пам'ятки пов'язаний із діяльністю синів Ярослава Мудрого та подальшим формуванням «Розлогої редакції». Ключовою подією стала Вишгородська нарада 1072 року, результатом якої з'явилася «Правда Ярославичів». Вона складалася з 23-х статей (19–41) і доповнювала «Правду Ярослава» та була присвячена злочинам проти особистих, майнових прав і деяким питанням судочинства. «Покон вірний» (ст. 42), виданий у 30-ті роки ХІ ст., визначав розміри надходжень від

штрафів, які накладали за протиправні діяння, а також розмір винагород князівським слугам. «Урок мостникам» (ст. 43), укладений наприкінці XII – у першій половині XIII ст., присвячений організації мостіння торгових шляхів з Новгороду до інших міст (Бойко, 2022, с.11).

Діяльність Володимира Мономаха та його сина Мстислава, завершена близько 1113 року, стала фінальним етапом у створенні «Розлогої Правди». Історичний контекст дозволяє стверджувати, що саме ці правителі відіграли ключову роль у фінальному редагуванні кодексу. Вона складалася з двох частин: 1) «Суду Ярослава Володимировича» (містила 52 статті, доповнені новими правовими нормами з цивільного, кримінального, процесуального права); 2) «Уставу великого князя Володимира Всеволодовича Мономаха» (містив ст. 53–121, що регулювали цивільні, шлюбно-сімейні, спадкові, кримінальні, процесуальні відносини, питання опікунства та інші галузі права). Скорочена редакція (50 ст.), укладена шляхом вибірки низки статей з Розширеної Руської Правди, не мала самостійного застосування та була призначена для використання у церковних судах (Бойко, 2022, с.11).

Висновки. Отже, проблема датування не обмежується одним роком, а охоплює період від 1016 року до середини XII ст., відображаючи динамічне зростання правової свідомості міських громад. Тому «Руську Правду» у її зрілому вигляді доцільно розглядати як продукт колективної інтелектуальної праці. Вона була створена елітою, що зосереджувалася навколо князівських канцелярій та великих монастирських центрів, зокрема Києво-Печерського.

Список використаних джерел

Каськів О. Руська Правда. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія.* 2012. Вип. 4. С. 31–45.

Мателешко Ю.П. Руська Правда: становлення, редакції, дискусійні питання. *Науковий вісник Ужгородської української богословської академії та Карпатського університету ім. А.Волошина.* Ужгород, 2010. Вип.6-7. С.159-163 <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/11672/11996>

«Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства : навч. посіб. / уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв ; вступ. сл. В. Я. Тація. 2-ге вид., змін. та допов. Харків : Право, 2017. с. 392.

*Збірник матеріалів ХХІХ наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*
Мехеда Ангеліна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. **Бабенко Л. Л.**)

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНЦІВ З ВІДСЕЛЕНИХ ТЕРИТОРІЙ ЧОРНОБИЛЯ

Після аварії на Чорнобильській АЕС однією з найнагальніших соціальних проблем стало масове переселення населення з територій, забруднених радіацією. Евакуація та подальше розселення постраждалих торкнулися десятків тисяч людей, що вимагало оперативного вирішення питань житла, соціальної адаптації та забезпечення базових умов життя. Переселення мало не лише фізичний, але й психологічний аспект: зміна місця проживання, втрата звичного соціального середовища та необхідність інтеграції у нові громади створювали додаткові труднощі для постраждалого населення. Відновлення життєвого рівня та забезпечення належних умов проживання стали ключовими завданнями держави у перші роки після катастрофи.

Першими евакуацію пережили мешканці міста Прип'ять, де проживали працівники Чорнобильської АЕС. На 27 квітня в окремих точках міста рівні радіації сягали сотень міліренген на годину. Хоча транспорт для евакуації був готовий з ранку, офіційне повідомлення про проведення заходу Урядова комісія зробила лише о 7 годині ранку, а евакуація розпочалася о 14 годині. Одночасно з Прип'яттю була евакуйована залізнична станція Янів (254 особи), розташована поруч. Через відсутність повної та достовірної інформації про стан на майданчику ЧАЕС та прилеглих територіях на початковому етапі, евакуація населення відбувалася поступово. Дані про радіаційну обстановку надходили згодом завдяки зусиллям військових, які прибули на місце аварії, та працівників станції, які залишалися на робочих місцях. Внаслідок уточнення радіаційної ситуації в наступні дні постала необхідність евакуації населення з територій у межах 10-кілометрової зони, включно з селами Семиходи, Копачі та Шепеличі, де 2–3 травня було вивезено близько 10 тис. осіб. До 4 травня зона, що підлягала евакуації, була розширена до 30 км. Протягом 4–7 травня свої домівки залишили мешканці ще 59 населених пунктів України та Білорусі. Процес евакуації продовжувався далі, оскільки надходила нова інформація про масштаби аварії, її вплив на навколишнє середовище та загрозу для здоров'я населення прилеглих територій. У результаті населення продовжувало переміщатися на радіаційно чисті території (Барановська, Н. 2004, с. 189-190).

Досвід перших днів евакуації свідчить про те, що швидке реагування та

поступове накопичення достовірної інформації про рівні радіації були ключовими для безпечного переселення населення. Масштабність і темпи міграції залежали від близькості населених пунктів до ЧАЕС, рівня забруднення та готовності організувати прийом переселенців. Ці обставини визначили подальші урядові рішення щодо постійного розселення та організації житла для евакуйованих, забезпечуючи системний підхід до управління соціальними та екологічними ризиками.

Структура евакуйованого населення за професійною зайнятістю в суспільному виробництві показувала, що майже половина становили робітники та службовці – 44,7 тис. осіб (49 %), колгоспники – 5,3 тис. осіб (5,8 %), пенсіонери – 16,5 тис. осіб (18,1 %), а діти – 24,7 тис. осіб (27,1 %). З урахуванням економіко-географічного розташування ЧАЕС первинне розселення евакуйованих відбувалося у населені пункти Поліського, Іванківського, Бородянського, Макарівського та Народицького районів. Пізніше додатково були задіяні Баришівський, Володарський, Переяслав-Хмельницький, Сквирський, Фастівський та Яготинський райони. Оцінка рівнів радіоактивного забруднення у 30-кілометровій зоні згодом продемонструвала неможливість постійного проживання населення на цих територіях, що стало підставою для урядових рішень щодо будівництва нового житла для переселенців у різних регіонах України. До кінця 1989 року понад 4,2 тис. осіб були розселені у 228 містах та 114 сільських населених пунктах (села, станиці, хутори, аули) у дванадцяти республіках колишнього СРСР. При цьому передбачалося проведення організаційних заходів як у зонах виходу (РЗТ, регіони-донори), так і в приймаючих радіаційно чистих територіях (регіони-реципієнти). Планом передбачалося перемістити у міські поселення 19,7 тис. осіб, із яких 46 % повинні були розселитися у смт Брусилів та Пісківка, а в сільські – 38,5 тис. осіб. Найбільш компактне розселення було заплановане у Переяслав-Хмельницькому та Згурівському районах Київської області, а також у Брусилівському районі Житомирської області (Гулько, С. 2011, с. 32).

Водночас варто зазначити, що процес переселення населення супроводжувався низкою соціально-економічних і психологічних труднощів. Евакуйовані стикалися з необхідністю адаптації до нових умов життя, зміни професійної діяльності та пошуку житла в регіонах-реципієнтах, що значною мірою ускладнювало їх соціальну інтеграцію. Особливу роль відігравала підтримка держави у вигляді надання житлових площ, матеріальної допомоги та соціальних гарантій, проте у багатьох випадках вона була недостатньою або запізнілою. Паралельно з переселенням відбувалися зміни в структурі зайнятості, доступі до освіти та медичного обслуговування, що впливало на рівень життя постраждалого населення та формувало довготривалі демографічні тенденції в районах, прилеглих до Чорнобильської АЕС.

Найбільш наочним показником реакції населення на зміни екологічної ситуації, зокрема на радіоактивне забруднення, є його міграційна активність, що призводить до загального скорочення чисельності населення. Спостерігається чітка залежність між числом населених пунктів, уражених радіоактивним забрудненням, їхньою близькістю до 30-кілометрової зони та темпами зменшення населення. Так, у Житомирській області у період 1989–2009 рр. найбільшого скорочення зазнали Народицький район (60 %), Коростенський (40,1 %) та Лугинський (33,7 %), при цьому ці ж райони демонструють найвищі темпи зменшення частки населення у межах області. Розрахований коефіцієнт кореляції між темпами скорочення населення та часткою поселень, постраждалих від забруднення, для районів Житомирської області становить 0,586, що свідчить про помітний прямий зв'язок. Особливо виразна залежність між соціально-демографічними показниками та рівнем радіоактивного забруднення простежується у районах, розташованих у безпосередній близькості до 30-кілометрової зони. Прикладами таких територій є Поліський та Чорнобильський райони Київської області та Народицький район Житомирської області, які відзначаються найгіршими показниками екологічного стану, інтенсивним міграційним відтоком, значними демографічними змінами та загальною деградацією територій (Барановський, М. 2011, с. 10).

Міграційні процеси та організоване переселення населення безпосередньо впливали на демографічну структуру регіонів і визначали соціально-економічну ситуацію на нових місцях проживання. Одночасно з переміщенням людей проводилися заходи з контролю за рівнями радіоактивного забруднення та моніторингу опромінення, що дозволяло оцінити ефективність переселення як протирадіаційного заходу. Важливо відзначити, що навіть після первинного зниження забруднення ґрунтів частина населення продовжувала піддаватися підвищеному ризику через професійну діяльність, споживання місцевої продукції та несприятливі соціально-економічні умови. Це зумовило необхідність точного розрахунку індивідуальних і групових доз опромінення, що, у свою чергу, стало підґрунтям для подальших рішень щодо організованого переселення та обмеження перебування людей у найбільш уражених районах.

Початковий період після аварії на ЧАЕС показав значне зниження рівнів забруднення ґрунтів у найбільш радіоактивно уражених районах: протягом перших десяти років вони зменшилися в 1,2–8,6 рази. За максимальними рівнями забруднення лише Овруцький район все ще підпадав під категорію радіоактивно забруднених, тоді як за середніми показниками жоден район не перевищував цієї межі. Водночас частина населення цих територій піддавалася додатковим факторам ризику нерадіаційної природи, серед яких професійна діяльність у лісовому та

сільському господарстві, споживання продуктів місцевого виробництва (молоко, м'ясо, овочі, дикорослі ягоди та гриби), а також низький рівень соціально-економічного забезпечення. Це зумовлювало певні коливання індивідуальних та групових значень доз опромінення як між населеними пунктами, так і всередині них. Розрахункова пожиттєва доза опромінення для жителів цих територій коливалася в межах 33–52 мЗв. До початку організованого переселення в період 1986–1989 рр. населення вже отримало в середньому від 44,6 % (с. Деревці) до 47,9 % (с. Грязеве) передбаченої пожиттєвої дози, що перевищувало встановлений критерієм рівень для припинення протирадіаційних заходів на забруднених територіях (Гулько, С. 2015, с.179-180).

Ситуація, що склалася на територіях із високим рівнем радіаційного забруднення, мала безпрецедентний характер і характеризувалася значним ризиком для здоров'я населення. Накопичені дані щодо рівнів радіаційного забруднення ґрунтів, індивідуальних доз опромінення та додаткових факторів ризику підтверджують критичність становища для людей, які тривалий час перебували на радіоактивно уражених територіях. Комплексна дія факторів – професійна діяльність у сільському та лісовому господарстві, споживання продуктів місцевого виробництва, тривала експозиція до низьких, але хронічних доз опромінення, а також обмежені соціально-економічні умови – створювала потенційно критичні рівні впливу на організм людини та демографічну структуру регіонів, формуючи суттєві коливання доз як на рівні окремих населених пунктів, так і серед окремих груп населення. В умовах таких загроз організоване переселення населення з зон високого радіаційного впливу набуло особливої важливості як невідкладний комплексний захід протирадіаційного захисту, що дозволяв мінімізувати подальше опромінення, зберегти демографічний потенціал і створити передумови для стабілізації соціально-економічної ситуації в регіонах, що приймали переселенців. Проведені заходи переселення стали ключовою складовою державної політики у сфері захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та визначили пріоритети подальшого управління постраждалими територіями.

Список використаних джерел

- Барановська Н.. Чорнобильська зона відчуження-явище сучасності. *Історико-географічні дослідження в Україні*. 2004, № 7. С. 186-210.
- Барановський М., Барановська О. Соціально-економічні та екологічні наслідки аварії на ЧАЕС. *Географія. Економіка. Екологія. Туризм: регіональні студії* : зб. наук. пр. / ред. І. В. Смаля, Г. Г. Сенченко. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2011. Вип. 5. С. 6-13
- Гулько Н., Прилипко В., Озерова Ю. Уроки Чорнобилю: екологічна міграція. *Демографія та соціальна економіка* : наук.-екон. та сусп.-політ. журн. К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН

України, 2011. № 2(16). С. 31- 41

Гулько Н. Оцінка ефективності організованого переселення в Україні жителів із зони безумовного (обов'язкового) відселення як заходу протирадіаційного захисту населення. *Проблеми радіаційної медицини та радіобіології*. 2015. Вип. 20. С. 174-184.

*Мосійчук Оксана, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – доц. Шановал Л. І.)

ХУСТКА – АТРИБУТ, ОБЕРЕГ, СИМВОЛ У ВЕСІЛЬНІЙ ОБРЯДОВІ УКРАЇНЦІВ

Зберігаючи традиційні риси, українські весільні обряди сьогодні переосмислюються, трансформуються або зникають, зокрема весільний обряд «покривання молодої червоною хусткою», який символізував залежне становище жінки в родині, статус в громаді. Для відзначення важливих подій у житті української родини, особливо на весіллі використовували хустку – жіночий головний убір, компонент традиційного вбрання українок.

Хустини в давнину – це квадратні шматки білого полотна 50 x 50 см, прикрашені вишивкою, мальованим, набивним рослинним орнаментом. Хустка була оберегом, символом, атрибутом українських весільних обрядів: сватання, заручин, посаду, покривання молодої, «днання молодих», «бгання» короваю. З хустиною молоду / наречену випроводжали з батьківського дому, запрошували родичів на весілля, а після церковного шлюбу молодих / наречених заводили у хату. На весіллі обдаровують родичів хусткою, що є символом прихильності, достатку, згоди на одруження, переходу дівчини у статус заміжньої жінки та родину чоловіка. Вишита хустка дарована дівчиною нареченому символізувала вірне кохання.

Українські етнологи: В. Борисенко, Ф. Вовк, О. Косміна, Т. Ніколаєва, Г. Стельмащук в своїх працях описують історію побутування жіночого головного убору хустки, її обрядово-звичаєве, утилітарне призначення.

В описі весільного одягу молодих / наречених є хустка: «у молодої сорочка з вишитою візерунком горловиною, передом, верхніми частинами рукавів біля зап'ястків, подолом сорочки, сукняна строката спідниця (плахта), червоні з залізними високими підківками чоботи, червоний фартух (запаса), червоні коралі, мідний хрест. Молодий / наречений одягнений у два темно-сірі жупани, в шаровари з сукна, пояс яскравий

вовняний, червону сукняну шапку, чорні, намащені дьогтем чоботи, онучами наповнені, ремінними підв'язками, мідними пряжками стягнуті; на руці – мідна обручка, а на поясі на правому боці – полотняна хустка, вишита червоною заполочтю» (Николаєва, 1996, с. 95).

Весілля розпочиналося зі сватання, коли запрошені молодими / нареченими старости (свати) з родичів, взявши обрядовий хліб, йшли до батьків нареченої для отримання попередньої згоди на шлюб. Це відбувалося пізно ввечері для збереження таємниці весільного обряду. Відбувався діалог: згадка мисливця про куницю, кушця і товару, біблійних персонажів. Якщо згода була отримана, молода / наречена пов'язувала сватам рушники через плече, а молодому / нареченому подавала на тарілці хустку, виготовлену нею, після чого запрошувала сватів за стіл. У разі відмови дівчина повертала старостам принесений хліб, а молодому / нареченому подавала гарбуза. Дівчина дарувала по хустці старостам, що прийшли її сватати, якщо дала згоду, перев'язувала хусткою руку нареченому. Потім влаштовували заручини (полюбини, хустки, сватанки) — весільний обряд, що набував законної чинності, коли дівчина і парубок вважалися молодими / нареченими і не мали права відмовитися від шлюбу. Якщо таке траплялося, то винні мусили відшкодувати збитки та й заплатити «за образу». Поширеною є традиція зв'язувати руки молодим під час сватання чи вінчання червоною хусткою "щоб були до пари не на рік, а на вік"...» (Борисенко, 2016, с. 94).

Символами єднання двох родин молодих / наречених були рушник, хліб. Молодих виводили на посад, старший староста накривав рушником хліб, що лежав на столі, клав на нього руку дівчини, зверху — руку хлопця і перев'язував їх рушником. Так, молоді висловлювали взаємну згоду на шлюб, який освячувався двома родами. Потім молода / наречена перев'язувала старостів рушниками, а присутніх обдаровувала хустками, полотном, сорочками. Починалося урочисте благословіння молодих батьками, які за звичаєм, сідали на лаву, застелену кожухом (символ благополуччя родини), а староста підводив до них молодих за хустку: один кінець він тримав сам, а два інших — молоді. Батьки хлібом-сіллю тричі благословляли наречених, вони ж, стоячи на рушнику, тричі вклонялися батькам, приймаючи їхнє благословіння. Після цього, родичі заручених молодят обмінювалися подарунками: рушниками, хустками, худобою, землею. Молода дарувала молодому хустину, на яку випряла нитки, яка сама її виткала та вишила. Дівчина співала: «Хусточко моя шовковая, ще й шовком шита, чи ж на те я тебе пряла, щоб нелюбю дати...» (Вовк, 2015, с. 274). На Гуцульщині молодий дарував молодій прикріплену до меча або прутини хустину, завітчану і прибрану перами з хвоста півня (Борисенко, 2016, с. 121). На Запорозжжі існував звичай, коли дівчина чи незаміжня жінка могла обрати собі за чоловіка засудженого козака до страти. На знак

свого вибору вона накидала на голову засудженому хустку. Він міг згодитися на шлюб, і тоді страта відмінялася, а вирок скасовувався, або не погодитися, і тоді засуджений страчувався (Вовк, 2015, с. 125-126).

Забутий на сьогодні є весільний звичай: «перед шлюбом при вході до церкви мати давала дівчині хустку „втирати дівочі сльози“. Це єдине, що мати вишивала для весільного обряду своєї дочки. Після весілля молода / наречена зберігала цю хустку до смерті, бо нею їй закривали очі в домовині. У молодого / нареченого при боці була припоясана хустинка, обов'язкового червона. Хустка, якою мати водила молодих до хати і виводила із хати під час весілля, мусила бути світлою і ясною – таким буде і життя молодих. Коли молодий приходить до молодої він приносить весільну хустку (турпан). Нею (ним) молодий пов'язував молоду через плече. З турпаном молода не повинна розлучатися протягом весілля, а коли наступав весільний обряд покривання то молодий віддавав турпан братові молодої або старшому дружбі, яким покривають молоду. Потім мати знімає з молодої вельон (фату) і пов'язує їй хустку. Це означало, що вона на вечорниці, до дівчат не піде, бо вона стає заміжною жінкою, господинею в домі. Під час весілля молоді руки покривали хустинками, не маючи права вітатися відкритими руками, щоб ніяке зло не торкалося сім'ї, пов'язували руки «щоб шлюб був міцним». На кінець весілля хустини зав'язувалися одна з одною і з весільним одягом клалося в скриню і зберігалися як оберіг новоствореної родини.

Весільний поїзд молодого, наблизившись до воріт нареченої, зустрічає групу парубків, які вимагають викуп за дівчину. На порозі хати свати обмінювалися подарунками, а подекуди мати молодої в'язала рушниками сватів і бояр, а хустками – свах» (Борисенко, 2016, с.119). Звичай водити молодих / наречених за хустку разом з темою рухової неповноцінності імплікує семантику сліпоти фіксують етнологи на Слобожанщині, прибувши до хати нареченої, «молоді сідають на покуті; свекор бере “шаблю” і приміряється нею виколоти невістці очі; потім скидає з її голови хустку. Обряд називався «викольвання очей»: молодий приходить по молоду до її оселі, то вона сидить з опущеною й накритою головою, хлопець підходить, знімає хустку й цілує її. Молода, піднявши голову зі столу, дивиться на молодого крізь обрядовий хліб - дивень. «За давнім звичаєм під час «бгання» (випікання) короваю тісто виробляють на столі, застеленому вівсяною соломою, а зверху на соломі стелють велику полотняну хустину, а на хустину кладуть тісто. Тут задіяні реліктові речі, як стебло і полотно, що мали значення оберегу», – стверджує В. Борисенко (Борисенко, 2016, с. 208).

За народним звичаєм одруженим жінкам не дозволялося ходити з непокритим волоссям. Тому, молода / наречена, переходячи в сім'ю молодого / нареченого, могла завдати шкоди своїм волоссям, його

магічною силою. Цей весільний обряд називався «покривання молодої» (Стельмашук, 1993, с.186). Відмінності проведення обряду в регіонах України виявлялися в способах пов'язування головних уборів, в тому, коли і як їх одягати. Обряд «покривання молодої» в українському традиційному весіллі побутує у трансформованому вигляді до 60-х рр. XX ст. на Східному Поділлі: «Мати молодого саджала молоду на стілець, скидала з неї квітчасту хустку, потім вінок з вельюном, зачісувала і заплітала їй косу, виймала із скрині косинку і пов'язувала на голову молодій. У Вінницькому районі покривали молоду дві свахи. Вони брали велику тернову хустку за чотири кінці, ставши на ослін, на якому сиділи молоді, співали весільні пісні, опускаючи і піднімаючи хустку над головами молодих. Після того як пісня закінчилась, дві свахи скидали з голови молодої вельон і вінок, зав'язували їй на голову хустку» (Борисенко, 2016, с.197). В XIX ст. молоду покривали у коморі: молодий сідав на скриню, клав собі на коліна ярмо, на яке сідала молода, а він одягав їй на голову очіпок. Молода тричі скидала його з голови, що означало протест одягати жіночий убір і переходити під владу чоловіка. Закінчувався обряд тим, що сестра або інша жінка пов'язували молодій на голову білу хустку (рантух). У селах Гуцульщини священник покривав голову молодої хусткою, а гості зверху на цю хустку клали свої хустки, але так, щоб над чолом нижню завжди було видно» (Стельмашук, 1993, с. 187-189). Обряд покривання молодої в Лубенському повіті Полтавської губернії проводився так: «Сваха, дружка, дві приданки йдуть у комору і заводять туди молодих. Дружка, сваха, приданки накладали на молоду кибалку і хустку, перемітку. Дружкам дарували стрічки із вінка молодої, щоб швидше вийти заміж. Потім знімали з молодої вінок, одягали його на голову старшій дружці, у молодого знімали букет, віддавали старшому бояринові (дружбі). Молодій розплітали косу, підбирали волосся під очіпок і запинали наміткою, хусткою, після чого молода не ходила з відкритим волоссям» (Вовк, 2015, с. 199).

Хустка виконувала функцію «єднання молодих» у весільному обряді. Обряд «єднання молодих» здійснюється через зв'язування рук рушником, хусткою, покривання молодих наміткою, одягання шапки молодого молодою. Молоду й молодого, як виводили з-за столу, або вводили за стіл, чи як обводили їх навкруги стола чи діжі, то тримали їх не рукою, а за хустку. Поки молодий зі своїм «поїздом» збирається їхати за молодою, в її батьківському домі ведуть її на посад, як форма благословення шлюбу, на який вона сідає з дружками та братами. На посад сестру заводив брат, тримаючи за руки хустинкою. На Катеринославщині «княгиню» на посад з дозволу старости заводив дружка молодої, махаючи в повітрі хусткою (Борисенко, 2016, с.116) У центральних регіонах України, на Слобожанщині молодий займав місце біля молодої після ритуалу пришивання квітки: молода сидить за столом, накрита наміткою чи

хусткою. Її сестра, пританцьовуючи біля молодого, пришиває червону квітку до його шапки. Віддячивши сестрі молодій грішми, староста просить благословення завести молодого за стіл. Брат не пускає, а дружки співають. Після подарунка шуринові молодий заходить за стіл, підіймає хустину, якою накрита молода, цілує її і сідає біля неї» (Борисенко, 2016, с.120).

В церкву молодих вводять наступним способом: один кінець хустки тримає брат, другий – молода і молодий. Перед вінцем дружко або свашка ростелюють рушник, украшений листям барвінка, Пару вінків з рути священник кладе їм на голову разом з церковними вінцями. Після вінчання молоді виходять з церкви, тримаючись за кінці хустки. На Поділлі, коли молоді приходили повінчані до воріт батьківського дому, мати нареченого подавала їм один кінець білої хустки, вводила в хату і обводила тричі навколо столу (Борисенко, 2016, с. 164). Хусткою покривають голову молодій після шлюбної відправи в церкві, після завершення шлюбного єднання, і молода ніколи його не скидає.

Жіночі головні убори хустка та очіпок були символічними знаками. Так, на Київщині після весілля в понеділок біля хати молодого / нареченого на дереві вивішували «маяка» — червону хустку, що символізувала цнотливість молодій / нареченій. На Гуцульщині до даху хати кріпили жердину з червоною хусткою, а як весільний атрибут її прикріплювали до одягу на груди нареченому, яку молодий пов'язував на голову нареченій / молодій. Біла намітка, кольорова хустка є ритуальними: вони становлять головний убір одруженої жінки, які закривають коротке волосся, що його обрізано у молодій за традиційним весільним обрядом.

Отже, головний убір хустка в комплексі жіночого традиційного вбрання широко використовувалась у весільних обрядах: сватанні, заручинах, посаді, покриванні, єднанні, бганні короваю. Вона виконувала такі функції: знакову, магічну, оберегову й отримала вагоме місце у народному побуті українського народу.

Список використаних джерел:

- Борисенко В. Сімейна обрядовість українців ХХ – ХХІ століття / голов. ред. Г. Скрипник; НАН України, ІМФЕ. Київ, 2016. 256 с.
- Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології : нова редакція / передм. О. Г. Таран ; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських; упорядн. О. О. Савчук. Харків : Вид. Савчук О. О., 2015. 464 с.
- Косміна О.Ю. Українське традиційне жіноче вбрання Київщини. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. : Навч. посібник. Київ: «Хрещатик», 1994.152 с.
- Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма. Іл. З. Васіної, Л. Міненко, Т. Ніколаєвої, О. Слінчак, М. Старовойт. Київ: «Либідь», 1996. 176 с.
- Стельмашук Г.Г. Традиційні головні убори українців /АН України. Інститут народознавства. Київ : «Наукова думка», 1993. 240 с.

*Збірник матеріалів XXIX наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії
Мураєва Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія та
громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Шаповал Л. І.)*

ЕТНОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ХОРЕОГРАФА ВАСИЛЯ ВЕРХОВИНЦЯ

В умовах розбудови української державності, змін у сферах суспільного життя, входження України до Європейського освітнього простору стають важливими проблеми формування національної культури серед молоді, вивчення, збереження духовної спадщини українців, національної самосвідомості, етнічної своєрідності, що актуалізує вибір теми тез авторки.

Особливе місце в плеяді талановитих діячів національної культури й науки в Україні, що стали жертвами сталінських репресій, належить професору Василеві Миколайовичу Верховинцю / Костіву (1880-1938 рр.) розстріляному і помертню реабілітованому музикознавцю, хореографу, диригенту, композитору, педагогу, етнографу, основоположнику дитячого музично-ігрового репертуару, сценічного жанру, національного балету, організатору художнього колективу нового типу - жіночого хорового театралізованого ансамблю, автору хорових творів, романсів, аранжувань.

Окремі аспекти діяльності Василя Верховинця висвітлюють публікації М. Боровика, Н. Дем'янка, М. Фісуна, В. Золочевського, А. Гуменюка, Г. Дзюби. Ярослав Верховинець, син Василя Миколайовича представив біографічний життєпис, позиції митця у галузі народної хореографії, етнографії, теорії українського танцю (Верховинець Я., 2008, с.82-91). Дух любові і шанобливого ставлення до народного мистецтва, літератури і музики, що панував у родині Костівих, позитивно впливав на виховання Василя Костіва, який захоплювався танцями і піснями, співав у шкільному і церковному хорах, виявляв музичні здібності, що визначило його майбутнє (Боровик, 1960, с.17).

Система педагогічної й творчої діяльності Василя Миколайовича Верховинця у формуванні української національної культури має чотири напрямки (Боровик, 1960, с.16). Перший напрям – вчителювання в народних школах Галичини і початок мистецької діяльності (1899 - 1904 рр.) характеризується формуванням національної культури української молоді засобами фольклору, хореографічного мистецтва. Другий напрям (1904-1919 рр.) – відзначається активними етнографічними дослідженнями в два етапи: 1)1904 - 1912 рр. – театральна й етнографічно-дослідницька діяльність; 2)1912 - 1919 рр. – створення науково-теоретичної бази для розвитку українського хореографічного мистецтва, обрядової пісенної

творчості. Третьому напрямку (1919 - 1930 рр.) – музично-педагогічній діяльності у вищих навчальних закладах Києва, Полтави, Харкова властиве впровадження наукових, мистецьких досягнень в практику навчання і виховання, диригентсько - хорову, хореографічну творчість. Четвертий напрям (1930-1938 рр.) – культурно-просвітницька робота з професіональними мистецькими колективами збігається у часі з втіленням його новаторських ідей до розвитку народного мистецтва в Україні.

Поштовхом до етнографічної діяльності Василя Миколайовича Верховинця стала суперечність між потребами національно-патріотичного виховання і його повною відсутністю в системі освіти того часу. Вчений провів дослідницьку роботу в галузі народної хореографії, застосовував хореографічний матеріал у роботі з театральними колективами. Він писав: “Збирати танцювальний матеріал – це наш спільний обов’язок, бо тільки спільними зусиллями зможемо показати, яка красива, різноманітна й багата змістом ця галузь народної етнографії» (Верховинець, 1990, с.142). Василь Миколайович стверджував, що «веснянки, купальські, весільні пісні краще збереглися з іграми, танцями й хороводами» (Дзюба, 1998, с.44). Танці поділяв на дві групи: під пісню і під музику незалежно від характеру супроводу. Побутові танці (гопак, козачок, метелиці, коломийка, гуцулки) виконувались на народних гуляннях, вечорницях. В етнографічних пошуках Василь Миколайович звертався до епічних прозаїчних жанрів – казок, які віддзеркалюють традиційну культуру різних епох, морально-етичні норми, світогляд українців (Верховинець, 1990, с.125). Мандруючи по Галичині, В. Верховинець зібрав 15 ікон, які передав до історичного відділу, а різьблену інкрустовану скриню до етнографічного відділу Київського художньо-промислового і наукового музею (записи в інвентарних книгах від 12 червня 1914 р. Данилом Щербаківським (Я. Верховинець, 2008, с. 86).

Особливе місце в дослідженнях педагога належить ігровому фольклору, зберігаючи образно-драматургічну природу в народному побуті. Необхідність збирання етнографічного матеріалу була зумовлена, тим, що фольклорні зразки “непомітно вщухають, ніким не схоплені, записані” (Золочевський, 1960, с.10). Василь Верховинець описав ігри – сценки, у яких відображені трудові процеси, природні явища, побутові ситуації. Зібраний і систематизований етнографічний матеріал став основою наукових праць “Українське весілля” (Верховинець, 1912, с.61-68), “Теорія українського народного танцю” (Верховинець, 1990, 152 с.). В праці “Українське весілля”, хореограф подав запис українського весільного обряду з 150 весільними мелодіями, здійснено їх класифікацію, розподілив їх на три групи з нотними прикладами, даючи характеристику кожній з них, розглядаючи їх ритмічну структуру (Верховинець, 1912, с.64).

Етнографічні дослідження Василя Миколайовича не припинилися в

період музично-педагогічної діяльності у вишах України (1919-1930). Влітку 1922 р. В. Верховинець узяв участь в комплексній історико-краєзнавчій експедиції науковців, музейних співробітників Полтавського краєзнавчого музею на чолі з М. Рудинським до села Яреськи на Полтавщині, де зібрано археологічний, геологічний, пісенний матеріал, здійснена обробка, систематизація й узагальнення народознавчого матеріалу.

Отже, фундаментом педагогічної, етнографічної, мистецької діяльності Василя Миколайовича Верховинця є власні етнографічні дослідження, які зумовили створення педагогом українського музично-ігрового репертуару для дітей («Весняночка»), науково-теоретичних засад розвитку українського хореографічного мистецтва («Теорія українського народного танцю»), праці про весільну обрядовість («Українське весілля»), сценічного жанру - театралізованої пісні художнього колективу («Жінхоранс»), хорових, вокальних творів; професіональних, самодіяльних хорових і хореографічних колективів. Василь Миколайович Верховинець здійснив вагомий внесок у збереження традиційної культури українського народу. Його наукова, педагогічна, етнографічна діяльність проникнута ідеєю культурного відродження України, формування національної ідентичності українців.

Список використаних джерел:

- Боровик М. Видатний радянський музикант: до 80-річчя з дня народження В. М. Верховинця. *Радянська культура*. 1960. № 3. С. 16–17.
- Верховинець В. М. Теорія українського народного танцю. 5-е вид. Київ: Музична Україна. 1990. 152 с.
- Верховинець В. М. Українське весілля. *Етнографічний збірник товариства імені Т. Г. Шевченка*. Кн. 1. Київ, 1912. С. 61–68.
- Верховинець Я. В. Василь Верховинець – етнограф. *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 5. С. 82–91.
- Верховинець Я. В. Відродження школи народного танцю Василя Верховинця. *Народна творчість та етнографія*. 1992. № 1. С. 40 - 47.
- Гуменюк А. Хореографічна діяльність В. М. Верховинця. *Народна творчість та етнографія*. 1980. № 1. С. 31–32.
- Дем'янюк Н. Ю. Педагогічна діяльність В. М. Верховинця у вищих навчальних закладах. Полтава: ПДПУ ім. В. Г. Короленка. 2008. 16 с.
- Дзюба Г. Фольклористична діяльність В. М. Верховинця. *Народна творчість та етнографія*. 1985. № 1. С. 44–45.
- Золочевський В. Українська народна музика у творчості В. М. Верховинця. *Народна творчість та етнографія*. 1960. № 3. С. 9–10.
- Фісун М. А. Коли і ким був створений жіночий театралізований хоровий ансамбль? *Наш рідний край*. Полтава. 1990. Вип.4. С. 5–8.

*Збірник матеріалів ХХІХ наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*
Нестеренко Тетяна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. **Бабенко Л. Л.**)

ІСТОРИК ВІКТОР РЕВЕГУК ПРО ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр. НА ГАДЯЧЧИНІ

Події Української революції 1917–1921 рр. в українському державотворенні ХХ століття відіграли ключову роль, продемонструвавши складну динаміку соціальних, політичних та національних трансформацій у житті українського суспільства. Український історик Ярослав Грицак, наголошуючи на її значенні, навіть пропонує хронологічні рамки революції вважати ширшими: 1914–1923 рр.. Він мотивує це тим, що з початком Першої світової війни Україна поступово набуває політичної суб'єктності, зокрема створює перше українське військове формування – Легіон Січових стрільців, а органи влади й уряди мали у своїх назвах термін «український», прискорюється процес формування української нації та ін. (Грицак, Я. 2023. С. 202- 205). У сучасних умовах повномасштабної російсько-української війни та фальсифікації агресором фактів історичного минулого звернення до досвіду перших визвольних змагань у ХХ столітті набуває особливої гостроти, оскільки дозволяє виявити прямі історичні паралелі між тогочасними та нинішніми викликами суверенітету України.

Національно-визвольна боротьба розгорнулася по всій Україні, однак варто зазначити, що її форми мали як спільний характер, так і регіональні особливості. Тому ми ставимо за мету вивчення регіонального аспекту революції на прикладі Гадяцького краю (за адміністративним поділом – Гадяцький повіт Полтавської губернії), що дає змогу не лише глибше зрозуміти механізми політичного пробудження мас та роль місцевих еліт у розбудові владних структур, а й засвоїти стратегічно важливі уроки щодо необхідності національної консолідації, розбудови сильного війська як дієвих гарантів збереження незалежності.

Дослідницька проблема полягає у необхідності подолання фрагментарності та ідеологічних нашарувань у висвітленні подій Української революції 1917–1921 років на регіональному рівні, зокрема на прикладі Гадяччини. Попри наявність загальних праць з історії революції, існує потреба в системному аналізі локальної специфіки державотворчих процесів та повстанського руху через призму наукового доробку Віктора Ревегука.

Віктор Якович Ревегук (1938–2019 рр.) – український історик, дослідник періоду новітньої історії України ХХ століття, багаторічний викладач Полтавського національного педагогічного університету імені

В. Г. Короленка. Він є автором більше двадцяти монографій і підручників, численних статей, присвячених темам національно-визвольного руху, подіям Української революції, повстанського антибільшовицького спротиву, Другої світової війни тощо. Безперечно, головним пріоритетом у дослідженнях вченого була історія Полтавщини. У багатьох її вимірах Віктор Ревегук був першопрохідцем, ретельно виявляв архівні джерела, в тому числі архівні фонди Служби безпеки України, які розкривали невідомі або сфальсифіковані сторінки історичного минулого краю. Дослідник відійшов від однобічних трактувань і зосередився на висвітленні діяльності національних інституцій, специфіці антибільшовицького спротиву та ролі місцевих громадсько-політичних лідерів. Його праці стали фундаментом для вивчення регіональної специфіки Полтавщини, заповнюючи суттєві лакуни у висвітленні повсякденного життя та боротьби мешканців краю за державну незалежність України. Стереотипи радянської історіографії щодо подій Української революції та повстанської боротьби на Гадяччині, які розглядалися виключно крізь призму класової боротьби й таврувалися як «контрреволюційні», також були зламани у працях Віктора Ревегука.

Мета дослідження полягає в систематизації наукового доробку Віктора Ревегука щодо подій Української революції 1917–1921 років на Гадяччині для відтворення цілісної картини регіональних державотворчих процесів. Робота спрямована на з'ясування авторської інтерпретації діяльності національних органів влади, особливостей антибільшовицького повстанського руху та трансформації повсякденного життя місцевого населення в умовах постійної зміни політичних режимів. Кінцевою ціллю є визначення ролі та місця Гадяцького краю у загальноукраїнському революційному контексті через призму джерелознавчих та аналітичних розвідок дослідника, що дозволяє глибше зрозуміти специфіку національного відродження на Полтавщині.

Предметом дослідження є концептуальне бачення та наукова інтерпретація Віктором Ревегуком подій Української революції 1917 - 1921 років на Гадяччині. Зокрема це охоплює висвітлені в його працях механізми становлення української влади в регіоні, форми та методи антибільшовицького повстанського опору, а також специфіку суспільно-політичних і соціокультурних трансформацій місцевої громади під впливом революційних викликів того часу. Автор розглядає регіон не просто як адміністративну одиницю, а як репрезентативний майданчик, де в гострій формі проявилися всі суперечності епохи: від національного піднесення до трагічного протистояння з іноземними загарбниками.

Вибір Гадяччини як об'єкта дослідження не є випадковим. Цей терен, маючи історичне козацьке коріння та потужний вплив інтелігенції, гостро реагував на падіння самодержавства. Віктор Ревегук акцентує увагу на

тому, що локальна історія краю в цей час фактично дублювала загальнонаціональну траєкторію: початкові сподівання на автономію, розбудову інституцій УНР, випробування Гетьманатом та, зрештою, тривалу боротьбу проти більшовицької експансії. Через призму регіональної специфіки історик демонструє, як ідеї державної незалежності вкорінювалися у свідомості місцевого населення: «Перебування України у складі Російської імперії назвав «пропащим часом», а російське самодержавство – «допотопним страховищем» (Ревегук, В. 2019. С. 9).

Аналіз праць Віктора Ревегука дозволяє стверджувати, що Гадяччина слугувала індикатором життєздатності української державності. Тут соціальні гасла тісно перепліталися з національними вимогами, а рівень громадської активності свідчив про готовність до самоорганізації. Водночас складність соціально – економічного становища та зовнішній тиск створювали умови, за яких край ставав ареною жорстокої боротьби різних політичних сил. Отже, вивчення революційних подій 1917–1921 рр. на Гадяччині дозволяє краще зрозуміти не лише регіональні особливості, а й причини та наслідки глобальних зсувів, що відбувалися в Україні на початку ХХ століття. Це поступово підводить до розуміння того, як саме відбувалося безпосереднє формування українських владних структур на місцях.

Лютнева революція 1917 року в Російській імперії стала каталізатором потужного національного руху на Гадяччині, який Віктор Ревегук характеризував як період стрімкої політизації українського селянства та інтелігенції. Демонтаж старих імперських структур супроводжувався появою нових форм громадської організації, де провідну роль відіграли місцеві осередки українських партій та «Просвіти»: «Подальшого розвитку за часів Гетьманщини набув всенародний рух за створення «Просвіт», який був проявом одвічного прагнення українського народу до культури та освіти» (Ревегук, В. 2019. С. 60). Історик зазначав, що специфікою краю було швидке усвідомлення необхідності переходу від культурно-просвітницької діяльності до безпосереднього політичного управління, що втілювалося у створенні громадських комітетів та рад.

Процес становлення української влади на Гадяччині відбувався у тісному зв'язку з рішеннями Центральної Ради. Формування місцевих органів самоврядування проходило через гостру дискусію з прихильниками Тимчасового уряду та більшовицькими агітаторами, проте симпатії більшості населення залишалися на боці національних сил. «Преса 1920-х рр. – скарбниця цінної інформації, в якій не лише відзеркалилися домінуючі політичні позиції, але й містяться елементи світосприйняття пересічного жителя Полтави, до певної міри сформовані під впливом КП(б)У» (Полтавщина в Укр. революції. 2017. С. 82).

Особливе місце у працях дослідника Віктора Ревегука займає аналіз

взаємодії між центром та провінцією. На прикладі Гадяча ми бачимо, як ідеалістичні гасла революції зіштовхувалися з жорсткою реальністю, а саме з потребою вирішення земельного питання та забезпеченням продовольчої безпеки. Становлення українських владних інституцій у регіоні не було лінійним процесом, воно супроводжувалося кадровим голодом та спротивом старих бюрократичних еліт. Проте саме в цей час було закладено фундамент української державності на Гадяччині, що дозволило краю згодом виступити суб'єктом політичної боротьби. Отже, трансформація свідомості населення краю від «повітового обивателя» до громадянина УНР створила підґрунтя для подальшої еволюції політичного режиму. Однак стабільність нових інституцій незабаром була поставлена під сумнів черговою зміною влади в країні, що змусило місцеву громаду шукати відповіді на виклики, які несли із собою різні політичні режими та іноземні окупації.

Період 1918–1919 років на Гадяччині позначений калейдоскопічною зміною влад, кожна з яких намагалася нав'язати краю власну соціально-політичну модель. Віктор Ревегук у своїх працях детально аналізував перехід від республіканського устрою УНР до Української Держави гетьмана Павла Скоропадського. Він зауважував, що консервативний поворот гетьманату зустрів неоднозначну реакцію: з одного боку, відбулася певна стабілізація адміністративного апарату та поживлення культурного життя, з іншого – відновлення поміщицького землеволодіння та присутність німецько-австрійських військ спричинили гостре соціальне напруження: «Ще влітку з опозиційних до гетьмана українських політичних партій та громадських установ утворився Український Національний союз. Його учасники виступали за відновлення влади Української Центральної Ради у формі Української Народної Республіки», – писав автор (Ревегук, В. 2017. С. 143).

Особливу увагу історик приділяв протистоянню більшовицькій експансії, яка несла із собою радикальний злам традиційного укладу життя Гадяцького повіту. Віктор Ревегук підкреслював, що перші зіткнення з радянською владою продемонстрували глибоку ідеологічну прірву між гаслами про «владу радам» та реальною політикою «воєнного комунізму». Продовольча розкладка та репресивні заходи чекістських органів викликали відторгнення навіть у тих верств населення, які спочатку займали вичікувальну позицію. Водночас край став свідком і білогвардійської окупації військами Денікіна, чия політика «єдиної та неподільної Росії» заперечувала саму ідею української державності.

Отже, Віктор Якович робить висновок, що Гадяччина опинилася в епіцентрі боротьби трьох сил: національної, радянської та реставраційної імперської. Кожен із режимів намагався використовувати ресурсний потенціал краю для власних мілітарних цілей, що призводило до

виснаження регіону та гуманітарної катастрофи. Однак саме це багаторазове насильницьке втручання зовнішніх сил сформувало у місцевого населення стійкий імунітет до окупаційних практик. Поступове розчарування в обіцянках як «білих», так і «червоних» режимів логічно трансформувалося у активні форми самооборони, що згодом вилилося у потужний збройний опір та розгортання повстанської стихії. «Основним питанням підпільних зібрань була підготовка загального повстання проти гетьманського режиму і координація спільних дій повстанських загонів різної політичної орієнтації (Ревегук, В. 2017. С. 148).

Збройна боротьба на Гадяччині в період 1919–1921 років постає у дослідженнях Віктора Ревегука як масовий народний спротив, що мав виразне національно-визвольне забарвлення. Історик доводить, що повстанський рух у регіоні не був стихійним бунтом, а становив організовану реакцію на політику «воєнного комунізму», продрозкладку та червоний терор. Гадяцький повіт перетворився на один із центрів антибільшовицького підпілля на Лівобережжі, де діяли численні загони, що координували свої дії з регулярними частинами Армії УНР та повстанськими отаманами сусідніх повітів.

Віктор Ревегук детально реконструював діяльність місцевих повстанських формувань, підкреслюючи їхню високу мобільність та тісний зв'язок із сільським населенням. Саме підтримка селянства забезпечувала повстанцям розгалужену мережу інформаторів та продовольчу базу, що робило їх невлотимими для каральних експедицій радянської влади. У працях автора акцентується увага на тому, що ідеологічним стрижнем цього опору була ідея вільної України та захисту приватної власності. Як зазначав дослідник, для багатьох учасників руху боротьба перетворилася на справу честі.

Особливу увагу приділено протистоянню повстанців із частинами особливого призначення та регулярними підрозділами Червоної армії. Віктор Ревегук аналізував тактику «малої війни», яку застосовували гадяцькі партизани: раптові напади на залізничні станції, державні установи та склади з конфіскованим зерном. Проте нерівність сил та поступове виснаження людських ресурсів краю призвели до посилення репресій з боку окупаційного режиму. Через систему заручників та публічні страти більшовицька влада намагалася підірвати волю до супротиву.

Отже, дослідник доводить, що збройний опір на Гадяччині тривав значно довше, ніж організована оборона державних кордонів УНР, демонструючи високий рівень національної самосвідомості значної частини населення регіону. Історик зазначав: «Протибільшовицькі виступи в Гадяцькому повіті розпочалися відразу після третього приходу російської Червоної армії в Україну і особливо посилилися після поновлення

продрозкладки і ліквідації Української партії комуністів-боротьбистів» (Ревегук, В. 2019. С.132)]. Поступове згасання активної фази боротьби під тиском переважаючих сил противника не означало капітуляції ідей, за які билися повстанці. Цей жертвний чин став невід'ємною складовою історичної пам'яті краю

Підсумовуючи дослідження подій Української революції 1917–1921 років на Гадяччині крізь призму наукового доробку Віктора Ревегука, слід зазначити, що цей регіон став одним із найяскравіших прикладів національного спротиву на Лівобережній Україні. Автор переконливо доводить, що революційні трансформації в краї не були нав'язані ззовні, а впливали з внутрішньої потреби суспільства в самовизначенні. Гадяцький повіт продемонстрував високу здатність до самоорганізації, пройшовши шлях від культурницьких ініціатив до повномасштабного збройного захисту власної незалежності.

Аналіз історичного досвіду Гадяччини дозволяє виокремити кілька засадничих уроків боротьби. По – перше, це доленосне значення єдності між політичним центром та регіональними елітами. Віктор Ревегук акцентує увагу на тому, що розмитість стратегічних цілей та внутрішні партійні чвари часто дезорієнтували місцеве населення, чим вміло користувалися окупаційні режими. По – друге, приклад Гадяцького повстанського руху свідчить про те, що без належного військового забезпечення та міжнародної підтримки навіть найзапекліший народний опір приречений на виснаження.

Сьогодні праці Віктора Ревегука відіграють ключову роль у відновленні історичної правди та деконструкції радянських міфів про «бандитизм» та «громадянську війну». Дослідник повертає із забуття імена місцевих діячів та повстанців, чий чин тривалий час замовчувався або спотворювався офіційною ідеологією. Це має фундаментальне значення для сучасної України, оскільки тяглість боротьби за державність є наріжним каменем національної ідентичності.

Список використаних джерел

Ревегук В. Я. Гадяцький край у добу української революції 1917–1921 років. Полтава: Дивосвіт, 2019. 268 с.

Полтавщина в Українській революції 1917–1921 рр. : зб. наук. ст. / УК ПОДА ; ПКМ імені Василя Кричевського ; [ред. кол.: Бабенко Л. Л., Вождаєнко В. В., Мокляк В. О. (наук. ред.), Супруненко О. Б. (відп. ред.) та ін.]. Полтава : Дивосвіт, 2017. 152 с.
<http://ecopsy.com.ua/rating/txt/g2/2026.pdf>

Ревегук В. Я. Полтавщина. Протибільшовицький Рух опору 20–30-х років ХХ століття: Нариси історії. Полтава: Полтавський літератор, 2016. 306 с.
https://slavia.do.am/Djerela/Civil_War/Rogulsky/poltavschuna.pdf

Полтавська Петлюріана–8: матеріали дев'ятих Петлюрівських читань /

*Збірник матеріалів ХХІХ наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

[ред. кол.: Бабенко Л. Л., Мокляк В. О. (наук. ред.), Супруненко О. Б. (гол. редкол.) та ін.]; ЦП НАН України і УТОПІК; ДКІТ Полтав. ОДА; Полтав. обл. об'єдн. Всеукр. Т-ва «Просвіта» імені Тараса Шевченка; ДАПО; ПКМ імені Василя Кричевського. Полтава: Дивосвіт, 2019. Число 8. 164 с.: іл., ІV вкл. (с. 136 – 144) <http://pkm.poltava.ua/books/library/2019/petluriana-8.pdf>
Юзич Ю. Карта повстанського руху в радянській Україні у 1920-1921 рр. Публікується вперше.

<https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/11/2/158381/>

Ревегук В. Я. Селянство Полтавщини в добу Української революції 1917–1921 рр. / В. Я. Ревегук. – Полтава: Полтавський літератор, 2017. – 386 с.
<https://ebook.library.pl.ua/items/show/5565>

«Борисенківські читання»: *Збірник тез II Всеукраїнської наукової конференції* (Київ, 22 листопада 2024 року). – Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. – 284 с. (с.34 – 36).
<https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7845bc59-1ab7-4808-acf9-79c31ea273fb/content>

Державотворчі: полтавці – видатні діячі Української революції 1917–1921 рр.: бібліографічний довідник / упорядник Н. М. Требіна; обласна бібліотека для юнацтва ім. О. Гончара. – Полтава, 2017. – Вип. 2. – 40 с.
<https://libgonchar.org/images/stories/dergava-ilovepdf-compressed.pdf>

У Лютенській громаді вшанували отамана антибільшовицьких повстанців Леонтія Христового. 22 вересня 2023. URL <https://irt.pl.ua/news/31864/>

Українська революція. 1917–1921. Полтавський вимір. Події. Постаті. Документи: У 3 кн. – Кн. 2: *Документи. Матеріали. 1917–1918* / упорядники: Т. В. Воскобійник, В. В. Гудим, В. В. Коротенко та ін.; передм. Г. В. Боряк; археогр. вступ Т. П. Пустовіт. – Полтава: Полтавський літератор, 2017. 520 с. http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0014223.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0

Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX століття. Київ, 2023. 653 с.

*Супруненко Руслан, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. Бабенко Л. Л.)*

ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

Видатний український історик, громадський діяч, ідеолог українського консерватизму В'ячеслав Казимирович Липинський (1882-1931) все своє

життя присвятив відстоюванню ідеї Української держави. Залишив він свій слід і в дипломатичній діяльності, очолюючи посольство України в Відні у 1918-1919 рр.

Після приходу до влади 29 квітня 1918 р. гетьмана Павла Скоропадського в Україні 2 травня 1918 року було утворено новий уряд на чолі з Федором Лизогубом. Міністерство закордонних справ нового уряду очолив видатний український історик і громадсько-політичний діяч Дмитро Іванович Дорошенко. В'ячеслав Липинський, його друг і соратник, погодився взяти на себе обов'язки посла Української Держави в Австро-Угорщині. Кандидатура В'ячеслава Липинського стала розглядатися на цю посаду через його глибоку обізнаність з польською проблемою та його авторитет серед низки українців-галичан державницької орієнтації (Осташко Т., 2022, с. 288). Дипломатичні відносини Української Держави та Австро-Угорщини були надзвичайно важливим питанням. Адже у своєму складі держава Габсбургів мала етнічні українські землі: Галичину, Буковину та Підкарпатську Русь (сучасне Закарпаття).

Офіційне призначення В'ячеслава Липинського на посаду голови українського посольства у Відні відбулося 21 червня 1918 р. (Ясь О., 2005, с. 440). Основними справами, якими опікувався В'ячеслав Липинський, виконуючи дипломатичну місію України, були: питання ратифікації Австро-Угорською державою таємного протоколу Берестейського договору про поділ Галичини на українську та польську частини, обмін ратифікаційними грамотами між Українською Державою і країнами Четверного союзу, закріплення Холмщини за Українською Державою та використання підрозділів галицьких українців австрійської армії для військових потреб Гетьманату (Гирич І., 2019, с. 198).

У липні-серпні 1918 р. у Відні відбулися процедури обміну ратифікаційними грамотами України з Болгарією, Німеччиною та Османською імперією. Відповідальним за цю місію був посол В. Липинський (Дорошенко Д., 2007, с. 281). Однак, із самою Австро-Угорщиною справи виявилися складнішими. Ратифікації договору України з Австро-Угорщиною не відбулося. Через анулювання останньою таємної угоди про поділ Галичини на польську та українську частини і передачу Холмщини Україні між Києвом та Віднем виник дипломатичний конфлікт (Лисяк-Рудницький І., 1994, с. 133). Причиною анулювання угоди з боку Австро-Угорщини був тиск польських політиків, які не змирилися із тим, що етнічні українські землі Холмщини та Підляшшя належать Україні (Дацків І., 2020, с. 118).

В'ячеслав Казимирович був прихильником вдатися до низки заходів, котрі б прискорили ратифікацію Берестейського договору з боку Габсбурзької імперії. Задля цього він запропонував виконувати економічні умови Берестейського миру відповідно до виконання таємної угоди.

Принциповим залишалося питання Галичини. Адже Галичина була потужним центром української національної ідеї та мала стати форпостом майбутньої боротьби з росією (Дацків І., 2020, с. 118). У листі до міністра закордонних справ Дмитра Дорошенка В'ячеслав Липинський стверджував, що у випадку необхідності поступок меншим злом буде компроміс у питанні Холмщини, ніж відступати від поділу Галичини. Адже на випадок різких змін на сході (невиконання більшовицькою росією Берестейського договору — Р. С.), на українському західному кордоні можна буде спрямувати усі сили на боротьбу із загарбником. Посол був упевнений, що у випадку, якщо Галичина стане ареною українсько-польського протистояння (після приєднання усієї Галичини до Польщі), Україна буде приреченою на повторне російське захоплення. В'ячеслав Липинський уважав за необхідне створення у півдавстрійській Галичині коронного українського краю (Листи до Д. Дорошенка, 2003, с. 584-585).

У цей самий час питання Холмщини також не було легким. Хоч за Берестейським договором Холмщина із частиною Підляшшя відходили до України, уряд Австро-Угорщини, військові частини якого перебували на цих землях, сприяв їхній полонізації. На Холмщині був проголошений статус-кво на користь поляків: дозвіл на вибори до Польської Регентської Ради з обранням виключно поляків, заборона повертатися на цю територію воєнним біженцям із подальшим заселенням краю поляками. Такі дії з боку Австро-Угорщини спонукали В'ячеслава Липинського до рішучих дій. Він вважав, що треба не лише скласти ноту протесту та відмовитися ратифікувати мирний договір із Габсбурзькою імперією, а й відкликати посольства у разі приєднання Холмщини до Польщі (Дацків І., 2020, с. 119).

В'ячеслав Казимирович Липинський надавав великого значення участі у загальноукраїнських справах вояків-українців з Галичини. Він намагався використати їх у будівництві нової української армії. В'ячеслав Липинський поділяв бажання командира сірожупанної дивізії отамана Сокири-Яхонтова доповісти гетьманові Павлу Скоропадському про важливість сірожупанників для війська Української Держави. Він був принциповим прихильником залишення галицьких військових в Україні. Однак гетьман у цьому питанні його не підтримував, вважаючи галичан українськими шовіністами та воліючи спиратися на військових із російської армії. Схожої позиції дотримувався голова уряду Федір Лизогуб. Спирався В. Липинський у цьому питанні лише на Д. Дорошенка. Для позитивного вирішення справи залишення військових-галичан в Українській Державі В'ячеслав Липинський відіслав свого заступника в посольстві. Після зустрічі у Бадені останнього з представниками австрійського військового командування і відомства закордонних справ — генералом Спаноккі та генералом Арцем, військових-галичан було вирішено залишити в Українській Державі. Отже, ця важлива справа

військової політики була вирішена не в останню чергу завдяки старанням В'ячеслава Липинського (Гирич І., 2019, с. 204-205).

На посту посла Української Держави в Австро-Угорщини В'ячеслав Липинський опікувався також проблемами, що були пов'язані зі страхуванням та забезпеченням військовополонених українців, що були зайняті примусовими і вільними роботами за наймом в імперії Габсбургів. Значна частина військовополонених українців перебувала у багатонаціональних таборах для полонених колишньої армії Російської імперії. 10 серпня 1918 р. український посол надіслав до Міністерства закордонних справ Австро-Угорщини ноту, підготовлену разом із Андрієм Жуком. Нота містила низку намірів для розв'язання проблеми. Пропонувалося зібрати всіх українських військовополонених в одному таборі. Таким табором було запропоновано зробити табір Фрайштадт, адже там знаходилася більшість полонених українців, а також там існували культурні урядження і відповідні люди для освідомлення полонених. Пропонувалося здійснювати обмін між Українською Державою та Австро-Угорщиною окремо від російсько-австрійського обміну. Українським полоненим вимагалися кращі умови розпорядку дня, ніж для російських, адже більшовицька росія була нейтральною державою, а Українська Держава — союзницею. Було запропоновано також встановлення контролю як з боку австрійських органів влади, так і посольства УД над репатріантами до кінця їхнього перебування у державі Габсбургів. Пропозиції були підтримані австрійською владою, в наслідок чого репатріація полонених українців значно прискорилося (Передерій І., 2012, с. 313-314).

Перебуваючи на посаді посла, В'ячеслав Казимирович опікувався проблемою не лише військовополонених українців, а й загалом, проблемою українських громадян, які в цей час перебували на території Габсбурзької держави. Він допомагав оформлювати необхідні документи, щоб ті могли повернутися додому. А також допомагав і особам, які з тих чи інших причин бажали виїхати з України. До таких людей належав, зокрема, М. С. Грушевський та його родина. Їм було видане посвідчення, що містило в собі прохання до урядів інших держав не перешкоджати переміщенню їх (Дацків І., 2020, с. 120).

Водночас із дипломатичною діяльністю В'ячеслав Липинський, перебуваючи на посаді українського посла у Відні, вів також активну інформаційну діяльність, метою якої було пропагування ідеї української державності. В. К. Липинський зміг також налагодити стосунки із українськими політичними силами в Австро-Угорщині. Він зустрічався із головою української партії в австрійському парламенті, майбутнім Президентом ЗУНР Є. Петрушевичем, депутатами фракції М. Васильковим та професором С. Смаль-Стоцьким (Приймак О., 2011, с. 119).

Передбачаючи можливий розпад Габсбурзької монархії й утворення національних держав, В. К. Липинський всіляко пропагував ідеї української державності та самостійності серед керівників інших національних рухів. Ним було спеціально виділено кошти із фондів посольства для розміщення в національних друкованих органах статей, написаних людьми, що формально не мають відношення до українського посольства, проте висловлюють точку зору, близьку до офіційної української. Особливо великий внесок у цю справу було зроблено відомим українським діячем Австро-Угорщини І. Бочковським, який через чеські та словацькі газети популяризував українську ідею. Крім того, через особисті знайомства ним були здійснені кроки до налагодження контактів між українськими представниками та лідером чехословацького руху, майбутнім президентом Чехословаччини Томашем Масариком (Буравченков А., Заруда Т., 1994, с. 187).

Свої обов'язки українського посла у Відні В'ячеслав Липинський продовжив виконувати і після антигетьманського повстання та приходу до влади в Україні Директорії. Однак, представників нової влади кандидатура В. К. Липинського не влаштувала. 16 січня 1919 р. МЗС УНР повідомило В'ячеславу Липинському про його звільнення, однак згодом його було поновлено на тій самій посаді (Передерій І., 2012, с. 321). У своїх щоденникових записах Євген Чикаленко зазначав, що категоричним противником залишення В'ячеслава Липинського на посаді посла у Відні був В. Винниченко. Євген Харлампійович був обурений до краю такою позицією В. Винниченка (Чикаленко С., 2005, с. 293).

Коли В'ячеслав Липинський дізнався про Акт Злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р., він розглядав можливість певної реорганізації закордонних дипломатичних відомств. В'ячеслав Липинський пропонував також повідомити всі країни про об'єднання території України (Дацків І., 2020, с. 121-122).

З новим українським урядом В'ячеславу Липинському важко було знаходити спільну мову. Непослідовні політичні кроки Директорії та репресії, спрямовані проти діячів-державників, врешті-решт, змусили В'ячеслава Казимировича відмовитися від посади посла. Приводом для прийняття остаточного рішення став розстріл у червні 1919 р. полковника Петра Болбочана, котрого звинуватили у спробі виступити проти курсу Симона Петлюри. 26 липня 1919 р. В'ячеслав Липинський написав лист на ім'я міністра закордонних справ В. Темницького із проханням про звільнення. Причиною такого бажання він називав виразне ставання уряду УНР на шлях партійного терору. В'ячеслав Липинський наголошував, що він не може репрезентувати уряд, діяльність якого стала державним і національним злочином. 2 серпня В'ячеслав Липинський видав наказ, в якому він, зокрема, зазначав, що, у зв'язку із його звільненням з посади

посла Української Народної Республіки у Відні, через незгоду його з внутрішньою політикою уряду, він передає всі справи посольства радникові Посольства В. Полетиці (Передерій І., 2012, с. 326-327).

Після схвалення заяви про звільнення В'ячеслав Липинський залишився жити на еміграції у невеликому населеному пункті Райхенау (Австрія) (Ясь О., 2005, с. 441). По завершенню дипломатичної кар'єри В'ячеслав Казимирович наполегливо працював як історик і як політичний теоретик.

Отже, не зважаючи на усі труднощі, виконуючи дипломатичну місію України у Відні, В'ячеслав Казимирович Липинський наполегливо відстоював інтереси України та українців. Його дії, спрямовані на захист українців у землях, контрольованих Австро-Угорщиною, протидію полонізації цих земель, долучення до українського війська воїнів-галичан, опіку українськими військовополоненими та репатріантами, просування ідеї української державності вказують насамперед на його принципову державницьку позицію. Його діяльність вирізнялася стратегічним баченням, наявністю чіткого порядку дій й принциповістю у питаннях національних інтересів, що зрештою проявилось в його відмові представляти уряд, політика якого, на його думку, завдавала шкоди українській справі.

Список використаних джерел

Буравченков А., Заруда Т. Деякі аспекти дипломатичної діяльності В. Липинського в період Гетьманату. В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. Київ; Філадельфія, 1994. 284 с. С. 180 – 192.

Гирич Ігор В'ячеслав Липинський: хлібороб і жовнір (Співвідношення демократичного і консервативного в його історіософії). Київ: ФОП Брехуненко Наталія Андріївна, 2019. 312 с.

Дацків І. Дипломатична діяльність В'ячеслава Липинського (1918-1919 рр.). Емінак: науковий шоквартальник. Миколаїв, 2020. № 2 (30) (квітень-червень). 264 с. С. 115-124.

Дорошенко Дмитро. Мої спогади про недавнє минуле (1914-1920 роки): науково-популярне видання. Київ: Темпота, 2007. 632 с.:іл.

Листи В'ячеслава Липинського до Дмитра Дорошенка. У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування. Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1. (А-Ж). К.: Смолоскип, 2003. 960 с. С. 580 – 648.

Лисяк-Рудницький І. В'ячеслав Липинський. Історичні есе : У 2-х т. Центр досліджень історії імені Петра Яцика Канадського інституту українських студій Альбертського університету; Інститут державного управління та

місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. К.: Основи, 1994. Т. 2. С. 131–148.

Осташко Т. Україна В'ячеслава Липинського. К.: Темпора, 2022. 932 с.

Передерій І. Г. В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець: монографія. Полтава: Вид-во Полтав. НТУ, 2012. 622 с.

Приймак О. О. Громадсько-політична й наукова діяльність Вячеслава Липинського (1882 1931 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Харків. нац. ун-т. Харків, 2011. 250 с.

Чикаленко Є.Х. Щоденник, 1919-1920. Київ; Нью-Йорк: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. 640 с.

Ясь О. В'ячеслав Липинський. Історіографічні дослідження в Україні. К.: НАН України, Ін-т історії України, 2005. Вип. 15: Визначні постаті української історіографії ХІХ – ХХ ст. С. 432 – 486.

*Тарасенко Дар'я, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Жалій Т. В.)*

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООСВІТНЬОЇ ТА ПРАВОВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОФЕСІЙНОМУ АРСЕНАЛІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ, ПРАВознавства ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА)

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується масштабними трансформаційними процесами, зумовленими повномасштабною війною, демократичними реформами, європейською інтеграцією та переосмисленням ролі громадянського суспільства у функціонуванні держави. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема формування правової культури молоді, розвитку громадянської відповідальності та утвердження цінностей демократії, свободи й людської гідності (Конституція України, 1996). Саме тому правоосвітня та правовиховна діяльність сьогодні перестає бути лише допоміжним компонентом педагогічної підготовки та перетворюється на один із ключових елементів професійної компетентності майбутнього вчителя історії, правознавства та громадянської освіти (Про освіту, 2017). Сучасний педагог уже не може бути лише носієм академічних знань чи виконавцем навчальної програми. Він стає суб'єктом формування демократичної культури, медіатором прав людини, провідником громадянських цінностей

та активним учасником суспільних трансформацій. У цьому контексті надзвичайно важливим є досвід Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, де професійна підготовка майбутніх учителів поєднує академічну освіту, громадянську активність, правозахисний дискурс та практики демократичного державотворення (Про вищу освіту, 2014).

Правоосвітня діяльність у сучасному розумінні — це не лише процес передачі знань про норми права чи механізми функціонування держави. Її головна мета полягає у формуванні правового мислення, розвитку критичного аналізу суспільних процесів, усвідомленні принципу верховенства права та вихованні поваги до людської гідності як фундаментальної цінності демократичного суспільства (Кремень, 2017, с. 114).

Особливість сучасної правоосвітньої діяльності полягає в її міждисциплінарному характері. Вона формується на перетині історії, права, політології, соціології, психології, медіаграмотності та громадянської освіти. Майбутній учитель повинен уміти не лише пояснювати історичні чи юридичні категорії, а й допомагати молоді осмислювати складні суспільні явища: феномен війни, проблему історичної пам'яті, природу авторитаризму, механізми пропаганди, питання дискримінації, відповідальність держави перед громадянином та роль прав людини у кризових ситуаціях (Пометун, 2018, с. 42).

Особливого значення правоосвітня та правовиховна діяльність набуває в умовах війни. Саме сьогодні суспільство особливо гостро усвідомлює значення міжнародного гуманітарного права, принципу верховенства права, механізмів захисту цивільного населення, прав внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, дітей та інших вразливих категорій населення (Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, 2018). Тому професійна підготовка майбутнього педагога вже не може обмежуватися лише теоретичним вивченням нормативно-правових актів — вона повинна включати реальний досвід участі у правозахисних ініціативах, освітніх проєктах, громадянських форумах та міждисциплінарних дискусіях.

Саме таку модель підготовки демонструє діяльність студентської спільноти та викладацького колективу ПНПУ імені В. Г. Короленка. Важливу роль у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів відіграє участь студентства у всеукраїнських освітніх, громадянських та правозахисних проєктах, які дозволяють поєднувати теорію з практикою. Правоосвітня діяльність у сучасних умовах перестає бути лише аудиторною практикою. Вона виходить далеко за межі університетських лекцій і семінарів. Участь студентства у форумах, тренінгах, конференціях, правозахисних школах, державотворчих програмах та громадських

ініціативах створює середовище живого досвіду, де право та демократія перестають бути абстрактними поняттями (Огієнко, 2019, с. 36). Саме через такі практики формується усвідомлення того, що права людини — це не декларативні гасла, а фундамент людської гідності та суспільної безпеки.

Важливим складником теорії і практики правоосвітньої та правоховної діяльності в професійному арсеналі майбутніх учителів історії, правознавства та громадянської освіти є не лише академічна підготовка, а й особистий досвід участі у державотворчих, правозахисних та громадянських ініціативах. Саме практичний досвід дозволяє майбутньому педагогу не просто теоретично вивчати право, демократію чи громадянське суспільство, а глибоко осмислювати їх через реальні суспільні процеси, формуючи власну громадянську позицію, професійну ідентичність та систему цінностей (Бех, 2008, с. 215).

Особливе значення у моєму професійному становленні мала участь у програмі Державотворець. Для мене це був не просто освітній проєкт, а потужний світоглядний досвід, який дозволив по-новому осмислити сутність державності, демократії та громадянської відповідальності. Саме участь у програмі дала можливість побачити державу не як абстрактний механізм із підручників чи політичних виступів, а як живу систему взаємодії людей, рішень, відповідальності та щоденної праці. Безпосереднє спілкування з представниками органів державної влади, участь у відкритих дискусіях, відвідування державних установ та знайомство з людьми, які щодня ухвалюють складні управлінські рішення, дозволили значно глибше зрозуміти механізми функціонування державного управління та роль громадянина у процесах державотворення. Особливо важливим стало усвідомлення того, що демократія не існує автоматично — вона потребує активної участі суспільства, політичної культури, громадянської свідомості та готовності брати відповідальність за майбутнє держави. Для мене як майбутньої вчительки історії, правознавства та громадянської освіти цей досвід має надзвичайно важливе значення, адже він формує здатність не лише передавати учням теоретичні знання про державу та демократію, а й виховувати активну громадянську позицію, розуміння цінності свободи, відповідальності та участі у суспільному житті.

Не менш важливим складником мого професійного та світоглядного формування стала участь у Школі для студентства «Права людини під час війни: міжнародне гуманітарне право та міжнародне право захисту прав людини», організованій Українська Гельсінська спілка з прав людини. Ця школа стала для мене надзвичайно важливим досвідом правозахисної освіти, який дозволив по-іншому поглянути на проблему прав людини в умовах війни. Навчання за участі суддів, адвокатів, прокурорів, правозахисників та науковців, які безпосередньо працюють із питаннями воєнних злочинів, захисту цивільного населення та документування

порушень прав людини, дало можливість не лише отримати теоретичні знання, а й усвідомити реальні виклики сучасної юридичної практики (Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, 2018). Особливу роль у межах навчання відіграло вивчення норм Женевські конвенції та принципів міжнародного гуманітарного права. Аналіз реальних кейсів порушень прав людини дозволив глибше зрозуміти, що право — це не формальна система норм, а реальний механізм захисту людської гідності, свободи та життя навіть у найтрагічніших умовах війни. Для майбутнього педагога цей досвід має особливу цінність, оскільки формує педагогіку прав людини, засновану на гуманізмі, повазі до людської гідності та усвідомленні історії не лише як послідовності подій, а як історії боротьби за свободу та права людини.

Важливу роль у формуванні моєї правосвідомості та професійного світогляду відіграло також ознайомлення з діяльністю Юридична сотня, яка здійснює правову підтримку військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин. Саме діяльність таких організацій дозволяє усвідомити соціальну та гуманістичну природу права. В умовах війни право постає не лише як система законодавчих норм чи юридичних процедур, а як реальний інструмент допомоги, підтримки, соціального захисту та відновлення справедливості (Про вищу освіту, 2014). Для мене цей досвід став важливим прикладом того, що правозахисна діяльність має безпосередній вплив на життя людей, а тому сучасна правоосвітня діяльність повинна формувати в молоді не лише правові знання, а й емпатію, громадянську відповідальність та розуміння цінності людської гідності.

Таким чином, саме особистий досвід участі у програмі Державотворець, правозахисних ініціативах Українська Гельсінська спілка з прав людини та ознайомлення з діяльністю Юридична сотня.

Не менш важливим аспектом сучасної правоосвітньої діяльності є формування інклюзивного бачення прав людини. У центрі уваги опиняються питання безбар'єрності, цифрової доступності, рівного доступу до освіти, захисту прав осіб з інвалідністю та створення рівних можливостей для всіх категорій населення. Сучасний учитель повинен володіти не лише правовими знаннями, а й емпатією, гуманістичним світоглядом та розумінням принципу недискримінації. Саме тому правоосвітня діяльність сьогодні спрямована не лише на передачу знань, а й на формування культури поваги до людської різноманітності та цінності кожної людини.

Таким чином, теорія і практика правоосвітньої та правовиховної діяльності в професійному арсеналі майбутніх учителів історії, правознавства та громадянської освіти є одним із фундаментальних напрямів сучасної педагогічної підготовки. Досвід ПНПУ імені В. Г. Короленка, участь студентства у програмі Державотворець, правозахисних

ініціативах Українська Гельсінська спілка з прав людини та діяльності Юридична сотня демонструють, що сучасний учитель повинен бути не лише фахівцем у своїй галузі, а й носієм демократичних цінностей, провідником прав людини та активним учасником суспільних трансформацій. Саме такий досвід формує покоління педагогів, здатних не просто викладати навчальний матеріал, а виховувати свідомих громадян, які розуміють цінність свободи, демократії, людської гідності та власної відповідальності за майбутнє України (Пометун, 2018; Бех, 2008).

Список використаних джерел

- Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.05.2026).
- Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 08.05.2026).
- Про вищу освіту : Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 08.05.2026).
- Концепція розвитку громадянської освіти в Україні : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03 жовт. 2018 р. № 710-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 08.05.2026).
- Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
- Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освіті: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2017. 520 с.
- Пометун О. І. Громадянська освіта: теорія і методика навчання : навч. посіб. Київ : Освіта, 2018. 216 с.
- Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі : підручник. Київ : Генеза, 2018. 328 с.
- Тягло О. В. Критичне мислення : навч. посіб. Харків : Основа, 2008. 192 с.
- Огієнко О. І. Громадянська компетентність особистості: теоретико-методологічні засади формування // Педагогічний процес: теорія і практика. 2019. № 2. С. 34–41.

*Усик Григорій, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – проф. Сітарчук Р. А.)*

ПЕРШІ СПРОБИ УКЛАДАННЯ ДИНАСТИЧНИХ ШЛЮБІВ У ДАВНЬОРУСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Постановка проблеми. В історії країн світу відомі випадки застосування так званої матримоніальної дипломатії, за якої монархи укладали династичні союзи з метою забезпечення міцних зовнішньополітичних зв'язків. Завдяки таким союзам вони набували статусу союзників, допомагаючи один одному у вирішенні низки питань. Яскравим прикладом є також Давньоруська держава, у якій укладання династичних союзів мало особливу вагу у зовнішній політиці. Держава, яка тільки розпочала свій розвиток, потребувала партнерів, тому вдавалася до використання цього інструмента. Це, своєю чергою, виявилось ефективним та мало позитивні результати для становлення держави. Особливої уваги потребує дослідження саме перших спроб укладання династичних союзів, оскільки це дозволить визначити причини та наслідки використання такого інструмента зовнішньої політики.

До питання укладання династичних союзів у Давньоруській державі звернулися такі дослідники, як І. М. Чістякова та Г. В. Воробйова, які відобразили особливості матримоніальної дипломатії династії Рюриковичів (Чістякова, Воробйова, 2023, с. 200). Окрім цього, питання міжнародних зв'язків Київської Русі досліджено у новітніх працях О. В. Мельника (Мельник, 2024, с. 28) та Л. В. Войтовича (Войтович, 2021, с. 15). Окремі аспекти династичних союзів відображено у роботі О. О. Бут (Бут, 2021, с. 234). Крім того, сучасні дослідження також приділяють увагу зовнішній політиці Давньоруської держави в цілому, зокрема через скандинавський вектор у студіях В. І. Сидоренка (Сидоренко, 2022, с. 18) та європейський вектор у розвідках О. С. Коваленко (Коваленко, 2025, с. 46) й А. В. Морозової (Морозова, 2023, с. 34).

Незважаючи на те, що існує низка праць науковців, присвячених цьому питанню, недостатньо вивченими залишаються саме перші спроби укладання династичних союзів та їх значення для зовнішньої політики Давньоруської держави, що зумовлює актуальність цього дослідження. Відтак **метою** роботи є визначення значення перших спроб укладання династичних союзів у Давньоруській державі як інструмента зовнішньої політики.

Виклад основного матеріалу. Укладання династичних союзів у

Давньоруській державі було характерним для періоду князювання Володимира Великого та інших князів, які очолювали державу після нього. Водночас існує припущення, що така практика могла бути пов'язана з князем Святославом, який у Х ст. уклав союз з угорською княжною (Войтович, 2021, с. 17). Втім позиції науковців щодо цього не є одноставними. Тому можна стверджувати, що перші династичні союзи були пов'язані саме з постаттю Володимира Великого. Це стосується як шлюбів самого князя, так і союзів його дітей. Спираючись на дослідження І. М. Чістякової та Г. В. Воробійової, можна стверджувати, що традицію використання матримоніальної дипломатії для розв'язання зовнішньополітичних питань започаткував саме Володимир Великий (Чістякова, Воробійова, 2023, с. 200).

Прикладом укладання династичних союзів у період правління Володимира Великого є його шлюб із представницею скандинавської знаті Оловою у 978/979 рр. (Сидоренко, 2022, с. 19). Вона стала однією з перших дружин князя та мала знатне походження. Також відомо про союз Володимира з донькою полоцького князя Рогнедою. Окрім цього, у джерелах зазначається, що у 981 році Володимир здійснив похід на племена радимичів, зайнявши Перемишль, Червень та інші міста Руської землі. Одним із важливих чинників його успіху у цих походах стали налагоджені матримоніальні зв'язки, зокрема союзи з Малфрідою та Аделою. Перша з них, ймовірно, була донькою одного з князів Турина, друга — донькою перемишльського князя. Уклавши ці союзи, Володимир заручився підтримкою місцевих правителів, що сприяло зміцненню його політичних позицій (Чістякова, Воробійова, 2023, с. 201).

Одним із ключових династичних союзів Володимира Великого став його шлюб із візантійською царівною Анною Порфірогенетою, донькою імператора Романа II. Після захоплення Володимиром Корсуня у 989 році візантійський правитель Василь II погодився укласти союз за умови прийняття князем християнства та повернення міста до складу Візантії. Цей союз мав надзвичайно важливе значення, оскільки сприяв не лише зміцненню відносин із Візантією, але й став ключовим чинником християнізації Русі, що вплинуло на подальший розвиток культури, освіти та державності (Мельник, 2024, с. 35).

Варто зазначити, що деякі укладені князем Володимиром шлюби з іншими князями та династіями мали важливе значення для його зовнішньої політики, однак достеменно невідомо про роль кожного з них. Зокрема, якщо розглядати шлюб з Рогнедою, то він загалом не мав вирішального значення для зовнішньої політики, оскільки став результатом розгрому Володимиром полоцького князя, який не погодився видати свою доньку заміж за Володимира. Однак, якщо звернути увагу на інші шлюби, то навіть попри відсутність достатньо точної інформації можна помітити, що вони

дозволили давньоруському князю досягти певних результатів (Мельник, 2024, с. 31). Наприклад, це стосується успішних походів на племена радимичів, про що було згадано раніше, а також налагодження зв'язків з Візантією та західноєвропейськими державами після одруження з Анною. Також це суттєво вплинуло на внутрішньополітичний розвиток Давньоруської держави, оскільки одруження з візантійською царівною стало ключовим у християнізації Русі, розвитку освіти, культури та науки.

Шлюбну дипломатію Володимира Великого продовжив його син Ярослав Володимирович. У 1019 році він був одружений з Інгігердою, донькою шведського короля Олава Шетконунга Ейріксона, яка після цього прийняла православну віру, що було важливою умовою династичного шлюбу (Сидоренко, 2022, с. 21). Ярослав видав заміж за польського короля Казимира I Відновителя свою сестру Добронегу, доньку князя Володимира. Таким чином Ярослав допоміг Польщі врятуватися від підпорядкування її Священній Римській імперії (Бут, 2021, с. 234).

У деяких джерелах зазначається, що Володимир та Анна мали також доньку Агату, яка стала дружиною короля Англії Едварда Вигнанця. Втім ця думка не є достатньо поширеною серед науковців та викликає дискусії. Зазначається й про те, що у Володимира та Анни могла бути ще одна донька – Ірина, яка стала дружиною Ісаака Комніна, сина візантійського імператора Алексія I (Мельник, 2024, с. 34).

Важливою особливістю використання дипломатичних шлюбів у зовнішній політиці Ярослава Мудрого стало укладання шлюбів його дітей з представниками багатьох європейських династій, що загалом є однією з визначних рис політики князя (Коваленко, 2025, с. 48). Після того, як Ярослав програв війну з Візантією, виникла потреба у формуванні антивізантійської коаліції з представниками європейських країн. Як результат, візантійський імператор Костянтин IX Мономах уклав мирну угоду з князем Ярославом, яка була закріплена шлюбом Всеволода, сина князя, з донькою імператора Марією.

Варто відмітити й шлюби доньок Ярослава Мудрого з західноєвропейськими правителями. Так Анна Ярославна вийшла заміж за французького короля Генріха I та стала матір'ю майбутнього короля Франції Філіпа I, а також Гюго, який став засновником династії графів Вермандуа (Морозова, 2023, с. 39). Анна Ярославна мала особливий вплив на політику Франції у XI ст., оскільки довгий час була опікункою свого сина. Ще однією донькою, яка вийшла заміж за західноєвропейського володаря, стала Єлизавета Ярославна. Вона стала дружиною норвезького короля Гаральда Суворого, а після його смерті вийшла заміж за короля Данії Свена II Естрідсена (Сидоренко, 2022, с. 22). Варто відмітити також шлюб Анастасії Ярославни з угорським королем Андрашом I. Цей шлюб допоміг Андрашу заволодіти угорським тронем.

Як бачимо, важливою особливістю шлюбної дипломатії Ярослава Мудрого став перехід від візантійського вектору дипломатії, який був особливо помітним у період князювання Володимира Великого (Войтович, 2021, с. 25). Незважаючи на те, що син Ярослава став чоловіком візантійської царівни, для князя було важливим закріпити відносини з іншими європейськими правителями, що мало вагоме значення для посилення політичного впливу Давньоруської держави у тогочасній Європі (Бут, 2021, с. 235). Укладені шлюби свідчать про могутність Київської Русі у ХІ ст. Тобто держава досягла значного розвитку, ставши однією з наймогутніших у той час.

Разом з тим, незважаючи на ефективність шлюбної дипломатії, як інструмента зовнішньої політики, після смерті Ярослава її інтенсивність знизилась. Однак це було пов'язано насамперед з внутрішніми міжусобицями, які у другій половині ХІ ст. послаблювали єдність Давньоруської держави (Войтович, 2021, с. 26). Відомо про те, що онук Ярослава Ростислав-Іван Володимирович одружився на Ланці, яка мала угорське походження, Святополк-Михаїл Ізяславич – на візантійській царівні Комніні, онука Євпраксія Ізяславна стала дружиною польського правителя Мешка ІІІ, онука Маріца – дружиною Леона Діогена з Візантії, Євфимія – угорського правителя Коломана І. Цей перелік не є вичерпним. Однак варто додати, що особливо яскравими є саме перші спроби, які були характерними для політики Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Під час їх правління укладання династичних шлюбів було найбільш інтенсивним та мало вагоме політичне значення.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що укладання династичних шлюбів у Київській Русі мало важливе значення для вдосконалення зовнішньополітичних відносин та покращення позицій держави у Європі. Приклади шлюбної дипломатії у період правління Володимира Великого та Ярослава Мудрого доводять, що завдяки використанню цього інструмента державі вдалося перейти на новий етап становлення, династичні шлюби суттєво вплинули як на міжнародне становище держави, так і на її внутрішній розвиток.

Список використаних джерел

- Бут О. О. Дипломатичні шлюби часів Ярослава Мудрого. *Педагогічні інновації : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Миколаїв, 28–29 квіт. 2021 р.)*. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 234–235.
- Войтович Л. В. Династія Рюриковичів у системі міжнародних зв'язків Європи Х–ХІ ст. *Княжа доба: історія і культура*. 2021. Вип. 15. С. 12–28.
- Коваленко О. С. Дочки Ярослава Мудрого та їхня роль у європейській політиці ХІ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2025. Вип. 63. С. 45–52.
- Мельник О. В. Міжнародні зв'язки Київської Русі в епоху Володимира

Великого: нові підходи. *Український історичний журнал*. 2024. № 2. С. 25–38.

Морозова А. В. Анна Ярославна та її вплив на франко-руські відносини (нові історіографічні аспекти). *Сторінки історії*. 2023. Вип. 55. С. 34–46.

Сидоренко В. І. Скандинавський вектор матримоніальної політики київських князів X–XI ст. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2022. Вип. 23. С. 14–22.

Чістякова І. М., Воробйова Г. В. Шлюбна дипломатія династії Рюриковичів. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2023. Т. 15, № 1. С. 199–207.

*Фісун Євген, здобувач третього освітньо-наукового ступеня
вищої освіти (доктор філософії) ПНПУ імені В. Г. Короленка
зі спеціальності В 9 Історія та археологія
(наукова керівниця – проф. Бабенко Л. Л.)*

САМОГОНОВАРІННЯ У ПОВОЄННІЙ ПОЛТАВЩИНІ: МІЖ СОЦІАЛЬНОЮ ДЕВІАЦІЄЮ, ЕКОНОМІЧНОЮ СТРАТЕГІЄЮ ВИЖИВАННЯ ТА ПАСИВНИМ ОПОРОМ

Постановка проблеми. Повоєнні роки історії України, і зокрема Полтавського регіону, характеризується глибокою кризою не лише матеріально-технічної бази, а й фундаментальних соціальних норм. Процес переходу від воєнного стану до мирного життя відбувався в умовах тотальної руйнації, голоду 1946–1947 рр. та посилення ідеологічного тиску сталінського режиму. У цьому контексті особливої гостроти набула проблема антисоціальних проявів, які стали специфічною формою адаптації населення до екстремальних умов виживання. Девіантна поведінка, що охоплювала широкі верстви населення — від колгоспного селянства до низової номенклатури, — виступала не лише як кримінальна категорія, а й як засіб пасивного опору державній монополії та стратегія економічного самозбереження.

Метою статті є наукове осмислення практик самогоноваріння на Полтавщині у 1945–1953 роках як специфічного виду соціальної девіації, що сформувався внаслідок гострої суперечності між системним адміністративно-репресивним тиском радянської держави та об'єктивною необхідністю артикуляції селянством стратегій економічного виживання та соціальної адаптації в умовах повоенної деструкції.

Виклад основного матеріалу. Однією з тогочасних девіацій було самогоноваріння, яке в дослідженнях О. Рабенчука характеризується як справжня «епідемія», що охопила українське село та міські околиці

(Рабенчук, О. 2007. С. 162-163). Це явище не було ізольованим кримінальним промислом; воно інтегрувалося в повсякденну культуру, трансформувавшись у невід'ємну частину побуту. Причини такої масовості корінилися в системних прорахунках радянської економіки: хронічному дефіциті промислових товарів, дорожнечі державної горілки та її фізичній відсутності в сільських крамницях. Як наслідок, «алкоголь домашнього виробництва перебрав на себе функції «твердої валюти» — універсального засобу розрахунку за аграрні послуги, будівельні роботи чи лояльність посадових осіб, відомого в народній традиції як «магарич» (Рабенчук, О. 2007. С. 164).

Державна політика щодо девіантів у цей період відзначалася радикалізацією репресивних заходів. Ключовим інструментом боротьби став Указ Президії Верховної Ради СРСР від 7 квітня 1948 року «Про кримінальну відповідальність за виготовлення та продаж самогону» (Ведомости Верховного Совета СССР. 1948. С. 8-10). Цей нормативний акт запровадив безпрецедентно суворі санкції: до 6–7 років виправно-трудоих таборів із конфіскацією майна за виготовлення продукції з метою збуту. Навіть за виготовлення алкоголю для особистих потреб, що раніше часто ігнорувалося правоохоронними органами, передбачалося ув'язнення на строк до двох років.

Для радянської влади самогоноваріння сприймалося не просто як побутовий розлад, а як небезпечна «економічна диверсія». У часи критичної нестачі хліба в 1946–1948 рр. величезні ресурси зерна, картоплі та цукру перероблялися на алкоголь, що підривало продовольчу безпеку регіону. Репресивна відповідь держави була миттєвою та жорсткою. Окрім того, радянська держава ніколи не скасовувала монополію на виготовлення та збут горілчаних виробів.

Судова практика Полтавщини за II квартал 1948 року демонструвала, що народні суди регіону, зокрема Великобагачанського, Лазірківського та Пирятинського районів, нерідко виносили занижені міри покарання, що викликало критику з боку вищих інстанцій. Обласна судова колегія вказувала на необхідність «витриманої» каральної політики та забороняла необґрунтоване пом'якшення вироків (ДАПО. Спр. 4. Арк. 17). Статистичні дані за перший квартал 1949 року фіксують значну кількість справ, пов'язаних зі спекуляцією (ст. 127 КК УРСР), яка часто була нерозривно пов'язана з нелегальним обігом алкоголю та продуктів харчування. Зокрема, у цей період народними судами області було розглянуто 68 таких справ, хоча спостерігалася тенденція до певного зменшення їх кількості порівняно з попереднім роком (ДАПО. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 78).

Особливий науковий інтерес викликає соціальний профіль тогочасного «правопорушника». Дослідження руйнують міф про те, що девіантами були виключно маргіналізовані особи. Навпаки, значну частину

засуджених становили жінки-колгоспниці, для яких самогоноваріння було єдиним способом забезпечити прожиття дітям у часи повоєнного голоду.

Періодичні видання тогочасного періоду достатньо часто реагували на відхилення від встановлених правових і моральних. Так, провідне обласне видання «Зоря Полтавщини» писала: «Алкоголізм, як соціальна хвороба, уразив значний прошарок працездатного населення, яке через психологічні травми війни та важкі умови відбудови шукало забуття в алкоголі» («Зоря Полтавщини», 1949, 12 травня. С. 3). Більше того, у корупційні схеми часто були втягнені представники низової номенклатури — голови колгоспів та бригадири, які покривали виробництво алкоголю в обмін на частку в продукті, що фактично легітимізувало девіацію в очах громади, про що також йшлося в газетній статті.

Економічний аспект проблеми був не менш гострим. У період 1946–1948 рр., коли Полтавщина страждала від дефіциту хліба, переробка зерна та картоплі на спирт розцінювалася владою як «економічна диверсія», що підривала продовольчу безпеку держави. Проте, попри масові вилучення тисяч апаратів, репресивна машина виявилася неспроможною викоринити явище, оскільки воно мало глибоке коріння в соціальній структурі та психології населення. Робота слідчих органів також залишала бажати кращого: аналіз справ Столярова С. І., Вознаковської та Білоуса показує, що розслідування часто затягувалися на місяці, а обвинувачені безпідставно утримувалися під вартою без проведення активних слідчих дій (ДАПО. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 24-26).

Таким чином, дослідження антисоціальних проявів на Полтавщині у повоєнний період дозволяє реконструювати складну картину взаємодії особистості, суспільства та репресивної держави. Це не була просто історія злочинності, а історія виживання людини в умовах тоталітарного контролю, де девіація ставала формою збереження соціальних зв'язків та економічної автономії.

Список використаних джерел

- Рабенчук О. Антисоціальні прояви у поведінці населення УРСР (друга половина 40-х – початок 50-х рр. ХХ ст.). 2007. 364 с.
- Указ Президії Верховної Ради СРСР від 7 квітня 1948 року «Про кримінальну відповідальність за виготовлення та продаж самогону». *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1948. № 14.
- Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). Ф. Р-6033. Оп. 1. Спр. 4. Аналіз узагальнення практики роботи судової колегії по кримінальних справах другої інстанції Полтавського облсуду за II квартал 1948 р. 111 арк. ДАПО. Ф. Р-6033. Оп. 1. Спр. 3. Матеріали вивчення практики роботи народних судів Полтавської області по розглянутих кримінальних справах за ст. 127 КК УРСР за I квартал 1949 року. 92 арк.
- «Зоря Полтавщини». 1949, 12 травня. 8 с.

*Збірник матеріалів ХХІХ наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії
Шовкопляс Віталій, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Жалій Т. В.)*

БЛИЗНЮКІВСЬКА СЕЛИЩНА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА

Близнюківська селищна територіальна громада Лозівського району Харківської області створена відповідно до розпорядження від 12.06.2020 № 725-р Кабінету Міністрів України "Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Харківської області". 19 липня 2020 року згідно із Постановою Верховної Ради України № 807-ІХ від 17 липня 2020 в рамках Адміністративно-територіальної реформи в Україні утворено Лозівський район, до складу якого увійшла і Близнюківська селищна територіальна громада. [с.7, 2024]

Територія громади, згідно з адміністративно-територіальним устроєм України, входить до складу Лозівського району Харківської області та розташована в південній частині Харківської області.

24 лютого 2022 року Близнюківська громада, як і більшість українських громад, зіткнулася з викликами повномасштабного російського вторгнення. Всі плани на розвиток були одразу призупинені, адже життя кардинально змінилося за лічені секунди. Селищна рада перейшла в режим цілодобової підтримки захисників України, внутрішньо переміщених осіб та місцевих жителів, які опинилися у скрутному становищі. Робота органу місцевого самоврядування, депутатського корпусу, місцевого бізнесу, жителів та мешканців спрямовувалась на максимально швидке реагування та вирішення проблеми з евакуацією, пошуку медикаментів, продуктів харчування, засобів гігієни, технічного спорядження, спеціального одягу та взуття [с.15, 2024]. На підставі рішення XLVI позачергової сесії Близнюківської районної ради VII скликання від 04 грудня 2020 № 947-VII "Про передачу із спільної власності територіальних громад сіл, селища Близнюківської селищної ради Лозівського району Харківської області майна, комунальних закладів, установ та підприємств". вирішила прийняти із спільної власності територіальних громад сіл, селища Близнюківського району Харківської області у комунальну власність територіальної громади Близнюківської селищної ради Лозівського району Харківської області майно згідно переліку.

Увійти до складу засновників комунальних закладів, установ та підприємств. У 9 грудня 2020 року була прийнята "Про заходи щодо складання проекту бюджету Близнюківської селищної територіальної громади на 2021 рік". Відповідно до статті 75 Бюджетного кодексу України, на підставі підпункту 1 пункту стаття 28 Конституції України "Про

місцеве самоврядування в Україні” та з метою своєчасного і якісного процесу формування проекту бюджету Близнюківської селищної територіальної громади на 2021 році. Більшість екологічних проблем прямо чи опосередковано зумовлені діяльністю людини та пов’язані з некерованими і нераціональними природокористування: забруднення компонентів навколишнього середовища атмосферного повітря водних об’єктів, ґрунтів; надмірне та некероване застосування пестицидів, нераціональне використання мінеральних добрив, потрапляння яких у водойми спричиняє їх евтрофікацію; наслідки аварій та стихійних явищ природного та антропогенного характеру: пожежі, виробничі та інші техногенні аварії, пилові бурі, обміління та зневоднення, втрата біологічного різноманіття та фрагментація оселищ.

Забруднення атмосферного повітря населених пунктів. На території громади відсутні потужні джерела забруднення – економіка громади залишається переважно аграрною, загальне антропогенне навантаження по громаді є відносно невисоким, нижчим за середнє по Україні. Основний вплив на стан повітря спричиняє автотранспорт.

Забруднення поверхневих водних об’єктів. Основною проблемою забруднення водних об’єктів є низький рівень каналізування населених пунктів громади та поширеність використання вигребів [с.29, 2024].

Список використаних джерел:

ПРОГРАМА економічного і соціального розвитку Близнюківської селищної територіальної громади Лозівського району Харківської області на 2024 рік [с.7,2024] та [с.15,2024].

https://rada.info/upload/users_files/04400021/docs/aac34ba4d53a3a09d5368fb56f17a4bc.pdf

ЗВІТ про стратегічну екологічну оцінку. Стратегії розвитку Близнюківської селищної територіальної громади на період до 2027 року та Плану заходів на 2025-2027 роки з реалізації Стратегії розвитку Близнюківської селищної територіальної громади на період до 2027 року. [с.29, 2024].

https://rada.info/upload/users_files/04400021/7bea9391b38d59a2ace78fc06157f1f0.pdf

**КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ,
РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ТА МЕТОДИК
ЇХ ВИКЛАДАННЯ**

*Бардонов Богдан, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ ім. В. Г. Короленка (наукова керівниця – доц. **Помаз Ю. В.**)*

**ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ ХХ СТОЛІТТЯ
В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ:
МЕТОДИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ**

Сучасний етап розвитку історичної освіти в Україні характеризується переорієнтацією від традиційного відтворення знань до формування компетентнісної моделі навчання, яка передбачає розвиток критичного мислення, аналітичних здібностей та громадянської свідомості учнів. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення тоталітарних режимів ХХ століття як складного історичного феномену, що дозволяє осмислити механізми функціонування влади, природу політичного насильства та значення демократичних інститутів у сучасному суспільстві.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що тема тоталітаризму є не лише історично важливою, а й соціально значущою. Вона формує у здобувачів освіти розуміння небезпек авторитарних тенденцій, сприяє розвитку критичного ставлення до інформації та допомагає усвідомити цінність прав людини. Водночас складність та емоційна напруженість цієї теми потребують застосування ефективних методичних підходів, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності учнів.

Тоталітаризм як соціально-політичне явище сформувався у першій половині ХХ століття під впливом глибоких кризових процесів, що охопили європейські суспільства. Наслідки Першої світової війни, економічні потрясіння, зокрема Велика депресія, політична нестабільність та соціальне розчарування створили передумови для виникнення радикальних ідеологій, які пропонували прості рішення складних проблем (Hobsbawm, 2001). У цих умовах значна частина населення була готова підтримати сильну владу, здатну забезпечити порядок, стабільність і соціальну справедливість.

Класичними прикладами тоталітарних режимів є нацистська Німеччина, фашистська Італія та сталінський режим у СРСР. Попри ідеологічні відмінності, ці політичні системи мали спільні риси, серед яких визначальними є концентрація влади в руках однієї партії та її лідера, існування офіційної ідеології, що претендує на абсолютну істинність,

тотальний контроль над суспільством і застосування масового терору як інструменту політичного управління (Friedrich & Brzezinski, 1998). Такі режими прагнули не лише регулювати політичне життя, а й підпорядкувати всі сфери суспільного існування, включаючи економіку, культуру, освіту та приватне життя громадян.

Особливу роль у функціонуванні тоталітарних систем відігравала пропаганда, яка виступала ключовим інструментом формування масової свідомості. Через засоби масової інформації, систему освіти та культурні інститути влада створювала бажану картину світу, формувала образи «друзів» і «ворогів», а також забезпечувала легітимізацію політичного режиму (Arendt, 2005). Важливою складовою цього процесу було створення культу лідера, який уособлював державу та ідеологію.

У контексті шкільної освіти вивчення тоталітарних режимів має комплексний характер і виконує не лише пізнавальну, але й виховну функцію. Воно сприяє формуванню історичної свідомості, розвитку ціннісних орієнтацій та усвідомленню значення демократичних принципів. Разом з тим, традиційні методи викладання, що базуються на репродуктивному засвоєнні інформації, не завжди забезпечують належний рівень розуміння складних історичних процесів.

У зв'язку з цим особливого значення набувають методи активізації пізнавальної діяльності учнів. Одним із таких методів є проблемне навчання, яке передбачає створення навчальних ситуацій, що стимулюють інтелектуальну активність учнів. У процесі розв'язання проблемних завдань учні не лише засвоюють нову інформацію, а й навчаються аналізувати, порівнювати та робити обґрунтовані висновки (Пошетун, 2018).

Не менш важливим є використання методу аналізу історичних джерел. Робота з документами, свідченнями очевидців, статистичними матеріалами та візуальними джерелами дозволяє учням безпосередньо взаємодіяти з історичним матеріалом. Це сприяє формуванню критичного мислення та навичок історичного аналізу, що є ключовими компонентами сучасної історичної освіти (Wineburg, 2001).

Ефективним інструментом навчання виступає також кейс-метод, який передбачає аналіз конкретних історичних ситуацій. Наприклад, учні можуть досліджувати причини приходу до влади тоталітарних лідерів або аналізувати політичні рішення, що призвели до встановлення диктатур. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти складність історичних процесів та сформувати навички застосування знань у нових ситуаціях.

Особливе місце у сучасній методиці викладання історії займають інтерактивні технології, зокрема дебати, рольові ігри та моделювання історичних подій. Вони забезпечують активну участь учнів у навчальному процесі, сприяють розвитку комунікативних навичок та формуванню

власної позиції щодо історичних подій (Seixas & Morton, 2013). Такі методи дозволяють учням краще зрозуміти мотивацію історичних діячів та складність прийняття політичних рішень.

Важливим аспектом викладання теми тоталітаризму є врахування психолого-педагогічних особливостей учнів. Складність та емоційна насиченість матеріалу вимагають обережного підходу до його подання. Надмірна деталізація трагічних подій може викликати емоційне перевантаження, тому вчителю має дотримуватися балансу між науковістю та педагогічною доцільністю.

Особливу увагу слід приділяти формуванню причинно-наслідкового мислення учнів. Аналіз передумов виникнення тоталітарних режимів дозволяє зрозуміти, що вони є результатом сукупності політичних, економічних і соціальних факторів, а не випадковим явищем. Це сприяє розвитку аналітичних здібностей та допомагає учням краще орієнтуватися в сучасних суспільно-політичних процесах (Braghi & Dainese, 2023).

Крім того, важливим завданням є формування у школярів здатності до оцінювання історичних подій з різних точок зору. Це передбачає розвиток умінь працювати з альтернативними джерелами інформації, аналізувати різні інтерпретації та формувати власне аргументоване судження. Такий підхід відповідає сучасним вимогам до історичної освіти, що орієнтована на розвиток компетентної особистості.

Узагальнюючи, слід зазначити, що викладання теми тоталітарних режимів ХХ століття потребує комплексного підходу, який поєднує глибокий історичний аналіз із використанням сучасних педагогічних технологій. Активізація пізнавальної діяльності учнів є ключовою умовою ефективного навчання, що забезпечує не лише засвоєння знань, а й формування критичного мислення, громадянської позиції та здатності до самостійного аналізу історичних явищ.

Отже, впровадження інтерактивних методів навчання, використання проблемного підходу та аналізу історичних джерел сприяє підвищенню якості історичної освіти. Це дозволяє сформувати у здобувачів освіти глибоке розуміння історичних процесів та їхнього значення для сучасності, що є важливим елементом підготовки свідомого громадянина демократичного суспільства.

Список використаних джерел

- Пометун О. І. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2018. 256 с.
- Arendt H. The Origins of Totalitarianism. New York : Schocken Books, 2005. 576 p.
- Braghi G., Dainese D. War and Peace in the Religious Conflicts of the Long Sixteenth Century. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2023. 271 p.
- Hobsbawm E. The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991.

London : Abacus, 2001. 627 p.

Seixas P., Morton T. The Big Six: Historical Thinking Concepts. Toronto : Nelson Education, 2013. 192 p.

Friedrich C. J., Brzezinski Z. K. Totalitarian Dictatorship and Autocracy. Cambridge : Harvard University Press, 1998. 438 p.

Wineburg S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past. Philadelphia : Temple University Press, 2001. 255 p.

Блищавенко Олег, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Ляхно О. П.)

ПРИНЦИПИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ

Проблема періодизації давньої історії є однією з ключових у історичній науці, оскільки саме через поділ історичного процесу на окремі етапи дослідники отримують можливість систематизувати знання про розвиток людства, визначити характерні риси певних історичних періодів та простежити закономірності суспільних змін. Періодизація виступає не лише способом впорядкування історичного матеріалу, але й важливим методологічним інструментом, що дозволяє аналізувати еволюцію соціальних, економічних, політичних та культурних процесів. Особливого значення це питання набуває при дослідженні давньої історії, адже для найдавніших етапів розвитку людства характерною є обмеженість письмових джерел, а тому значну роль у вивченні минулого відіграють археологічні матеріали, антропологічні дані та результати міждисциплінарних досліджень.

У науковій літературі поняття періодизації визначається як поділ історичного процесу на окремі часові відрізки, кожен із яких характеризується специфічними ознаками розвитку суспільства. На думку Василя Ухача, «періодизація є способом наукового впорядкування історичного процесу через виділення якісно відмінних етапів розвитку суспільства» [1, с. 29]. Саме тому різні історичні школи та напрями виробили власні критерії поділу історичного процесу, які ґрунтувалися на політичних, економічних, культурних або технологічних чинниках.

Одним із найдавніших і водночас найпростішим є хронологічний принцип періодизації. Його суть полягає у поділі історії відповідно до часових меж та послідовності історичних подій. Такий підхід виник ще в античну добу та зберіг своє значення у сучасній історичній науці. Відповідно до традиційного хронологічного поділу, давня історія охоплює

період від появи перших людей до падіння Західної Римської імперії у 476 р. н. е. У межах цього підходу зазвичай виділяють історію первісного суспільства, історію Стародавнього Сходу, Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Водночас хронологічний принцип має певні недоліки, оскільки рівень розвитку різних регіонів світу у той самий час був неоднаковим. Наприклад, коли у долині Нілу вже існували перші державні утворення та складна система іригаційного землеробства, значна частина Європи ще перебувала на стадії первіснообщинного ладу. Таким чином, єдині часові межі не завжди можуть адекватно відобразити реальний рівень розвитку різних суспільств.

Особливого значення для дослідження давньої історії набув археологічний принцип періодизації, що ґрунтується на змінах у матеріальній культурі та технології виготовлення знарядь праці. Основи цього підходу були закладені данським археологом Крістіаном Юргенсеном Томсенем, який запропонував систему трьох віків:

1. Кам'яний;
2. Бронзовий;
3. Залізний.

Як зазначається в «Енциклопедії Сучасної України», археологічна періодизація базується на «змінах у матеріальній культурі та технологічному розвитку людства» [2]. Кам'яний вік є найтривалішим періодом в історії людства і поділяється на палеоліт, мезоліт та неоліт. Палеоліт характеризувався використанням примітивних кам'яних знарядь праці, колективним полюванням та привласнювальним типом господарства. Саме у цей період сформувалася людина сучасного типу *Homo sapiens*. Показовим прикладом розвитку первісного суспільства є печерні стоянки Кро-Маньйон у Франції або Мізинська стоянка на території України, де були знайдені кістяні прикраси та музичні інструменти, що свідчать про розвиток духовної культури первісної людини. Перехід до мезоліту був пов'язаний із завершенням льодовикового періоду та суттєвими змінами природного середовища. Люди почали активніше використовувати лук і стріли, рибальські знаряддя та дрібні крем'яні пластини (мікроліти). У цей період відбувалося поступове пристосування людських колективів до нових природних умов. Важливим етапом розвитку людства став неоліт, який часто називають періодом «неолітичної революції». Англійський археолог Гордон Чайлд визначав неолітичну революцію як перехід від привласнювального господарства до відтворювального, тобто виникнення землеробства та скотарства [3, с. 47]. Саме у цей період люди почали вести осілий спосіб життя, створювати постійні поселення та виготовляти керамічний посуд. Яскравим прикладом високорозвиненої землеробської культури епохи неоліту на території України є Трипільська культура, що існувала у IV–III тис. до н. е. та

характеризувалася великими поселеннями, розвиненим гончарством і складною орнаментациєю кераміки. Бронзовий вік став наступним етапом історичного розвитку. Люди навчилися виготовляти бронзу: сплав міді та олова, що сприяло розвитку ремесел, торгівлі та соціальної нерівності. Саме в цей період формуються перші ранньодержавні утворення Стародавнього Сходу. Наприклад, у Месопотамії та Єгипті виникають централізовані держави, розвивається писемність та ускладнюється система управління суспільством.

Подальший розвиток людства пов'язаний із залізним віком. Використання заліза значно підвищило ефективність землеробства, ремесел та військової справи. У цей час формуються великі держави та імперії, як Ассирія, Персія, античні поліси Греції та Римська держава. Саме античний світ став важливим етапом розвитку європейської цивілізації, оскільки тут формуються основи права, демократії, філософії та науки.

Значний вплив на історичну науку мав формаційний підхід, розроблений Карл Маркс та Фрідріх Енгельс. Відповідно до цієї концепції, історія людства є послідовною зміною суспільно-економічних формацій, кожна з яких визначається певним способом виробництва. Для давньої історії особливого значення набуває перехід від первіснообщинного ладу до рабовласницького суспільства. Прикладом такого переходу є держави Стародавнього Сходу та античного світу, де праця рабів стала важливою складовою економічного розвитку. У Стародавньому Єгипті масштабні іригаційні роботи вимагали централізованої влади та значної кількості підневільної праці, а в античному Римі рабство стало основою функціонування великих господарств - латифундій.

Проте сучасна історіографія часто критикує формаційний підхід через його надмірну універсальність та прагнення пояснити історичний розвиток усіх народів за єдиною схемою. Багато суспільств розвивалися за власними моделями, які не вписуються у класичну марксистську концепцію.

У ХХ ст. значного поширення набув цивілізаційний підхід, представниками якого були Арнольд Тойнбі та Освальд Шпенглер. На відміну від формаційної концепції, цей підхід розглядає історію як сукупність окремих цивілізацій, кожна з яких має власний шлях розвитку. Цивілізаційний підхід дозволяє враховувати культурні, релігійні та ментальні особливості різних народів. Наприклад, давньоєгипетська цивілізація будувалася навколо культу фараона та уявлень про загробне життя, тоді як антична Греція розвивалася на основі полісної системи, ідеї громадянства та активної політичної участі населення. Цивілізаційний підхід також дає змогу пояснити своєрідність розвитку Китаю, Індії чи цивілізацій доколумбової Америки.

Важливим аспектом проблеми періодизації давньої історії є також питання критеріїв, за якими історики визначають межі між окремими

епохами. У різні періоди розвитку історичної науки дослідники використовували неоднакові підходи до визначення таких меж. Одні вчені вважали головним критерієм зміни у господарському житті суспільства, інші політичні трансформації, розвиток культури чи технічний прогрес. Саме тому сучасна історіографія розглядає періодизацію не як абсолютно сталу систему, а як наукову модель, що може змінюватися залежно від розвитку історичних знань та появи нових джерел. Особливо складним є питання визначення меж між первісною історією та історією цивілізацій. Традиційно завершення первісної доби пов'язують із виникненням перших держав та появою писемності. Саме писемність дала можливість не лише накопичувати знання, а й формувати складну систему державного управління, релігійних уявлень та правових норм. Одним із перших осередків цивілізації стала Месопотамія, де у IV–III тис. до н. е. виникли шумерські міста-держави Ур, Урук та Лагаш. У цих центрах з'явилася клинописна система письма, що стала важливим етапом у розвитку людської культури. Подібні процеси відбувалися і в Стародавньому Єгипті, де формування централізованої держави супроводжувалося розвитком ієрогліфічного письма, монументальної архітектури та складної релігійної системи.

У сучасній історичній науці дедалі більшого значення набуває культурно-історичний підхід до періодизації. Його сутність полягає у визначенні історичних епох через зміни у світогляді, релігійних уявленнях, мистецтві та повсякденному житті людей. Такий підхід дозволяє глибше досліджувати духовний розвиток суспільства та особливості людської ментальності. Наприклад, у добу неоліту важливими змінами стали не лише розвиток землеробства та скотарства, але й формування нових релігійних культів, пов'язаних із поклонінням силам природи та культом родючості. Археологічні знахідки жіночих статуеток, відомих як «палеолітичні Венери», свідчать про особливу роль уявлень про материнство та продовження роду в духовному житті первісних людей. Крім того, дослідження давньої історії значною мірою спирається на досягнення антропології та палеоантропології. Саме антропологічні дані дозволяють простежити еволюцію людини від найдавніших гомінідів до *Homo sapiens*. Важливими етапами антропогенезу стали поява *Homo habilis*, *Homo erectus* та неандертальців. Наприклад, відкриття стоянок первісної людини в Олдувайській ущелині в Африці дозволило дослідникам встановити, що перші кам'яні знаряддя праці виникли понад два мільйони років тому. Це стало підставою для перегляду традиційних уявлень про початок історії людства та удосконалення археологічної періодизації.

Окреме місце у вивченні давньої історії займає проблема синхронізації розвитку різних цивілізацій. Історики наголошують, що різні народи проходили окремі етапи розвитку нерівномірно. Наприклад, антична

цивілізація Греції та Риму досягла високого рівня політичної організації, права та культури, тоді як багато племен Північної Європи ще зберігали родоплемянний лад. Саме тому сучасні дослідники дедалі частіше відмовляються від жорстких універсальних схем періодизації та наголошують на необхідності врахування регіональної специфіки історичного розвитку.

У вітчизняній історіографії проблема періодизації також посідає важливе місце. Українські археологи та історики значну увагу приділяють дослідженню давньої історії території України, зокрема розвитку трипільської, скіфської та черняхівської культур. Так, Трипільська культура є прикладом високорозвиненого землеробського суспільства епохи енеоліту, яке мало складну структуру поселень, розвинуте ремесло та унікальні художні традиції. Скіфська культура, що належить до раннього залізного віку, демонструє високий рівень військової організації та мистецтва кочових народів. Знахідки знаменитих скіфських курганів, зокрема кургану Товста Могила, де було виявлено золоту пектораль, свідчать про значний рівень соціального та культурного розвитку скіфського суспільства.

Не менш важливим є і питання співвідношення понять «давня історія» та «історія стародавнього світу». У науковій літературі ці поняття часто використовуються як синоніми, однак між ними існують певні відмінності. Давня історія охоплює найширший період розвитку людства — від появи людини до раннього середньовіччя, тоді як історія стародавнього світу здебільшого стосується розвитку перших цивілізацій та держав. Таким чином, первісна історія виступає окремим етапом давньої історії, який передувє виникненню державності та писемності.

Отже, проблема періодизації давньої історії залишається актуальною і в сучасній історичній науці. Постійне відкриття нових археологічних пам'яток, розвиток методів датування та міждисциплінарних досліджень сприяють уточненню існуючих періодизаційних схем. Сучасна історіографія дедалі більше відходить від спрощених універсальних моделей та прагне поєднати різні методологічні підходи для більш повного й об'єктивного розуміння історичного розвитку людства.

Список використаних джерел

- Ухач В.З. Наукові проблеми періодизації історії держави і права. Юридичний вісник. 2011. № 2. С. 28-32.
- Археологічна періодизація. Енциклопедія Сучасної України.
- Неолітична революція. Гордон Чайлд. Київ, 2005.
- Історія стародавнього світу. Київ: Либідь, 2002.
- Археологія України. Київ: Либідь, 2005.
- Страхов М., Криворучко О. Методологічні основи періодизації історії держави і права. Вісник Академії правових наук України. 2003. №2-3.

ДИСКУСІЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ ІСЛАМСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ, СОЦІАЛЬНІ НОРМИ ТА МОТИВИ СУСПІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В ІСЛАМСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ісламська цивілізація належить до числа найвпливовіших цивілізацій світу. Її становлення стало одним із найважливіших процесів середньовічної історії, який суттєво вплинув на політичний, культурний та соціальний розвиток значної частини людства. Упродовж століть ісламська цивілізація охоплювала території Близького Сходу, Північної Африки, Центральної Азії та частини Європи, формуючи єдиний культурний і релігійний простір. Особливість ісламської цивілізації полягає в тому, що іслам від самого початку виступав не лише релігією, а й комплексною системою суспільної організації. Релігійні принципи визначали політичне життя, правові норми, моральні цінності та повсякденну поведінку людини. У цьому контексті ісламська цивілізація являє собою приклад тісного взаємозв'язку духовної та соціальної сфер.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення особливостей ісламського суспільства та його цивілізаційних засад. У сучасному світі іслам продовжує відігравати важливу роль у міжнародній політиці, культурі та суспільному житті. Зростання міжкультурних контактів і глобалізаційних процесів актуалізує питання взаємодії ісламської та західної цивілізацій, а також потребу вивчення соціальних норм і моделей поведінки мусульманського суспільства.

Проблематика виникнення ісламської цивілізації та особливостей мусульманського суспільства стала предметом дослідження багатьох учених. Значний внесок у розвиток ісламознавства зробили як західні, так і східні дослідники, а також українські науковці. Відомий ісламський філософ Ісмаїл Раджі аль-Фарукі у праці «Сутність ісламської цивілізації» підкреслював, що основою ісламського світу є принцип тавхіду, тобто єдності Бога, суспільства та людини [1]. На його думку, ісламська цивілізація виникла як цілісна духовна й соціальна система, що охоплювала всі сфери життя. О. Кудін аналізує іслам у контексті сучасних цивілізаційних процесів та звертає увагу на вплив історичних і соціально-економічних чинників на становлення мусульманського світу [2]. Дослідник наголошує, що формування ісламської цивілізації було тісно пов'язане з розвитком арабської торгівлі, міжплемінних контактів і

політичної консолідації Аравії. В. Кушніренко досліджує питання ісламської державності та роль халіфату у формуванні політичної моделі мусульманського суспільства [3]. Учений підкреслює, що халіфат став важливим чинником поширення ісламу та розвитку єдиного культурного простору. Проблеми соціальних норм та ісламського права розглядаються у працях Є. Голоскевич, Д. Белова, С. Боти та інших дослідників. Науковці підкреслюють, що шариат виступає не лише системою права, а й механізмом морального регулювання суспільства [4].

До виникнення ісламу Аравійський півострів являв собою регіон із розвиненою племінною системою. Основу суспільства становили кочові та напівкочові племена, між якими часто відбувалися війни та конфлікти. Водночас Аравія займала важливе місце у міжнародній торгівлі, оскільки через її територію проходили караванні шляхи між Сходом і Заходом.

У VI–VII ст. в арабському суспільстві поступово посилювалися процеси соціального розшарування. Розвиток торгівлі сприяв збагаченню купецтва, особливо в містах Мекка та Ясриб (Медіна). Разом із тим значна частина населення залишалася бідною, що породжувало соціальне напруження. Важливим чинником стала й духовна криза арабського суспільства. Більшість племен дотримувалася язичницьких вірувань, однак на території Аравії також були поширені юдаїзм і християнство. Контакти з монотеїстичними релігіями сприяли поширенню ідеї єдиного божества. Саме в цих умовах виник іслам як нова релігійна та соціальна система. Проповіді пророка Мухаммад були спрямовані не лише на утвердження віри в єдиного Бога, а й на встановлення нових моральних принципів, заснованих на справедливості, рівності та взаємодопомозі.

У сучасній історіографії існує кілька підходів до пояснення виникнення ісламської цивілізації. Представники релігійного підходу вважають головною причиною її формування духовну місію пророка Мухаммада та релігійне об'єднання арабських племен. Згідно з цією концепцією, саме іслам став основою нової цивілізаційної моделі. Інший підхід наголошує на значенні соціально-економічних процесів. Дослідники вказують, що поширення ісламу було пов'язане з потребою політичної централізації та контролю над торговими шляхами. Формування єдиної держави сприяло стабілізації суспільства та розвитку економіки. Частина науковців розглядає ісламську цивілізацію як результат синтезу різних культурних впливів. На розвиток мусульманського світу значний вплив мали антична спадщина, перська культура та традиції Візантії. Після арабських завоювань мусульмани активно переймали наукові й культурні досягнення підкорених народів. І. Р. аль-Фарукі наголошував, що ісламська цивілізація від самого початку була універсальною та відкритою до знань [1, с. 34]. Саме тому у VIII–XIII ст. мусульманський світ став одним із центрів розвитку науки, медицини, математики, астрономії та філософії.

Після смерті пророка Мухаммада у 632 р. виникла проблема політичного та духовного керівництва мусульманською громадою. Внаслідок цього було створено інститут халіфату. Халіфи вважалися наступниками пророка та очолювали мусульманську державу. За часів Праведного, Омейядського та Аббасидського халіфатів ісламська держава значно розширила свої кордони. Мусульманські війська завоювали Сирію, Єгипет, Персію, Північну Африку та Іспанію. Це сприяло поширенню ісламу та формуванню єдиного культурного простору. Особливу роль у розвитку цивілізації відігравав Аббасидський халіфат. У Багдаді було створено великі бібліотеки, наукові центри та школи. Саме тут перекладалися праці античних філософів, розвивалися медицина, математика та астрономія. Ісламська цивілізація стала своєрідним «мостом» між античним світом і середньовічною Європою.

Соціальні норми ісламського суспільства ґрунтуються на Корані, Сунні та шаріаті. Вони регулюють усі сфери життя людини: від релігійних обов'язків до сімейних, економічних і політичних відносин. Шаріат є комплексною системою норм, яка визначає не лише правові, а й моральні принципи поведінки мусульманина. Як зазначає Є. Голоскевич, шаріат виступає основою суспільного порядку та регулює повсякденне життя мусульманської громади [4, с. 47].

В ісламському суспільстві важливе значення має принцип справедливості. Коран закликає до чесності, відповідальності та дотримання моральних норм. Значна увага приділяється взаємодопомозі, підтримці бідних і захисту слабких верств населення. Однією з головних соціальних цінностей є сім'я. Іслам визначає чіткі правила шлюбу, виховання дітей та обов'язків членів родини. Важливими моральними принципами є повага до батьків, турбота про дітей та підтримка родинних зв'язків. Колективізм є характерною рисою мусульманського суспільства. Людина розглядається як частина умми, тобто спільноти віруючих. Це формує високий рівень соціальної відповідальності та підпорядкування особистих інтересів суспільним потребам.

Мотиви поведінки людини в ісламському суспільстві формуються під впливом релігійної свідомості та моральних норм. Основним мотивом є прагнення виконувати волю Аллаха та дотримуватися приписів ісламу. Важливу роль відіграє віра у відповідальність людини перед Богом за свої вчинки. У мусульманській традиції вважається, що кожна дія людини буде оцінена під час Страшного суду. Саме тому моральна поведінка розглядається як необхідна умова духовного спасіння.

Суттєве значення має й соціальний контроль. Поведінка людини оцінюється громадою, а порушення моральних норм може негативно вплинути на репутацію родини. Поняття честі та суспільної поваги займають важливе місце в ісламській культурі. Д. Белов та С. Бота

зазначають, що ісламське право виконує функцію стабілізації суспільства та забезпечення соціального порядку [5]. Через систему релігійних і моральних норм іслам сприяє формуванню дисципліни, відповідальності та солідарності. Особливе значення у мотивації поведінки має благодійність. Допомога бідним, підтримка нужденних та участь у громадському житті вважаються проявом справжньої віри. Закят, як обов'язкова форма милостині, сприяє підтриманню соціальної рівноваги в суспільстві.

У сучасному світі ісламська цивілізація переживає складні процеси трансформації. Глобалізація, урбанізація та розвиток інформаційних технологій впливають на традиційні моделі поведінки та систему соціальних цінностей. У багатьох мусульманських країнах спостерігається поєднання традиційних ісламських норм із сучасними політичними та правовими моделями. Це породжує дискусії щодо співвідношення релігії та держави, прав людини, ролі жінки в суспільстві та меж модернізації. Попри зміни, іслам продовжує залишатися важливим елементом культурної та соціальної ідентичності мільйонів людей. Для багатьох мусульман релігія залишається основою моральних орієнтирів і суспільної поведінки.

Отже, ісламська цивілізація виникла внаслідок складної взаємодії релігійних, соціально-економічних і політичних чинників. Іслам став основою нової цивілізаційної моделі, у межах якої релігія визначала не лише духовне життя, а й систему суспільних відносин. Соціальні норми мусульманського суспільства формувалися під впливом Корану, Сунни та шаріату. Вони регулювали поведінку людини, визначали моральні цінності та забезпечували стабільність суспільства. Мотиви поведінки мусульманина ґрунтувалися на релігійній відповідальності, колективізмі, прагненні до справедливості та дотриманні традицій. Дослідження ісламської цивілізації дає змогу глибше зрозуміти особливості розвитку мусульманського світу та його місце у світовій історії.

Список використаних джерел

- Аль-Фарукі І. Р. *Сутність ісламської цивілізації*. Київ. Ансар Фаундейшн, 2017.
- Кудін О. О. Іслам і сучасний світ: головні напрями дослідження. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2020. № 2. С. 112-118.
- Кушніренко В. О. *Сучасні концептуальні розробки сунітської моделі ісламської держави*. Київ, 2019.
- Голоскевич Є. Шаріат як система морально-правових норм ісламу. *Науковий вісник*. 2021. №4. С. 45-51.
- Белов Д. М., Бота С. М. Ісламське право у правовій картині світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 78. С. 23-29.
- Ель Гуессаб К. Іслам як чинник регулювання суспільного та приватного життя в арабському суспільстві. *Наукові праці ОНУ*. 2022. № 1. С. 61-68.

*Бочок Альона, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньої програми “Середня освіта (Історія)”
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник — ст. викл. Рибачук В. О.)*

РОЛЬ ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ СОФІСТІВ У ФОРМУВАННІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ЕЛІТИ В АФІНАХ

Феномен афінської демократії залишається ключовою темою дослідження у сфері історії, політології та філософії. Афіни стали одним із перших полісів, у якому зародилася і набула розвитку демократія - унікальна форма правління, що надала громадянам безпрецедентний рівень участі в політичному житті. Однак існування демократії не було б можливим без формування відповідної політичної культури та виховання тієї частини громадян, яка брала активну участь в управлінні державою - демократичної еліти. Саме виховання цієї соціальної групи забезпечувало стабільність політичної системи, передачу цінностей громадянської відповідальності та розвиток риторичних і організаторських навичок, необхідних для ефективного функціонування демократії.

Формування демократичної еліти в Афінах у V ст. до н.е. було не лише політичним, а й інтелектуальним процесом. Важливу роль у цьому відігравали софісти - професійні філософи та риторичні, які навчали громадян красномовства, риторики, логіки та політичного мистецтва.

Метою нашого дослідження є з'ясування ролі софістів у формуванні демократичної еліти в Афінах.

Піднесення руху софістів припадає на другу половину V ст. до н.е. Софісти - це нове інтелектуальне середовище, світські гуманістично-вільнодумці, що пропонували свої послуги тим, хто перебував у пошуках інтелектуальних знань та успіху в практичній діяльності (Рибачук, 2011, с.17). Оскільки афінський демократичний поліс створював унікальні можливості для участі в політичному житті всім громадянам, то послуги софістів мали великий попит, особливо серед молоді, яку не задовольняли традиційні цінності старшого покоління. Афінська молодь потребувала нових знань та ідей, і такі знання запропонували софісти. Тому цілком справедливо грецьких софістів називають просвітниками (Адо, 2014, с.22).

Софістів поділяють на старших і молодших. До «старших софістів» належать Протагор із Абдер, Гіппій з Еліди, Продік Кеський, Горгій Леонтійський та Антифонг. «Молодші софісти» - це Критій, Каллікл і Фразимах Халкедонський. Ми проаналізуємо діяльність «старших софістів», адже саме вони суттєво вплинули на формування демократичної еліти в афінському полісі.

Щодо форм і методів навчання софістів, то переважна більшість

дослідників вважає, що метод навчання, який використовували софісти, можна визначити як групове навчання (Адо, 2014, с.21-22).

Щоб завоювати довіру слухачів і довести перевагу свого методу навчання, софісти використовували своєрідні рекламні прийоми: 1) публічні виступи у грецьких полісах, відомих святилищах, наприклад в Олімпії, де перебувало багато людей з нагоди ігор. Виступ філософа міг бути не лише завчасно підготовленим, а й імпровізованим; 2) як своєрідну рекламу софісти використовували дискусії. Тему таких диспутів визначала аудиторія (Рибачук, 2011, с. 109-110).

Деякі із таких лекцій були відкритими: Гіппій проголошував їх на агорі, а Протагор читав їх для обраної публіки. Лекції були платними (Татаркевич, 1997, с.109-110).

Характер і тональність рекламних лекцій мали свої особливості: софісти старалися показати себе мудрими і всезнаючими. Тон промови був піднесеним і врочистим. Очевидно, що промовці враховували особливість менталітету еллінів, і, передусім, їхню схильність до естетизму. Рекламні лекції софістів мали великий успіх. Вони дуже швидко здобували собі славу й авторитет (Рибачук, 2011, с.18).

Важливим методом навчання у просвітницькій діяльності софістів був метод діалектики, вміння вести суперечку, переконувати, доводити власну думку. Найпоширеніше цей метод використовував Протагор, найвідоміший серед софістів V ст. до н.е. Його підхід до пізнання ґрунтувався на діалектичному методі - розглядати різні точки зору та шукати найпереконливіші аргументи.

Основні принципи діалектики Протагора:

1) релятивізм істини - істина залежить від точки зору людини, адже саме «Людина є мірою усіх речей»;

2) агоністичний підхід - кожне питання має принаймні дві сторони, і кожна можна аргументовано захищати;

3) мистецтво переконання - істина не є абсолютною, тому її слід доводити через риторику і логіку. Найголовніше - навчитися доводити істину, і Протагор методологічно показував, як можна довести або спростувати будь-яку можливу точку зору. Він уважав, що успіх у політичній діяльності забезпечений для того, хто досконало оволодіє методом діалектики, хто навчиться переконувати інших (Рибачук, 2011, с. 18).

Просвітницька діяльність Протагора в Афінах була спрямована на підготовку своїх учнів до участі в народних зборах, судах та державному управлінні. Він уважав, що політик повинен уміти захищати будь-яку позицію, незалежно від її правдивості.

Своєю просвітницькою діяльністю Протагор заклав основи критичного мислення - навчив громадян Афін аналізувати інформацію, а не приймати

її на віру. Його метод діалектики суттєво вплинув на подальший розвиток демократії в Афінах, адже такий метод сприяв розвитку публічних дебатів у народних зборах.

Протагор зробив значний внесок у формування демократичної еліти Афін.

Його ідеї сприяли зміцненню демократії, підвищенню політичної культури та створенню умов для активної участі громадян у суспільно-політичному житті поліса.

Якщо Протагор навчав мистецтву полеміки, то інший відомий софіст Горгій велике значення у системі освіти надавав риториці. Теоретичний внесок Горгія полягав у тому, що він відкрив значення слова як носія переконання та вірування. Філософ уважав слово найсильнішим засобом впливу на людей, адже слово - великий володар. Воно здатне й страх відігнати й розвіяти тугу, и вселити радість, й пробудити співчуття (Платон, 1993, с. 242).

Горгій навчав, як правильно будувати аргументи, маніпулювати емоціями та переконувати аудиторію, що було важливим для афінських політиків, ораторів і суддів. Горгій розвинув концепцію «риторичного мистецтва», в якій форма виступу була не менш важливою за зміст. Це сприяло тому, що афінські політики змагалися не лише у змісті своїх промов, а й у їхній красі та емоційному впливі. Горгій зробив значний внесок у формування демократичної еліти Афін, розвиваючи риторику, критичне мислення та мистецтво переконання. Його вчення допомогло політичним лідерам афінської демократії ефективно вести дебати, брати участь у судових процесах і впливати на громадську думку.

Важливу роль у формуванні демократичної еліти Афін мала освітня діяльність Гіппія. Це був софіст-поліглот і знавець багатьох наук (математика, астрономія, історія, література). Його підхід до навчання сприяв формуванню всебічно освічених громадян, здатних аналізувати політичні процеси.

Гіппій запровадив техніку імпровізації в промовах, що давала політикам більше гнучкості. Вони могли швидко адаптувати свої аргументи залежно від ситуації, опонентів чи реакції аудиторії. Той політик, хто володів такою технікою, міг впевнено висловлювати думки без потреби заздалегідь готувати промову. Імпровізація дозволяла змінювати тон і стиль виступу залежно від реакції слухачів. Крім того, володіння технікою імпровізації давало можливість ефективно вести політичні дебати у народних зборах Афін, швидко підбирати переконливі аргументи і перемагати опонента (Рибачук, 2011, с.19).

Значний вплив на політичний світогляд афінської еліти мали ідеї Продіка. Він навчав розрізняти значення слів і концепцій, що значно підвищувало якість політичних дебатів. Поглиблене вивчення словесної

семантики сприяло розвитку логіки та аргументації, необхідних для управління державою.

Отже, софісти V ст. до н.е. відіграли ключову роль у формуванні афінської демократичної еліти, розвиваючи риторичну, критичне мислення та політичну освіту. Вони навчали громадян мистецтву аргументації, що було життєво важливим у прямих демократичних дебатах. Завдяки їхнім ідеям афінські лідери стали більш гнучкими у веденні політичних дискусій, ефективніше використовували силу слова та аналізували суспільні явища. Софісти також заклали основи скептичного мислення, допомагаючи еліті усвідомити умовність законів і традицій. Хоча їх часто критикували за релятивізм і прагматизм, вони створили новий тип політика - освіченого, переконливого, здатного впливати на маси. Саме їхня діяльність сприяла становленню політичної культури, яка визначила розвиток афінської демократії.

Список використаних джерел

Адо П. Що таке антична філософія? Пер. з франц. С. Йосипенко. К.: Новий Акрополь, 2014. 428 с.

Платон. Діалоги. К.: Основи, 1993. 395 с.

Рибачук В.О. Науково-освітня діяльність софістів у Стародавній Греції. Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання: матеріали доп. і повід. Сьомого Всеукр. наук.-практ. семінару (30-31 березня 2011 року). Полтава: ПНПУ ім. В.Г.Короленка, 2011. С. 16-21.

Татаркевич В. Історія філософії. Львів, 1997. 607 с.

*Василинюк Данило, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія
та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Ляхно О. П.)*

ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ТОМАША МАСАРИКА: ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Постать Томаша Гарріга Масарика (1850–1937) займає особливе місце у змісті історичної освіти 10-го класу. Згідно з навчальною програмою та концепцією підручника О. Гісема, Чехословачина (ЧСР) розглядається як унікальний приклад держави Центральної Європи. Вона зуміла зберегти демократичний устрій у міжвоєнний період, уникаючи авторитарних змін, які були характерні для її сусідів. (Гісем, 2018, С. 75-76).

Вивчення політичного портрета Томаша Масарика допомагає вчителю реалізувати аксіологічний потенціал історії. Це формує в учнів розуміння

демократії як відповідального світогляду. Актуальність теми посилюється необхідністю порівняльного аналізу державотворення в Україні та ЧСР. Це сприяє розвитку історичної свідомості старшокласників.

Формування особистості Масарика є класичним прикладом соціального сходження з високим виховним потенціалом. Походячи з родини кучера та побожної матері-німкені, Масарик з дитинства знаходився на перетині культур. Це заклало основу його майбутньої толерантності. Досвід роботи ковалем у юнацькі роки став не просто епізодом його біографії, а основою для подальшої соціальної солідарності з робітничим класом.

У викладанні цей аспект доцільно подавати через прийом персоніфікації. Вчитель може запропонувати учням проблемне завдання: «Прослідкуйте зв'язок між юнацьким досвідом фізичної праці Масарика та його ініціативами як президента щодо впровадження 8-годинного робочого дня і аграрної реформи». Це дозволяє учням побачити в політику живу людину, чий переконання вирости з реального життя.

Період навчання в Брно та Відні показує появу інтелектуальної незалежності. Конфлікт молодого Масарика з церковними догматами та його відмова від обов'язкової сповіді свідчать про розвиток критичного мислення. Зустріч із професором Францом Brentano відкрила йому світ античної філософії, що стало основою для «критичного реалізму», методу, який він пізніше перенесе в політику. Важливим елементом «олюднення» історичного образу є розповідь про його шлюб із Шарлоттою Гарріг. Те, що Масарик додав прізвище дружини до свого власного, стало революційним кроком для кінця ХІХ століття. Цей факт варто використати для обговорення гендерної рівності та поваги до особистості під час виховної години або інтегрованого уроку. (Vavra, 2016, С. 12-15).

Одним із найскладніших для розуміння, але найцінніших моментів є участь Масарика у «Боротьбі за Рукописи». Викриття фальшивих Краледворського та Зеленогорського рукописів, які вважалися національними святинами, вимагало від професора Масарика великої мужності. Рекомендується провести рольову гру «Суд над істориком». Група «Патріоти» захищає думку, що нація потребує величних міфів для єдності. Група «Науковці» (лінія Масарика) стверджує, що нація, яка боїться правди, не має майбутнього. Це ідеальний приклад для розвитку інформаційної вправності та навичок деконструкції історичних фейків.

Політична стратегія Масарика спиралася на теорію «реалізму». Він відкидав безглуздий радикалізм і пропонував концепцію «малої роботи» — щоденного культурного, освітнього і економічного розвитку суспільства. У контексті НУШ важливо провести паралелі з ідеями українських «громадівців» або «культурників». Порівняння чеського та українського національного відродження допомагає учням зрозуміти, що незалежність не є випадковістю. Це результат тривалої інтелектуальної підготовки нації.

У період президентства Масарика, з 1918 по 1935 рік, Празький Град став символом прозорої влади. Аналіз §16 підручника Гісема дозволяє детально обговорити Конституцію 1920 року та її гуманістичний ухил. Учні працюють з фрагментами Вашингтонської декларації 1918 року. Їм потрібно виписати основні демократичні свободи і порівняти їх із Конституцією України. Особливої уваги заслуговує його критика «Mein Kampf» Адольфа Гітлера. Масарик одним із перших розглянув у нацизмі загрозу цивілізації, що дає можливість вчителю провести паралелі з сучасними викликами демократії. (Jebavá, 2010, С. 17-50).

Ключовим моментом магістерського дослідження є порівняння постатей Томаша Масарика, Михайла Грушевського та Володимира Винниченка. Спільне: статус інтелектуалів і науковців, які очолили державу в важкий час. Відмінне: здатність Масарика об'єднати різні політичні сили, зокрема систему "всенародної коаліції", та умови геополітики. Обговорення статусу Підкарпатської Русі у складі ЧСР допомагає вчителю поєднати всесвітню історію з українською історією. Це дозволяє пояснити складність територіальних питань та особливості чехословацької моделі автономії.

Вивчення політичного портрета Томаша Масарика не повинно зосереджуватися тільки на хронології його правління. Це має бути всебічний аналіз особистості, яка змогла поєднати філософію з державною практикою. Використання інтерактивних методів, таких як дебати, кейс-стаді та метод проектів, дозволяє перетворити цю тему на платформу для розвитку ціннісних орієнтирів сучасної молоді. До таких орієнтирів входять критичне мислення, патріотизм без міфологізації та відданість демократичним ідеалам.

Список використаних джерел

- Гісем О., Мартинюк О. «Всесвітня історія (рівень стандарту)» підручник для 10 класу. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 176 с.
- Jebavá L. Tomáš Garrigue Masaryk jako fenomén českých dějin : Bakalářská práce. Liberec, 2010. 63 p.
- Vávra M. Pojetí náboženství v díle Tomáše G. Masaryka : Bakalářská práce. Liberec, 2016. 46 p.

*Збірник матеріалів ХХІХ наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії
Василинюк Данило, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія
та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Лахно О. П.)*

ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРИЗМУ

Дослідження феномену тероризму суттєво ускладнюється відсутністю єдиного, загальноприйнятого міжнародно-правового визначення через його високу жорстокість та насильницький характер дій, що надає самому терміну вкрай негативного емоційного та політичного забарвлення. Історична ретроспектива свідчить, що поняття суттєво трансформувалося з моменту свого виникнення у 1790-х роках під час Великої французької революції для опису так званої епохи терору, організованої якобінцями на чолі з М. Робесп'єром, коли під тероризмом розуміли насильство держави проти її внутрішніх політичних ворогів. Починаючи з ХХ століття, вектор змістився, і сьогодні під тероризмом найчастіше розуміють недержавне насильство, спрямоване прямо чи опосередковано проти урядів з метою впливу на їхню політику або повалення режиму. На відміну від класичної війни, де головним засобом перемоги є сила зброї на полі бою, тероризм робить ставку на психологічний ефект, намагаючись залякати максимально широку аудиторію, тому його часто називають зброєю найслабших, яку використовують тоді, коли досягти прямої військової перемоги над державою неможливо. Розуміння цього явища вимагає детальної класифікації, оскільки жодна єдина теорія не здатна охопити всі види терористичних рухів через їхню надзвичайну різноманітність.

У науковому дискурсі виокремлюють три великі класи терористичної діяльності, першим з яких є революційний тероризм, спрямований на повне знищення існуючої політичної системи та її заміну принципово новими структурами. Ця форма є найбільш поширеною та історично підтверджується діяльністю таких радикальних груп, як італійські Червоні бригади, німецька фракція Червоної армії, перуанський рух Сяючий шлях, баскська сепаратистська група ЕТА та сучасні глобальні мережі на кшталт ІДІЛ. Другим типом є субреволюційний тероризм, який зустрічається дещо рідше і ставить за мету не повалення чинного режиму, а примусову модифікацію існуючої соціально-політичної чи правової структури, що яскраво демонструвала діяльність Африканського національного конгресу у його тривалій кампанії проти системи апартеїду в Південній Африці. Третім фундаментальним типом є істеблішмент-тероризм, більш відомий як державний або спонсорований державою тероризм, який застосовується урядами чи окремими фракціями всередині влади проти власних громадян, інших державних структур або проти іноземних держав. Цей тип є

надзвичайно поширеним, проте складним для ідентифікації через таємний характер державної підтримки, оскільки держави незмінно намагаються заперечувати свою причетність до таких актів, аби уникнути міжнародного осуду та політичної чи військової відплати з боку тих, проти кого спрямовані їхні дії.

Історичними прикладами внутрішнього державного тероризму є військові диктатури в Бразилії, Чилі та Аргентині у другій половині ХХ століття, а також тоталітарні поліцейські режими Йосипа Сталіна в СРСР та Саддама Хусейна в Іраку, де органи виконавчої влади чи спецслужби здійснювали масовий терор проти населення та інших гілок влади. Окрім внутрішнього терору, державний тероризм часто проявляється у таємній підтримці міжнародних радикальних груп, що спостерігалось з боку Радянського Союзу під час Холодної війни, підтримці Сполученими Штатами повстанських груп в Африці, зокрема УНІТА в Анголі, а також у логістичній та фінансовій допомозі ісламським революційним групам з боку таких країн, як Іран та Сирія. Ця розмитість кордонів між терором, партизанською тактикою та державною політикою досі заважає світовій спільноті виробити спільні та дієві правові механізми боротьби з цим явищем. [4].

Досліджуючи історичну еволюцію тероризму, важливо розуміти, що це явище не виникло у вакуумі та має глибоке коріння. Спроби залякування населення та представників влади супроводжували людство з найдавніших часів. У часи Римської імперії політичний світ був сповнений численних жорстоких демонстрацій сили, які цілком можна вважати тогочасними прикладами державного тероризму. До них належить brutальне придушення прибічників Спартака після Повстання рабів у 73–71 роках до нашої ери, коли римляни розіп'яли вцілілих бунтівників уздовж Аппієвої дороги. Розп'яття було поширеною формою публічної страти, покликаної викликати жах: засудженого прив'язували або прибивали цвяхами за зап'ястя чи долоні до хреста, після чого людина згодом помирала від душення, коли її тіло провисало під власною вагою.

Римські війни велися не менш жорстоко, про що свідчить остаточне завоювання північноафриканського міста-держави Карфаген у 146 році до нашої ери. Місто горіло десять днів, його руїни були прокляті, а землю символічно засипали сіллю, щоб показати, що Карфаген назавжди залишиться пусткою. Під час іншої успішної кампанії у 106 році нашої ери дакійська нація була практично ліквідована, її населення поневолене, а багато дакійців загинули у гладіаторських боях. Юлій Цезар у своїх «Записках про Галльську війну» стверджував, що знищив німецькі племена чисельністю близько 430 000 осіб біля річки Рейн у 55 році до нашої ери. По суті, римські завоювання завжди супроводжувалися актами залякування з єдиною метою — продемонструвати, що імперська влада буде нещадною

до тих, хто не підкориться.

Крім того, царевбивство також було досить поширеним явищем у римський період. Мабуть, найвідомішим стало вбивство Юлія Цезаря у 44 році до нашої ери його суперниками в Сенаті. Інші римські імператори також зазнали насильницької смерті: Калігула та Гальба були вбиті преторіанською гвардією, Доміціана закололи кинджалом, а Коммода задушив підкуплений гладіатор. Паралельно в історії стародавнього та середньовічного Близького Сходу діяли рухи, які використовували тактику, що сучасні аналітики назвали б терористичною. Наприклад, в «Історії Юдейської війни» історик Йосип Флавій описав, як одна з фракцій повстанців — сікарії (що отримали назву від своєї улюбленої зброї *sica*, короткого вигнутого кинджала) — напала на римлян, так і на представників єврейської еліти. Вони були майстрами партизанської війни та знищення символічної власності і належали до групи зелотів, які виступали проти римської окупації Палестини. Сучасний термін «зелот», що використовується для опису безкомпромісної відданості радикальним змінам, походить саме від назви цієї групи.

У період від епохи середньовічних асасинів XIII століття до Французької революції XVIII століття поведінка, яку пізніше назвуть тероризмом, була звичною практикою тогочасних конфліктів. Справді, значна частина середньовічних воєн супроводжувалася відкритою жорстокістю. Проте сучасний профіль тероризму як політично вмотивованого інакомислення з метою зміни ладу або державного гніту задля збереження гегемонії тоді був рідкістю. Націй-держав у сучасному розумінні в середньовічній Європі ще не існувало, а регулярні війни мотивувалися релігійною нетерпимістю та міжусобицями між феодалними королями й лордами. Лише з виникненням сучасної національної держави в середині XVII століття інтенсивність конфліктів трансформувалася у повстанські рухи, партизанську війну та тероризм.

Яскравим прикладом перехідного періоду з історії Англії є змова на чолі з Гаєм Фоксом з метою підірвати Вестмінстерський палац і вбити короля та членів парламенту в 1605 році, відома як Порохова змова. Пізніше, під час Французької революції, британський державний діяч Едмунд Берк уперше застосував слово «тероризм» у його сучасному контексті для опису Епохи терору (червень 1793 — липень 1794). Епоха терору, очолювана радикальним якобінським урядом, стала класичним прикладом державного тероризму, що здійснювався задля просування цілей революційної ідеології. Жорстокість цього періоду відображена у кількості жертв: від 17 000 до 40 000 осіб були страчені, і близько 200 000 політичних в'язнів померли у в'язницях від хвороб та голоду. Тогочасний Революційний трибунал, як символ державного терору, знайшов свої аналоги у соціальних потрясіннях XX століття — наприклад, у практиці публічних принижень

(«сесії боротьби») в революційному Китаї та в роботі ісламських революційних комітетів (комітехів) в Ірані.

За теорією Девіда Рапопорта, сучасний тероризм розвивався чотирма хвилями тривалістю близько 40 років кожна: анархістська (з 1880-х років), антиколоніальна (після Першої світової війни), хвиля нових лівих (з кінця 1960-х) та релігійна хвиля (приблизно з 1980 року до сьогодні). Щоб зрозуміти логіку цих хвиль, необхідно проаналізувати практичне втілення ідеологій, які рухали терористичними групами протягом останніх двох століть: від анархізму до фашизму.

Анархізм є лівою філософією, яка стала ідеологічним побічним продуктом соціальних потрясінь у Європі середини XIX століття. Це був час, коли континент охопили громадянські заворушення та класові конфлікти, що вилилися в революції 1848 року. Анархісти були одними з перших радикалів, які виступали проти панівної системи та захищали пригноблених, на їхню думку, селян і робітничий клас. Вони ненавиділи контроль центрального уряду та приватну власність. Француз П'єр-Жозеф Прудон сформулював гасло, яке стало визначальним: «Власність — це крадіжка!». Росіяни Михайло Бакунін, Сергій Нечаєв та Петро Кропоткін стали засновниками сучасного анархізму. Вони підтримували знищення держави, радикальну децентралізацію влади, атеїзм та індивідуалізм. Вони також виступали проти капіталізму та доктрини Карла Маркса щодо побудови соціалістичної держави.

Ранні анархісти ніколи не пропонували конкретного плану заміни централізованої державної влади, оскільки не мали чіткого бачення суспільства після революції. Вони вважали саму руйнацію держави своїм головним внеском у майбутнє. Для досягнення перемоги вони пропагували насильницьке просування революції, що стало відомо як «пропаганда ділом». Тероризм вважався головним способом знищення державної влади. Цікаво, що саме анархісти першими стверджували, що терористи повинні організовуватися в малі автономні групи або осередки — тактику, яку повністю перейняли сучасні терористи. На межі XX століття анархісти вбили російського царя Олександра II (рухом «Народна воля» у 1881 році), австро-угорську імператрицю Єлизавету, італійського короля Умберто I та французького президента Карно. У США ймовірний анархіст Леон Чолгош застрелив президента Вільяма Мак-Кінлі.

Радикальний соціалізм і марксизм, як і анархізм, є лівою ідеологією, що зародилася в аналогічних умовах. Соціалісти виступали на захист індустріального робітничого класу і стверджували, що вироблені багатства повинні розподілятися справедливо, а не концентруватися в руках еліти. Карл Маркс вважається засновником сучасного соціалізму. Він та його соратник Фрідріх Енгельс стверджували, що соціальна еволюція є результатом серії історичних конфліктів і революцій, зав'язаних на

нерівному відношенні суспільних груп до засобів виробництва. Маркс теоретизував, що робітничий клас встановить «диктатуру пролетаріату» та збудує справедливий суспільний лад.

Іхній «Маніфест Комуністичної партії» (1848) став одним із найбільш читаних документів ХХ століття. Марксистський соціалізм був прагматичним і орієнтованим на дію. Тероризм, як державний, так і повстанський, активно використовувався під час цих революцій та подальшого утримання влади. Варто зазначити, що жодна з цих марксистських революцій не була очолена промисловим робітничим класом у класичному розумінні; всі вони відбулися в доіндустріальних країнах, що розвивалися, часто в контексті антиколоніальної боротьби, яку вели селяни.

Фашизм виник як права ідеологічна протиположність марксизму та анархізму, досягнувши піку перед Другою світовою війною. Популярність фашизму зростає як реакція на більшовицьку революцію 1917 року в Росії та масові заворушення під час Великої депресії 1930-х років. Він спирався на крайній націоналізм, який стверджував вищість конкретного етнорасового чи національного походження. Фашизм був антикомуністичним, антимонархічним, антидемократичним та антиінтелектуальним. Він вимагав беззастережного підкорення закону, порядку та державі, а також спирався на культурний консерватизм. Сильне антидемократичне керівництво замикалося на єдиному харизматичному лідері, який символізував державу.

Італійський диктатор Беніто Муссоліні був першим, хто консолідував владу та створив таку державу. Він став ментором для Адольфа Гітлера, який привів до влади нацистську партію в Німеччині у 1933 році. Хоча класичний фашистський рух значною мірою зазнав краху у 1945 році, ультраправі групи продовжують пропагувати неофашистські ідеали й сьогодні.

На сучасному етапі загроза «нового тероризму» додає унікальний вимір у середовищі ХХІ століття. Новий тероризм кардинально відрізняється за своїм характером. Його метою є не конкретні, раціонально сформульовані політичні вимоги до чинної влади, а тотальне знищення звичного устрою суспільства та ліквідація великих груп населення. Сучасна загроза спирається на горизонтальний тип організації: децентралізовані автономні осередки діють без вертикальної структури командування. Багато з цих нових терористів мотивовані радикальними релігійними або фундаменталістськими приписами, які вже не вписуються у класичний ідеологічний континуум минулого. [3].

Тероризм у ХХІ столітті трансформувалася у складну глобальну систему, що характеризується стрімким зростанням кількості активних мереж та посиленням зв'язків між раніше розрізненими угрупованнями. Після атак

11 вересня 2001 року тероризм став ключовим викликом міжнародній безпеці, оскільки мережі перейшли від локальних завдань до глобального протистояння, створюючи так звану «дугу нестабільності». Цей географічний простір охоплює територію від Західної Африки через Магриб та Близький Схід до Центральної Азії, де діють такі взаємопов'язані структури, як «Аль-Каїда», «Боко Харам», ІДІЛ, «Талібан» та «Мережа Хаккані».

Фундаментальну роль у формуванні та життєдіяльності сучасних мереж відіграє інтернет. Він став набагато ефективнішим середовищем, ніж телебачення, дозволяючи терористичним організаціям не лише публікувати пропагандистські матеріали та відео звірств (як це робить ІДІЛ), а й дистанційно вербувати, організовувати та навчати нових членів. Завдяки цифровим технологіям тероризм набув «індустріального» масштабу, де фізичні кордони держав більше не є перешкодою для координації дій або поширення екстремістських ідеологій.

Процес формування мереж чітко простежується на прикладі транснаціоналізації угруповань. У березні 2017 року відбулося об'єднання кількох підрозділів, афілійованих з «Аль-Каїдою» в ісламському Магрибі (AQIM), під спільним командуванням. Глобальні мережі часто діють за принципом «франшизи», де центральні організації надають фінансову, зброєву та ідеологічну підтримку місцевим групам (наприклад, співпраця AQIM з «Боко Харам» та «Ансару»). Також спостерігається активність таких мереж, як «Хезболла», які використовують глобальні діаспори та транснаціональну організовану злочинність для фінансування своєї діяльності.

Сучасні глобальні мережі успішно вкорінюються в «зонах політичних конфліктів», що підтверджується даними Глобального індексу тероризму 2022 року. Динаміка тероризму змістилася від суто релігійної чи антизахідної боротьби до експлуатації політичної нестабільності, бідності та слабкості державного управління. У таких регіонах, як Західна Африка, мережі пропонують альтернативні соціальні структури (освіту, охорону здоров'я, працевлаштування), що робить їх привабливими для вербування в умовах безробіття та корупції традиційних урядів. Таким чином, сучасні терористичні мережі — це гнучкі, технологічно оснащені структури, що поєднують ідеологічний фанатизм із прагматичним використанням глобалізаційних процесів. [1, с. 57]

Теоретико-методологічний аналіз діяльності іноземних терористичних організацій (FTO) свідчить про домінування політичної складової у переважній більшості угруповань, оскільки тероризм за своєю природою є насильницьким методом досягнення політичних цілей. Політизовані терористичні структури відрізняються від суто кримінальних синдикатів наявністю ідеологічної доктрини, що спрямована на радикальну

трансформацію існуючого державного ладу, здобуття політичної суб'єктності або зміну кордонів. У контексті списку Державного департаменту США, політичні організації можна класифікувати за їхньою ідеологічною орієнтацією на етно-націоналістичні, ліворадикальні та ісламістсько-політичні рухи, кожен з яких використовує збройне насильство як засіб тиску на державні інститути.

Важливою категорією політизованих суб'єктів є організації з гібридною структурою, які поєднують терористичну діяльність із легальною політичною боротьбою. Такі угруповання, як «Хезболла» (Ліван), «Хамас» (Палестина) та рух «Ансаралла» (Ємен), мають офіційні політичні представництва, беруть участь у виборчих процесах та фактично виконують управлінські функції на підконтрольних територіях. Для цих акторів тероризм виступає формою «продовження політики іншими засобами», де збройне крило забезпечує силовий захист політичних інтересів партії, а політичне крило легітимізує вимоги групи на міжнародній та внутрішній аренах.

Етно-націоналістичні рухи, представлені такими організаціями, як Робітнича партія Курдистану (РКК) або Визвольна армія Белуджистану (ВІА), базують свою діяльність на ідеях національного самовизначення. Політична природа цих груп обумовлена прагненням до зміни територіально-адміністративного устрою держав (Туреччини, Пакистану тощо) та створення нових політичних інституцій. На відміну від транснаціональних мереж, їхня активність обмежена конкретними географічними рамками, а терористичні акти мають на меті привернення уваги світової спільноти до «невирішеного національного питання», що робить їхній порядок денний виключно політичним.

Ліворадикальні терористичні організації, зокрема Комуністична партія Філіппін (СРР/НРА), «Сяючий шлях» (Sendero Luminoso) та Національна визвольна армія (ЕЛН), представляють ідеологічний спектр, де насильство розглядається як інструмент класової боротьби. Їхня структура традиційно базується на партійному принципі, де військове командування підпорядковане політичному бюро. Основною метою таких груп є повалення чинного уряду та встановлення нової ідеологічної моделі управління (соціалістичної чи маоїстської). Включення до списку ГТО нових радикальних груп, таких як «Antifa Ost», підтверджує тенденцію до зростання загрози з боку ідеологічно вмотивованого політичного екстремізму в західних демократіях.

Трансформація релігійного екстремізму в політичну площину простежується на прикладі сучасних ісламістських рухів, таких як суданські та ліванські осередки «Братів-мусульман». На відміну від нігілістичних груп типу ІДІЛ, ці організації прагнуть інтеграції в державну систему через поширення своєї політичної ідеології та створення

паралельних соціальних інститутів. Таким чином, аналіз списку ГТО підтверджує, що сучасний міжнародний тероризм є глибоко політизованим явищем, де збройні акції є лише частиною ширшої стратегії боротьби за владу, суверенітет або соціальну перебудову суспільства, що потребує комплексних підходів до протидії, які виходять за межі суто силових операцій.[2]

Підсумовуючи проведене дослідження, можна констатувати, що політичний тероризм є багатограним і динамічним феноменом, який пройшов тривалу еволюцію від державних репресій часів Французької революції до сучасних децентралізованих глобальних мереж. Відсутність єдиного міжнародного визначення цього явища зумовлена не лише його складністю, а й політичною розмитістю кордонів між національно-визвольною боротьбою, державною політикою та актами невмотивованого насильства. Ключовою відмінністю тероризму від інших форм конфлікту залишається пріоритет психологічного впливу над суто військовим результатом, де залякування широких мас стає інструментом тиску на владні інститути.

Аналіз історичного розвитку тероризму крізь призму теорії «чотирьох хвиль» підтверджує, що кожна епоха породжує власні форми радикалізму — від анархістських осередків XIX століття до сучасних релігійно-фундаменталістських рухів. При цьому спостерігається стійка трансформація ідеологічних основ: якщо класичний тероризм минулого століття переважно спирався на ліворадикальні, сепаратистські або фашистські доктрини з раціональними політичними вимогами, то «новий тероризм» XXI століття дедалі частіше орієнтується на тотальне руйнування існуючого світопорядку, використовуючи при цьому переваги глобалізації та цифровізації.

Особливістю сучасного етапу є формування глобальних терористичних мереж, які функціонують за принципом транснаціональних франшиз. Використання кіберпростору для вербування та координації дій дозволило терористичним структурам подолати географічні обмеження, створивши «дугу нестабільності», що охоплює величезні території. Важливим аспектом є також адаптивність цих організацій, які в умовах політичного вакууму в країнах, що розвиваються, перебирають на себе соціальні функції держави, тим самим посилюючи свою легітимність серед місцевого населення та ускладнюючи процеси їх ліквідації.

Дослідження міжнародно-визнаних організацій із переліку ГТО підтверджує панівну роль політичного компонента в їхній діяльності. Поява гібридних структур, які поєднують терористичну тактику з легальною політичною діяльністю та учають в органах влади, створює нові виклики для міжнародної системи безпеки. Це свідчить про те, що тероризм перестав бути лише зовнішньою загрозою і перетворився на складний

інструмент внутрішньої та зовнішньої політичної боротьби. Відтак, ефективна стратегія протидії тероризму в ХХІ столітті має виходити за межі силового придушення, фокусуючись на нейтралізації ідеологічного впливу, підриві фінансових мереж та стабілізації політичних режимів у конфліктних регіонах світу.

Список використаних джерел

Dibba L., Asal U. Y. Terrorism and Securitization in the 21st Century: West African Reflection. Working Paper Series. 2022. Vol. 3, Issue 2. P. 56–75.
Foreign Terrorist Organizations / Bureau of Counterterrorism, U.S. Department of State : official website. URL: <https://www.state.gov/foreign-terrorist-organizations> (дата звернення: 15.05.2024).
Historical Perspectives and Ideological Origins // Chapter 2. SAGE Publications, 2022. URL: https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/54141_Chapter_2.pdf (дата звернення: 04.04.2026).
Terrorism: Types of terrorism / Britannica: website. URL: <https://www.britannica.com/topic/terrorism/Types-of-terrorism> (дата звернення: 04.04.2026).

*Василинюк Данило, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія
та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Лахно О. П.)*

ПРИЧИНИ ВІДРОДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ФУНДАМЕНТАЛІЗМУ І НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

На початку ХХІ століття релігійний фундаменталізм постав не як повернення до середньовіччя, а як специфічна реакція на виклики пізнього модерну. Однією з фундаментальних причин його відродження є криза «екзистенційної безпеки». Як доводять Піппа Норріс та Рональд Інглгарт, у суспільствах, де стрімка глобалізація руйнує традиційні соціальні інститути, не пропонуючи стабільної альтернативи, релігійний фундаменталізм стає механізмом психологічного захисту [1, с. 18–22]. Він забезпечує індивіду чітку ідентичність та відчуття порядку в умовах ціннісного хаосу.

Важливим ідеологічним чинником виступає спротив культурній «вестернізації», яку радикальні рухи ототожнюють із моральним занепадом. Марк Юргенсмейер у своїх дослідженнях підкреслює, що радикалізація відбувається тоді, коли світські політичні конфлікти трансформуються у площину «космічної війни» — метафізичного

протистояння божественної істини та абсолютного зла [2, с. 145–150]. У такій парадигмі насильство набуває сакрального значення, що виправдовує будь-які методи боротьби заради досягнення релігійної утопії.

Крім того, значну роль відіграє феномен цифрової радикалізації. Сучасні технології дозволили радикальним рухам вийти за межі локальних громад. Пітер Нойман зазначає, що інтернет став головним простором для формування закритих «ехо-камер», де алгоритми соціальних медіа підсилюють екстремістські погляди користувачів, ізолюючи їх від альтернативних точок зору та готуючи підґрунтя для переходу до реального насильства [3, с. 72–78].

У XXI столітті міжнародно-визнані терористичні організації еволюціонували у складні транснаціональні мережі, що поєднують ідеологічний фанатизм із високою технологічною адаптивністю. Брюс Хоффман зазначає, що такі угруповання, як «Аль-Каїда» та ІДІЛ, змінили природу терористичної загрози, перейшовши від тактики локальних атак до стратегії глобального залякування та захоплення територій [4, с. 210–215]. Ці організації успішно експлуатують слабкість державних інститутів у регіонах конфліктів.

Особливим викликом став феномен «політики ідентичності». Френсіс Фукуяма пояснює успіх терористичних структур через прагнення маргіналізованих груп до визнання своєї гідності (тимосу). Екстремістські організації пропонують молоді, яка відчуває себе приниженою у глобалізованому світі, відчуття приналежності до могутньої спільноти та «вищої місії» [5, с. 112–118]. Це робить ідеологію тероризму привабливою навіть для мешканців благополучних західних країн.

Сучасні звіти з питань безпеки вказують на децентралізацію терористичних мереж. Згідно з аналізом Державного департаменту США, сучасні організації використовують гібридні методи: від кібератак та маніпуляцій на фінансових ринках до інспірування «самотніх вовків» через медіа-платформи [6]. Таким чином, міжнародний тероризм у XXI столітті став системним продуктом глобалізації, який використовує її інструменти для боротьби з демократичними цінностями.

Підсумовуючи викладений матеріал, можна стверджувати, що відродження релігійного фундаменталізму та зростання націоналістичного екстремізму на початку XXI століття є закономірним наслідком кризових процесів пізнього модерну. Дослідження Піппи Норріс та Рональда Інглгарта переконливо доводять, що ці явища живляться глибоким почуттям екзистенційної незахищеності, яке виникає через руйнацію традиційних соціальних структур та неспроможність нових інститутів гарантувати стабільність. У такому контексті фундаменталізм постає не як архаїчний залишок минулого, а як сучасний інструмент повернення

психологічного контролю та ідентичності в умовах глобального ціннісного хаосу.

Важливим аспектом є трансформація природи конфліктів, яку Марк Юргенсмейер описує як перехід до «космічної війни». Сакралізація політичних та етнічних суперечок робить їх безкомпромисними, оскільки опонент починає сприйматися як абсолютне зло. Це створює ідеологічне підґрунтя для діяльності терористичних організацій, які, за словами Брюса Хоффмана, еволюціонували у транснаціональні мережі, здатні адаптувати передові технології для поширення насильства. Феномен цифрової радикалізації, описаний Пітером Нойманом, підтверджує, що сучасний екстремізм ефективно використовує інструменти глобалізації — від соціальних мереж до алгоритмів маніпуляції свідомістю — для боротьби проти самої глобальної системи.

Кінцевий успіх радикальних рухів значною мірою зумовлений кризою визнання, про яку пише Френсіс Фукуяма. Пошук гідності та приналежності штовхає маргіналізовані групи до лав екстремістів, де вони отримують прості відповіді на складні запитання сучасності. Таким чином, виклик фундаменталізму та тероризму в ХХІ столітті вимагає не лише безпекових рішень, а й глибокої системної роботи над зміцненням соціальної справедливості, захистом ідентичності та створенням нових моделей солідарності, які могли б конкурувати з радикальними утопіями.

Список використаних джерел

- Norris P., Inglehart R. Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 386 p.
- Juergensmeyer M. Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence. 4th ed. Oakland : University of California Press, 2017. 384 p.
- Neumann P. R. Radicalized: New Jihadists and the West. London : I.B. Tauris, 2016. 272 p.
- Hoffman B. Inside Terrorism. 3rd ed. New York : Columbia University Press, 2017. 480 p.
- Fukuyama F. Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2018. 240 p.
- Country Reports on Terrorism 2023 / U.S. Department of State. Bureau of Counterterrorism. URL: <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2023> (дата звернення: 15.05.2026).

Вишневецька Валерія, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія
та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Лахно О. П.**)

ВІД СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ МОНАРХІЙ ДО АБСОЛЮТИЗМУ – ПРОБЛЕМИ ЕВОЛЮЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Еволюція європейської державності є одним із найважливіших процесів світової історії, оскільки саме в її межах формувалися основні принципи політичної організації суспільства, системи влади та взаємовідносин між державою і населенням. Особливе значення в цьому процесі мав перехід від станово-представницьких монархій до абсолютизму, який охопив більшість європейських країн у період пізнього Середньовіччя та раннього Нового часу. Цей перехід став результатом глибоких економічних, соціальних і політичних змін, які поступово руйнували традиційний феодальний лад та сприяли формуванню нових форм державної влади.

У середньовічній Європі політична система базувалася на феодальних відносинах, що передбачали значну роздробленість влади. Королі часто залежали від великих феодалів, церкви та представників окремих станів суспільства. Водночас розвиток міст, торгівлі, ремесла та грошових відносин поступово змінював структуру суспільства. Посилювалися економічні зв'язки між регіонами, виникала потреба у стабільній центральній владі, здатній забезпечити порядок, єдину систему законів та захист державних інтересів. У цих умовах станово-представницька монархія стала своєрідною формою компромісу між монархом і суспільством, оскільки правитель змушений був враховувати інтереси різних станів через діяльність представницьких органів.

Однак із часом монархи почали прагнути більшої концентрації влади у своїх руках. Причинами цього стали як внутрішні, так і зовнішні фактори. Постійні війни, необхідність утримання армії та державного апарату вимагали сильної централізованої влади. Крім того, королі прагнули обмежити вплив великих феодалів, які часто виступали конкурентами в боротьбі за владу. Саме в таких умовах у Європі починає формуватися абсолютизм — форма правління, за якої монарх отримував майже необмежену владу та контролював основні сфери державного життя.

Абсолютизм став важливим етапом у розвитку європейських держав. Він сприяв централізації управління, створенню постійної армії, розвитку бюрократичного апарату та зміцненню міжнародного становища держав. Водночас надмірна концентрація влади породжувала численні суперечності, оскільки права та інтереси населення часто ігнорувалися.

Саме тому розвиток абсолютизму згодом привів до політичних криз, революцій та пошуку нових моделей державного устрою.

Дослідження переходу від станово-представницьких монархій до абсолютизму дозволяє краще зрозуміти процес формування сучасної державності, еволюцію політичних інститутів та причини багатьох історичних конфліктів. Ця тема є особливо важливою, оскільки саме в період раннього Нового часу закладалися основи централізованих національних держав, які визначили подальший розвиток Європи.

Станово-представницька монархія стала важливим етапом розвитку європейської державності в період пізнього Середньовіччя. Вона сформувалася в умовах поступового послаблення феодальної роздробленості та зміцнення центральної влади монарха. Основною особливістю цієї форми правління було поєднання королівської влади з діяльністю станово-представницьких органів, які представляли інтереси різних верств суспільства. Така система стала своєрідним компромісом між монархом, феодальною знаттю, духовенством і міським населенням.

Поява станово-представницьких монархій була зумовлена глибокими змінами в економічному та соціальному житті Європи. У XIII–XV століттях активно розвивалися міста, ремесло та торгівля. Зростала роль грошових відносин, формувалася новий прошарок міського населення — бюргерство. Водночас великі феодали продовжували зберігати значний вплив та нерідко виступали проти посилення королівської влади. У таких умовах монархи були змушені шукати підтримки серед різних станів суспільства, насамперед містян та дрібного дворянства.

Сутність станово-представницької монархії полягала в тому, що монарх не міг одноосібно вирішувати найважливіші державні питання. Для ухвалення рішень щодо податків, ведення війни чи прийняття законів скликалися спеціальні представницькі органи, до складу яких входили представники основних станів суспільства. У різних країнах ці органи мали свої назви та особливості. В Англії це був парламент, у Франції — Генеральні штати, в Іспанії — кортеси, у Священній Римській імперії — рейхстаг.

Особливо важливу роль станово-представницька система відіграла в Англії. Після прийняття Великої хартії вольностей 1215 року влада англійського короля була частково обмежена. Згодом виник парламент, який поступово став важливим органом державного управління. До його складу входили представники духовенства, дворянства та містян. Парламент отримав право затверджувати податки та брати участь у законотворчій діяльності. Саме англійська модель стала одним із перших прикладів поступового переходу до обмеженої монархії.

У Франції станово-представницька монархія мала інший характер.

Генеральні штати були створені на початку XIV століття за правління Філіппа IV Красивого. До них входили представники трьох станів — духовенства, дворянства та міщан. Однак на відміну від англійського парламенту, Генеральні штати не мали постійного впливу на владу короля. Французькі монархи використовували їх переважно для отримання підтримки у фінансових чи політичних питаннях. Незважаючи на це, сам факт існування представницького органу свідчив про необхідність врахування інтересів різних соціальних груп.

Станово-представницькі монархії виникали також у країнах Центральної та Східної Європи. В Іспанії кортеси мали значний вплив у період Реконквісти, оскільки королі потребували підтримки населення в боротьбі проти арабів. У Польщі та Угорщині шляхта поступово здобувала дедалі більше політичних прав, що також впливало на характер державного управління.

Важливою рисою станово-представницької монархії була обмеженість влади монарха. Хоча король залишався верховним правителем, він не міг повністю ігнорувати інтереси впливових станів. Великі феодали володіли значними територіями та військовими силами, церква мала величезний духовний авторитет і матеріальні ресурси, а міста забезпечували державу фінансами через податки та торгівлю. Саме тому королі були змушені вести переговори та шукати компроміси.

Разом із тим станово-представницька монархія сприяла поступовому зміцненню центральної влади. Монархи використовували підтримку міст та дрібного дворянства для боротьби проти великих феодалів. Формувалися перші елементи державного апарату, розширювалася система судів та адміністрації. Королі дедалі частіше спиралися не лише на васальну систему, а й на чиновників, які служили державі за платню.

Важливу роль у розвитку станово-представницьких монархій відіграли війни. Саме необхідність фінансування армії та утримання державного апарату змушувала монархів звертатися до представницьких органів по підтримку. Під час Столітньої війни між Англією та Францією особливо помітно зросло значення податків і державного управління. Це сприяло подальшому розвитку централізації.

Проте станово-представницька монархія залишалася перехідною формою державності. З одного боку, вона обмежувала владу монарха та передбачала участь станів у політичному житті. З іншого боку, саме в її межах поступово формувалися передумови для посилення королівської влади. Монархи прагнули зменшити залежність від представницьких органів, створити постійну армію та підпорядкувати собі систему управління. У результаті це привело до виникнення абсолютизму.

Таким чином, станово-представницька монархія стала важливим етапом еволюції європейської державності. Вона відображала складний

процес переходу від феодальної роздробленості до централізованих держав. Саме в цей період закладалися основи майбутніх політичних систем Європи, формувалися представницькі органи та зміцнювалася роль державної влади.

У XVI–XVII століттях у більшості європейських країн відбувається важливий етап розвитку державності — формування абсолютизму. Ця форма правління стала логічним продовженням процесу централізації влади, який розпочався ще в період станово-представницьких монархій. Абсолютизм передбачав значне посилення ролі монарха, концентрацію основних важелів управління в його руках та поступове послаблення впливу представницьких органів і феодальної знаті.

Виникнення абсолютизму було пов'язане з глибокими змінами в економічному та соціальному житті Європи. У цей період активно розвивалися ремесло, торгівля, мануфактурне виробництво та міжнародні економічні зв'язки. Зростання міст і формування внутрішнього ринку вимагали сильної центральної влади, здатної забезпечити єдині закони, стабільність та безпеку. Феодальна роздробленість і постійні міжусобні війни дедалі більше гальмували економічний розвиток, тому централізація влади відповідала інтересам не лише монархів, а й частини суспільства.

Однією з головних причин посилення королівської влади стала необхідність створення постійної армії. У середньовіччі монархи значною мірою залежали від військової підтримки феодалів, які могли відмовитися виконувати накази короля або навіть виступити проти нього. У XVI столітті ситуація починає змінюватися. Завдяки розвитку податкової системи монархи отримують можливість утримувати регулярне військо, підконтрольне безпосередньо державі. Це суттєво посилювало позиції правителів та зменшувало вплив аристократії.

Важливу роль у становленні абсолютизму відіграло формування централізованого державного апарату. Монархи створювали систему чиновництва, яка діяла від їхнього імені та забезпечувала управління державою. Чиновники отримували платню за службу й були особисто залежними від короля. Саме бюрократичний апарат став однією з головних опор абсолютної монархії. Зростала роль судів, фінансових органів та адміністрації, які контролювали життя країни.

Найяскравішим прикладом абсолютизму стала Франція. Саме тут абсолютна монархія досягла найбільшого розвитку у XVII столітті за правління Людовіка XIV. Французький король вважався носієм необмеженої влади та проголошував принцип: «Держава — це я». Людовік XIV підпорядкував собі знать, обмежив вплив Генеральних штатів та створив потужну систему централізованого управління. Важливим символом абсолютної влади став Версальський палац, який демонстрував велич і могутність монарха.

Абсолютизм активно формувався також в Іспанії, Австрії та Пруссії. У цих країнах монархи прагнули контролювати всі сфери життя суспільства — армію, фінанси, судочинство, церкву та зовнішню політику. Водночас у деяких державах, зокрема в Англії, розвиток абсолютизму зустрів сильний опір з боку парламенту та суспільства. Саме це згодом призвело до Англійської революції XVII століття та встановлення конституційної монархії.

Однією з особливостей абсолютизму було ідеологічне обґрунтування влади монарха. Поширювалася теорія божественного походження королівської влади, згідно з якою монарх отримує владу від Бога та не підзвітний своїм підданим. Така ідея зміцнювала авторитет правителя й виправдовувала концентрацію влади в його руках. Церква часто підтримувала абсолютизм, оскільки сильна монархія забезпечувала стабільність та захист існуючого порядку.

Абсолютні монархи проводили активну внутрішню політику. Вони прагнули зміцнити економіку держави, збільшити доходи скарбниці та посилити міжнародний вплив країни. Значного поширення набула політика меркантилізму, яка передбачала підтримку національного виробництва, розвиток торгівлі та накопичення золота й срібла. Держава активно втручалася в економіку, контролювала податки та підтримувала мануфактури.

Разом із позитивними наслідками централізації абсолютизм мав і серйозні недоліки. Надмірна концентрація влади часто призводила до зловживань, свавілля чиновників та придушення політичних свобод. Податковий тягар переважно покладався на селянство та міське населення, тоді як знать і духовенство нерідко зберігали свої привілеї. Це породжувало соціальне невдоволення та створювало передумови для майбутніх революцій

У XVIII столітті в розвитку європейських держав відбуваються важливі зміни, пов'язані з поширенням ідей Просвітництва. Саме в цей період формується явище, яке отримало назву «освічений абсолютизм». Воно стало своєрідною спробою поєднати необмежену владу монарха з реформами, спрямованими на модернізацію держави та суспільства. Освічені монархи прагнули зберегти абсолютну владу, але водночас усвідомлювали необхідність змін, які б сприяли економічному розвитку, зміцненню держави та зменшенню соціальної напруги.

Ідеї Просвітництва мали великий вплив на політичне життя Європи XVIII століття. Французькі мислителі Вольтер, Монтеск'є, Дідро, Руссо та інші виступали за розвиток науки, освіти, раціонального мислення та реформування суспільства. Вони критикували застарілі феодальні порядки, привілеї аристократії та надмірний вплив церкви. Разом із тим багато просвітників вважали, що сильний монарх може стати головною силою

реформ і забезпечити «розумне» управління державою. Саме тому деякі європейські правителі почали використовувати ідеї Просвітництва для зміцнення своїх держав.

Основою освіченого абсолютизму стала ідея «служіння державі». Монарх розглядав себе не лише як володаря, а й як реформатора, який повинен діяти в інтересах суспільства. Водночас народ не отримував реальної участі в управлінні державою, а всі реформи здійснювалися зверху, за ініціативою правителя. Таким чином, освічений абсолютизм не ліквідував абсолютну монархію, а лише намагався пристосувати її до нових умов.

Найвідомішими представниками освіченого абсолютизму були Фрідріх II у Пруссії, Йосиф II в Австрії та Катерина II в Російській імперії. Усі вони прагнули зміцнити державу шляхом реформ, хоча результати їхньої політики були різними.

Фрідріх II Великий вважав себе «першим слугою держави». Він підтримував розвиток освіти, науки та сільського господарства, проводив судову реформу, заохочував переселення населення на малозаселені території. Пруський король прагнув створити ефективну бюрократичну систему та сильну армію. Водночас він не обмежував владу дворянства й не ліквідував кріпацтво, оскільки спирався саме на підтримку аристократії.

В Австрійській монархії важливі реформи здійснив Йосиф II. Він намагався модернізувати державу та послабити феодальні пережитки. Йосиф II обмежив вплив церкви, провів адміністративну реформу, розширив права селян і навіть частково скасував кріпацтво. Значну увагу приділяли розвитку освіти та створенню більш ефективної системи управління. Проте багато реформ викликали опір з боку дворянства й духовенства, через що частина змін після смерті імператора була скасована.

Катерина II також прагнула представити себе прихильницею ідей Просвітництва. Вона підтримувала листування з французькими філософами, заохочувала розвиток науки та освіти, проводила адміністративні реформи. Проте на практиці влада імператриці залишалася суворо авторитарною. Після селянської війни під проводом Омеляна Пугачова Катерина II ще більше посилила залежність селян та зміцнила позиції дворянства. Це свідчило про суперечливість політики освіченого абсолютизму.

Освічений абсолютизм мав певні позитивні наслідки для розвитку європейських держав. Він сприяв модернізації системи управління, розвитку освіти, науки, економіки та права. Монархи прагнули зробити державу більш ефективною, посилити контроль над адміністрацією та зменшити вплив середньовічних привілеїв. У багатьох країнах було проведено судові реформи, створено нові навчальні заклади, покращено систему державного управління.

Разом із тим освічений абсолютизм мав і суттєві обмеження. Монархи не були готові відмовитися від необмеженої влади та надати населенню політичні права. Більшість реформ проводилася в інтересах держави, а не суспільства. Соціальна нерівність, привілеї дворянства та кріпацтво в багатьох країнах зберігалися. Саме тому освічений абсолютизм не зміг остаточно вирішити проблеми, які накопичувалися в європейських суспільствах.

Таким чином, освічений абсолютизм став важливим етапом розвитку європейської державності. Він відображав спробу поєднати традиційну абсолютну монархію з новими ідеями Просвітництва та модернізації. Проте суперечність між необмеженою владою монарха й потребою суспільства в політичних правах згодом призвела до кризи абсолютизму.

Абсолютизм відіграв важливу роль у розвитку європейських держав, однак із часом ця форма правління почала втрачати свою ефективність. Хоча абсолютні монархії сприяли централізації влади, створенню сильного державного апарату та розвитку економіки, вони також породили численні суперечності, які поступово призвели до політичної та соціальної кризи. У XVIII столітті в багатьох країнах Європи дедалі помітніше проявлялося невдоволення існуючим ладом, що врешті стало причиною революцій та переходу до нових форм державного управління.

Одним із головних наслідків абсолютизму стало формування централізованих національних держав. Монархи створили постійні армії, єдину систему законів, розвинений бюрократичний апарат та систему податків. Це дозволило посилити контроль над територіями, зменшити вплив феодалної роздробленості та зміцнити міжнародне становище держав. Саме в період абсолютизму закладаються основи сучасної державної адміністрації.

Важливі зміни відбулися й в економічній сфері. Абсолютні монархії підтримували розвиток торгівлі, мануфактур та внутрішнього ринку. Політика меркантилізму сприяла накопиченню капіталу та зміцненню державних фінансів. Держави активно втручалися в економічне життя, контролювали зовнішню торгівлю та підтримували національне виробництво. У результаті цього створювалися передумови для подальшого розвитку капіталістичних відносин.

Разом із тим централізація влади мала й негативні наслідки. Абсолютна монархія передбачала майже повну відсутність політичних прав у населення. Монарх одноосібно ухвалював рішення, а представницькі органи або втрачали вплив, або взагалі не сформувалися. Це посилювало авторитарний характер влади та створювало умови для зловживань.

Особливо гострою проблемою стала соціальна нерівність. У більшості країн дворянство та духовенство зберігали численні привілеї, зокрема звільнення від податків. Основний тягар податкової системи покладався на

селянство та міське населення. У Франції, наприклад, саме третій стан — селяни, ремісники та буржуазія — сплачував основну частину податків, тоді як привілейовані стани користувалися особливими правами. Це викликало дедалі більше невдоволення.

Криза абсолютизму була пов'язана також із розвитком нових суспільних сил. У ХVІІІ столітті значно посилилася буржуазія — підприємці, купці, власники мануфактур. Саме ця соціальна група відіграла дедалі важливішу роль в економіці, однак практично не мала політичного впливу. Буржуазія прагнула участі в управлінні державою, захисту приватної власності та свободи економічної діяльності. Абсолютна монархія, заснована на станових привілеях, дедалі більше суперечила новим економічним реаліям.

Великий вплив на кризу абсолютизму мали ідеї Просвітництва. Європейські філософи критикували необмежену владу монархів, виступали за права людини, свободу слова та поділ влади. Особливо важливими стали праці Монтеск'є, який обґрунтував принцип поділу влади, та Руссо, який висунув ідею народного суверенітету. Ідеї Просвітництва поступово поширювалися серед освічених верств населення та ставали ідейною основою майбутніх революцій.

Першою великою кризою абсолютизму стала Англійська революція ХVІІ століття. Конфлікт між королем і парламентом завершився стратою Карла I та встановленням конституційної монархії. В Англії влада монарха була обмежена парламентом, що стало прикладом нового типу державного устрою.

Найглибшою кризою абсолютизму стала Французька революція 1789 року. Фінансова криза, соціальна нерівність, невдоволення населення та вплив ідей Просвітництва призвели до падіння абсолютної монархії у Франції. Революція проголосила принципи свободи, рівності та народного суверенітету. Саме Французька революція стала символом краху старого порядку та початку нової епохи європейської історії.

Криза абсолютизму привела до поширення конституційних форм правління та поступового формування громадянського суспільства. У ХІХ столітті більшість європейських держав були змушені провести політичні реформи, обмежити владу монархів та надати населенню певні права й свободи. Хоча абсолютні монархії ще певний час зберігалися в окремих країнах, їхня історична роль поступово завершувалася.

Таким чином, абсолютизм став важливим етапом розвитку європейської державності. Він сприяв централізації влади, зміцненню держав та розвитку економіки, однак водночас породив глибокі соціальні й політичні суперечності. Саме ці суперечності зумовили кризу абсолютної монархії та перехід Європи до нових форм політичної організації суспільства.

Перехід від станово-представницьких монархій до абсолютизму став одним із найважливіших процесів в історії європейської державності. Він відображав глибокі зміни в економічному, соціальному та політичному житті Європи в період пізнього Середньовіччя та раннього Нового часу. Саме в цей період формувалися основи централізованих національних держав, які визначили подальший розвиток європейської цивілізації.

Станово-представницька монархія стала важливим етапом подолання феодальної роздробленості. Вона передбачала певний баланс між владою монарха та інтересами основних станів суспільства. Представницькі органи дозволяли враховувати інтереси дворянства, духовенства та міського населення, а також сприяли поступовому зміцненню центральної влади. Водночас саме в межах цієї системи виникли передумови для подальшої концентрації влади в руках монархів.

Абсолютизм став результатом прагнення монархів створити сильну централізовану державу, здатну контролювати всі сфери життя суспільства. Він сприяв формуванню постійної армії, бюрократичного апарату, єдиної системи законів та податків. Абсолютна монархія дозволила подолати феодальну роздробленість і зміцнити міжнародні позиції європейських держав. Разом із тим надмірна концентрація влади та збереження станових привілеїв поступово породжували соціальне невдоволення.

Особливим етапом розвитку абсолютизму став освічений абсолютизм XVIII століття. Монархи намагалися поєднати необмежену владу з реформами, натхненними ідеями Просвітництва. Було здійснено певні зміни в системі управління, освіти, судочинстві та економіці. Однак більшість реформ не зачіпала основ абсолютної монархії та не вирішувала головних соціальних проблем.

Криза абсолютизму стала закономірним результатом розвитку європейського суспільства. Зростання ролі буржуазії, поширення ідей Просвітництва, соціальна нерівність і фінансові проблеми призвели до революцій та політичних реформ. Особливо важливе значення мала Французька революція, яка символізувала крах старого порядку та початок переходу до нових форм державності, заснованих на принципах народного суверенітету, прав людини та конституціоналізму.

Отже, еволюція європейської державності від станово-представницьких монархій до абсолютизму стала складним і суперечливим процесом. Вона відіграла важливу роль у формуванні сучасних держав, політичних інститутів та системи управління. Саме в цей період були закладені основи тих політичних і правових принципів, які значною мірою визначають розвиток європейського суспільства й сьогодні.

Список використаних джерел

- Андерсон П. Родоводи абсолютистської держави / пер. з англ. Київ : Ніка-Центр, 2008. 512 с.
- Блок М. Феодальне суспільство / пер. з фр. Київ : Всесвіт, 2002. 528 с.
- Омельченко О. А. Загальна історія держави і права : навчальний посібник. Київ : Знання, 2018. 624 с.
- Хобсбаум Е. Доба революцій: Європа 1789–1848 / пер. з англ. Київ : Темпора, 2020. 464 с.

***Вишневецька Валерія**, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доц. **Лакно О. П.**)*

**ФЕНОМЕН ХРЕСТОВИХ ПОХОДІВ - ЗІТКНЕННЯ
ТА ВЗАЄМОВПЛИВ ЦИВІЛІЗАЦІЙ**

Хрестові походи належать до тих історичних явищ, які стали символом цілої епохи та залишили надзвичайно глибокий слід у розвитку середньовічного світу. Упродовж кількох століть вони визначали політичне, релігійне, економічне й культурне життя Європи та Близького Сходу, спричинили масштабні зміни у світогляді людей та вплинули на подальший розвиток міжнародних відносин. Сам термін «хрестові походи» асоціюється насамперед із воєнними експедиціями західноєвропейських лицарів до Святої землі, однак це явище було набагато складнішим і ширшим. Воно охоплювало не лише військові дії, а й зіткнення різних цивілізацій, взаємопроникнення культур, обмін знаннями, розвиток торгівлі та формування нових політичних і духовних ідей.

Хрестові походи виникли у період, коли середньовічна Європа переживала глибокі зміни. У ХІ столітті посилювалася влада католицької церкви, зростала роль папства, збільшувалося населення, активізувалося економічне життя, розширювалися міста й торгівля. Водночас у суспільстві накопичувалася значна кількість соціальних суперечностей. Феодальні війни між лицарями, боротьба за землі, політична нестабільність та релігійне напруження створювали атмосферу постійного конфлікту. Католицька церква прагнула спрямувати войовничу енергію європейського лицарства за межі самої Європи та водночас зміцнити власний авторитет.

Особливе значення мало питання контролю над Єрусалимом і Святими місцями, які вважалися священними для християн. Після того як у ХІ

столітті значна частина Близького Сходу опинилася під владою турків-сельджуків, становище християнських паломників у регіоні ускладнилося. Це викликало занепокоєння у Західній Європі. Заклик до визволення Гробу Господнього став могутнім релігійним стимулом, який об'єднав представників різних станів — від королів і великих феодалів до простих селян.

Разом із тим не можна розглядати Хрестові походи виключно як релігійні війни. За гаслами боротьби за християнські святині приховувалися й інші мотиви. Для європейських феодалів це була можливість здобути нові землі, багатства та політичний вплив. Для купців і морських республік, таких як Венеція чи Генуя, походи відкривали перспективи розвитку торгівлі зі Сходом. Для селян участь у походах іноді ставала шансом вирватися з тяжких умов феодалної залежності. Таким чином, Хрестові походи поєднували в собі релігійні, політичні, економічні та соціальні причини.

Особливістю цього явища стало й те, що в ході походів відбувалося безпосереднє зіткнення християнської та мусульманської цивілізацій. Європейці відкривали для себе новий світ із високим рівнем розвитку науки, медицини, архітектури, філософії та культури. У свою чергу, мусульманський Схід також отримував новий досвід взаємодії із Заходом. Попри жорстокість воєн та релігійну нетерпимість, контакти між цивілізаціями сприяли культурному взаємовпливу, який мав далекосяжні наслідки.

Хрестові походи стали переломним моментом у розвитку середньовічної Європи. Вони посилили міжнародні зв'язки, сприяли розвитку торгівлі й міст, вплинули на формування лицарської культури та політичної системи європейських держав. Водночас походи супроводжувалися масовим насильством, руйнуваннями та людськими жертвами, що залишило складну й суперечливу спадщину в історичній пам'яті різних народів.

Отже, феномен Хрестових походів полягає не лише у військовому протистоянні між Заходом і Сходом, а й у масштабному процесі взаємодії цивілізацій, який змінив хід світової історії. Саме тому дослідження причин походів, їхнього розвитку та наслідків є важливим для розуміння особливостей середньовічного суспільства та формування сучасних міжцивілізаційних відносин.

Причини Хрестових походів були надзвичайно складними та багатогранними. Вони формувалися протягом тривалого часу під впливом релігійних, політичних, економічних і соціальних чинників. Саме поєднання цих причин зробило можливими масштабні воєнні кампанії, які охопили майже два століття та втягнули в боротьбу десятки народів і держав.

Однією з головних причин Хрестових походів стала релігійна ситуація в Європі. У середньовічному суспільстві релігія відігравала визначальну роль у житті людини. Християнська церква контролювала не лише духовну сферу, а й значною мірою політичне та суспільне життя. Паломництво до Святої землі вважалося особливо важливим актом благочестя. Єрусалим сприймався як священне місто, пов'язане з життям і смертю Ісуса Христа. Тому будь-яка загроза для християнських святинь викликала сильну реакцію в суспільстві.

Ситуація загострилася після посилення турків-сельджуків у XI столітті. У 1071 році сельджуки завдали нищівної поразки Візантійській імперії у битві при Манцикерті, після чого захопили значну частину Малої Азії. Це суттєво послабило Візантію та створило загрозу для християнського світу. Крім того, поширювалися повідомлення про утиски паломників і небезпеки на шляхах до Єрусалима. Хоча деякі з цих повідомлень були перебільшеними, вони викликали сильне емоційне враження на європейців.

Важливу роль у підготовці Хрестових походів відіграло папство. Наприкінці XI століття католицька церква переживала період активної боротьби за посилення своєї влади. Папи прагнули підняти авторитет Риму над світськими правителями та зміцнити єдність християнського світу під керівництвом церкви. У 1095 році папа Урбан II на церковному соборі в Клермоні закликав християн до походу проти мусульман за визволення Гробу Господнього. Його промова справила величезне враження на присутніх. Папа обіцяв учасникам походу відпущення гріхів і духовне спасіння, що для середньовічної людини мало надзвичайно важливе значення.

Заклик Урбана II знайшов широкий відгук серед різних верств населення. Для лицарства Хрестові походи відкривали можливість реалізувати свою військову активність у «священній війні». У Європі того часу постійно відбувалися міжусобні конфлікти між феодалами. Церква намагалася обмежити ці війни через рух «Божого миру», однак повністю зупинити насильство не могла. Тому спрямування агресії лицарів проти «невірних» стало своєрідним способом зменшити внутрішні конфлікти в Європі.

Крім релігійних мотивів, важливе значення мали економічні причини. У XI столітті населення Європи швидко зростало, що посилювало боротьбу за землю. Багато молодших синів феодалів не отримували спадку через систему майорату, за якою основні володіння переходили до старшого сина. Для таких лицарів участь у походах була шансом здобути власні землі та багатства на Сході. Ідея створення нових володінь у багатих регіонах Близького Сходу виглядала дуже привабливою.

Велику зацікавленість у походах мали й торговельні міста Італії. Венеція, Генуя та Піза прагнули встановити контроль над морськими шляхами та торговими центрами Східного Середземномор'я. Участь у Хрестових походах дозволяла їм отримувати вигідні торговельні привілеї та зміцнювати економічний вплив. Саме італійські міста забезпечували хрестоносців кораблями, зброєю та фінансами, а натомість отримували значні прибутки.

Соціальні причини також були важливими. Значна частина селянства жила у складних умовах феодалної залежності, потерпала від голоду, податків та воєн. Проповідники Хрестових походів переконували людей, що участь у поході допоможе здобути не лише спасіння душі, а й краще життя. Багато селян вірили, що на Сході їх чекають багатства та свобода. Саме тому в Першому хрестовому поході брала участь велика кількість простих людей, хоча більшість із них не мала військової підготовки.

Окремо слід згадати роль Візантійської імперії. Після поразок від сельджуків імператор Олексій I Комнін звернувся до Заходу по допомогу. Візантія сподівалася отримати військову підтримку для повернення втрачених територій. Проте західноєвропейські правителі та папство мали власні цілі, які виходили далеко за межі допомоги Візантії. У майбутньому це призведе до конфліктів між союзниками та навіть до захоплення Константинополя хрестоносцями під час Четвертого хрестового походу.

Перший хрестовий похід розпочався у 1096 році. Йому передував так званий «селянський похід», очолюваний Петром Пустельником. Тисячі погано озброєних селян вирушили на Схід, однак більшість із них загинула ще до досягнення Палестини. Після цього рушили основні сили лицарів. Попри значні труднощі, хрестоносці зуміли захопити Єрусалим у 1099 році. Захоплення міста супроводжувалося жорстокою різаниною мусульман і євреїв, що стало одним із найтрагічніших епізодів походів.

Після успіху Першого походу на Близькому Сході були створені держави хрестоносців — Єрусалимське королівство, графство Едеса, князівство Антіохія та графство Триполі. Проте їхнє існування постійно перебувало під загрозою через опір мусульманських держав. Це стало причиною нових походів, які тривали протягом XII–XIII століть.

Хрестові походи залишили після себе надзвичайно складну та суперечливу спадщину, яка вплинула на подальший розвиток Європи, Близького Сходу та міжнародних відносин загалом. Попри те, що головна мета хрестоносців — остаточне утримання Святої землі під владою християн — не була досягнута, наслідки цих походів виявилися масштабними й довготривалими. Вони змінили економіку, політику, культуру, релігійне життя та світогляд середньовічного суспільства. Водночас Хрестові походи стали джерелом глибокої ворожнечі між цивілізаціями, наслідки якої відчувалися ще багато століть потому.

Одним із найважливіших наслідків Хрестових походів став розвиток торгівлі між Заходом і Сходом. До початку походів Європа значною мірою залишалася ізольованою від багатств і культурних досягнень Сходу. Контакти існували, але були обмеженими. Після початку походів ситуація суттєво змінилася. Європейці відкрили для себе східні товари — прянощі, шовк, коштовності, килими, скло, фарби, цукор, рис, цитрусові та інші продукти, які раніше були рідкістю. Попит на ці товари швидко зростає, що сприяло розвитку міжнародної торгівлі.

Особливу вигоду від цього отримали італійські морські республіки — Венеція, Генуя та Піза. Вони забезпечували перевезення хрестоносців, постачання армій та контроль над торговельними шляхами у Середземному морі. Саме завдяки Хрестовим походам ці міста значно посилили свій економічний і політичний вплив. Венеція, наприклад, перетворилася на одну з найбагатших торговельних держав Європи. Зростання торгівлі сприяло розвитку міст, формуванню нового міського населення та поступовому послабленню замкненого феодального господарства.

Хрестові походи також вплинули на економічне життя Європи загалом. Для організації походів потрібні були великі кошти, тому феодали продавали або закладали свої землі. Це сприяло розвитку грошових відносин та посиленню ролі купецтва. Зростала потреба у фінансових операціях, кредитах і банківській справі. Саме в цей період починають активно розвиватися перші банківські системи, особливо в італійських містах. У майбутньому це стало важливим кроком до формування нової економічної моделі Європи.

Не менш важливими були культурні наслідки походів. Під час контактів із мусульманським Сходом європейці знайомилися з високим рівнем розвитку арабської науки, медицини, математики, астрономії та філософії. Через арабів до Європи потрапили праці античних авторів, які були збережені та перекладені мусульманськими вченими. Європейці переймали нові знання з медицини, навігації, будівництва, сільського господарства та військової справи. Саме через контакти зі Сходом у Європі поширюються арабські цифри, удосконалюються географічні знання, розширюються уявлення про світ.

Вплив Сходу проявився також у побуті та культурі. Європейська знать переймала східні традиції одягу, харчування, розкоші та архітектури. Зростала цікавість до нових культур і знань. Частково саме ці контакти створили передумови для подальшого розвитку європейського Відродження. Хоча середньовічна Європа ще залишалася глибоко релігійною та консервативною, знайомство зі Сходом поступово розширювало її інтелектуальні горизонти.

Водночас Хрестові походи мали й серйозні негативні наслідки. Вони супроводжувалися масовими вбивствами, грабунками та руйнуваннями. Особливо трагічним стало захоплення Єрусалима у 1099 році, коли хрестоносці влаштували різанину мусульманського та єврейського населення міста. Не менш жорстокими були дії мусульманських військ у відповідь. Постійні війни призводили до руйнування міст, загибелі мирного населення та економічного занепаду окремих регіонів.

Хрестові походи поглибили релігійну ворожнечу між християнами та мусульманами. Для мусульманського світу хрестоносці часто асоціювалися з агресією, жорстокістю та прагненням чужинців підкорити їхні землі. У християнській Європі, у свою чергу, формувався образ мусульман як «невірних» ворогів християнства. Така взаємна ненависть і недовіра закріплювалися у свідомості поколінь і значною мірою вплинули на подальші відносини між Сходом і Заходом.

Серйозних змін зазнала й Візантійська імперія. Спочатку вона розраховувала на допомогу хрестоносців у боротьбі проти сельджуків, однак у результаті сама стала жертвою західної агресії. Під час Четвертого хрестового походу у 1204 році хрестоносці захопили та пограбували Константинополь. Це стало справжньою катастрофою для Візантії. Місто зазнало величезних руйнувань, було втрачено багато культурних цінностей, а сама імперія значно ослабла. Хоча згодом Візантія частково відновилася, вона вже не змогла повернути колишню могутність, що врешті сприяло її падінню під ударами османів у XV столітті.

Політичні наслідки Хрестових походів були неоднозначними. З одного боку, походи сприяли зміцненню королівської влади в Європі. Багато великих феодалів загинули або розорилися під час походів, що послабило феодалну роздробленість. Королі отримували можливість централізувати держави та посилювати контроль над своїми територіями. З іншого боку, самі походи часто ставали причиною політичної нестабільності, величезних фінансових витрат та внутрішніх конфліктів.

Важливим явищем стала зміна світогляду європейців. Хрестові походи сприяли розширенню географічних знань і посиленню інтересу до далеких країн. Люди починали усвідомлювати існування інших культур, народів і релігій. Хоча це не призвело до справжньої толерантності, однак поступово руйнувало замкненість середньовічного світу. Саме розвиток торгівлі, мореплавства та міжнародних контактів у майбутньому стане одним з передумов Великих географічних відкриттів.

Не можна оминати й моральний аспект спадщини Хрестових походів. Вони показали, наскільки небезпечним може бути поєднання релігійного фанатизму та політичних амбіцій. Під гаслами захисту віри здійснювалися жорстокі злочини, виправдовувалося насильство та масові вбивства. Саме тому оцінка Хрестових походів у сучасній історичній науці є доволі

критичною. Сьогодні вони розглядаються не лише як релігійне явище, а і як складний прояв середньовічної політики, економіки та психології суспільства.

Таким чином, спадщина Хрестових походів є суперечливою. Вони стали джерелом розвитку торгівлі, науки та культурного обміну, але водночас принесли величезні людські втрати, руйнування й тривалу міжрелігійну ворожнечу. Саме ця подвійність робить Хрестові походи одним із найскладніших і найважливіших явищ світової історії.

Хрестові походи стали одним із наймасштабніших і найсуперечливіших явищ середньовічної історії. Вони охопили майже два століття та суттєво вплинули на розвиток Європи, Близького Сходу й міжнародних відносин загалом. Причини походів були комплексними та поєднували релігійні, політичні, економічні й соціальні чинники. Прагнення визволити Святу землю від мусульманського контролю стало лише зовнішнім проявом глибших процесів, що відбувалися в середньовічному суспільстві.

Хрестові походи продемонстрували величезний вплив католицької церкви на життя Європи. Папство змогло об'єднати значну частину християнського світу під ідеєю «священної війни», використовуючи релігійні почуття людей як могутній політичний інструмент. Водночас походи виявили суперечливість середньовічної свідомості, у якій прагнення до духовного спасіння поєднувалося з жорстокістю, прагненням до збагачення та боротьбою за владу.

Особливе значення Хрестові походи мали як форма взаємодії цивілізацій. Незважаючи на постійні війни та релігійну ворожнечу, саме під час походів відбувся активний обмін знаннями, товарами й культурними традиціями між Заходом і Сходом. Європейці познайомилися з досягненнями арабської науки, медицини, математики та культури, що в подальшому сприяло розвитку європейської цивілізації. Водночас мусульманський світ також зазнав впливу контактів із Заходом.

Наслідки Хрестових походів були неоднозначними. З одного боку, вони сприяли розвитку торгівлі, міст, мореплавства, грошових відносин та міжнародних контактів. Походи стали важливим чинником економічного й культурного піднесення Європи. З іншого боку, вони супроводжувалися масовими жертвами, руйнуваннями, пограбуваннями та посиленням релігійної нетерпимості. Особливо негативний вплив походи мали на відносини між християнським і мусульманським світом, оскільки заклали основу тривалих конфліктів та взаємної недовіри.

Хрестові походи також вплинули на політичний розвиток Європи. Вони сприяли послабленню феодальної роздробленості та зміцненню королівської влади. Водночас серйозних втрат зазнала Візантійська

імперія, особливо після захоплення Константинополя хрестоносцями у 1204 році. Це стало одним із чинників її подальшого занепаду.

Отже, феномен Хрестових походів полягає не лише у воєнному протистоянні між християнством та ісламом, а й у масштабному історичному процесі взаємодії цивілізацій. Вони стали прикладом того, як релігійні ідеї можуть поєднуватися з політичними й економічними інтересами та змінювати хід історії. Саме тому Хрестові походи залишаються важливою темою для дослідження, адже дозволяють краще зрозуміти особливості середньовічного світу та витоки багатьох сучасних міжкультурних і міжрелігійних проблем.

Список використаних джерел

- Брандедж Дж. Хрестові походи. Священні війни Середньовіччя / пер. з англ. Київ : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. 512 с.
- Райлі-Сміт Дж. Історія Хрестових походів / пер. з англ. Київ : Темпора, 2018. 416 с.
- Рансімен С. Історія Хрестових походів : у 3 т. / пер. з англ. Київ : Юніверс, 2017. Т. 1. 384 с.
- Успенський Ф. І. Історія Візантійської імперії. У 5 т. Т. 3 : Хрестові походи та латинське панування на Сході. 2002. 768 с.

*Галушко Ельвіра, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми “Історія та археологія”
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. Петренко І. М.)*

СТРАТЕГІЧНА ДИНАМІКА «ПАСТКИ ФУКІДДА» В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ

Сучасна глобальна архітектура безпеки все помітніше проявляє ознаки структурної нестабільності, що обумовлено зміною балансу сил між традиційними лідерами та країнами, які прагнуть переглянути наявний статус-кво. Яскравим проявом цього процесу є суперництво між США та Китаєм, яке охоплює економічну сферу, технологічний сектор та сферу стратегічного впливу. Зміна співвідношення сил між державами збільшує ризик ескалації конфліктів, оскільки дії, спрямовані на зміцнення позицій однієї сторони, часто сприймаються іншою як потенційна загроза.

Ця динаміка є далекою не випадковою і має глибоке коріння в історії міжнародних відносин. Вона свідчить про існування певних закономірностей у взаємодії держав, що робить необхідним аналіз сучасних процесів через призму теоретичних моделей, які дозволяють

краще зрозуміти природу такого суперництва. Одна з найбільш доречних є концепція “пастки Фукідіда”, в сучасній науці детально досліджував Грем Еллісон.

Вважається, що термін “пастка Фукідіда” увійшов до наукового дискурсу завдяки американському політологу Г. Еллісону, який уперше використав його на сторінках видання “Financial Times” у 2012 році. Така публікація заклала підґрунтя для подальшого теоретичного осмислення поняття та його популяризації в академічних колах (Rachman).

Згодом Грем Еллісон очолив однойменне дослідження в Гарвардському університеті, присвячене історичному аналізу геополітичного суперництва та виявило закономірність “пастки Фукідіда”: у 12 із 16 проаналізованих випадків поява нової потужної сили, що кидала виклик панівному лідеру, неминуче призводила до військового конфлікту. Ця статистика підкреслює високий рівень ризику збройного протистояння, коли амбіції нового гравця загрожують усталеному міжнародному порядку та статусу домінуючої держави (Балашова, 2020, с. 159).

Отже, “пастка Фукідіда”, це політична метафора, що була виведена з аналізу Пелопоннеської війни давньогрецьким істориком. Сьогодні вона слугує фундаментальною моделлю для розуміння стратегічної динаміки в умовах трансформації глобальної архітектури безпеки. В основі цієї метафори лежить неминуче протистояння, що виникає, коли стрімке піднесення нової держави-лідера (подібно до античних Афін) починає загрожувати позиціям чинного гегемона (традиційна роль Спарти), створюючи пастку для обох держав. Експансивні амбіції однієї сторони та екзистенційні страхи іншої можуть призвести до серйозних політичних протистоянь чи збройних конфліктів. У сучасних міжнародних відносинах цей механізм проявляється через кризу довіри та “дилему безпеки”, де превентивні заходи домінуючої сили та прагнення ревізійністської держави змінити статус-кво іншої провокують ескалацію конфлікту, навіть якщо жоден із суб'єктів конфлікту першочергово не ставив за мету розгортання відкритого конфлікту (Порохня, Савченко, 2021, с. 250).

Сучасні дослідники по-різному оцінюють ризики зіткнення між Вашингтоном та Пекіном. Одні підтримують тезу про “пастку Фукідіда”, наголошуючи на необхідності пошуку стратегічного балансу сил для запобігання конфлікту, а інші скептично ставляться до глобальних амбіцій КНР, вважаючи, що Китай здатен конкурувати зі США лише в межах Західної частини Тихого океану, а не на світовій арені в цілому (Чалюк, 2021, с. 139).

Сучасна трансформація архітектури світової безпеки визначається загостренням протистояння між США та КНР. Зростання потужності Пекіна кидає виклик існуючому гегемону, створюючи ризики масштабного військового зіткнення. Обидві держави активно нарощують оборонні

бюджети та вдосконалюють стратегії, втягуючи у власну орбіту впливу інших міжнародних суб'єктів. Це закладає підвалини для формування нової, біполярної системи міжнародних відносин, де військовий паритет стає ключовим фактором глобальної стабільності або деструкції.

Китайська військова доктрина зазнала фундаментальної еволюції, перейшовши від використання масової живої сили до акценту на високотехнологічному озброєнні. Незважаючи на офіційні цифри, Пекін суттєво наростив витрати на модернізацію армії, що викликає занепокоєння у Вашингтона. Особлива увага приділяється викликам, а саме випробуванням протисупутникової зброї та розвитку кіберпотенціалу для нівелювання переваги США у космосі. Така мілітаризація розглядається Пекіном як інструмент здобуття престижу та статусу супердержави, здатної змінити встановлений світовий порядок.

Геополітичне стримування КНР з боку США реалізується через стратегію “ланцюга анаконди”, яка має на меті ізоляцію Пекіна від стратегічних сировинних баз. Вашингтон зміцнює військову силу у Тихоокеанському регіоні, передислоковуючи сили на Гуам та залучаючи регіональних союзників, таких як Японія, Індія та В'єтнам. Важливим елементом цієї стратегії є використання територіальних суперечок Китаю в Південно-Китайському морі для створення антикитайських коаліцій. Це посилює стратегічну напруженість, перетворюючи АТР на головний плацдарм майбутнього глобального протистояння.

Для протидії американському домінуванню Китай використовує тактику “кістень вбивці” (шашоу цзянь), яка передбачає підготовку засобів для раптового удару по слабких місцях супротивника. Одночасно Пекін зміцнює альтернативні безпекові структури, зокрема Шанхайську організацію співпраці (ШОС), яку деякі експерти розглядають як потенційну євразійську противагу НАТО. Використання військової дипломатії та миротворчих місій ООН дозволяє Китаю формувати образ відповідального лідера, водночас приховано нарощуючи мережу пунктів радіорозвідки від М'янми до Куби (Вишнеvsька, 2007, с. 39-40).

Попри військову ескалацію, між США та КНР зберігається глибока економічна взаємозалежність, що діє як стримуючий фактор у межах “пастки Фукіда”. Китай залишається одним із найбільших кредиторів американської економіки, а величезний товарообіг між країнами робить пряму військову конфронтацію економічно катастрофічною для обох сторін. Проте історичний досвід свідчить, що матеріальні інтереси не завжди переважають над геополітичними амбіціями та страхом втрати впливу. Тому “кооптація” економік не гарантує довготривалого миру без створення нової системи взаємних гарантій (Зелінська, 2025, с. 28-30).

У контексті трансформації глобальної архітектури безпеки стратегічна динаміка відносин між США та КНР дедалі чіткіше ілюструє класичну

“пастку Фукідіда”, де неминуче тертя між домінуючою державою та потужною силою, що зростає, створює ризики масштабного зіткнення. Сучасне протистояння Вашингтона та Пекіна виходить за межі простої економічної конкуренції, перетворюючись на комплексне системне суперництво, що охоплює сфери кіберпростору, високотехнологічного шпигунства та форсованої мілітаризації. Китай активно використовує інструменти інформаційної війни та технологічного переозброєння як засоби нівелювання переваги США, що свідчить про глибоку підготовку до довготривалої екзистенційної боротьби за світове лідерство. Глобальна стабільність сьогодні залежить від здатності обох суб’єктів знайти критичні точки конвергенції інтересів, які зможуть стримати інерцію структурного антагонізму та запобігти переростанню латентної “холодної війни” у фазу відкритої збройної ескалації. Виживання існуючого світопорядку вимагає створення принципово нових запобіжних механізмів, здатних деактивувати логіку історичної неминучості конфлікту, яка диктується поточною зміною балансу сил на міжнародній арені. Тільки через усвідомлене управління ризиками та дипломатичну адаптацію до багатополарності можливо уникнути катастрофічного сценарію, що зазвичай супроводжує зміну глобального гегемона в рамках циклічних трансформацій безпекової системи.

Список використаних джерел

Балашова О. В. Пастка Фукідіда для США та КНР: особливості розуміння та потенційні ризики. Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XIV міжнародної наукової конференції, 5 листопада 2020 р. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 159–163. URL: <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/6475/document.pdf?page=159> (дата звернення: 07.04.2026).

Вишневецька І. Г. Військовий потенціал США і Китаю: протистояння. Сходознавство. 2007. №39–40. С. 24–34. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Skhodoz_2007_39-40_4 (дата звернення: 07.04.2026).

Зелінська О. М. США та Китай: протистояння економічних гігантів у XXI столітті. Економіка та суспільство. 2025. Вип. 78. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6542/6481> (дата звернення: 07.04.2026).

Порохня В. А., Савченко М. В. Пастка Фукідіда: ілюзія чи нова реальність американсько-китайських відносин. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2021. Вип.12. Т.2. С.250. URL: <https://jvestnik->

[sss.donnu.edu.ua/article/view/11284](https://www.sss.donnu.edu.ua/article/view/11284) (дата звернення: 07.04.2026).

Чалюк Ю. О. Глобальна конкурентоспроможність Китаю. *The Chinese Studies*. 2021. С. 139. URL: https://www.researchgate.net/profile/Yu-Chaliuk/publication/350000000_CHINAS_GLOBAL_COMPETITIVENESS/links/608be7aa299bf1ad8d694ded/CHINAS-GLOBAL-COMPETITIVENESS.pdf (дата звернення: 07.04.2026).

Rachman G. Year in a Word: Thucydides's trap. *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/0e4ddcf4-fc78-11e8-aebf-99e208d3e521> (дата звернення: 07.04.2026).

*Гарбузенко Марія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта»
(Історія та громадянська освіта) ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Ляхно О. П.)*

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОЇ ЯПОНІЇ В ЗЗСО

Серед тем шкільного курсу всесвітньої історії Стародавня Японія посідає особливе місце: ця острівна цивілізація розвивалася значною мірою ізольовано від решти Євразії, що породило неповторний культурний світ – із власною системою цінностей, своєрідною естетикою і самобутніми суспільними інститутами. Для сучасного українського шестикласника Японія – передусім аніме, гаджети та суши, тоді як її тисячолітня давня історія залишається terra incognita. Саме ця суперечність між масовою культурною «знайомістю» з Японією та повним незнанням її витоків створює унікальний методичний потенціал: вчитель може перетворити вже наявний інтерес учнів на рушій для справжнього дослідження (Баханов, 2000). Актуальність розробки ефективної методики викладання цієї теми зумовлена також загальною тенденцією до посилення азієцентричного компонента в сучасній шкільній програмі.

Метою тез є обґрунтування методичної системи вивчення теми «Стародавня Японія» у 6 класі ЗЗСО в умовах компетентісно орієнтованого навчання. Реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: визначити місце теми в структурі навчальної програми й сформулювати очікувані результати навчання; обґрунтувати раціональну поурочну структуру; описати методи та прийоми, що забезпечують активну пізнавальну діяльність учнів; охарактеризувати можливості роботи з різними типами джерел; запропонувати диференційовані завдання та підходи до формуального оцінювання; розглянути потенціал цифрових і мультимедійних ресурсів у вивченні теми.

У чинній навчальній програмі з всесвітньої історії для 6 класу тема «Стародавня Японія» є складовою розділу про цивілізації Далекого Сходу і вивчається після теми «Стародавній Китай», що дозволяє природно використовувати прийом порівняння двох сусідніх азійських цивілізацій. Програма передбачає ознайомлення учнів із географічними умовами формування японської держави, особливостями суспільного устрою та системи управління, роллю синтоїзму й буддизму в духовному житті японців, а також із характерними рисами давньояпонської культури – архітектурою, літературою, театром. Відповідно до вимог Державного стандарту, опанування теми має сприяти розвитку просторового, хронологічного та аксіологічного мислення учнів, їхнього вміння працювати з різними видами джерел і формулювати власні обґрунтовані судження (МОН України, 2017).

Методично виправданою є така поурочна структура теми: «Острови на краю світу» – географія, природа та перші жителі Японського архіпелагу; «Від родів до держави» – суспільний устрій, реформи Тайка та формування імператорської влади; «Боги, духи і самураї» – синтоїзм, буддизм та кодекс честі; «Мистецтво країни вранішнього сонця» – архітектура, поезія хайку, театр Но та каліграфія; «Японія і світ» – узагальнення з порівнянням японської та китайської цивілізацій. Така логіка рухається від природних умов існування через суспільні інституції до духовного і художнього виміру цивілізації, завершуючись компаративною рефлексією. Перший урок доречно починати з риторичного питання: «Чому острівне положення може бути перевагою для розвитку самобутньої культури?» – це одразу налаштовує учнів на самостійне аналітичне мислення (Пометун & Пироженко, 2004).

Острівне положення Японії – ключова геополітична особливість, яку неможливо осмислити без картографічної роботи. Під час першого уроку учні позначають на контурній карті основні острови архіпелагу (Хонсю, Кюсю, Сікоку, Хоккайдо), гірські хребти, діючі вулкани та прибережні рівнини – і самостійно відповідають на запитання: «Де б ти заснував перше поселення і чому?» Порівняння карт японського архіпелагу та Корейського півострова наочно демонструє, як вузька Корейська протока ставала і шляхом культурного обміну, і природним захистом. На узагальнювальному уроці учні накладають на контурну карту регіону ареали впливу Китаю, Кореї та Японії – і бачать, як географія визначала культурні запозичення й опір їм (Мисан, 2007).

Унікальною рисою давньояпонської літератури є її доступність для шкільного читання: короткі хайку, записи з «Подушкової книги» Сей Сьонагон чи «Щоденника» Мурасакі Сікібу (в адаптації) дозволяють учням доторкнутися до внутрішнього світу людини, що жила понад тисячу років тому. Хайку Мацуо Басьо «Старий ставок – / Жаба пурнула у воду. / Тиша

навкруги» стає чудовою відправною точкою для розмови про японську естетику ваби-сабі – красу недосконалості й швидкоплинності. Алгоритм роботи з адаптованим джерелом охоплює: визначення жанру і контексту написання; виявлення головного образу чи ідеї; пошук сучасної паралелі; формулювання власного враження. Такий підхід перетворює давній текст на живий місток між епохами й розвиває емпатичне мислення учнів (Пометун & Фрейман, 2006).

Релігійна тема потребує особливої методичної делікатності: синтоїзм і буддизм легко сприймаються учнями як «дивні чужоземні вірування», якщо вчитель не знаходить відповідних «містків» до їхнього досвіду. Для пояснення синтоїзму з його культом природних духів-камі доречним є прийом «розпізнавання знайомого в чужому»: учні пригадують українські вірування в лісових та водяних духів і роблять висновок про універсальність природних культів. Ключова відмінність синтоїзму – відсутність сакральних текстів і догматики – розкривається через запитання: «Чи може релігія існувати без священних книг?». Буддизм, що прийшов з Кореї у VI столітті н. е., пояснюється в контексті порівняльної таблиці з конфуціанством, яке учні вже вивчили раніше. Метод «тихого діалогу» – коли учні письмово ставлять запитання одне одному щодо відмінностей двох релігій – забезпечує активну включеність кожного (Баханов, 2000).

Самурайська тематика – беззаперечний «магніт» для шестикласників, і вчитель має скористатися цим інтересом методично грамотно, не перетворюючи урок на показ бойових сцен. Вивчення кодексу Бусідо (шлях воїна) природно виводить на аксіологічне завдання: учні аналізують сім чеснот самурая (справедливість, хоробрість, добродійність, повага, чесність, честь, відданість) і порівнюють їх із лицарськими чеснотами середньовічної Європи та козацькими цінностями в Україні. Це порівняння, по-перше, знімає екзотичність теми, а по-друге, формує розуміння того, що різні культури незалежно виробляли схожі моральні кодекси. Рольова гра «Рада при дворі сьогуна» дозволяє учням зсередини відчувати систему феодалних відносин і прийняти рішення щодо конкретної суспільної проблеми від імені різних станів (Пометун & Пироженко, 2004).

Вивчення Стародавньої Японії дає широкі можливості для застосування різноманітних інтерактивних технологій. На початку теми ефективним є «асоціативний куш» навколо слова «Японія»: учні фіксують свої асоціації, а наприкінці теми повертаються до цього запису й самостійно оцінюють, що змінилося в їхніх уявленнях – це потужний інструмент рефлексії. Метод «ажурна пилка» при вивченні культури може поділити клас на чотири «експертні» групи: архітектура і сади, поезія і каліграфія, театр Но і Кабукі, церемонія чаю і бойові мистецтва – з подальшим взаємонавчанням. Прийом «щоденник подвійних нотаток» при роботі з джерелами вчить

учнів розрізняти факти та інтерпретації. Завершення теми у форматі «захисту» проєкту «Путівник Стародавньої Японією» об'єднує отримані знання у творчий продукт (Гісем & Мартинюк, 2014).

Проектна технологія особливо органічна для теми Стародавньої Японії, оскільки японська культура сама по собі є естетично привабливою і прокує творчу активність учнів. Орієнтовні теми міні-проєктів: «Японський сад каменів: філософія у просторі»; «Хайку – три рядки про вічність»; «Самурай і лицар: що спільного?»; «Як острівне положення сформувало японський характер?»; «Синтоїстські святилища: архітектура єднання з природою». Учні самостійно обирають формат: ілюстрований лонгрід, відеопрезентація, буклет для туриста, серія хайку власного авторства з коментарями або стінгазета. Під час захисту кожна група відповідає на три запитання від однокласників – це розвиває навички аргументації та вміння орієнтуватися в опрацьованому матеріалі (Фіцула, 2010).

Цифрове середовище пропонує вчителю інструменти, що суттєво збагачують вивчення теми. Віртуальні тури синтоїстським святилищем Ісе та буддійським монастирем Хорюдзі (один із найдавніших дерев'яних будинків у світі) доступні через Google Arts & Culture і дозволяють учням «відвідати» місця, включені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Сервіс Sketchfab містить 3D-моделі самурайських обладунків, які учні можуть розглядати з будь-якого кута. Для гейміфікованого повторення використовуються вікторини на Kahoot! або LearningApps з візуальними запитаннями – «Що це за архітектурний об'єкт?», «Впізнай жанр». Спільна дошка Padlet дозволяє класу колективно скласти «Цифровий атлас Стародавньої Японії», де кожна пара додає свій об'єкт із коментарем (МОН України, 2017).

Тема відкриває широкий простір для міжпредметної інтеграції. З зарубіжною літературою – читання й аналіз адаптованих хайку та порівняння їх із жанром сонету; виявлення різних способів передачі краси природи в поезії Сходу і Заходу. З образотворчим мистецтвом – аналіз японського гравюрного живопису укйю-е, розгляд принципів японського саду як просторової композиції, практика базових принципів каліграфії. З природничими науками – вивчення сейсмічної активності Японських островів і її впливу на традиційну архітектуру (дерево замість каменю – не випадковість). З основами здоров'я – розгляд японської чайної церемонії як практики уважності (майндфулнес) та її зв'язку з буддійською медитацією. Міжпредметний підхід формує в учнів цілісний образ цивілізації, що значно стійкіший у пам'яті, ніж ізольовані факти (Мисан, 2007).

Диференційований підхід до навчання є обов'язковою умовою роботи в різнорівневому класі. Учнім із початковим і середнім рівнем пропонуються структуровані завдання: заповнити порівняльну таблицю

«Японія і Китай: схоже і відмінне»; скласти план-схему реформ Тайка; відповісти на запитання за картою. Учням з достатнім рівнем – аналітичні завдання: чому буддизм вкорінився в Японії, але не витіснив синтоїзм; як географія архіпелагу вплинула на формування самурайської культури. Учням з високим рівнем – дослідницько-творчі: скласти три власні хайку про різні пори року з поясненням вибору образів; написати есе «Японія і Україна: несподівані паралелі». Формувальне оцінювання реалізується через щоорочні «квитки на вихід» (одне речення про головне відкриття уроку), взаємооцінку проектів за заздалегідь обговореними критеріями та листи самоспостереження (Пометун & Фрейман, 2006).

Узагальнюючи викладене, зазначимо: ефективне вивчення Стародавньої Японії в ЗЗСО потребує від учителя свідомого поєднання пізнавальної привабливості теми з чіткою методичною логікою. Природний інтерес підлітків до японської культури є не самоціллю, а відправною точкою для глибшого занурення – від аніме-естетики до витоків японського світогляду, від самурайських мечів до буддійської філософії ненасильства. Ключем до успіху є різноманітність методів: картографічна робота формує просторове мислення; аналіз адаптованих хайку і першоджерел – емпатичне розуміння іншої культури; інтерактивні технології та проектна діяльність – активну суб'єктність учня; цифрові ресурси – сучасну інформаційну компетентність. Перспективою подальшого дослідження є розробка інтегрованого модуля «Дивілізації Далекого Сходу» з елементами доповненої реальності та гейміфікованими сценаріями для платформ дистанційного навчання.

Список використаних джерел

- Баханов, К. О. (2000). Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. Запоріжжя: Просвіта. 160 с.
- Гісем, О. В., & Мартинюк, О. О. (2014). Всесвітня історія. 6 клас: розробки уроків. Харків: Ранок. 256 с.
- МОН України. (2017). Навчальна програма з всесвітньої історії. 6–9 класи. Київ: МОН України. URL: <https://mon.gov.ua>
- Мисан, В. О. (2007). Пізнавальні завдання з давньої історії. Харків: Основа. 128 с.
- Пометун, О. І., & Пироженко, Л. В. (2004). Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К. 192 с.
- Пометун, О. І., & Фрейман, Г. О. (2006). Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза. 328 с.
- Салата, Г. В. (2013). Використання ІКТ на уроках всесвітньої історії. Київ: Шкільний світ. 112 с.
- Фіцула, М. М. (2010). Педагогіка. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 560 с.

*Збірник матеріалів ХХІХ наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії
Герасименко Юлія, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ЖДУ імені І. Франка
(науковий керівник – проф. Стародубець Г. М.)*

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ТОВАРИСТВ ІЗ РАДЯНСЬКОЮ ВЛАДОЮ: ВІД УКРАЇНІЗАЦІЇ ДО РЕПРЕСИВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У 1920–1930-х рр. взаємовідносини культурно-мистецьких товариств із радянською владою в Україні пройшли шлях від відносно гнучкої моделі співіснування до дедалі жорсткішого підпорядкування. На початковому етапі більшовицький режим, який ще не мав достатньої соціальної опори в українському середовищі, був змушений діяти обережніше та використовувати культурну сферу як засіб ідеологічного впливу. Саме тому політика українізації поєднувала елементи культурного розвитку з механізмами державного контролю, а розширення мережі освітніх, клубних і культурно-просвітніх осередків відбувалося в межах системи, підпорядкованої радянській владі (Свистович, 2018, с. 71–73). Отже, вже на початку 1920-х рр. культурна лібералізація мала подвійний характер: вона відкривала певний простір для українського національного розвитку, але водночас формувала межі допустимого, порушення яких у подальшому вело до згорання автономії мистецького середовища й посилення тотального ідеологічного контролю (Нікітенко, 2016, с. 12–14).

У цих умовах культурно-мистецькі товариства стали важливими осередками інтелектуальної та естетичної модернізації українського культурного простору. У літературному середовищі активно діяли «Гарт», «Плуг», «Ланка», МАРС і ВАПЛІТЕ, а театр «Березіль» та нові художні школи репрезентували прагнення до оновлення мистецької мови й підвищення професійних стандартів (Касьянов, 1992, с. 24). Водночас ці структури виконували не лише організаційну чи фахову функцію, а й формували уявлення про українську культуру як про самодостатній і конкурентний європейський проєкт, що дедалі виразніше входив у суперечність із централістською логікою більшовицької влади (Шкандрій, 2015, с. 109).

Найпомітніше ця суперечність виявилася в середині 1920-х рр., коли культурне піднесення почало виходити за межі адміністративно дозволеної українізації. Літературна дискусія 1925–1928 рр. і діяльність ВАПЛІТЕ засвідчили, що українська інтелігенція порушує вже не тільки питання стилю чи творчого методу, а й питання культурної орієнтації, духовної автономії та права на власну траєкторію розвитку (Шкандрій, 2015, с. 110–112). Реакція влади на хвилювизм, звинувачення в «націоналістичних

ухилах» та посилення адміністративного втручання в культурне життя показали, що від митця дедалі більше вимагали не художньої переконливості, а політичної керованості (Даниленко та ін., 1991, с. 88).

Наприкінці 1920-х рр. характер взаємин між владою та культурно-мистецькими товариствами остаточно змінився. Якщо раніше радянський режим ще допускав обмежену багатоманітність художніх платформ, то наприкінці десятиліття він послідовно перейшов до уніфікації культурного поля та згортання внутрішньої дискусії в мистецькому середовищі (Касьянов, 1992, с. 38). Усе виразніше запроваджувався критерій політичної благонадійності, а будь-які прояви самостійницького мислення й незалежної позиції розцінювалися як загроза, що підлягала викоріненню (Нікітенко, 2016, с. 19).

Репресивна трансформація відбувалася поступово через послідовне звуження меж допустимого, коли звинувачення у формалізмі, елітаризмі, відриві від мас чи націоналістичному викривленні ставали дієвим механізмом дискредитації небажаних мистецьких позицій (Даниленко та ін., 1991, с. 85-87). Особливо показовою стала доля театру «Березіль» і курбасівської системи, а також бойчукістів: для влади загрозою були не лише окремі твори чи імена, а сам факт існування автономних творчих середовищ, здатних виробляти власні художні смисли й критерії цінності (Клековкін, 2024, с. 23).

У 1930-ті рр. адміністративний тиск переріс у відпрацьовану систему цензурного та карального контролю. Видавнича сфера, преса та інші сегменти культурного життя дедалі жорсткіше підпорядковувалися ідеологічному нагляду, а контроль за друком здійснювався через розгалужений механізм цензури, політичного відбору й кадрового нагляду (Молоткіна, 2016, с. 91–94). За таких умов художня діяльність оцінювалася насамперед не за естетичним результатом, а за відповідністю політико-ідеологічним настановам, тому культурно-мистецькі товариства або втрачали свою первинну природу, або ставали об'єктами витіснення й ліквідації (Нікітенко, 2016, с. 16–17).

Кульмінацією цього процесу стало фізичне знищення значної частини української інтелектуальної та мистецької еліти. Масові арешти, політичні процеси, розстріли й руйнування творчих середовищ знищили не тільки окремі біографії, а й саму інфраструктуру культурного саморозвитку, а середина 1930-х рр. закріпила за цим досвідом назву «Розстріляне відродження» (Нікітенко, 2016, с. 22–23). Те покоління, яке сформувалося в добу українізації й орієнтувалося на модерний український культурний проєкт, було або фізично винищене, або змушене до мовчазної адаптації, що стало закономірним наслідком сталінської моделі ставлення до інтелігенції (Даниленко та ін., 1991, с. 154-158).

Таким чином, взаємовідносини культурно-мистецьких товариств із

радянською владою в Україні у 1920–1930-х рр. пройшли шлях від обмеженої підтримки в межах політики українізації до жорсткого адміністративного контролю, уніфікації та репресивного знищення автономного культурного середовища. Початкове пожвавлення культурного життя не означало реальної свободи творчості, а лише тимчасово допускало розвиток тих форм мистецької діяльності, які не виходили за межі, визначені радянською ідеологією. Щойно культурно-мистецькі товариства почали утверджувати власні естетичні орієнтири, інтелектуальну самостійність і національну культурну суб'єктність, вони стали об'єктом послідовного тиску з боку держави. У результаті було зруйновано не лише окремі об'єднання та творчі середовища, а й саму основу самостійного розвитку української культури. Отже, цей період слід розглядати як процес переходу від контрольованої культурної активності до тотального підпорядкування мистецької сфери інтересам сталінського режиму.

Список використаних джерел

Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. Київ : Либідь, 1991. 342 с.

Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-х - 30-х років: соціальний портрет та історична доля. Київ : Глобус ; Вік, 1992. 176 с.

Клековкін О. Система Курбаса: реконструкція. Київ : Ліра-К, 2024. 320 с.

Молоткіна В. К. Особливості ідеологічного контролю за видавничою діяльністю в радянській Україні в 1930-і рр. Молодий вчений. 2016. № 12(39), ч. 1. С. 91-94.

Нікітенко К. Культура і суспільство: конфлікт між тоталітарним і особистим (на прикладі доби сталінізму). Вісник Львівської національної академії мистецтв. Серія: Культурологія. 2016. Вип. 29. С. 12-26.

Свистович С. М. До питання здійснення культурних трансформацій в УСРР (20-і рр. ХХ ст.). Історія науки і біографістика. 2018. Вип. 2.

Шкандрій М. Модерністи, марксисты і нація: Українська літературна дискусія 1920-х рр. Київ : Ніка-Центр, 2015. 382 с.

*Збірник матеріалів XXIX наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії
Гололобова Олександра, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Ляхно О. П.)*

ВИСВІТЛЕННЯ РОЛІ ХРИСТІЯНСТВА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ У ШКІЛЬНОМУ ПІДРУЧНИКУ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ДЛЯ 7 КЛАСУ

Висвітлення ролі християнства у середньовічній Європі є одним із ключових і водночас складних питань світової історії, яке має визначальне значення для розуміння витоків європейської цивілізації. У сучасній історичній науці це явище аналізується з урахуванням різних соціокультурних підходів, а його інтерпретація в навчальній літературі зазнала суттєвих змін. Зокрема, у нових шкільних підручниках, християнство розглядається не лише як релігійна система, а як фундаментальне явище, яке вплинуло на всю епоху. Основна увага приділяється його впливу на політичне, соціальне та культурне життя суспільства, включаючи утвердження ієрархічної моделі в християнській церкві та регуляцію і вплив на суспільні відносини через систему семи таїнств.

На відміну від підходів минулих поколінь, де релігійний чинник міг подаватися виключно критично та зі сторони політичних перипетій, сучасний підручник акцентує увагу на духовенстві як на інтелектуальному центрі середньовічної Європи. Через діяльність таких постатей, як Аврелій Августин чи Григорій I, учням розкривається процес закладення основ європейської культури. Від об'єктивного висвітлення цієї проблеми залежить правильне формування світогляду сучасних громадян України, адже розуміння ролі християнства допомагає усвідомити тяглість європейських цінностей та традицій.

Метою дослідження є проаналізувати висвітлення ролі християнства у середньовічній Європі на основі змісту підручника зі Всесвітньої історії для 7 класу авторства І. Щупака, О. Бурлаки, О. Желіби та І. Піскарьової (2024 року видання), зокрема з'ясувати, як у ньому розкривається вплив християнства на політичний, соціальний і культурний розвиток суспільства.

Осмислення значення християнства є ключовим для глибокого розуміння історичних процесів епохи Середньовіччя, з якою учні знайомляться у 7 класі. В цей час формуються основи їх історичного світогляду та уявлення про розвиток європейської цивілізації. У цьому контексті особливу роль відіграє підручник з історії, який виступає основним джерелом знань, забезпечуючи цілісне висвітлення подій, явищ і

процесів, пов'язаних із поширенням та впливом християнства. Саме через зміст підручника учні отримують можливість не лише засвоїти фактичний матеріал, а й сформувані уявлення про складність і багатовимірність історичного розвитку, простежити зміни, що визначали обличчя середньовічного світу.

В період від занепаду Західної Римської імперії до початку Відродження відбулися глибокі трансформації, у центрі яких опинилася Церква як ключова інституція, що об'єднувала розрізнені території та визначала напрям розвитку європейської цивілізації.

Християнство стало фундаментом духовного життя середньовічної людини, формуючи її уявлення про світ, сенс існування та моральні орієнтири (Крижановська О.О., Крижановський О.П., 2004, с. 43). Віра в Бога, ідеї гріха, спасіння та потойбічного життя визначали не лише особисту поведінку, а й суспільні відносини. Церква була головним джерелом знань і пояснень навколишнього світу в умовах обмеженої освіти та низького рівня грамотності, пропонуючи селянам цілісну картину буття. Водночас вона відігравала важливу соціальну роль: підтримувала бідних, організовувала допомогу нужденним, сприяла встановленню порядку та намагалася обмежити насильство в умовах феодалної роздробленості.

Не менш значущим був вплив християнства на розвиток культури, освіти та політики. Монастирі й церковні установи стали осередками збереження знань і розвитку освіти, де формувалися перші школи та університети. У мистецтві та архітектурі домінували релігійні мотиви, що знайшло відображення у величних соборах, іконописі та літературі. Водночас Церква мала вагомий політичний авторитет, впливаючи на діяльність правителів, розпочинаючи війни та навіть визначаючи баланс сил у Європі (Крижановська О.О., Крижановський О.П., 2004, с. 309, 316).

Осмилюючи роль християнства як духовного та соціального центру Середньовіччя, доцільно перейти до аналізу того, як ці події та явища представлені у сучасній шкільній історичній освіті, зокрема в підручнику із Всесвітньої історії для 7 класу авторства І. Щупака, О. Бурлаки, О. Желіби та І. Піскаркової (2024 року видання). У цьому контексті особливої уваги набувають такі методологічні орієнтири, як гуманізація та антропологізація історичного матеріалу, акцент на культурних і соціальних досягненнях, використання нових форм подання текстової й візуальної інформації, розширення підходів до оцінювання змісту підручників, а також компетентісно-практична спрямованість навчальних тем (Безена, 2023, с. 142).

У підручнику значна увага приділяється визначенню ролі християнської церкви як провідного чинника розвитку середньовічного суспільства. Зокрема, наголошується, що релігія «справляла величезний вплив на життя суспільства», формуючи спосіб мислення людей і впливаючи на

управління державами . Це підкреслюється не лише текстом, а й візуальними елементами – наприклад, «хмаринкою понять» у 7-ому параграфі чи схемами «Земна церковна ієрархія» та «Сім тайств». Методично це підкріплено завданням створити історичний портрет одного з відомих релігійних діячів, що орієнтує учнів на системне осмислення її впливу на різні сфери життя (Щупак та ін., 2024, с. 45-46).

Політичний аспект впливу християнської церкви розкривається через її тісний зв'язок із владою. У підручнику зазначено, що правителі держав сприяли християнізації своїх народів для зміцнення власної влади. Наприклад, згадується історія утворення Великого князівства Литовського засновником якої став князь Міндовг, який в 1953 році отримав від Папи Римського королівську корону (Щупак та ін., 2024, с. 145). Це свідчить про взаємозалежність світської та духовної влади. Також прикладом політичної ролі церкви є події Реконквісти, під час яких церква надавала ідеологічне обґрунтування війні, її духовні ордени активно брали в ній участь, та розповсюджували християнство на відвоєнованих територіях. В підручнику згадується ідея божественного походження влади монархів, а методичні завдання («схарактеризувати відносини церкви та влади» та інші) спрямовують учнів на аналіз цієї взаємодії.

У соціальній сфері церква визначала структуру середньовічного суспільства та повсякденне життя людей. Підручник підкреслює, що вона була не лише релігійною організацією, а й спільнотою з чіткою ієрархією, що також впливала соціальну ієрархію суспільства. Духовенство становило окремий привілейований стан, а більшість населення орієнтувалася на священників як носіїв знань і авторитету . Візуальні матеріали (схеми, ілюстрації духовенства) підсилюють уявлення про домінування церкви в соціальному житті. Методичні рубрики («Поміркуймо!», «Обговорюємо в групі») спонукають учнів оцінити вплив церкви на вірян, що формує розуміння її як основного регулятора соціальних відносин (Щупак та ін., 2024, с. 163-168)

Культурний розвиток середньовіччя значною мірою визначався християнською церквою. У підручнику зазначено, що саме церква була носієм освіти, адже створювала перші школи при монастирях, хоча все рівно більшість населення залишалася неписьменною, а освіченими були переважно представники духовенства. Церква впливала на формування світогляду, через що Середньовіччя іноді називають «епохою віри». Дала поштовх розвитку мистецтва, а особливо на архітектурі. Активно будувалися культові споруди: храми, монастирі та церкви, в середині часто оздоблювалися мармуром, мозаїками на золотому тлі та фресковим розписом. Методичні завдання, зокрема аналіз мініатюр, що представлені в підручнику і визначення ролі церкви в освіті, спрямовані на усвідомлення її впливу на мистецтво, науку та освіту (Щупак та ін., 2024, с. 176-186).

Аналіз підручника показав, що вплив церкви був комплексним і охоплював усі сфери життя суспільства. Політична влада спиралася на авторитет церкви, соціальна структура формувалася відповідно до її ієрархії, а культура розвивалася в межах релігійного світогляду.

Отже, можна дійти висновку, що християнська церква виступала одним із ключових і визначальних чинників політичного, соціального та культурного розвитку середньовічного суспільства. Її вплив виходив далеко за межі суто релігійної сфери: вона формувала систему цінностей і світогляд людей, визначала моральні норми поведінки та уявлення про добро і зло. Водночас церква активно взаємодіяла з державною владою, нерідко впливаючи на політичні рішення, легітимізуючи владу правителів або, навпаки, вступаючи з ними в конфлікт.

У соціальній сфері християнська церква сприяла впорядкуванню суспільних відносин, закріплюючи ієрархічну структуру та виконуючи важливі функції освіти, благодійності й опіки над нужденними. У культурному житті вона була головним носієм і поширювачем знань, сприяла розвитку писемності, освіти, мистецтва й архітектури, зберігаючи та передаючи духовну й інтелектуальну спадщину. Таким чином, роль християнської церкви в Середньовіччі була комплексною і всеохопною, визначаючи основні напрями розвитку європейської цивілізації того часу.

Список використаних джерел:

Безена І. М. Шкільний підручник з історії: від ідеї до готового продукту. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. 2023. Вип. 209. С. 137–143. URL:

<https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1524> (дата звернення: 08.04.2026).

Всесвітня історія. 7–9 класи : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / І. Я. Щупак та ін. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2023. 50 с. URL: [https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/16.08.2023/Vsesvitnya.istoriya.7-9.kl.Shchupak.ta.in.13.09.2023.pdf)

[9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/16.08.2023/Vsesvitnya.istoriya.7-9.kl.Shchupak.ta.in.13.09.2023.pdf](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.kl.Shchupak.ta.in.13.09.2023.pdf) (дата звернення: 08.04.2026).

Крижановська О. О., Крижановський О. П. Історія Середніх віків. Вступ до історії західноєвропейського Середньовіччя: Курс лекцій: навч. посіб. Київ: Либідь, 2004. 365 с.

Щупак І. Я., Бурлака О. В., Желіба О. В., Піскарьова І. О. Всесвітня історія : підруч. для 7 кл. закл. загал. серед. освіти. Київ : УОВЦ «Оріон», 2024. 208 с.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ВІНАХОДИ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ: КОНФУЦІАНСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ

Формування фундаментальних політико-правових доктрин Стародавнього Китаю відбувалося внаслідок глибокої системної кризи епохи Чжоу, яка де-факто призвела до децентралізації державного управління та масштабної руйнації традиційної родової ієрархії. Починаючи з VI ст. до н. е., в умовах постійних міжусобних війн та фрагментації єдиного геополітичного простору, виникла об'єктивна необхідність розробки принципово нового механізму соціальної стабілізації, здатного консолідувати суспільство.

Духовний світ тогочасного Китаю характеризувався цілковитим вивітрюванням моралі, що особливо стало помітним ще від епохи Шан (XVI-XI ст. до н.е.) і Чжоу (XI-III ст. до н.е.). Хоча в період Шан виникли основи китайської математичної культури і мови, принципи моралі залишалися поза увагою інтелектуальної еліти. Важливе значення для подальшої долі Китаю мала поява релігії, одного із найважливіших досягнень порівняно примітивного племені Чжоу. Ця релігія була відображенням нового погляду на державу і суспільство, що значною мірою вплинуло на конфуціанську соціальну технологію. Основні принципи цього віровчення містили такі категорії як: тянь (небо), мінь (народ), зв'язок поняття «тянь» з поняттям «мінь» («небо бачить очима народу і чує вухами народу»); тянься (Піднебесна) – чжунго; єдність держави – веління неба, доля (Шу Цзін, 2007, с. 591).

Учення Кун-фу-цзи (Конфуція) від самого початку конструювалося не як абстрактна філософсько-релігійна система, а насамперед як суто прикладна соціальна технологія, спрямована на жорстке впорядкування суспільних інститутів та нейтралізацію відцентрових тенденцій (Кормич, 2015, с. 24). Мислитель сформулював основний підхід китайської цивілізації до людини, висунув ідеал людини, імперативне поняття, яке залишилося центральним поняттям конфуціанської традиції – поняття гуманності (жень). Конфуцій стверджував «Якщо в когось є щире прагнення до гуманності, то той не зробить зла» (Конфуцій, 2018, с.117). Сконцентрувавши увагу на людських чеснотах, мудрець вивів китайську культуру на новий шлях, на шлях гармонії в дисгармонійну епоху.

Неодмінною основою цієї соціальної технології було визначено концепцію патріархальної субординації, де макромодель держави

вибудовувалася за зразком традиційної великої родини, утворюючи непорушну вертикаль влади (Зозуля, 2018, с. 17). Згідно з цією концепцією, влада правителя, наділеного сакральним мандатом «сина Неба», уподібнювалася до влади батька, вимагаючи від підданих абсолютної лояльності та підпорядкування, що було зафіксовано у жорстких правилах взаємин. Така конфуціанська система суспільних відносин обумовила стійке уявлення китайців про Піднебесну як єдине політичне ціле і про роздробленість як аномалію. На думку мислителя, тодішній дезінтегрований Китай був відображенням неправильного шляху, виродження та розбрату, а єдність держави мала бути досягнута на основі ідеології тяньмін (волі Неба), зреалізованої Сином Неба – єдиним лідером, наділеним якостями політичного, морального та релігійного керівника: «Правитель повинен бути таким, щоб були раді ті, що близько, і приходили ті, що далеко» (Конфуцій, 2018, с. 151).

Упродовж наступних етапів державного будівництва цей принцип було трансформовано в розгалужену нормативну систему через запровадження категорії «лі» (ритуалу). На відміну від позитивного закону у західному розумінні, ритуал відігравав роль універсального інструменту непрямого зовнішнього контролю, котрий стандартизував поведінку індивідів, формуючи стійкі соціальні стереотипи та автоматично блокуючи будь-які суспільні девіації ще на етапі їхнього зародження (Чжен, 2018, с. 27).

Як показує порівняльний аналіз політичних шкіл Давнього Сходу, конфуціанська доктрина перемістила фокус управління з репресивного апарату на моральний авторитет та інституціалізовану етику, що кардинально відрізняло її від конкуруючого легізму (фа-цзя), який базувався на тотальному примусі, залякуванні та презумпції винності кожного індивіда (Кормич, 2015, с. 26-27). Замість терору конфуціанство застосувало концепцію «виправлення імен», суть якої зводилася до суворой відповідності реальної поведінки людини її номінальному соціальному статусу (Чжен, 2018, с. 27). Базовий імператив «жень» (людинолюбство) функціонував як механізм, що змушував управлінців добровільно мінімізувати власні приватні інтереси заради забезпечення загального державного блага. Водночас статус еліти (так званих «благородних мужів») закріплювався не де-юре за спадковою аристократією, а обумовлювався винятково рівнем інтелектуальної підготовки та моральними якостями, утворюючи потужний канал для соціальної мобільності (Кормич, 2015, с. 24).

Побачивши надзвичайну ефективність такого підходу в забезпеченні лояльності мас, централізовані державні інституції перетворили конфуціанство на ідеологічний фундамент імперської бюрократії. Ця управлінська парадигма була остаточно закріплена на практиці через розгалужену систему державних екзаменів (кезюй), ставши

найуспішнішим інструментом селекції кадрів (Рубель, 2002, с. 45). Багаторічна освіта та глибоке знання канонічних текстів (зокрема «Чотирикнижжя» та «П'ятикнижжя») перетворилися на безальтернативний критерій освіченості та головний шлях для отримання чиновницьких посад (Чжен, 2018, с. 26). Це гарантувало стале відтворення лояльного апарату та формувало однорідну меритократичну модель управління розлогою державою, мінімізуючи ризики регіонального сепаратизму (Рубель, 2002, с. 48).

Набувши статусу універсальної суспільної технології, конфуціанство виявилось найбільш життєздатною та стійкою до зовнішніх криз політичною системою, навіть незважаючи на те, що Китай мав історичний досвід боротьби з освітою та культурою, адже об'єднання країни у III ст. до н.е. відбулося під егідою антикультурної династії Цинь. Спалювання книг було спробою рішуче покінути з культурою та освітою і поставити державу на фундамент тотального регулювання.

Поступово здійснивши асиміляцію прагматичних елементів інших ідеологічних течій, учення Конфуція перетворилося на фундаментальну цивілізаційну матрицю, що діяла аж до початку XX століття. На перетині різних історичних епох, стикаючись із викликами як внутрішніх трансформацій, так і масштабних потрясінь, утвердження конфуціанства як консолідуючої сили забезпечило безпрецедентну життєдіяльність китайської державності. Цей інтелектуальний винахід дозволив не лише зберегти ідентичність суспільства, а й успішно інтегрувати гігантські демографічні та територіальні масиви, утримуючи їх під єдиним централізованим контролем упродовж тисячоліть.

Окремої уваги заслуговує той факт, що на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку КНР, починаючи з 2012 року було розгорнуто процес масштабного конфуціанського ренесансу, який став ідеологічним ядром політичної доктрини Сі Цзіньпіна. Причина цього явища полягає у необхідності подолання кризи ідентичності та пошуку нових основ для «соціалізму з китайською специфікою». Офіційною формою такої трансформації стала концепція «Китайської мрії про велике відродження китайської нації». Якщо впродовж XX століття конфуціанство маргіналізувалося як феодалний рудимент, то сьогодні воно значною мірою реабілітоване та перетворене на стратегічний інструмент державного управління. Побачивши ефективність давньої соціальної технології в умовах викликів глобалізації, керівництво КНР адаптувало базові конфуціанські ідеологеми, зокрема концепт побудови суспільства середньої заможності («сяока»), для консолідації населення (Чжен, 2018, с. 28). У цьому контексті «Китайська мрія» виступає складною конструкцією, яка синтезує етатизм, націоналізм та традиційну етику: індивідуальні інтереси та свободи громадян цілеспрямовано

підпорядковуються колективній меті макроекономічного та геополітичного домінування. Відтак, як показує сучасна історія, конфуціанство в черговий раз довело свою життєздатність не просто як філософська абстракція, а як дієва соціальна технологія, здатна конструювати нову ідеологічну реальність та легітимізувати претензії Китаю на статус глобальної наддержави у ХХІ столітті.

Список використаних джерел

- Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Херсон: Олди-Плюс, 2018. 308 с.
- Конфуцій. Вислови. Харків: «Фоліо», 2018. 208 с.
- Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. 4-те вид., доповн. Київ: Алерта, 2015. 416 с.
- Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу. Київ: Либідь, 2002. 592 с.
- Рубель В. Історія середньовічного Сходу. Київ: Либідь, 2002. 736 с.
- Чжен В. А. Модернізаційний потенціал конфуціанства на етапі «політики реформ і відкритості» в КНР. Китаєзнавчі дослідження. 2018. № 1. С. 22–29.
- «Шу Цзін»//Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт. – уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т.2. М-Я. с. 591 – 592.

*Дудіна Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. **Петренко І. М.**)*

ЖІНОЧИЙ РУХ У ЄВРОПІ: ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ, ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА НАСЛІДКИ

Дослідження зумовлене необхідністю аналізу витоків і етапів розвитку жіночого руху в Європі як важливої складової боротьби за права людини та гендерну рівність. Вивчення цієї проблематики дозволяє простежити вплив суспільно-політичних змін, революцій і реформ на формування уявлень про права жінок та еволюцію жіночого руху. Вивчення історії жіночого руху дає змогу з'ясувати, як формувалися нові уявлення про роль жінки в родині, економіці та політиці, а також як змінювалися норми права і суспільні установки щодо її можливостей і прав. Це є важливим, оскільки сучасне розуміння гендерної рівності сформувалося в результаті тривалого історичного процесу переосмислення становища жінки в суспільстві.

Питання становища жінки в суспільстві має глибоке історичне коріння й формувалося під впливом як інтелектуальних течій, так і соціально-

правових умов різних епох. Саме ці чинники поступово створили підґрунтя для виникнення жіночого руху в Європі та його подальшого розвитку. Перші паростки фемінізму з'явилися у Франції у філософських працях Ф. М. Вольтера, Д. Дідро, Ш. Л. Де Монтеск'є. Зародження фемінізму в цій країні не дивує, адже саме тут відбулися перші соціально-політичні революції, в яких жінки активно доводили свою рівність, самостійність, силу, розум і не менш складну природу, а ніж у чоловіків (Дубініна, 2020, с. 67). Адже до ХХ століття майже у всіх країнах світу у законах було закріплено підпорядкування жінок чоловікам. Чоловік мав панівне становище в сім'ї, майнові права також належали чоловікові, батьки вирішували, з ким візьме шлюб їхня донька. Жінки не мали права на фінансову незалежність, не розпоряджалися власністю, не отримували без дозволу чоловіка паспорт, не вибирали місце проживання. Законодавство багатьох європейських країн передбачало обов'язковий офіційний дозвіл чоловіка на працевлаштування його дружини (Семиколенової, 2007, с. 106).

Важливим поштовхом до формування ранніх феміністичних ідей стали події Французької революції кінця XVIII століття, які актуалізували питання рівності та громадянських прав. Першим документом фемінізму (та першим документом з прав людини) слід вважати працю Олімпії де Гуж «Декларацію прав жінки та громадянки» (1791 р.). Одна з ключових сентенцій цього твору: «Якщо жінка має право зійти на ешафот, то вона повинна мати право зійти і на трибуну», а основною думкою тут була позиція, що жінка має такі самі права на свободу, володіння власністю, як і чоловік (Дубініна, 2020, с. 67). Також склалися феміністичні проекти, статутним документом яких найчастіше вважають «Захист прав жінки» (1792), авторства Мері Уоллстонкрафт, написаний в ході Великої французької революції. Європейський рух за жіночі виборчі права тримався на потужній опорі – загальному русі за громадянські права (Безугла, 2022, с. 26). Отже, на межі XVIII-XIX століть було закладено ідейні та правові основи подальшого розвитку жіночого руху в Європі.

Однак революційні події кінця XVIII століття не забезпечили тривалого утвердження ідей рівноправності жінок. Перемога контрреволюції та прийняття Наполеонівського кодексу в 1804 році закріпили юридичне панування чоловіків над жінками у шлюбі, яке поширилося по всій Європі з наполеонівськими війнами. Безпрецедентна інтенсивність нападу на чоловіче панування, що відбулася під час Французької революції, була протиставлена в реакційний період необхідністю контролювати жінок сильніше, ніж раніше. (PALETSCHEK, PIETROW-ENNKER, 2004, с. 309). Прийнявши патріархальне уявлення про сім'ю, кодекс підпорядкував дружину та дітей владі чоловіка чи батька, що поширювалося на всі сфери життя, навіть особисту. Жінки були позбавлені можливості купувати, продавати та закладати майно, а також здобувати освіту.

Хоча попри популярне у ті часи пропагування залежності жінки від чоловіка, ХVІІІ сторіччя все ж виділялося рядом яскравих подій, які підсвітили факт наявності боротьби за гендерну рівність та наявності прибічників даної теорії. На початку ХVІІІ сторіччя після Віденського конгресу 1814 - 1815 років, активно розвивались ідеї соціалізму, як у той час часто можна було легко сплутати з ліберальними нахилами. Тогочасна соціальна утопія, що була популярна та пропагувалася у роботах Сен - Сімона, Ш. Фур'є та інших, будучи доволі кардинальною за своїм змістом, все ж представлялася «за» права жінок та за запровадження можливості для них працювати та заробляти. Перші газети сен симоністок, такі як «La Femme libre», яка видавалася і писалася виключно жінками, сприяли поширенню цих ідей (Невідома, 2025, с. 24).

Під час революцій «Весни народів» у 1848 році жінок можна було побачити на барикадах та в демократичних клубах у Парижі, Відні, Берліні, Празі, Франкфурті, Мілані, Барселоні, Кельні, Венеції та Стокгольмі. Висловлюючи вимоги до прав та рівності, жінки вимагали права брати участь у справах держави, здобувати освіту, користуватися свободою у шлюбі та розлучатися. Жанна Деруен (1805 - 1894) у Парижі та Кароліна Перін (1808 - 1888) у Відні вимагали виборчого права для жінок та заснували жіночі демократичні клуби, такі як Паризький клуб під керівництвом Ежені Нібуїє (1796 - 1883) та її газети «La Voix des femmes» (Невідома, 2025, с. 24).

Після цього, у наступні кілька десятирічків рухи за гендерну рівність, у той час - за права жінок, характеризувалися значним придушенням та заборонами зі сторони влади. Уряди континентальної Європи закрили жіночі клуби та асоціації, а також помітно обмежили свободу слова для жінок, заборонивши жінкам висловлюватися у пресі щодо політичної тематики. Починаючи з 1850 року в численних німецьких адміністративних одиницях та Австрійській імперії, жінкам не тільки не вдалося досягти рівності на цивільному поприщі, але їм також законодавче заборонили будь-яку діяльність політичного характеру (Невідома, 2025, с. 24).

Попри посилення репресивних заходів і законодавчі обмеження, жіночий рух не зник і продовжував розвиватися в нових формах. Так, у першій половині ХІХ століття відбулися три ключові події, що суттєво вплинули на подальший розвиток руху за емансипацію жінок. По-перше, жінки почали мобілізуватися на підтримку націоналізму в деяких частинах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи. По-друге, літературний фемінізм поширився майже по всій Європі, досягнувши свого піку між 1830-ми та 1860-ми роками. По-третє, між приблизно 1830 та 1850 роками, рання фаза руху, тісно пов'язана з соціальними, політичними та релігійними реформаторськими рухами, розвинулася в Англії, Франції та Німеччині (PALETSCHEK, PIETROW-ENNKER, 2004, с. 309).

Період з 1840-х по 1920-ті роки відомий в сучасній літературі з історії жіночих рухів як «перша хвиля» фемінізму. У свої програми феміністки в різних країнах включали вимоги надати право на освіту, професійну працю, на заняття державних посад, право самостійно займатися торгівлею, підприємницькою діяльністю (Гриценко-Веселовська, 2014, с. 480).

Однією з характерних рис фемінізму «першої хвилі» до кінця XIX - початку XX ст. ст. стала вимога політичної рівноправності для жінок, передусім права голосу. Суфражистки вважали, що, маючи легальну можливість голосувати на виборах, жінки незабаром звільняться від усіх інших форм дискримінації. (Гриценко-Веселовська, 2014, с. 480).

Це стало причиною, що наприкінці XIX – на початку XX ст. виникли міжнародні жіночі організації, і рух поширився за межі Європи. Було створено чимало міжнародних жіночих організацій, серед яких: «Міжнародна рада жінок» (1888), «Міжнародний альянс жінок за рівні права і рівну відповідальність» (1904), «Інтернаціонал відчинених дверей» (1929) (Безугла, 2022, с. 27-28).

Головної мети «першої хвилі» - виборчого права вперше досягли в Новій Зеландії (1893). У США це право закріпила XIX поправка (1920), а у Великій Британії жінки отримали його частково з 1918 року. Однак після цього жіночий рух тимчасово послабився, адже саме боротьба за виборче право була його головним об'єднуючим фактором. Згодом стало зрозуміло, що рівність не обмежується лише правом голосу, і це призвело до відновлення руху у 1960-х роках: початку «другої хвилі» фемінізму (Безугла, 2022, с. 27-28).

Феміністичний рух «другої хвилі», який охопив період 1960 - 1970 років, вже ставив перед собою мету не лише позбавитися політичної емансипації, «визволити жінку», що мало місце в ідеях зростаючого Руху Визволення Жінок (Women's Liberation Movement - WLM). Задля отримання бажаного результату було недостатньо проведення політичних реформ або внесення правок до правового кодексу, реалізація поставлених феміністками завдань була можлива лише за радикального, або навіть революційного підходу до змін у суспільному житті (Безугла, 2022, с. 32-33).

У подальшому розвитку цього етапу жіночого руху окреслилися нові тенденції: з'явилися ідеї постфемінізму, а сам фемінізм став більш різноманітним, поділившись на кілька напрямів ліберальний, соціалістичний, радикальний. Однак, у цілому жіночий рух 60 - 70-х рр. XX ст. залишився розпорошеним, оскільки національні жіночі організації ставили перед собою ті завдання, які є пріоритетними виключно для їхніх держав. Особливістю «другої хвилі» фемінізму стало зосередження на правових питаннях. Дискримінацію за статевою ознакою почали визнавати й поступово врегульовувати як на європейському, так і на міжнародному

рівнях (Безугла, 2022, с. 33-34).

Але «друга хвиля» фемінізму була спрямована не лише на формальне розширення прав жінок, а й на глибокі суспільні зміни, що вимагали радикального переосмислення ролі жінки в соціумі.

У підсумку, «друга хвиля» фемінізму стала важливим етапом розвитку жіночого руху, оскільки вийшла за межі боротьби за формальні права та актуалізувала потребу глибоких соціальних і культурних змін. Вона сприяла переосмисленню суспільної ролі жінки та поступовому визнанню гендерної дискримінації на правовому рівні (Безугла, 2022, с. 34).

Подальший етап розвитку жіночого руху був пов'язаний із формуванням «третьої хвилі» фемінізму у 1980 році, яка фемінізму була спрямована на переосмислення ідей попередніх етапів і подолання обмежень «другої хвилі». Її головною метою стало досягнення рівності з урахуванням різноманітності жіночого досвіду та права кожної жінки на власну ідентичність і самовираження. У цей період утвердилося розуміння гендеру як соціального конструкта, а також відбулася відмова від єдиного універсального образу жінки (Безугла, 2022, с. 34).

Водночас «третя хвиля» відзначалася значною диференціацією: виникли нові напрями фемінізму, які враховували відмінності за расою, класом, культурою та іншими ознаками. Це дозволило глибше осмислити проблему нерівності та розширити підходи до її подолання.

Можна сказати, що «третя хвиля» фемінізму змістила акцент із боротьби за формальні права на аналіз складних соціокультурних процесів, сприяючи визнанню різноманітності та розширенню участі жінок у суспільному й політичному житті (Безугла, 2022, с. 36).

За останнє століття статус жінок помітно змінився. Те, що ми нині сприймаємо як даність для жінок - можливість навчатися в університеті, право на спадок, виборче право, працевлаштування на ринку праці, репродуктивне планування тощо - виборювалося протягом довгих років у різних країнах світу. Якраз фемінізму, явищу малознаному і «страшному» для більшості суспільства, треба подякувати за цей прогрес. Фемінізм - соціальна теорія і критика патріархату як несправедливого суспільного устрою та рух, який бореться за подолання гендерної дискримінації і несправедливості. Фемінізм - це боротьба за рівні права і можливості жінок й чоловіків (Безугла, 2022, с. 38).

Отже, жіночий рух у Європі сформувався як результат тривалого розвитку суспільно політичних процесів і поступового переосмислення становища жінки в суспільстві. Його еволюція від ідей Просвітництва до організованих форм боротьби «трьох хвиль» фемінізму засвідчує послідовне розширення вимог від правового визнання до політичної та соціальної рівності. Попри періоди обмежень і відступів, жіночий рух став важливим чинником змін у європейських суспільствах і сприяв

утвердженню принципів гендерної рівності.

Список використаних джерел

PALETSCHEK S., PIETROW-ENNKER B. Women's emancipation movements in the nineteenth century A European perspective: Concepts and issues. Notes. Conclusions. Sonderdrucke aus der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg. 2004. URL:

https://www.researchgate.net/publication/29759396_Womens_emancipation_movements_in_the_nineteenth_century_a_European_perspective_Concepts_and_issues_Notes_Conclusions (date of access: 22.04.2026).

Безугла А. Європейський та український досвід гендерного представництва у політиці : дипломна робота бакалавра : 052 «Політологія». Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2022. 82 с.

Гриценко-Веселовська О. В. Суфражизм як шлях забезпечення гендерної рівності у сфері виборчих прав жінок. Актуальні проблеми політики. 2014. № 51. 477-484 с.

Дубініна К. А. Фемінізм в англійській літературі кінця XIX - початку XX ст. та особливості його прояву в українській (порівняльний аналіз на прикладі творчості Вірджинії Вулф та Лесі Українки). Current issues of linguistics and translation studies. 2020. № 19. С. 66-72. URL: [ФЕМІНІЗМ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПРОЯВУ В УКРАЇНСЬКІЙ \(ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ВІРДЖИНІЇ ВУЛФ ТА ЛЕСІ УКРАЇНКИ\) | Current issues of linguistics and translation studies](#) (дата звернення: 22.04.2026).

«Ми різні – ми рівні». Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів : навч. посіб. ред. О. Семиколенова. Київ : «К.І.С.», 2006. 176 с.

Невідома О. А. Правове регулювання гендерної рівності. : дис. ... д-ра філософії: 081 «Право» . Ужгород, 2025. 206 с. URL: file:///C:/Users/SASHKA/Downloads/04011532_disertatsiya_oksani_nevIdom_oJi.pdf (дата звернення: 22.04.2026).

*Збірник матеріалів ХХІХ наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*
Катькало Тетяна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Помаз Ю. В.**)

РЕЛІГІЙНІ ВІЙНИ XVI-XVII СТ. ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ЄВРОПІ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Релігійні війни XVI-XVII ст. по праву вважаються одним із найсерйозніших потрясінь для європейської цивілізації раннього Нового часу. Вони не лише сприяли суттєвим змінам політичної карти світу, а й спричинили масштабні трансформації соціальної структури, культури та повсякденного життя європейського населення.

Проблематика релігійних війн та їхньої ролі у розвитку ранньомодерної Європи знайшла відображення у працях низки вітчизняних науковців, зокрема В. Зуйкова, Ю. Крамара, Г. Хоружого, В. Дятлова, С. Карікова, Л. Нестеренко, І. Шумського, К. Лісової, В. Ціватого та багатьох інших.

Релігійні війни були зумовлені не лише богословськими суперечностями між католицизмом і протестантизмом, а й політичними та соціально-економічними факторами. Однією з перших подій, яка істотно вплинула на західноєвропейську цивілізацію стала Реформація, яка й спричинила кризу традиційної церковної єдності, що, у свою чергу, посилило міжусобну боротьбу за владу серед політичної верхівки. По-перше, цей процес супроводжувався глибинними перетвореннями в соціальній, економічній та політичній сферах на теренах сучасної Європи, означаючи перехід від Середньовіччя до Нового часу. По-друге, утвердження протестантизму як основної гілки християнства зумовило суттєві культурні зрушення, вплинувши на розвиток мистецтва, літератури та музики. По-третє, неабияка увага реформаторів до освіти мала довготривалий соціокультурний ефект, сприяючи підвищенню рівня грамотності населення та стимулюючи духовний, інтелектуальний і моральний розвиток особистості (Зуйков, 2024, с. 22).

Реакцією католицької церкви на зазначені трансформаційні процеси стала Контрреформація, яка, своєю чергою, також відіграла вагомий роль в ескаляції воєнних конфліктів на конфесійному ґрунті. У політичному аспекті Контрреформація сприяла консолідації централізованих держав і поглибленню співпраці між світською владою та католицькою церквою. У підсумку вона стала вагомим чинником формування конфесійної політики держав, в межах якої належність до певної віри визначала рівень політичної лояльності. За таких умов Контрреформація об'єктивно сприяла мілітаризації політичного життя та загостренню міжнародних відносин

(Adinolfi, 2024, p. 5-6). Так, загострення протистояння між католицькими та протестантськими силами зумовило розгортання масштабних релігійних війн, які набули виразного політичного змісту. Зокрема, події у Франції та Німеччині визначалися не лише конфесійною боротьбою, а й прагненням до політичного домінування та територіальної експансії.

Першим масштабним збройним конфліктом між католиками та протестантами вважається Шмалькальденська війна (1546-1547 рр.) – масштабний конфлікт між католицькою Священною Римською імперією та протестантським Шмалькальденським союзом. Ця війна стала ключовим етапом у боротьбі європейських князів за утвердження релігійної та політичної автономії в добу Реформації (Каріков, 2010). В цьому контексті доцільно зазначити, що означений конфлікт засвідчив трансформацію релігійного протистояння у складний багатовимірний конфлікт, який поєднував елементи міждержавного суперництва та внутрішньополітичної боротьби, інтегруючи ідеологічні, династичні та соціально-економічні чинники. Водночас він сприяв подальшій інституціоналізації конфесійного плюралізму в Європі та заклав підвалини для розгортання наступних масштабних конфліктів, зокрема Тридцятилітньої війни 1618–1648 рр.

Однією з визначальних подій, що істотно вплинули на розвиток Європи у динамічному XVI столітті, стали релігійні війни у Франції. Як складова ширших трансформаційних процесів, пов'язаних із переходом Французького королівства до ранньомодерної стадії розвитку, ці конфлікти супроводжували становлення централізованої державної влади та сприяли національній консолідації французького суспільства.

Тим не менш, чи не найяскравішим прикладом конфлікту, який продемонстрував тісне переплетення релігійних і політичних інтересів стала Тридцятилітня війна (1618-1648 рр.). Він виник внаслідок сукупності релігійних, політичних і соціальних суперечностей між католицьким і протестантським середовищами. Війна розпочалася як конфлікт, зумовлений конфесійними протиріччями, однак згодом трансформувалася у широкомасштабне політичне протистояння за перерозподіл сфер впливу в Європі. Вона охопила майже всі європейські держави та стала завершальним етапом релігійних воєн на континенті (Парамошкін, 2023, с. 216). Важливо зазначити, що саме у цей період утверджується концепція відокремлення релігійної сфери від політичної. Значну роль у цьому процесі відіграли положення Вестфальського миру, які обмежили вплив церкви, зокрема в економічній площині, та сприяли вилученню значної частини ресурсів із-під її контролю. Це стало важливою передумовою подальшої секуляризації політичного життя в європейських державах (Nazari, Amini & Samimi, 2024, p. 18).

Відповідно до традиційного підходу, Вестфальський мир став переломним етапом, що засвідчив відхід від попередніх моделей

політичної організації та започаткував формування і розвиток модерних політичних систем. У теорії міжнародних відносин поширене уявлення, що саме в межах Вестфальської системи було систематизовано ключові принципи світової політики, такі як державний суверенітет, юридична рівність держав, невтручання у внутрішні справи інших країн, принцип колективної безпеки, а також закладено основи розвитку дипломатії та міжнародного права як альтернативи середньовічним формам владарювання (Dogan, 2023).

Одним із важливих наслідків Вестфальського миру стало закріплення принципу *cuius regio, eius religio* («чия влада, того й віра»), відповідно до якого правитель сам визначав конфесійну належність своєї держави, а також утвердження ідеї релігійної терпимості як вимушеної практики. В цьому контексті варто зауважити, що вона сформувалася не внаслідок раптового прозріння, а як результат виснаження тривалими й руйнівними війнами. Навіть монархи дійшли висновку, що нав'язування «єдино істинної» віри поступається за значущістю необхідності припинення безперервних конфліктів (Лісова, 2025). Отже, саме з досвіду жорсткої релігійної нетерпимості постало ранньомодерне усвідомлення толерантності як необхідної передумови збереження миру.

Упродовж XVII–XVIII ст. Вестфальська система загалом успішно виконувала свої функції, хоча з часом поступово почала втрачати актуальність і зрештою була замінена новою системою, сформованою за підсумками Віденського конгресу. Водночас її визначальне значення полягало у здатності стримувати ескалацію конфліктів, так навіть за умов локальних воєн вона забезпечувала механізми, що не допускали їх переростання в загальноєвропейське протистояння.

Загалом, громадянські війни стали типовим явищем порядку денного європейських держав XVI–XVII ст., адже протистояння між католиками та протестантами розгорталось як боротьба за політичне домінування. Ці релігійні потрясіння сприяли поширенню національних ідей у Європі. У процесі того, як окремі королівства й князівства визначали власні конфесійні орієнтири, дедалі виразніше окреслювалася національна ідентичність. Це, своєю чергою, зумовило формування державних церков, тісно пов'язаних із інтересами конкретних країн. Паралельно посилювалася влада монархів, які нерідко ставали на чолі офіційних церков у своїх державах. Навіть правителі католицьких країн почали частково відмежовуватися від впливу Ватикану, зміцнюючи власну автономію. У підсумку цей період часто визначають як «епоху королів і королев», що відображає зростання ролі монархічної влади в політичному та релігійному житті (Braghi & Dainese, 2023).

Отже, релігійні війни XVI–XVII ст. стали важливим чинником суспільно-політичних трансформацій у Європі раннього Нового часу. Вони

не лише змінили конфесійну карту континенту, а й сприяли формуванню нових моделей державності, міжнародних відносин і політичної культури. Їхні наслідки мали довготривалий характер і визначили основні напрями розвитку європейської цивілізації в подальші століття.

Список використаних джерел

Зуйков В. Вплив Реформації на розвиток освітніх інституцій в Європі Середньовіччя. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 75. Том 2. С. 21-29.

Каріков С. А. Конфесійна боротьба в Німеччині у 1546-1555 рр.: політичний аспект. *Давнина. Харківський історико-археологічний щорічник*. 2016. № 9. С. 85-93.

Лісова К. С. Вестфальський мир 1648 р. та його вплив на становлення сучасного міжнародного права. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2025. Вип. 2 (19). С. 241-247.

Парамошкін О. Тридцятилітня війна (1618-1648): причини, етапи та наслідки. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: збірник наукових праць*. 2023. Вип. 2. С. 216-218.

Adinolfi J. Impact of Religious Reformation on Political Power Structures in Early Modern Europe. *European Journal of Historical Research*. 2024. Vol.3. Issue 2. P. 1-12.

Braghi G., Dainese D. War and Peace in the Religious Conflicts of the Long Sixteenth Century. Vandenhoeck & Ruprecht Verlage. 2023. 271 p.

Dogan M. The Westphalian system of the modern international relations: violation of sovereignty, ignorance of indigenous rights, and extension of medieval practices in the case of Mosul occupation. *Alternatif Politika*. 2023. № 15 (2). P. 368-384.

Nazari M., Amini M., Samimi S. Study of Historical wars during the thirty years in Europe (1618-1648). *Spring Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*. 2024. Vol. 03(02). P. 16-20

*Кикоть Марина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – проф. Петренко І. М.)

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ОБРАЗОМ ІСТОРИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

Проблема методичного опрацювання образу історичної особистості в старшій школі залишається дискусійною попри значний обсяг

напрацювань у методиці навчання історії. Суперечність полягає не у відсутності інструментарію, а в розриві між теоретичними моделями і реальною практикою уроку: більшість підходів, що пропонуються науковцями, функціонують як окремі прийоми, а не як системно організована методична діяльність. Тому дослідження, спрямоване на систематизацію методів роботи з постаттю, є актуальним передусім з прикладної точки зору.

Вивчення ролі особистості в шкільному курсі нового та новітнього часу для 11 класу має свою специфіку, яка відрізняє його від роботи з постаттями в молодшій та середній школі. Здобувачі освіти на цьому рівні вже мають сформовані уявлення про причинно-наслідкові зв'язки в історії, засвоєні поняття держави, влади, ідеології, тож зустріч із конкретною особою в навчальному процесі може і повинна відбуватися як аналітичний, а не описовий акт. Питання «ким була людина» поступається місцем питанням «чому вона діяла саме так» і «що змінила». Саме такий зсув стає методичним орієнтиром.

Одним із вузлових методологічних питань є вибір між персоналістичним і структурним підходами до висвітлення особистості. Перший акцентує на індивідуальних якостях, рішеннях і відповідальності діяча; другий розглядає особу передусім як функцію об'єктивних умов. Обидва мають методичне значення для 11 класу, однак їхнє некритичне застосування породжує різні дидактичні пастки: персоналізм тяжіє до героїзації або демонізації, структуралізм знецінює суб'єктивність і послаблює зв'язок учня з матеріалом. Продуктивним є поєднання підходів у межах одного завдання, коли учень отримує можливість самостійно виміряти частку особистого рішення та структурного тиску (Бекка, 2019, с. 24-25).

Серед конкретних методів роботи з постаттю особливе місце посідає складання історичного портрета. С. Моцак, аналізуючи методичні засади висвітлення особистості в шкільному курсі всесвітньої історії, наголошує, що портрет є не описовою біографічною схемою, а інтерпретаційним продуктом, у якому учень формулює власне розуміння зв'язку між особистісними характеристиками діяча і наслідками його діяльності. Такий підхід суттєво відрізняється від традиційного «розповіді про» і потребує від вчителя чіткого алгоритму організації роботи з джерелами (Моцак, 2019, с. 159-160).

Важливим є питання добору джерельної бази для роботи з образом особистості в 11 класі. Тут виникає кілька конкуруючих вимог: автентичність, доступність мови, відповідність вікові, репрезентативність різних точок зору. Суперечність між першою і третьою вимогою є найгострішою: документальні свідчення епохи нерідко потребують значного контексту для розуміння, а спрощення знижує автентичність. Вихід полягає у поєднанні першоджерела з коментованим витягом і

завданням, яке змушує учня зіставити обидва тексти, а не просто опрацювати один.

Метод «адвокат і прокурор», відомий у вітчизняній методиці ще з 1990-х, у своїй сучасній модифікації набуває виразного критично-мисленнєвого характеру. Учні не просто «захищають» або «звинувачують» постать, а змушені добирати аргументи з реальних джерел, прогнозувати контраргументи, розмежовувати факт і оцінку. Формалізована процедура дебатів або мозкового штурму в рамках такого методу дозволяє не лише опрацювати конкретну особистість, а й сформувати стійкий навик розрізнення описових і нормативних тверджень. Саме цей навик є одним із наскрізних у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти в частині компетентності критичного мислення.

Формування критичного мислення через аналіз діяльності особистості не є тотожним «критиці» особистості. Критичне мислення в цьому контексті означає здатність учня будувати обґрунтований аргумент, верифікувати твердження, враховувати альтернативні інтерпретації і усвідомлювати межі власного знання. О. Пометун розглядає критичне мислення як компонент активного навчання, що реалізується через ситуації когнітивного конфлікту, тобто зіткнення суперечливих інтерпретацій одного явища (Пометун, 2004, с. 110-120). Робота з образом особистості є природним середовищем для таких ситуацій, оскільки будь-яка значуща постать є предметом різноспрямованих оцінок у науці та публічному дискурсі.

Використання сучасних освітніх технологій у вивченні постатей відкриває як можливості, так і методичні ризики. Цифрові ресурси дозволяють залучати широкий спектр зображень, документів, кінохроніки, що суттєво розширює джерельну базу уроку. Водночас відеоматеріал або презентація без аналітичного завдання перетворюється на ілюстрацію, а не на інструмент пізнання. Т. Бакка, Н. Загрибельна та О. Кравченко, досліджуючи медіаосвітні засоби у формуванні біографічного портрета, показують, що ефективність цифрових ресурсів залежить від того, наскільки точно вчитель формулює пізнавальне завдання до матеріалу (Бекка, 2019, с. 26)

Цифрові технології мають і соціальний вимір у контексті вивчення особистостей. Доступність різномірних оцінок в інтернет-просторі означає, що учень 11 класу вже до уроку може зустріти суперечливі або маніпулятивні інтерпретації тієї чи іншої постаті. Ігнорувати цю обставину методично недоцільно; продуктивнішим є включення «народних» чи медійних уявлень про особистість у структуру уроку як об'єкта критичного аналізу. Такий прийом не тільки формує медіаграмотність, а й надає роботі з постаттю реальної проблемної глибини.

Окремої уваги потребує питання емоційної дистанції учня від постаті.

Деякі особи новітньої вітчизняної та світової історії, особливо пов'язані з подіями, що безпосередньо торкаються родин здобувачів освіти, викликають не аналітичний, а афективний відгук. Методично це означає, що вчитель повинен свідомо регулювати емоційне навантаження уроку, забезпечуючи психологічно безпечне середовище і водночас не уникаючи складних тем. І. Коляда, Н. Загребельна та І. Цейгер у дослідженні інноваційних підходів до вивчення сучасної російсько-української війни наголошують, що ціннісний вимір уроку не може бути відокремлений від пізнавального, однак повинен бути педагогічно опосередкований (Коляда, 2023, с. 136)

Проблема педагогічної опосередкованості стає особливо гострою, коли йдеться про постаті, оцінки яких залишаються дискусійними в науці або суспільстві. Досвід показує, що найгірша стратегія в таких випадках -- уникнення: відсутність позиції вчителя учні сприймають або як безпорадність, або як приховане схвалення однієї з версій. Натомість демонстрація процесу аргументованого судження, включаючи визнання невіршених питань, є моделлю академічної чесності, яку учні засвоюють не через інструкцію, а через спостереження.

Системний підхід до методичної роботи з постаттю передбачає не лише добір окремих прийомів, а й планування тематичної послідовності, у якій образ особистості зустрічається з учнем неодноразово і щоразу в новому аналітичному ракурсі. К. Баханов, досліджуючи інноваційні системи навчання історії, вказує, що ефективність методу залежить від його вбудованості у структуру курсу, а не від разової яскравості/ Застосоване одноразово, навіть найпродуманіше завдання дає обмежений результат; повторне звернення до тієї самої або типологічно схожої постаті в різних темах формує узагальнене вміння, а не окреме знання.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що ефективна методика роботи з образом історичної особистості в 11 класі є системною, а не еkleктичною. Вона поєднує чіткий концептуальний вибір підходів, дидактично виправдане використання цифрових і документальних ресурсів, алгоритми критичного аналізу та усвідомлене управління ціннісним і емоційним виміром уроку. Такий комплекс не може бути зведений до переліку «активних методів» -- він потребує від вчителя методологічної рефлексії та готовності переводити теоретичні принципи в конкретні навчальні ситуації.

Список використаних джерел

Бакка Т., Загрибельна Н., Кравченко О. Формування медіаосвітніми засобами історико-біографічного та історико-психологічного портрета П. Куліша. *Історія в школі*. 2019. № 7--8. С. 23--28.

Коляда І., Загребельна Н., Цейгер І. Інновації при вивченні сучасної російсько-української війни в закладах освіти: челендж як технологія

навчання історії. *Вісник аграрної історії*. 2023. Вип. 45--46. С. 133--141. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/46436>.

Моцак С. Методичні засади висвітлення історичної постаті в шкільному курсі всесвітньої історії. *Людина та людяність у світовій гуманітарній традиції: зб. наук. праць за матеріалами доповідей і повідомлень одинадцятого Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання», 28--29 березня 2019 р.* Полтава : ІВЦ ПНПУ, 2019. С. 159--167.

Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

*Кондратенко Юлія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Год Н. В.)*

МЕТОДИКА ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ТА ГЕЙМІФІКАЦІЇ СКЛАДНИХ ІСТОРИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ «СТАРОДАВНЯ ІНДІЯ» У КУРСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ 6 КЛАСУ

Сьогоднішня система історичної освіти опинилася в точці перетину глобальних трансформацій: з одного боку – впровадження стандартів НУШ, що вимагають пріоритету навичок над фактами, з іншого – поява візуально-орієнтованого покоління, чие сприйняття світу докорінно відрізняється від класичних дидактичних підходів. У цьому контексті тема Стародавньої Індії у курсі всесвітньої історії постає як своєрідний методичний виклик, адже вона насичена категоріями, які неможливо осягнути через просте засвоєння тексту підручника. Коли учні стикаються з поняттями соціальної детермінованості або складними філософськими концептами Сходу, виникає потреба в «інструменті-посереднику», який здатний адаптувати далеку за часом і ментальністю цивілізацію до потреб сучасного школяра.

Нагальність пошуку нових методичних рішень диктується також умовами дистанційної та змішаної форм навчання, де екран монітора створює додаткову дистанцію між учнем і змістом предмета. Втрата безпосереднього емоційного контакту в класі робить критично необхідним впровадження таких форм діяльності, які б не лише візуалізували минуле, а й перетворювали його на простір для інтерактивного досвіду. Так, переосмислення способів викладання історії Давнього Сходу через призму активних технік та цифрового моделювання стає не просто питанням методичного урізноманітнення, а стратегічною необхідністю для

збереження інтересу до предмета та реального формування цінностей толерантності й критичного аналізу в сучасному турбулентному світі.

Реалізація окреслених завдань вимагає переходу від інформативного викладу до моделювання навчальних ситуацій, де кожен метод виступає не просто способом передачі знань, а механізмом залучення учня до активного дослідження історичної реальності. Методична конструкція запропонованих підходів базується на поетапному розкритті змісту теми: від усвідомлення жорсткої соціальної ієрархії через ігрову дію до інтелектуального аналізу духовних надбань за допомогою графічних та цифрових інструментів. Такий підхід дозволяє перетворити статичні сторінки підручника на динамічне освітнє середовище, де центральне місце посідає практична діяльність школяра.

Методика порівняльного аналізу релігійно-філософських вчень Стародавньої Індії базується на використанні графічних організаторів, серед яких найбільш ефективним є діаграма Венна. Спираючись на досвід вчителів-практиків, зокрема К. Яворської, застосування цього інструменту на уроках історії дозволяє реалізувати технологію критичного мислення через візуалізацію логічних операцій (Яворська, 2019). У контексті вивчення індуїзму та буддизму використання перехресних кіл допомагає школярам структурувати складний масив інформації: у ліве коло учні вписують унікальні риси індуїзму (багатобожжя, жорстка соціальна ієрархія), у праве – буддизму (заперечення каст, постать Гаутами як вчителя), а в зоні перетину фіксують спільні світоглядні фундаменти, такі як вчення про нескінченний ланцюг перевтілень (сансару) та закон причини і наслідку (карму).

Методична перевага такого підходу, за К. Яворською, полягає у здатності діаграми Венна «стискати» інформацію, перетворюючи розлогі тексти підручника на лаконічний конспект-схему. Робота з діаграмою організовується як аналітичний пошук: вчитель надає перелік дескрипторів (тверджень), а учні мають самостійно визначити їхнє місце в графічній структурі. Це дозволяє уникнути фрагментарності знань, коли релігії вивчаються як ізольовані явища, і допомагає учням наочно побачити точки дотику та розбіжності між духовними традиціями однієї цивілізації.

Важливим етапом методики є перетворення графічної схеми на основу для зв'язного мовлення. Після заповнення діаграми учні формують порівняльні висновки, що сприяє розвитку історичної грамотності та вмінню аргументувати власну позицію. Такий формат діяльності дозволяє вчителю оцінити не лише рівень засвоєння термінології, а й здатність школярів до синтезу інформації, що є критично важливим для розуміння складного етико-філософського змісту східної тематики в межах шкільного курсу.

Третій складник запропонованої методики спрямований на технологічну

підтримку навчання, що є критично важливим для сучасного «цифрового покоління». Як зазначає дослідник Д. Лобода, в умовах домінування кліпового мислення та зниження концентрації уваги молоді, вчителю історії доводиться конкурувати за увагу учня з розважальним контентом, що робить впровадження імерсивних та інтерактивних цифрових технологій стратегічною необхідністю (Лобода, 2025). Використання таких сервісів, як Wordwall та Padlet, дозволяє перетворити складний термінологічний масив теми (назви релігій, соціальних груп, специфічних понять індуїзму) на інтерактивне середовище, де дешифрування сенсів відбувається через гру та візуальний пошук.

Ефективним прийомом у межах цього блоку є створення «хмар слів», які виконують функцію візуального опорного конспекту. Замість лінійного списку термінів, учень бачить графічну композицію, де ключові поняття (дхарма, сансара, Веди) виділені розміром чи кольором. Це допомагає школярам встановлювати логічні зв'язки між об'єктами та боротися з термінологічною перевантаженістю, яка є традиційною для східних тем. Так, саме цифрова дидактика та імерсивні елементи (наприклад, віртуальні мандрівки археологічними об'єктами Долини Інду) здатні забезпечити емоційну залученість та подолати відчуженість учня від «сухого» історичного тексту.

Водночас, впроваджуючи цифрові інструменти, вчитель має враховувати ризики когнітивного перевантаження. Важливо, щоб інтерактивні вікторини чи віртуальні дошки не перетворювалися на суто розважальний елемент, а мали чітко визначену дидактичну мету. Застосування онлайн-платформ дозволяє не лише перевірити знання в ігровій формі, а й створити спільний цифровий банк мультимедійної інформації про культуру Стародавньої Індії, що стимулює творчий сторітелінг учнів та сприяє глибшому зануренню в історичний контекст цивілізації.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що ефективність вивчення історії Стародавньої Індії в 6 класі прямо залежить від здатності педагога трансформувати складний ідейно-філософський зміст у доступні для школярів діяльнісні форми. Застосування комплексу методів, що включає соціальне моделювання, графічну систематизацію через діаграму Венна та цифрові інструменти візуалізації, дозволяє подолати абстрактність історичних категорій. Такий підхід забезпечує не лише засвоєння програмового матеріалу, а й активне формування ключових компетентностей НУШ, перетворюючи учня з пасивного слухача на активного дослідника минувшини, здатного до емпатії та критичного аналізу соціальних структур (Міністерство освіти і науки України, 2019).

Упровадження інноваційного інструментарію, зокрема елементів імерсивних технологій та гейміфікованих платформ, стає дієвою

відповіддю на виклики сучасного цифрового середовища та специфіку сприйняття інформації цифровим поколінням. Це дозволяє нівелювати ризики втрати концентрації уваги та мотивації, які часто виникають при опрацюванні термінологічно перевантажених тем Сходу. Водночас важливо дотримуватися дидактичного балансу: цифрові та ігрові методи повинні виступати не розважальним фоном, а змістовним засобом досягнення конкретних навчальних цілей, що запобігає когнітивному перевантаженню здобувачів освіти.

Перспективи подальшого розвитку методики викладання теми вбачаються в глибшій інтеграції STEM-підходів та розширенні використання віртуальних реконструкцій археологічних пам'яток. Поєднання традиційної науковості з новітніми способами репрезентації знань створює умови для формування цілісної історичної картини світу, де Давня Індія постає не як далека й незрозуміла цивілізація, а як яскравий та логічно вибудований етап розвитку людства. Такий досвід інтерактивного пізнання закладає надійний фундамент для подальшого вивчення історії та розвитку ціннісних орієнтирів сучасної молоді в глобалізованому світі.

Список використаних джерел

- Наказ МОН № 1072 «Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти» (2024). <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity>
- Яворська. К., (2019, 19 липня). *Діаграма Вена на уроках історії*. Весесвіта. <https://vseosvita.ua/library/diagrama-vena-na-urokah-istorii-144071.html>
- Лобода Д. (2025). Сучасний стан і перспективи використання імерсивних технологій у навчанні та популяризації історичного знання. *Актуальні питання у сучасній науці*, 8 (38), 933-946. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8\(38\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38))
- Міністерство освіти і науки України (2019). *Нова українська школа*. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/nova-ukrainska-shkola>

*Корячко Вероніка, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Помаз Ю. В.**)*

ІДЕОЛОГІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ОСНОВИ НАЦИСТСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В НІМЕЧЧИНІ

Нацизм як ідеологічне та політичне явище становив цілісну систему

тоталітарного контролю, що охоплювало всі сфери суспільного життя – від державного управління до світогляду власного народу.

Основним інструментом ідеологічного впливу в цій системі, спрямованого на формування керованого та позбавленого критичного мислення громадянина, виступала освіта. Система освіти та інші інститути соціалізації здійснювали системне підпорядкування молодого покоління нацистській ідеології через механізми виховання та навчання.

Ідеологія режиму являла собою цілісну систему поглядів, у центрі якої перебувала расова теорія. Відповідно до неї, суспільство розглядалося як ієрархічно структурована система рас, серед яких «арійська» проголошувалася носієм вищих культурних та цивілізаційних якостей (Манн, 2025, с. 87).

Концепція «життєвого простору» (Lebensraum) обґрунтовувала територіальну експансію як необхідну умову існування та розвитку німецької нації. У такий спосіб зовнішньополітична агресія отримувала легітимізацію та подавалася закономірним історичним процесом (Газін, Копилов, 2008, с. 160).

Політично ідея фюрерства знаходила своє вираження у збереженні всієї повноти влади у руках лідера та заперечення демократичних інститутів як таких. Воля фюрера – вище джерело права, що забезпечувало підпорядкування політичних та соціальних структур єдиній політичній волі (Манн, 2025, с. 25).

Суттєву роль відіграло також створення образу «ворога» – як внутрішнього, так і зовнішнього. Це дозволяло пояснювати кризові явища, мобілізувати суспільство, спрямовуючи його агресію в заданому ідеологічному напрямі (Манн, 2025, с. 159).

Становлення нацистського режиму відбувалося в умовах кризи Ваймарської республіки. Часта зміна урядів, фрагментація парламенту та слабкість коаліційної системи підірвали ефективність демократичного управління і сприяли дискредитації парламентаризму як такого. Важливим чинником стала практика використання надзвичайних повноважень президента, зокрема механізмів декретного управління, що дозволяло обходити парламентські процедури. У 1930-1933 роках це призвело до фактичного переходу до авторитарної моделі правління ще до офіційного приходу нацистів до влади (Газін, Копилов, 2008, с. 158-161).

Економічні кризи виступили фактором радикалізації суспільства. Гіперінфляція 1923 року та наслідки світової економічної кризи 1929–1933 років спричинили масове безробіття, зниження рівня життя та втрату довіри до демократичних інститутів. У цих умовах зростала підтримка інших політичних сил, зокрема націонал-соціалістів (Газін, Копилов, 2008, с. 167).

Призначення Адольфа Гітлера канцлером у січні 1933 року стало

результатом політичного компромісу в межах чинної системи. Подальше встановлення диктатури відбувалося шляхом поєднання легальних і репресивних механізмів: обмеження громадянських прав, ліквідації політичної опозиції та концентрації влади в руках нацистського керівництва (Газін, Копилов, 2008, с. 170).

Невід'ємною складовою механізму тоталітарного контролю, спрямованого на формування ідеологічно лояльного громадянина була освітня політика нацистської Німеччини. Школа втратила автономію та перетворилася на інструмент реалізації державної ідеології, де пріоритет надавався не знанням, а політичному вихованню.

Зміст освіти зазнав системної трансформації: гуманітарні та критично-орієнтовані дисципліни витіснялися або спрощувалися, натомість посилювалася роль ідеологічно забарвленого матеріалу та фізичної підготовки. Такий підхід сприяв формуванню догматичного мислення, позбавленого здатності до самостійного аналізу.

Важливим елементом стало створення замкненого інформаційного середовища. Еріка Манн у своїй праці «Школа для варварів» описує, як дитина в нацистській державі перебувала під постійним ідеологічним впливом через школу, молодіжні організації та культурний простір, що виключало доступ до альтернативних інтерпретацій реальності. Освіта також виконувала функцію цілеспрямованого колективного мислення: її метою було виховання «політичного солдата», для якого пріоритетом є не індивідуальне мислення, а підпорядкування волі держави (Манн, 2025, с. 52).

Реалізація нацистської ідеології в освітній сфері не обмежувалася зміною навчальних програм. Школа функціонувала у тісній взаємодії з молодіжними організаціями, насамперед «Гітлер'югенд» та «Союзом німецьких дівчат», які забезпечували продовження ідеологічного впливу поза межами навчального закладу. Унаслідок цього дитина фактично перебувала в замкненому інформаційному середовищі, де всі канали соціалізації трансливали уніфіковані цінності та установки (Манн, 2025, с. 129).

Одним із ключових механізмів виступала ідеологізація моралі та повсякденного життя. Традиційні уявлення про сім'ю, релігію та громадянський обов'язок не заперечувалися відкрито, однак переосмислювалися відповідно до потреб режиму. Лояльність до держави та фюрера проголошувалася найвищою цінністю, що могла переважати родинні або релігійні норми. Як зазначає Еріка Манн, дітей фактично привчали сприймати донос на батьків як прояв «правильної» громадянської поведінки (Манн, 2025, с. 34). У цій системі школа втрачала функцію розвитку особистості й перетворювалася на інструмент формування слухняності та стандартизованого мислення.

Участь у молодіжних організаціях, спільних заходах і практиках створювала середовище, в якому відхилення від загальноприйнятої поведінки сприймалося як порушення. Прагнення належати до групи стимулювало адаптацію до нав'язаних норм навіть за відсутності внутрішнього їх прийняття. У такий спосіб формувався конформізм, який часто виявлявся ефективнішим за прямий адміністративний примус.

Не менш важливим інструментом була пропаганда, що проникала в усі рівні освітнього процесу – підручники, дитячу літературу, візуальні матеріали, шкільні ритуали та повсякденну комунікацію (Манн, 2025, с. 62). Систематичне повторення ключових ідеологічних тез формувало ефект їхньої очевидності та нормалізованості. Унаслідок цього критичне мислення поступово витіснялося, поступаючись місцем сприйняттю нав'язаних установок як єдино можливих.

Підводячи підсумки вище сказаному, зазначимо, що нацистський тоталітаризм у Німеччині ґрунтувався на поєднанні ідеології, інститутів соціалізації та політичних механізмів, охоплюючи всі сфери суспільного життя, зокрема освітню й приватну. Таким чином, досвід Німеччини демонструє, що стабільність тоталітарних режимів забезпечується не лише репресивними засобами, а, передусім, системним контролем над свідомістю, в якому освіта перетворюється на один із ключових інструментів політичного впливу.

Список використаних джерел

Газін В., Копилов С. Новітня історія країн Європи та Америки 1918–1945 рр. 2-ге вид. Київ : Вид. Дім «Слово», 2008. 472 с.
Манн Е. Школа для варварів. Київ: Лабораторія, 2025. 176 с.

*Кудрук Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Порох Н. В.**)*

АРХІТЕКТУРА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ІНДІЇ: ВПЛИВ ІСЛАМСЬКОГО ЧИННИКА

У середньовічний період історії Індії відбулися значні зміни, пов'язані з мусульманським вторгненням. Починаючи з першої половини XIII століття на території Північної Індії утвердився Делійський султанат, який став новим політичним і культурним центром регіону (Історія, 2006, с. 5). Його встановлення означало зміну влади та глибокі трансформації у релігійному та культурному житті суспільства.

Однією з найважливіших сфер, де ці зміни проявилися найбільш

яскраво стала архітектура. В умовах середньовічного суспільства вона була формою будівельної діяльності та важливим індикатором соціокультурних процесів, відображенням релігійних уявлень, політичної ідеології та рівня розвитку технологій. У цей період архітектурні споруди мали не лише утилітарне призначення, а й слугували засобом утвердження нової влади та поширення ісламських релігійних і культурних цінностей (Всесвітня, 2016, с.12). Через будівництво мечетей, мінаретів, мавзолеїв і оборонних споруд формувалася новий архітектурний простір, що символізував присутність і вплив ісламу на індійських землях. Архітектурні зміни цього часу не були однозначними. На момент мусульманських завоювань в Індії вже існували розвинені будівельні традиції, пов'язані передусім з індуїстською храмовою архітектурою. Тому в процесі будівництва нових споруд відбувалося поступове поєднання місцевих індійських елементів з характерними рисами ісламської архітектури. Це сприяло формуванню своєрідного архітектурного стилю, який поєднував у собі різні культурні впливи, але водночас зберігав свою історичну унікальність.

Особливий інтерес до дослідження архітектури даного періоду зумовлений тим, що саме в цей час відбувалися докорінні регіональні зміни. Архітектурні пам'ятки відображали складні процеси культурної та релігійної взаємодії у межах середньовічного індійського суспільства.

Формування архітектури мусульманської Індії було стало наслідком політичних та релігійних трансформацій регіону. Початок встановлення мусульманської влади в Індії пов'язаний з походами тюркських і афганських правителів. (Газневіди, 1977, с.8), Так, низку успішних військових кампаній на території північної Індії здійснили Мухаммад Гурі та Кутб ад-Дін Айбак, унаслідок яких у 1206 році був заснований Делійський султанат (Делійський, 1999, с.9). Створення нової держави супроводжувалося змінами та впровадженням ісламських норм, що стали основою офіційної ідеології. Архітектура - мечеті, мінарети й адміністративні споруди - символізувала утвердження ісламської влади в Індостані (Архітектура, 2007, с 6).

Мусульманські правителі опинилися в середовищі з уже сформованими архітектурними традиціями. В Індії домінувала індуїстська храмова архітектура, яка характеризувалася складною скульптурною декорацією, використанням кам'яного різьблення та відсутністю таких елементів, як справжні арки чи куполи (Індуїстський, 1988, с. 11). Місцеві майстри мали значний досвід у будівництві, однак їхня техніка та художні прийоми відрізнялися від тих, що були поширені в ісламі. Внаслідок цього відбулося злиття двох культур. На ранньому етапі будівництва мусульманські правителі часто використовували матеріали з індуїстських і джайнських храмів, а також залучали місцевих майстрів до спорудження нових будівель (Індія, 2019, с.15). Це привело до появи архітектурних форм, у

яких поєднувалися ісламські конструктивні принципи з індійськими декоративними елементами.

Архітектура поєднувала принципи ісламського мистецтва з місцевими особливостями, створивши нові форми. Однією з ключових особливостей стали арки, у яких здебільшого використовувалися стрілчасті форми, характерні для мусульманської архітектурної традиції на території Ірану та Середньої Азії. Такі арки дозволяли створювати високі та просторі приміщення і рівномірно розподіляли вагу кам'яних конструкцій. Корбельовані конструкції, притаманні для індійської будівельної традиції, стали основою переходу до нових технологій (Історія, 2018, с. 10). У період Делійського султанату поширення набули напівсферичні куполи, які символізували небесний простір і мали сакральне значення в ісламській культурі. Технічно їх зведення вимагало переходу від квадратної основи до круглого завершення, для чого використовувалися паруси та кутові трюпи (Середньовічний, 2012, с.3). Ще одним важливим елементом були мінарети - вертикальні вежі, які виконували релігійну і символічну функцію. Вони використовувалися для закликів до молитви та водночас демонстрували присутність ісламської влади.

Особливістю ісламської архітектури були обмеження на зображення людей і тварин у релігійних спорудах. Це пов'язано з ісламським віровченням, яке застерігає від створення зображень живих істот з метою уникнення ідолопоклонства (Історія, 2016, с. 5). Унаслідок цього художнє оздоблення будівель розвивалося в інших напрямках, насамперед у сфері орнаменту та письма. Найбільш поширеними декоративними формами стали геометричні орнаменти, які будувалися на принципах симетрії, повторення та математичної гармонії, а також рослинні мотиви (арабески), які стилізували природні форми та створювали безперервні декоративні композиції (Мистецтво, 1994, с.3).

В цей період також використовувалися класичні стилі арабського письма, насамперед куфічний стиль та насх. Каліграфічні написи розміщувалися на стінах мечетей, арках і порталах та зазвичай містили цитати з Корану або релігійні формули. Особливою рисою архітектури було використання контрастних матеріалів. У будівництві активно застосовували червоний пісковик і білий мармур, що створювало виразний візуальний ефект. Також використовувалися різьблення по каменю та декоративні панелі, які поєднували ісламські орнаментальні принципи з індійськими техніками обробки матеріалу.

Однією з найпомітніших трансформацій став перехід від традиційної храмової архітектури до будівництва мечетей. Індійські храми були орієнтовані на багатосекційні просторові композиції, а ісламські характеризувалися більшою простотою планування та акцентом на внутрішній простір (Всесвітня, 2019, с. 27). Через злиття двох культур у

мечетях сформувався новий тип архітектурної організації: відкритий двір з аркадами та молитовною залогою, спрямованою у бік Мекки. Паралельно з мечетями активно розвивалося будівництво мавзолеїв, які в ісламі виконували функцію місця поховання правителів і знаті та слугували символами політичної влади і релігійної легітимності (Історія, 2006, с. 5).

Важливою зміною було впровадження нових будівельних технологій. Мусульманські майстри принесли з собою принципи зведення справжніх арок і куполів, що базувалися на кам'яній кладці та використанні клиноподібних блоків (Середньовічний, 2012, с.3). В ісламській архітектурі використовувалися вертикально навантажені конструкції, які дозволяли створювати більш високі та просторі споруди. Набуло поширення практичне застосування вапняного розчину, що підвищувало міцність будівель. Особливу роль відіграло впровадження купольних систем перекриття. Куполи почали використовуватися не лише в релігійних спорудах, а й у палацовій архітектурі (Архітектура, 2007, с 6).

Незважаючи на вплив Ісламу, індійські майстри продовжували використовувати традиційні методи кам'яного різьблення, декоративні мотиви та техніку обробки матеріалу. Це привело до появи змішаного індо-ісламського стилю, у якому поєднувалися геометрична строгість ісламської архітектури та декоративна насиченість індійської традиції (Мистецтво, 1994, с.3). У багатьох спорудах цього періоду можна простежити одночасне використання різних архітектурних принципів.

Найяскравішим зразком даного періоду став комплекс Кутб у Делі до складу якого входять Кутб-Мінар, мечеть Кувват-уль-Іслам та Алай-Дарваза.

Кутб-Мінар є одним із найвизначніших архітектурних символів раннього мусульманського періоду в Індії. Його будівництво було започатковане з ініціативи Кутб ад-Дін Айбака, а завершене його наступниками. Цей комплекс став утіленням характерних рис ісламського стилю: стрілчасті арки в нижніх галереях, декоративні куфічні написи та геометричний орнамент (Історія, 2006, с. 5). Водночас у деяких деталях цієї споруди залишився помітний вплив індійської кам'яної різьби, що свідчило про участь у його будівництві місцевих майстрів.

Кувват-уль-Іслам - одна з перших мечетей, збудованих на території Індії після встановлення мусульманської влади. Її будівництво символізувало появу ісламу як нової релігії правлячої еліти. Архітектурно мечеть була зведена з використанням матеріалів, отриманих шляхом демонтажу індієтських та джайнських храмів, що було характерною практикою раннього періоду султанату. Планування мечеті включало відкритий внутрішній двір і аркову галерею, що оточувала його з трьох сторін. Особливістю цієї споруди було поєднання ісламських конструктивних елементів з індійськими декоративними колонами, які зберегли сліди

попередніх релігійних пам'яток (Індія, 2019, с. 15). Мечеть втілювала у собі перехідний характер архітектури: аркові елементи ще частково замінені корбельованими конструкціями, що свідчило про адаптацію нових технологій місцевими будівельниками.

Алай-Дарваза була зведена за правління султана Ала ад-Діна Хілджі. Це - південні ворота до комплексу Кутб, які вважається одним із найвишуканіших зразків ісламської архітектури Делійського султанату. Архітектура Алай-Дарвази демонструє повне засвоєння ісламських будівельних принципів, тобто використання справжньої стрілчастої арки, пропорційного купольного перекриття та чіткої симетрії. Особливу увагу приділено декоративному оздобленню - стіни прикрашені геометричними орнаментами та каліграфічними написами з Корану, виконаними в стилі насх (Мистецтво, 1994, с.3). На відміну від ранніх споруд тут майже повністю відсутні елементи індуїстської архітектурної традиції, що свідчить про еволюцію індо-ісламського стилю в напрямі до більш класичних ісламських форм.

У період існування Делійського султанату ісламська традиція, принесена завойовниками, взаємодіяла з багатою індійською архітектурною культурою. Цей процес не зводився до заміни однієї системи іншою, а набув характеру поступового поєднання та пристосування, що привело до появи індо-ісламського стилю. Однією з ключових ознак цього синтезу стало використання місцевих будівельних матеріалів і технік.

Помітним був вплив індійської художньої традиції у деталях оздоблення будівель. Колони, різьблені елементи та декоративні панелі часто мали форми, характерні для індуїстських храмів, але були включені до структури мечетей і палаців. Місцеві майстри виконували замовлення нових правителів та активно впливали на формування архітектурного стилю (Середньовічний, 2012, с.3). Ісламські ж конструктивні принципи поступово змінювали просторову організацію індійських споруд. Впровадження справжніх арок, куполів і симетричних планів обумовило трансформацію індійського підходу до будівництва. Водночас ці елементи не витіснили місцеву традицію повністю, а були інтегровані в неї, створюючи нову архітектурну систему.

Архітектура цього періоду стала яскравим прикладом глибоких культурних змін, що відбулися в середньовічній Індії після мусульманських завоювань. Ісламська традиція не просто внесла нові будівельні форми, а стала основою для формування нового архітектурного стилю, який поєднав у собі елементи Ісламської та Індійської культури. У результаті тривалого культурного взаємопроникнення сформувався індо-ісламський стиль, що проявився у використанні арок, куполів, мінаретів, а також у розвитку орнаментального мистецтва та каліграфії. Водночас

зберігся значний вплив індійських будівельних традицій, що забезпечило унікальність архітектурних пам'яток цього періоду. Таким чином, архітектура Делійського султанату стала не лише відображенням релігійних і політичних змін, а й важливим етапом розвитку архітектурної культури Індії, який вплинув на подальше формування будівельних традицій у регіоні.

Список використаних джерел

- Войтович Л. Середньовічний Схід у світовій історії. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 320 с.
- Всесвітня історія: середні віки : підручник / за ред. О. І. Пометун. Київ : Освіта, 2019. 256 с.
- Історія релігій світу : навч. посіб. / за ред. В. І. Лубського. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 480 с.
- Історія Сходу : навч. посіб. / за ред. О. Д. Бойка. Київ : Академія, 2018. 320 с.
- Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу. Київ : Либідь, 2006. 320 с.
- Субтельний О. Всесвітня історія. Київ : Либідь, 2014. 576 с.
- Alam M., Subrahmanyam S. India in the Persianate Age, 1000-1765. Berkeley : University of California Press, 2019. 720 p.
- Asher C. B. Architecture of Mughal India. Cambridge : Cambridge University Press, 1992. 368 p.
- Blair S. S., Bloom J. M. The Art and Architecture of Islam 1250-1800. New Haven : Yale University Press, 1994. 348 p.
- Bosworth C. E. The Ghaznavids and Ghurids. Edinburgh : Edinburgh University Press, 1977. 300 p.
- Jackson P. The Delhi Sultanate: A Political and Military History. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 340 p.
- Michell G. The Hindu Temple: An Introduction to Its Meaning and Forms. Chicago : University of Chicago Press, 1988. 224 p.
- Michell G. (ed.). Architecture of the Islamic World. London : Thames & Hudson, 2007. 288 p.

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШЛЯХОМ ВИВЧЕННЯ ДОСЯГНЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ НАУКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Сучасна освітня парадигма в Україні, зорієнтована на стандарти Нової української школи (НУШ), висуває на перший план формування не лише предметних знань, а й інноваційної компетентності (Про освіту : Закон України від 2017 № 2145-VIII). Це поняття включає здатність до критичного переосмислення інформації, готовність до розв'язання складних проблем, креативність та підприємливість.

Друга половина ХХ століття є унікальним періодом в історії європейської науки. Це час переходу від індивідуальних досліджень до «Big Science» (Великої науки), що базується на масштабних міжнародних колабораціях. Вивчення цього досвіду дозволяє учням зрозуміти, що інновація – це не випадкове осяяння, а системний процес, що поєднує фундаментальну науку, технологічний менеджмент та гуманістичні цінності (Кун, 2001, с. 38).

Для методично правильного викладання матеріалу важливо виділити три рівні інноваційної компетентності, які ми розвиваємо в учнів:

Когнітивний рівень: розуміння суті наукового методу, історії виникнення ідей та механізмів їхньої реалізації.

Діяльнісно-технологічний рівень: оволодіння навичками моделювання, експериментування та використання сучасних цифрових інструментів (на основі історичних прототипів).

Аксіологічний (ціннісний) рівень: усвідомлення етичної відповідальності за результати наукової діяльності.

Заснування Європейської організації з ядерних досліджень (1954) стало моделлю для всього наукового світу.

Інноваційний потенціал: Учні знайомляться з концепцією наукового волонтерства та відкритого доступу до знань. Саме тут у 1989 році Тім Бернерс-Лі винайшов World Wide Web (WWW) (Berners-Lee, 2000, с. 65).

Методичний прийом: Дискусія на тему «Чи був би Інтернет можливим, якби він був приватною розробкою, а не результатом наукової колаборації?». Це розвиває розуміння соціальної значущості інновацій.

Роботи Френсіса Кріка, Джеймса Ватсона та Моріса Вілкінса (а також внесок Розалінд Франклін) відкрили еру генетичної інженерії (Ватсон Дж., 2018, с. 56).

Інноваційний потенціал: Демонстрація того, як фундаментальне відкриття структури молекули призвело до створення нової галузі економіки – біотехнологій.

Методичний прийом: Кейс-стаді «Шлях від подвійної спіралі до персоналізованої медицини». Учні мають простежити ланцюжок: Відкриття -> Технологія -> Продукт.

Європейський підхід до освоєння космосу та надзвукової авіації у другій половині ХХ ст. базувався на інтеграції ресурсів Франції, Німеччини, Великої Британії та інших країн (European Space Agency, 2023.).

Інноваційний потенціал: Приклад вискоєфективного інженерного менеджменту.

Методичний прийом: Проектна робота «Технологічний трансфер: як космічні розробки 70-х років змінили наш побут сьогодні» (від тефлону до систем GPS).

Ефективне формування інноваційної компетентності потребує відходу від лекційної форми на користь активних методів:

Вивчення досягнень європейської науки не повинно обмежуватися уроками фізики чи біології. Наприклад, вивчення винаходу лазера (Нобелівська премія О. Прохорова, М. Басова та Ч. Таунса) має поєднуватися з аналізом його застосування в медицині, зв'язку та мистецтві (голографія).

Аналіз життєвого шляху вчених наприклад, Стівена Гокінга дозволяє учням зрозуміти психологію інноватора: наполегливість, здатність працювати в умовах невизначеності та інтелектуальна сміливість.

Для успішного впровадження цієї моделі необхідно:

Створити в класі атмосферу «безпечного пошуку», де помилка вченого (як частина історії науки) розглядається як крок до істини.

Використовувати візуалізацію та цифрові симуляції (віртуальні екскурсії до музеїв науки в Лондоні, Мюнхені чи Парижі).

Акцентувати увагу на європейській ідентичності української науки, демонструючи зв'язки українських вчених із європейськими інституціями.

Формування інноваційної компетентності через вивчення європейської науки другої половини ХХ століття дозволяє учням вийти за межі сухих формул. Вони починають сприймати науку як живу, динамічну систему, що створюється людьми для покращення світу.

Основні результати такого підходу:

Учні усвідомлюють цінність критичного мислення та академічної доброчесності. Розвивається здатність до системного аналізу складних технологічних процесів. Формується готовність до навчання впродовж життя (Lifelong learning), що є ключовою вимогою сучасної європейської цивілізації.

Отже, використання історичного досвіду європейських наукових проривів минулого століття є надійним містком до створення власних інновацій учнями вже у найближчому майбутньому.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що формування інноваційної компетентності учнів є фундаментом сучасної освітньої парадигми НУШ. Вивчення європейської науки другої половини ХХ століття виступає дієвим інструментом для досягнення цієї мети завдяки наступним аспектам:

Системний підхід до навчання: Інноваційна компетентність розвивається на трьох рівнях – когнітивному (знання методів), діяльнісно-технологічному (практичні навички) та аксіологічному (етична відповідальність).

Використання історичних моделей успіху: Приклади CERN, відкриття структури ДНК та освоєння космосу демонструють учням перехід до «Великої науки», де інновації є результатом системного менеджменту та міжнародної співпраці.

Трансформація методів викладання: Ефективність процесу забезпечується через активні методи – дискусії, кейс-стаді та проєктну діяльність, що дозволяють простежити шлях від фундаментальної ідеї до конкретного продукту.

Розвиток особистісних якостей: Аналіз діяльності вчених допомагає учням засвоїти психологію інноватора: інтелектуальну сміливість, наполегливість та здатність працювати в умовах невизначеності.

Отже, використання досвіду європейських наукових проривів минулого століття не лише збагачує знання учнів, а й створює надійний місток для реалізації їхнього власного творчого потенціалу та формування готовності до навчання впродовж життя.

Список використаних джерел

Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Ватсон Дж. Д. Подвійна спіраль: спогади про відкриття структури ДНК. Київ : КМ-БУКС, 2018. 224 с.

Кун Т. Структура наукових революцій. Київ : Port-Royal, 2001. 228 с.

Berners-Lee T. Weaving the Web: The Original Design and Ultimate Destiny of the World Wide Web. New York : HarperBusiness, 2000. 246 p.

European Space Agency (ESA). Annual Report 2023. URL: <https://www.esa.int/>

*Збірник матеріалів ХХІХ наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії
Майборода Данило, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. Петренко І. М.)*

ОСОБЛИВОСТІ ПОВОЄННОГО СВІТУ: ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Повоєнний період, що настав після Друга світова війна, став одним із найважливіших етапів у розвитку людства, оскільки саме в цей час відбулися фундаментальні зміни у світовому політичному, економічному та соціальному устрої. Руйнування старих імперських систем, поява нових центрів сили, формування міжнародних організацій і трансформація суспільних відносин визначили нову логіку розвитку світової цивілізації.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного осмислення процесів, які сформували сучасний глобальний порядок. Повоєнний світ характеризується становленням біполярної системи міжнародних відносин, розгортанням Холодної війни, активізацією деколонізаційних процесів, а також інтенсивним економічним зростанням і соціальними змінами.

Метою статті є узагальнення основних тенденцій розвитку повоєнного світу через аналіз політичних, економічних і соціальних трансформацій. Для досягнення поставленої мети передбачено розкрити особливості міжнародних відносин, охарактеризувати економічні моделі розвитку та визначити ключові соціальні зміни, що відбулися в другій половині ХХ століття.

Повоєнний період, що настав після Друга світова війна, став одним із найважливіших етапів у розвитку людства, оскільки саме в цей час відбулися фундаментальні зміни у світовому політичному, економічному та соціальному устрої. Руйнування старих імперських систем, поява нових центрів сили, формування міжнародних організацій і трансформація суспільних відносин визначили нову логіку розвитку світової цивілізації.

Дослідження повоєнного світу дозволяє глибше зрозуміти витоки сучасних глобальних процесів і оцінити їхній вплив на подальший розвиток міжнародної системи.

Особливості характеристики повоєнного світу (після Другої світової війни) передбачає комплексний аналіз глибоких трансформацій, що охопили політичну, економічну та соціальну сфери. Цей період став переломним моментом у світовій історії, оскільки заклав підвалини сучасного глобального порядку, визначив логіку міжнародних відносин і окреслив напрями розвитку провідних держав (Гобсбаум, 2019, с. 12).

Політична карта світу після війни зазнала радикальних змін. Передусім

сформувалася нова система міжнародних відносин – біполярна, в якій домінували два центри сили: Сполучені Штати Америки та Союз Радянських Соціалістичних Республік. Це протистояння стало основою Холодної війни, що охопила практично всі регіони світу та проявлялася у військовому, ідеологічному та економічному суперництві (Gaddis, 2005, с. 45).

У межах цієї системи виникли військово-політичні блоки – НАТО (1949) та Організація Варшавського договору (1955), які закріпили поділ Європи та світу на сфери впливу (Дейвіс, 2008, с. 512).

Водночас розпочався масштабний процес деколонізації, що призвів до утворення десятків нових держав в Азії та Африці. Як зазначає Ерік Гобсбаум, цей процес «зруйнував старий імперський порядок і створив нову політичну карту світу» (Гобсбаум, 2019, с. 289).

Важливим інституційним елементом міжнародної системи стала Організація Об'єднаних Націй, яка виконувала функцію глобального майданчика для дипломатії та врегулювання конфліктів (Організація Об'єднаних Націй).

Повоєнна економіка характеризувалася швидким відновленням і зростанням, особливо в країнах Заходу. Одним із ключових інструментів цього процесу став План Маршалла, який забезпечив фінансову підтримку європейських держав і сприяв їх економічній стабілізації (Джадт, 2020 с. 98).

Формування нової світової економічної системи було пов'язане з рішеннями Бреттон-Вудської конференції, у результаті яких виникли Міжнародний валютний фонд та Світовий банк. Ці інституції стали основою регулювання міжнародних фінансових відносин (Міжнародний валютний фонд).

У країнах Західної Європи та Північної Америки сформувалася модель «держави загального добробуту», що поєднувала ринкову економіку з активною соціальною політикою. Це сприяло зростанню рівня життя та стабільності суспільства (Джадт, 2020, с. 156).

Натомість у соціалістичних країнах утвердилася командно-адміністративна система господарювання. Хоча вона забезпечувала швидку індустріалізацію, її неефективність у довгостроковій перспективі стала очевидною (Полянський, 2011, с. 203).

Соціальні зміни повоєнного періоду були не менш масштабними. У країнах Заходу спостерігалось значне підвищення рівня життя, розширення середнього класу та розвиток системи соціального забезпечення (Джадт, 2020, с. 221).

Важливим демографічним явищем став «бебі-бум», що вплинув на структуру населення та економічний розвиток. Урбанізація і науково-технічна революція змінили спосіб життя людей, сприяючи переходу до

постіндустріального суспільства (Дейвіс, 2008, с. 640).

У цей період активізувалися соціальні рухи, зокрема рух за громадянські права, феміністичний рух та антивоєнні протести. Вони сприяли демократизації суспільства і розширенню прав людини (Gaddis, 2005, с. 178).

У соціалістичних країнах також відбувалися соціальні зміни, однак вони супроводжувалися обмеженням політичних свобод, що створювало внутрішню напруженість і врешті-решт сприяло кризі системи (Кульчицький, 2015, с. 254).

Таким чином, повоєнний світ сформував нову модель глобального розвитку, що поєднувала біполярність, економічне зростання та соціальні трансформації. Цей період визначив основні тенденції розвитку сучасного світу, заклавши підвалини глобалізації, міжнародної співпраці та нових форм політичної організації.

Список використаних джерел

The Cold War: A New History / John Lewis Gaddis. New York: Penguin Press, 2005. 333 p.

Ерік Гобсбаум. Вік крайнощів: Коротка історія ХХ століття (1914–1991). К.: Видавництво «Віват», 2019. 432 с.

Норман Дейвіс. Історія Європи. К.: Основи, 2008. 1464 с.

Полянський П. Б. Всесвітня історія ХХ–ХХІ ст. К.: Грамота, 2011. 256 с.

Кульчицький С. В. Історія України та світу ХХ століття. К.: Генеза, 2015. 368 с.

Тоні Дžadт. Повоєнна Європа: Історія від 1945 року. К.: Наш Формат, 2020. 928 с.

***Маркосян Анастасія**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. **Лобода Д. О.**)*

ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ НА ДЕМОНІЗАЦІЮ ПОСТАТІ ВЛАДА ЦЕПЕША

Влад III, відомий також під прізвиськом «Тєреґ» (рум. «Колосажатель»), був воєводою Волощини в середині XV століття. Його правління відзначалося застосуванням надзвичайно суворих і жорстоких методів покарання як щодо зовнішніх ворогів, так і щодо внутрішніх опонентів та підданих, що не відповідали встановленому порядку. Одним із найбільш характерних і часто застосовуваних видів страти за його правління було посадження на палю – метод езекуції, поширений у

тогочасній Південно-Східній Європі, що полягав у насаджуванні засудженого на вертикально встановлений загострений дерев'яний кіл. Ця форма покарання мала не лише каральний, а й демонстративно-психологічний характер, спрямований на залякування населення та зміцнення авторитету правителя в умовах політичної нестабільності та постійних зовнішніх загроз (Куцик Р., 2012, с. 64,65).

Влад III Цепеш проводив жорстку політику протидії Османській імперії, відмовившись сплачувати щорічну данину та здійснивши низку військових рейдів проти османських позицій у 1459-1462 роках. Це спровокувало масштабну османську кампанію 1462 року, під час якої султан Мехмед II вторгся до Волощини з великою армією. У відповідь Влад III застосував тактику випаленої землі та здійснив нічний рейд на османський табір поблизу Тирговиште (Нічна атака під Тирговиште), завдавши ворогу значних втрат (Куцик Р., 2012, с. 66). Проте через зраду частини бояр та відсутність зовнішньої підтримки він був змушений відступити до Угорщини, де потрапив до ув'язнення. Суворі заходи та тактичні прийоми Влада у боротьбі проти османських загарбників відображали жорсткі реалії тогочасного геополітичного становища, хоча згодом вони часто зазнавали перебільшення або неправильної інтерпретації в історичних наративах.

Найперші письмові свідчення про діяльність Влада III Цепеша представлені переважно листами, хроніками, памфлетами та поетичними творами, створеними його політичними опонентами. Вони виникли в умовах гострого політичного й економічного конфлікту: трансільванські саксонські міста зазнали значних втрат унаслідок волоських рейдів 1459-1460 років і обмеження торговельних привілеїв, а угорський король Матяш Корвін після подій 1462 року заарештував Влада, звинувативши його в зраді та надмірній жорстокості. За таких обставин ранні джерела мали виразний пропагандистський характер і були спрямовані на дискредитацію волоського правителя в очах європейської аудиторії, а також на виправдання його ув'язнення та захист інтересів саксонського купецтва.

Одним із найвпливовіших текстів стала поема мандрівного німецького поета Михаеля Байгайма, написана приблизно у 1463-1466 роках, у якій Влад постає як патологічно жорстокий тиран. Подібну характеристику містять і «Коментарі» Папи Пія II, де волоського господаря описано як правителя, що масово застосовував крайні форми покарань, зокрема посадження на палю. Важливе місце посідає також анонімний саксонський текст «Geschichte Dracole waide», який завдяки ранньому книгодрукуванню набув широкого поширення й суттєво вплинув на формування негативного образу Влада в Європі XV-XVI століть (Папа Пій II, 1463, с. 313,314,315).

Сукупність наведених памфлетів і хронік заклала основу стійкої традиції демонізації Влада Цепеша, що сформувалася ще за його життя та

одразу після смерті. Водночас сучасна історіографія наголошує на необхідності критичного аналізу цих джерел, оскільки масштаби та характер жорстокості волозького правителя часто перебільшувалися й відображали не лише історичну реальність, а й політичні інтереси та пропагандистські цілі їхніх авторів. Усі ці тексти з'являлися в контексті гострого політичного й економічного протистояння, спричиненого обмеженням Владом торгових привілеїв саксонців і його жорсткою політикою щодо місцевої знаті. За таких умов образ волозького правителя цілеспрямовано вибудовувався як образ тирана та жорстокого деспота, що нібито становив загрозу встановленому християнському порядку. Описані в памфлетах сцени насильства часто мали перебільшений або символічний характер і виконували виразну пропагандистську функцію, покликану скомпрометувати Влада в очах європейської аудиторії. Поширення цих текстів, значно полегшене розвитком книгодрукування, сприяло швидкому закріпленню негативного образу Влада Цепеша. Більша частина таких повідомлень могла бути наклепницькою або перебільшеною, включно з числом страчених та описами жорстоких сцен, які посилювали ефект «демонізації» правителя (Гловацький А., 2010, с. 94,95,96).

Образ Влада III Цепеша як надзвичайно жорстокої та кривавої постаті міцно закріпився в просторі популярної культури – насамперед у літературі, кінематографі та численних художніх адаптаціях. У більшості цих творів від реальної історичної постаті володаря Волощини XV століття лишаються лише ім'я, окремі біографічні деталі (боротьба з Османською імперією, характерні методи страт тощо) та загальна репутація «тирана». Водночас домінуючим стає міфологізований образ вампіра – гібрид середньовічної демонізації (з німецьких і саксонських памфлетів) та романтизації, що остаточно сформувалася в готичній традиції XIX століття, особливо після роману Брема Стокера «Дракула» (1897).

У кінематографі цей перехід від історичної постаті до надприродного монстра найяскравіше простежується в кількох знакових роботах. Зокрема, у стрічці Френсіса Форда Копполи «Bram Stoker's Dracula» (1992) пролог безпосередньо пов'язує графа Дракулу з історичним Владом III: князь, втративши кохану дружину, проклинає Бога й перетворюється на безсмертного вампіра. Цей епізод став одним із перших випадків, коли екранна адаптація чітко ототожнила реального правителя з вампірським архетипом, поєднавши історичний контекст з готичною естетикою. Ще більш радикально цей мотив розвинено у фільмі «Dracula Untold» (2014, реж. Гері Шор), де Влад III Цепеш (у виконанні Люка Еванса) свідомо укладає угоду з давнім вампіром, аби здобути силу для захисту Волощини від османів. Тут історичні події XV століття слугують лише тлом для фантастичного наративу про походження вампіризму, а жорстокість його методів страти трансформується в надприродну рису. Подібна тенденція

спостерігається й у телевізійних проєктах. У мінісеріалі BBC/Netflix «Dracula» (2020, автори сценарію Марк Гетісс та Стівен Моффат) граф Дракула постає як безсмертний вампір, чия історія натякає на балканське походження та асоціюється з легендами про Владу III Цепеша. Навіть у низькобюджетних стрічках на кшталт «Dracula: The Impaler» (2013) чи «Dark Prince: The True Story of Dracula» (2000) історична постать Владу III використовується як прототип вампіра, де елементи біографії переплітаються з надприродними мотивами.

У літературі ця трансформація також має численні приклади. Серед них – праця Елізабет Костової «The Historian» (2005) прямо ототожнює графа Дракулу з живим Владом III, який пережив століття як вампір і продовжує існувати в сучасному світі. У трилогії Жанни Калогрідіс «The Diaries of the Family Dracul» (1994–1997) Влад Цепеш зображений як засновник вампірського роду, чия жорстокість пояснюється не лише політичними причинами, а й надприродною сутністю. Серія романів Фреда Саберагена про Дракулу (починаючи з «The Dracula Tape», 1975) представляє ревізійністське переосмислення класичного міфу, в якому сам граф Дракула (ототожнюваний з історичним Владом III Цепешем) отримує голос оповідача, виправдовує власні дії та наділяється значною психологічною глибиною.

У XX столітті, особливо в період комуністичного режиму в Румунії, відбувся цілеспрямований перегляд образу Владу III Цепеша в офіційній історичній та культурній політиці держави. У межах формування національно- та атеїстичноорієнтованого історичного нарративу влада прагнула реабілітувати постать волоцького господаря, представивши його не як жорстокого тирана, а як сильного та рішучого правителя, захисника державної незалежності й національних інтересів. Особливу роль у цьому процесі відіграв кінематограф, який став важливим інструментом ідеологічного впливу. Показовим прикладом є фільм Vlad Țepeș (1979), у якому образ правителя інтерпретується в дусі офіційної пропаганди: Влад III постав як мудрий і справедливий володар, чия жорстокість виправдовується необхідністю збереження порядку, боротьбою з внутрішніми зрадниками та протистоянням зовнішнім загрозам. Західноєвропейські сили, османські загарбники та внутрішні опоненти в стрічці навмисно протиставляються фігурі сильного лідера, що відповідає ідеологічним уявленням комуністичної влади про роль авторитарного правителя в історії (Light, Duncan, 2007, с. 4).

Отже, кінематографічний образ Владу III Цепеша в цей період стає не лише засобом історичної інтерпретації, а й елементом політичної міфотворчості, покликаної закріпити у суспільній свідомості модель «сильного правителя», здатного жорсткими методами забезпечити стабільність і суверенітет держави.

Окрім цього, сучасна історіографія та суміжні гуманітарні дисципліни розглядають постать Влада III Цепеша через призму наукових і белетристичних підходів, які пропонують альтернативу традиційній демонізації. При цьому ніхто не заперечує, що демонологічний елемент глибоко вкорінений у культурній пам'яті та в процесі міфологізації образу. Найвагомим залишається історико-критичний підхід, який найкраще представлений роботами румунських дослідників Раду Флореску та Реймонда Макнеллі. Вони показали, що більшість «демонічних» рис Цепеша сформувалася під сильним впливом німецьких і саксонських памфлетів XV століття – текстів із чітким політичним і пропагандистським завданням. У такому контексті жорстокість Влада сприймається не як прояв надприродного зла, а як типовий інструмент середньовічної влади: засіб військової дисципліни, залякування супротивників і утримання внутрішнього порядку (Florescu R. R., McNally R. T., 1989).

Психоісторичний напрям, що розвивався під впливом ідей Еріка Еріксона та Ллойда де-Моза, пропонує дивитися на Влада через призму дитячих травм – зокрема через роки, проведені заручником при османському дворі. У цій інтерпретації демонологічні риси не відкидаються, але пояснюються як проєкція колективних страхів суспільства на правителя, чия поведінка виходила далеко за межі прийнятних моральних норм і тому легко перетворювалася в образ «інфернального володаря» у народній уяві. Культурно-антропологічний підхід трактує Влада як лімінальну постать – фігуру, що балансує між ролями сакрального захисника християнського світу та демонізованого носія насильства. Тут демонологічний елемент виступає не як доказ «демонічної природи», а як символічний маркер порушення соціальних і моральних кордонів – механізм, необхідний для одночасної сакралізації влади та нагнітання страху.

Окреме місце в осмисленні постаті Влада III Цепеша посідає літературознавчий та міфокритичний підхід (зокрема в працях Нортропа Фрая та Бруно Беттельгайма), у рамках якого історичний правитель Валахії інтерпретується як втілення архетипу «темного правителя» — могутньої, але морально амбівалентної фігури, що поєднує в собі риси тирана, захисника та караючого судді в колективній уяві. Даний архетип згодом трансформувався в образ графа Дракули у романі Брема Стокера. Демонологічний компонент тут зберігся, але вже як художній код, що з'єднав історичну реальність із готичною традицією європейської літератури. До квазінаукових інтерпретацій належать езотеричні, окультно-філософські та парapsихологічні трактування (Еліфас Леві, Рене Генон та окремі традиціоналісти). У цих концепціях Влад III Цепеш з'являється як носій «темної сакральності» або ритуальної влади, пов'язаної з архаїчними культурами війни та смерті. Демонологічний чинник

тут не відкинтий, а навпаки – піднесений до рівня метафізичного символу сили й трансгресії.

Таким чином, протягом століть образ Влада III Цепеша в культурі та суспільній свідомості зазнавав багатошарової інструменталізації. Постать волоського князя ставала об'єктом ранньомодерної пропагандистської демонізації для опозиційних етнічних груп, зокрема німців, що населяли Трансильванію; зазнавала романтично-міфологічної трансформації в популярній культурі; глорифікувалася в ідеологічно мотивованій та атеїстичній парадигмі історіографії комуністичної Румунії; стала предметом досліджень наукових та квазінаукових розвідок. Кожен етап цієї еволюції відображає не стільки історичну реальність постаті, скільки політичні, ідеологічні та культурні потреби відповідної епохи, що робить сучасне сприйняття Влада переважно продуктом міфотворчості та суб'єктивного наративу, а не достовірної історичної реконструкції.

Список використаних джерел

Гловацький А. *Влад Цепеш: політичний портрет*. Студентський науковий вісник ТНПУ ім. В.Гнатюка. Тернопіль. 2010. Вип. 24. С. 94–96.

Куцик Р. Влад Цепеш: історична особа та домисли. *Науковий вісник*. 2012. №30. С.64–70. URL:

http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25244/1/20_Kucik2.pdf (дата звернення: 03.02.2026).

Light, Duncan. The Status of Vlad Tepes in Communist Romania: A Reassessment. *Journal of Dracula Studies*. 2007. Vol. 9. No. 1. Article 2. URL: <https://research.library.kutztown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=dracula-studies> (дата звернення: 03.02.2026).

Папа Пій II (Enea Silvio Piccolomini), "Commentarii" (1463). URL: https://archive.org/details/bub_gb_Ru1Ws-V7bqIC/mode/2up (дата звернення: 04.02.2026).

Florescu R. R., McNally R. T. *Dracula: Prince of Many Faces. His Life and His Times*. Boston : Little, Brown and Company, 1989. 320 p.

*Марочканич Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Год Н. В.)*

ДИПЛОМАТІЯ В ЕПОХУ ІНТЕРНЕТУ: РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНІЙ ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ

Феномен цифрової дипломатії символізує собою нову інституціональну еру дипломатії в поліцентричному вимірі XXI століття (Ціватий, 2022, с.

40), де головну роль відіграють мережеві взаємодії, оперативність обміну інформацією та відкритість комунікаційних процесів. Новий тип дипломатичної діяльності поєднує класичні принципи міждержавного спілкування з потенціалом глобального інформаційного простору.

Поняття «цифрова дипломатія» сформувалося як результат поступового розвитку комунікаційних технологій у сфері міжнародних відносин (Краснопольська, Милосердна, 2022, с.13). Спершу цей термін з'явився серед професійних дипломатів, які почали застосовувати інтернет-ресурси у своїй повсякденній діяльності з метою розширення каналів міжнародної взаємодії. Згодом він увійшов до активного вжитку в медійному середовищі, а пізніше став об'єктом наукового осмислення. Незважаючи на зростання кількості досліджень, сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття, адже воно охоплює широкий спектр форм, цілей і засобів дипломатичної діяльності у цифровому просторі.

Тобто, цифрова дипломатія в широкому розумінні – це використання можливостей мережі Інтернет і інформаційно-комунікаційних технологій для вирішення дипломатичних завдань (Окладна, Стеценко, 2020, с. 14). Вона виступає не лише каналом швидкої комунікації, а й потужним інструментом політики «м'якої сили», що спрямована на формування привабливого іміджу країни, поширення її культурних цінностей і впливу на громадську думку за кордоном. Як підкреслює М. Окладна, цифрові платформи надають можливість дипломатичним представництвам підтримувати безпосередній контакт із громадянами інших держав, тим самим посилюючи міжнародну суб'єктність країни та підвищуючи рівень довіри до її зовнішньої політики (Окладна, Стеценко, 2020, с. 14).

З огляду на це, цифрова дипломатія розглядається не лише як частина публічної дипломатії, а як нова парадигма міжнародної комунікації. Її сутність полягає у використанні цифрових ресурсів для досягнення зовнішньополітичних цілей від популяризації національних інтересів і просування державного бренду до забезпечення ефективного обміну інформацією та аналітичної підтримки прийняття рішень.

На думку В. Ціватого, важливою ознакою цифрової дипломатії є її мультирівневність, що охоплює як офіційне представництво держав у мережі, так і неформальні канали спілкування – сторінки посольств у соціальних мережах, онлайн-блоги дипломатів, інформаційні кампанії, мультимедійні ресурси тощо (Ціватий, 2022, с. 43). Такий підхід дозволяє державам не лише доносити свою позицію до міжнародної аудиторії, але й оперативно реагувати на події, формуючи глобальний інформаційний простір відповідно до власних стратегічних інтересів.

Початок формування цифрової дипломатії як нового напрямку міжнародної комунікації припадає на перше десятиліття XXI століття.

Саме в цей час міністерства закордонних справ провідних держав – США, Великої Британії, Франції, Німеччини, Китаю, України, Ірану та ін. – почали активно впроваджувати цифрові технології у свою діяльність (Окладна, Стеценко, 2020, с. 14). Для оперативного інформування громадськості, коментування подій світового масштабу та зміцнення міжнародного іміджу вони створювали офіційні акаунти у соціальних мережах, зокрема Facebook, Twitter і YouTube (Ціватий, 2022, с. 41). Період становлення цифрової дипломатії можна умовно поділити на кілька історичних фаз, що відображають її інституційне та технологічне зростання.

I етап (2009–2012 роки) характеризувався формуванням основних принципів і напрямів цифрової взаємодії. У цей час держава зосереджувала увагу на створенні позитивного іміджу та поширенні власних культурних і політичних цінностей у глобальному інформаційному просторі. Такі завдання відповідали логіці концепції «м'якої сили», запропонованої Дж. Наєм, яка ґрунтувалася на переконанні, діалозі та привабливості культурних моделей. У цей період цифрова дипломатія ще не мала чітко окресленої стратегії: переважали поодинокі ініціативи, спрямовані на налагодження комунікацій у соціальних мережах. Саме тоді сформувався феномен «твітер-дипломатії», коли соціальні платформи почали використовуватися як політичні інструменти для впливу на громадську думку й міжнародний порядок денний (Ціватий, 2022, с. 41)

II етап (2013–2017 роки) позначився активним розширенням аналітичних можливостей цифрових платформ. Завдяки технологіям обробки даних (*Big Data*), алгоритмізації користувацької поведінки та розвитку штучного інтелекту цифрова дипломатія перетворилася на важливий інструмент політичного менеджменту, виборчих кампаній і мобілізації громадянських рухів. Якщо на початковому етапі домінувала «м'яка сила», то поступово на перший план вийшли елементи «жорсткого інформаційного впливу», коли цифрові технології почали використовуватись для проведення пропагандистських кампаній, інформаційного тиску та критики зовнішньої політики інших держав. Унаслідок цього цифрова дипломатія перетворилася на багатовимірний інструмент, що поєднує комунікаційні, аналітичні та стратегічні функції (Ціватий, 2022, с. 42).

Зауважимо, цифрова дипломатія створює якісно нові можливості для зовнішньополітичної діяльності держав. Завдяки їй стає можливим оперативне поширення офіційної позиції уряду, публічне коментування міжнародних подій, здійснення моніторингу громадської думки та виявлення тенденцій її зміни. Застосування інструментів аналітики настроїв, мережевого аналізу комунікацій, відстеження інформаційних потоків у режимі реального часу дозволяє дипломатичним відомствам

швидко реагувати на інформаційні кризи та координувати зовнішньополітичні дії відповідно до поточної ситуації (Мірошніченко, Федорова, 2021, с. 58).

Поступово цифрова дипломатія перетворилась на невід’ємний елемент державного управління у сфері міжнародних відносин. Вона розширює інструментарій класичної дипломатії, поєднуючи традиційні методи переговорів із сучасними підходами Big Data-аналітики, хештег-аналізу, контент-моніторингу та прогнозування інформаційних процесів (Мірошніченко, Федорова, 2021, с. 59). Такі технології не лише підвищують якість прийняття рішень, але й дозволяють формувати ефективну інформаційну політику держави, адаптовану до вимог цифрової доби.

Сучасний етап розвитку цифрової дипломатії характеризується активним залученням штучного інтелекту, алгоритмів машинного навчання та автоматизованих систем обробки даних. Вони дозволяють дипломатичним службам прогнозувати інформаційні ризики, аналізувати реакції аудиторії на політичні події та виявляти спроби деструктивного впливу. Використання таких технологій підвищує аналітичну спроможність зовнішньополітичних інститутів і водночас актуалізує питання етики, конфіденційності та інформаційної безпеки.

Цифрова дипломатія не позбавлена суперечностей. З одного боку, вона сприяє демократизації міжнародних комунікацій, роблячи дипломатію доступнішою для суспільства; з іншого – створює ризики маніпуляцій, інформаційних атак та викривлення фактів. Саме тому, один із важливих напрямів цифрової дипломатії — це встановлення чесних і безпечних правил онлайн-спілкування, а також захист важливої інформації від зламу чи втручання.

ХХІ ст. стало каталізатором безпрецедентної цифрової трансформації у сфері дипломатичних відносин. Вимушені обмеження на пересування та особисті контакти спричинили перехід більшості зовнішньополітичних комунікацій у віртуальний формат, що дало змогу зберегти сталість міжнародного діалогу навіть в умовах глобальної ізоляції. Уже з 2020 року дипломатичні зустрічі, переговори, консультації та багатосторонні форуми почали масово відбуватися за допомогою платформ Zoom, Google Meet та інших засобів відеозв’язку. Така адаптація дозволила урядам підтримувати постійний контакт, узгоджувати позиції, проводити консультації в онлайн-режимі та не допустити паралічу міжнародних інституцій.

Разом із тим віртуалізація дипломатії продемонструвала як її потенціал, так і нові виклики. Якщо на початковому етапі цифрові комунікації сприймалися лише як технічна альтернатива офлайн-формату, то згодом вони перетворилися на повноцінний інструмент дипломатичної практики, що вимагає спеціальних навичок – від цифрової грамотності до знання

протоколів кібербезпеки.

Цифровізація зовнішньої політики поставила перед державами низку проблем, пов'язаних із захистом інформації, дотриманням протоколу конфіденційності та етикою електронного спілкування. Під час онлайн-перемовин виникла потреба у створенні спеціальних протоколів шифрування даних, регламентів участі делегатів та безпечних каналів передавання документів. Питання кіберзахисту стало настільки актуальним, що багато урядів почали створювати окремі відділи цифрової безпеки у складі міністерств закордонних справ. Це свідчить про те, що цифрова дипломатія поступово перетворюється на міждисциплінарну сферу, де поєднуються політичні, технологічні та правові аспекти управління міжнародними процесами.

Мірошниченко Т., Федорова Г. зазначають, що глобальна цифровізація дипломатії породила також інформаційні ризики нового типу – поширення фейкових нарративів, маніпулятивних кампаній і цілеспрямованих дезінформаційних атак, спрямованих на підрив довіри до державних інституцій (Мірошниченко, Федорова, 2021, с.60). В умовах зростання обсягів інформації та швидкості її циркуляції значно ускладнюється перевірка достовірності джерел, а отже, підвищується потреба у розвитку медиаграмотності дипломатів і формуванні нових етичних стандартів комунікації.

Крім того, пандемія змінила саму культуру дипломатичного спілкування. Відсутність традиційного протоколу, неформальності та особистих контактів позначилася на динаміці переговорів: емоційний компонент поступився раціональному, а неформальні домовленості чітко зафіксованим цифровим домовленостям. Це з одного боку підвищило формальність міжнародних контактів, але з іншого зробило процес прийняття рішень більш структурованим і задокументованим.

Отже, дипломатія в епоху інтернету трансформується у складну систему політичних, технологічних та комунікаційних взаємодій. Її ефективність визначається не лише наявністю цифрових ресурсів, а й рівнем інформаційної культури дипломатів, здатністю працювати з даними, підтримувати довіру та забезпечувати відкритий діалог. Цифрова дипломатія не замінює традиційної, але розширює її інструментарій, роблячи міжнародні відносини більш динамічними, прозорими й інтерактивними.

Список використаних джерел

Краснопольська Т. М., Милосердна І. М. Цифрова дипломатія як основа нової публічної дипломатії. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 69. С. 13–16.

Мірошниченко Т., Федорова Г. Цифрова дипломатія як сучасний комунікаційний інструмент міжнародних відносин. *Грані*. 2021. Т. 24, №

12. С. 58–61.

Окладна М. Г., Стеценко В. Ю. Роль цифрової дипломатії в сучасній зовнішній політиці держави. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2 (15). С. 13–18.

Ціватий В. Г. Феномен цифрової дипломатії в міжнародних відносинах і світовій політиці ХХІ століття: поліцентричний дискурс культурних і креативних індустрій. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип. 2. С. 40–44.

Марочканич Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доц. **Лобода Д. О.**)

СЕРЕДНЬОВІЧНІ ЕСХАТОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ЄВРОПИ ТА МЕТОДИКА ЇХ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО

Середньовічна європейська культура не може бути повноцінно осмислена без звернення до есхатологічних уявлень, оскільки вони визначали важливі риси релігійного, морального, соціального й художнього світогляду доби. Для людини Середньовіччя питання кінця світу, Страшного суду, посмертної долі душі, спасіння, раю, пекла, Антихриста не були суто абстрактними богословськими поняттями. Вони впливали на поведінку людини, її ставлення до гріха, смерті, влади, соціальної справедливості, а також на способи осмислення історичних подій.

У шкільному курсі історії, Середньовіччя часто сприймається через зовнішні ознаки: замки, лицарську культуру, монастирі, хрестові походи, розвиток міст. Проте без розуміння християнської картини світу ці явища засвоюються фрагментарно. О. Бабакова наголошує: «Есхатологія в Європі протягом середньовіччя та Нового часу розвивалася в межах християнської доктрини» (Бабакова, 2010, с. 10). Отже, есхатологічні концепції доцільно розглядати як складову духовної культури Європи, що допомагає учням краще зрозуміти логіку мислення середньовічної людини.

Актуальність теми посилюється тим, що середньовічна есхатологія не була сталим і незмінним явищем. Її прояви активізувалися в періоди криз, коли суспільство переживало війни, голод, епідемії або соціальні потрясіння. І. Вітюк підкреслює: «Епоха середніх віків пережила не один розквіт есхатологічного ренесансу» (Вітюк, 2024, с. 33). Для навчання історії це важливо, бо дає змогу пояснювати учням зв'язок між історичними подіями та світоглядними реакціями людей минулого.

Звернення до цієї проблематики є важливим і з методичної позиції. Тема

середньовічної есхатології дає змогу поєднати історичні знання з аналізом текстових і візуальних джерел, розвитком критичного мислення, умінням працювати з історичними поняттями та формуванням поваги до культурної спадщини, тому її вивчення в закладах загальної середньої освіти має здійснюватися не як переказ релігійних уявлень, а як науково й педагогічно коректне пояснення важливого історико-культурного явища.

Мета статті – розкрити зміст основних середньовічних есхатологічних концепцій Європи та визначити доцільні методичні підходи до їх вивчення в закладах загальної середньої освіти.

Поняття есхатології охоплює систему уявлень про кінцеву долю людини, людства та світу. У християнській традиції воно пов'язане з вірою у друге пришестя Христа, воскресіння мертвих, Страшний суд, остаточне відділення праведних від грішних, райську нагороду або пекельне покарання. Для середньовічної Європи такі уявлення були частиною не лише церковного віровчення, а й повсякденної свідомості. Земне життя сприймалося як підготовка до вічності, а історія людства як послідовний рух від створення світу до його завершення.

Однією з визначальних рис середньовічної есхатології була лінійність історичного часу. На відміну від давніх циклічних моделей, у яких історія могла мислитися як повторення певних етапів, християнське Середньовіччя сприймало історичний процес як спрямований до остаточної події. Такий підхід надавав майбутньому морального змісту, адже кожна людина мала відповідати за власні вчинки. Через це есхатологічні мотиви активно виявлялися в проповідях, церковному живописі, літургійній практиці, повчальній літературі та народних уявленнях.

Однією з відомих середньовічних есхатологічних концепцій був мілленаризм, або хіліазм. Його зміст пов'язувався з очікуванням тисячолітнього царства, що мало настати після вирішальної боротьби добра і зла. У середньовічній Європі мілленарні очікування могли набувати різних форм від богословських тлумачень до масових релігійних рухів і соціальних протестів. Важливо наголосити, що ці уявлення не зводилися лише до страху перед катастрофою. Вони містили також мотив надії на оновлення світу, відновлення справедливості, покарання зла й утвердження божественного порядку.

Поряд із загальною есхатологією, пов'язаною з кінцем світу та завершенням історії, важливе місце посідала індивідуальна есхатологія. Вона стосувалася смерті окремої людини, посмертної долі душі, покаяння, молитви, благочинності, добрих справ і моральної підготовки до переходу у вічність. У пізньому Середньовіччі особливого значення набули практики пам'яті про смерть, мистецтво доброго вмирання, образи тлінності земного життя. Сюжети дають змогу учням зрозуміти, що релігійна культура

впливала не лише на церковне життя, а й на повсякденні рішення людини, її страхи, надії та моральні орієнтири.

Важливим виміром середньовічної есхатології була її візуальна репрезентація. Сюжети Страшного суду, раю, пекла, воскресіння мертвих, зважування душі, ангельських і демонічних сил стали поширеними образами європейського християнського мистецтва. Подібні зображення виконували не тільки декоративну, а й повчальну функцію. Вони були своєрідною візуальною проповіддю для людей, серед яких далеко не всі вміли читати. А. Григорак зазначає: «есхатологічні вірування були вельми поширеними у всій християнській Європі» (Григорак, 2019, с. 44), тому робота з візуальними джерелами є продуктивною під час вивчення цієї теми в школі.

Есхатологічні уявлення мали також виразний соціально-моральний зміст. Образ Страшного суду нагадував, що земна влада, багатство чи соціальний статус не звільняють людину від відповідальності. У цьому сенсі есхатологічні сюжети не тільки підтримували релігійне віровчення, а й виконували функцію морального контролю. Вони засуджували жадібність, насильство, неправду, зловживання владою, байдужість до страждань інших людей. Через це середньовічну есхатологію варто розглядати не лише як богословську систему, а і як важливий механізм формування суспільних цінностей.

У закладах загальної середньої освіти вивчення середньовічних есхатологічних концепцій має ґрунтуватися на науковому, культурологічному та світоглядно нейтральному підході. Учителю не повинен перетворювати урок на богословське тлумачення або релігійну дискусію. Доцільніше розглядати есхатологію як історичне явище, що відображає спосіб мислення середньовічного суспільства. У центрі навчальної роботи має бути питання про те, як люди минулого пояснювали смерть, кінець історії, зло, справедливість і майбутню відповідальність людини.

Методично виправданим є починати вивчення теми з чіткого понятійного апарату. Учні мають засвоїти значення термінів «есхатологія», «Апокаліпсис», «Страшний суд», «мілленаризм», «хіліазм», «Антихрист», «спасіння», «рай», «пекло». Водночас пояснення понять не повинно перетворюватися на механічне заучування визначень. Ефективнішим є подання матеріалу через логічну схему, у якій загальна есхатологія пов'язується з кінцем світу та історії людства, а індивідуальна зі смертю людини та її посмертною долею.

Особливе значення має робота з історичними джерелами. Для розкриття теми можуть використовуватися короткі уривки з хронік, проповідей, богословських текстів, а також зображення Страшного суду, середньовічні мініатюри, фрески, ікони, скульптурні композиції. Принципово важливо не

просто продемонструвати джерело, а організувати його аналіз через систему запитань: що саме зображено або описано, які символи використано, які почуття мав викликати образ, яку моральну ідею він передає, як це джерело допомагає зрозуміти людину Середньовіччя. П. Мороз та І. Мороз наголошують: «робота з історичними джерелами має носити системний характер» (Мороз, 2019, с. 151). Отже, джерела мають бути не випадковою ілюстрацією, а змістовною основою навчального аналізу.

Вивчення теми доцільно поєднувати з порівняльними завданнями. Учні можуть зіставляти загальну та індивідуальну есхатологію, мотиви страху й надії, текстове та візуальне джерело, позицію духовенства й сприйняття простих людей. Такі завдання розвивають історичне мислення, оскільки спонукають бачити явище не одновимірно, а в кількох взаємопов'язаних аспектах. Для цього варто використовувати відкриті запитання, які не мають однієї формальної відповіді. О. Пометун і Н. Гупан зазначають: «Є тільки один спосіб розвинути такі уміння на уроках ставити учням відкриті запитання» (Пометун, Гупан, 2019, с. 95). У контексті теми такими запитаннями можуть бути: чому тема смерті була такою помітною в середньовічній культурі; чому образ Страшного суду був зрозумілим навіть неписьменній людині; як есхатологічні уявлення впливали на поведінку людей. Такий формат дає змогу структурувати роботу учнів і поступово підвести їх до самостійного висновку. О. Барнінець підкреслює: «Структуру завдань варто створювати за принципом від простого до складного» (Барнінець, 2024, с. 16). Подібна логіка відповідає віковим можливостям школярів і сприяє послідовному формуванню вмінь аналізувати історичну інформацію.

Візуальні матеріали в цій темі мають особливу дидактичну цінність. Для учнів середнього шкільного віку зображення часто є доступнішим, ніж складний богословський або філософський текст. Аналіз зображення Страшного суду можна будувати через опис композиції, визначення центральних образів, пояснення символів і формулювання висновку про головну ідею. Зазначена робота розвиває вміння працювати з невербальними історичними джерелами, підтримує інтерес до теми та допомагає зрозуміти, як середньовічна культура передавала моральні змісти через образ.

Під час викладання цієї теми важливо уникати спрощених оцінок. Середньовічну есхатологію не можна пояснювати лише як страх «темної» людини перед кінцем світу, підхід звужує зміст явища й відтворює стереотипне уявлення про Середньовіччя. Насправді есхатологічні концепції поєднували страх та надію, моральну відповідальність, очікування справедливості, прагнення спасіння та віру в остаточне торжество добра. Якщо учні усвідомлюють цю складність, вони краще

розуміють Середньовіччя як самостійну історичну епоху з власною внутрішньою логікою.

Доцільним є також міжпредметне поєднання історії з мистецтвом, літературою, етикою та культурологією. Наприклад, учні можуть розглянути зображення Страшного суду, зіставити його з коротким текстовим джерелом про рай і пекло, а потім визначити, які цінності відображені в цих матеріалах. Це підхід сприяє не лише засвоєнню історичних знань, а й формуванню культурної компетентності, уміння бачити взаємозв'язок між світоглядом, мистецтвом і соціальним життям.

Завершення роботи над темою варто пов'язувати з рефлексією. Учні можуть пояснити, що нового вони дізналися про світогляд середньовічної людини, чому тема смерті та кінця світу була важливою в культурі, які історичні обставини посилювали есхатологічні очікування, чим середньовічне сприйняття майбутнього відрізняється від сучасного. Рефлексія не нав'язує релігійної позиції, а формує здатність історично мислити й розуміти іншу епоху в її власній системі цінностей.

Отже, середньовічні есхатологічні концепції Європи були важливою складовою християнської картини світу. Вони охоплювали уявлення про кінець історії, Страшний суд, мілленарні очікування, посмертну долю душі, боротьбу добра і зла, покарання гріха та надію на спасіння. Їхній вплив простежується в богослов'ї, мистецтві, проповідницькій культурі, моральних нормах і соціальних настроях, тому ця тема має важливе значення для розуміння не лише релігійної, а й загальної культури європейського Середньовіччя.

У ЗСО вивчення середньовічної есхатології доцільно будувати на поєднанні понятійного пояснення, історичного контексту, аналізу текстових і візуальних джерел, порівняльних завдань, відкритих запитань, робочих аркушів і рефлексії, що допомагає учням не механічно запам'ятати терміни, а зрозуміти, як люди минулого сприймали світ, смерть, майбутнє і моральну відповідальність. Тема середньовічних есхатологічних концепцій має значний навчальний потенціал для розвитку історичного й критичного мислення школярів.

Список використаних джерел

Бабакова О. Готуючись до вічності: особливості есхатологічної побожності українських шляхтичів-конвертитів у Речі Посполитій в ранньомодерну добу. *Дух і Літера*. Київ, 2010. № 22. С. 10–28. URL: https://heritage.oa.edu.ua/assets/files/babakova_hotuyuchys_do_vichnosti.pdf

Барнінець О. Розвиток критичного мислення учнів шляхом використання робочих листів на уроках історії. Педагогічні науки та освіта. 2024. Вип. XLVI–XLVII. С. 14–20. URL: https://znayshov.com/FR/42628/pednauki_XLVI-15-21.pdf

Вітюк І. К. Війна у контексті есхатологічної парадигми сучасного світу.

Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. 2017. Вип. 1 (83). С. 31–36. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/45186/1/8.pdf>

Григорак А. Формування есхатологічних ідей. Зображення народів на українських іконах Страшного суду XV–XVIII ст. Українознавство. 2019. № 1 (70). С. 43–53. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.1\(70\).2019.161994](https://doi.org/10.30840/2413-7065.1(70).2019.161994)

Мороз П., Мороз І. Аналіз стану використання історичних джерел у навчанні історії в старшій школі. Український педагогічний журнал. 2019. № 4. С. 142–153. DOI: 10.32405/2411-1317-2019-4-142-153. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719069/1/19.pdf>

Пометун О., Гупан Н. Розвиваймо критичне мислення як наскрізне уміння у навчанні історії. Збірник наукових праць. 2019. Вип. 27 (2). С. 92–98.

*Махмудова Ельвіра, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Порох Н. В.)*

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ ТОКУГАВИ ІЄЯСУ: РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОЇ ЯПОНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ РАНЬМОДЕРНОГО ЧАСУ

Історичний розвиток суспільства супроводжується періодами політичних криз, що стимулюють трансформації існуючих інститутів управління державою та пошук рішень для покращення всіх сфер суспільного життя в умовах нових викликів епохи. У цьому контексті велику роль в історичному процесі відіграє політико-управлінська еліта, яка покликана професійно керувати справами суспільства, врегульовувати конфлікти, розв'язувати протиріччя, піклуватися про добробут народу.

Це питання в науковій думці знайшло відображення у двох основних підходах до пояснення історичного процесу: один підкреслює визначальну роль об'єктивних суспільних законів, інший – діяльність окремих особистостей. У межах другого підходу особлива увага приділяється лідерам, зокрема, такі вчені, як Д. Бантиш-Каменський, М. Вебер, Ж. Зіллер, Г. Моска дійшли висновку, що за всіма більш-менш значними подіями стоять ті чи інші історичні діячі, талановиті або бездарні, видатні або посередні, великі або нікчемні, прогресивні і революційні, консервативні або реакційні. Так з'явилося вчення про роль особистості в історії (Опрятний, 2010, с. 21).

У зв'язку з цим особливий науковий інтерес становить постать

Токугави Ієясу – полководця, засновника сьогунату Едо, який завершив об'єднання Японії. Мета нашого дослідження полягає в аналізі діяльності Токугави Ієясу в контексті вчення про роль особистості в історії та визначенні його внеску у становлення об'єднаної Японії в Новий час.

Остаточному об'єднанню Японії передував період, названий Сенгоку Джідай («епоха воюючих країн»), що тривав від початку війни років Онін до скасування сьогунату Муроматі Одою Нобунагою. Сенгоку Джідай дослідники визначають перехідним етапом між середньовіччям та ранньомодерним часом. Для цього періоду характерні постійні міжусобні війни даймьо провінцій унаслідок послаблення впливу сьогуна, а відтак посилення відцентрових тенденцій під час смути років Онін. До 40-х років ХVІ століття сенгоку даймьо володіли значними територіями, а влада декількох поширилася на кілька провінцій і незабаром на військово-політичній арені з'явилось три фігури, названих в історіографії «об'єднувачами Японії»: Ода Нобунага (1534-1582), Тойотомі Хідейоші (1536-1598) та Токугава Ієясу (1542-1616) (Костюкевич, 2020, с. 28-30). Постає питання: яким чином Токугаві вдалося вибитися в авангард боротьби та вийти з неї безумовним переможцем?

Токугава Ієясу пройшов шлях від політичного заручника до військового головнокомандувача, оскільки будучи сином дрібного військового начальника в Мікаві (рід Мацудайра) від чотирьох років був відправлений до більш потужного сусіда Йосімото Імагави в якості заручника з метою отримання протекції. Проте по дорозі його викрали самураї клану Оди Нобунаги, де й утримували його протягом двох років. Згодом Імагаві вдалося повернути малолітнього заручника. Загалом Токугава пробув у заручниках до вісімнадцяти років. Пізніше разом з Одою Нобунагою він зміг помститися Імагаві, після чого до кінця боровся пліч-о-пліч з Нобунагою (Костюкевич, 2020, с. 69).

Після смерті Оди Ієясу захопив домени Такеда на півночі і до 1583 року став володарем п'ятьох провінцій, набираючись управлінського досвіду та розвиваючи лідерські якості, поки інші даймьо були зайняті безкінечними війнами. Зокрема, він провів у цих провінціях низку успішних заходів, які посилили його не лише економічні, а й військові позиції. Було видано указ із семи пунктів, який стосувався всіх провінцій. Пункти 1 та 6 утверджували податкову систему та встановлювали покарання за прострочення сплати податку. Якщо селяни мешкали в межах 5 ри від дзито, то мали привезти податні особисто, якщо далі – то за податком приїжджав дзито. У роки, коли траплялися сильні тайфуни, повені, пожежі, сума податку визначалася на основі передбачуваного врожаю. Своєчасне надходження податку дозволяло гарантувати платню васалам, які стали основою створення професійної армії. Пункти 2, 4 та 5 стосувалися військово-трудової повинності: селяни, крім того, що повинні були нести

військову службу за певних обставин, також залучалися до будівельних та ремонтних робіт. Водночас для селян, які виконували військову повинність, щорічні податки скорочувалися (Стрільчук, 2023, с. 242). Отже, можна стверджувати, що заходи Токугави ґрунтувалися на принципах обопільної вигоди та соціальної справедливості.

Окрім військово-економічної підготовки, майбутній сьогун успішно проводив шлюбну дипломатію, укладаючи вигідні союзи: до прикладу, він одружився з дочкою Тойотомі Хідейоші, а його першого сина народила донька Оди Нобунаги (Костюкевич, 2020, с. 36). Саме союз з Тойотомі Хідейоші став своєрідним трампліном на шляху до панування об'єднаною Японією. У 1590 році вони розпочали найважливішу військову співпрацю у своїй кар'єрі, успішну облогу Одавари, що привело до приєднання північно-східних провінцій Японії до коаліції даймьо, які підтримували Хідейоші. Тойотомі відправив свого союзника управляти новоприєднаними землям, можливо, аби усунути потенційного конкурента. Проте Токугаві управління провінцією Канто пішло на користь, оскільки він почав командувати найбільшою консолідованою рівниною, тобто Канто, з доходом у 2,5 мільйона рису, а також проводити свою адміністративну політику, що згодом стала складовою ідеальної підготовки до здійснення ним національної політики після битви при Секігахарі (Костюкевич, 2020, с. 71).

Поки Токугава Ієясу терпляче зміцнював свою владу, консолідував навколо себе васалів, нарощував військову міць, проводив реформи у сферах суспільного життя, Тойотомі Хідейоші здійснив недалекоглядну військову експансію в Корею. Після смерті Тойотомі Хідейоші у 1598 році влада формально перейшла до його малолітнього сина Тойотомі Хідейорі, а управління державою здійснювала рада п'яти регентів (тайро), до якої входив Токугава Ієясу. Попри присягу у вірності, між регентами почалася боротьба за вплив. Ієясу, маючи найбільші ресурси та політичні зв'язки, поступово зміцнив свої позиції через династичні союзи та підтримку даймьо. Це викликало опозицію на чолі з Ішіда Міцунарі, васалом Хідейоші, що зрештою призвело до воєнного зіткнення. Це протистояння вирішила битва при Секігахарі в 1600 році, у якій Токугава Ієясу здобув рішучу перемогу. Попри те, що в 1603 році він прийняв призначення і став сьогунном, за реальну повноту влади йому довелося ще поборотися, використавши хитрощі та жорстокість: Токугава запропонував перемир'я сину Тойотомі Хідейоші та його матері, у рамках якого, мала бути заповнена частина оборонних ровів замку Осака. Поки виконувалися ці умови, трудові загони Токугави надміру заповнили рови, ніж було передбачено угодою. Після цього Ієясу здійснив повторну атаку влітку 1615 року. Коли поразка була неминуча, молодий Хідейорі та його мати покінчили життя самогубством (Костюкевич, 2020, с. 71-77). Таким чином

рід Тойотомі був знищений, і влада самурайського військового уряду сьогуна Токугава стала новою системою правління Японією.

Токугава переніс свою воєнну ставку в Едо (сучасне Токіо), де побудував прекрасний укріплений замок, куди приїжджали лояльні даймьо зі своїми самураями. У цей замок до сьогуна завітав англійський лоцман Вільям Адама, який став особистим радником Ієсусу (Kirkwood, 1970, p. 24). Сьогун Токугава уособлював собою всю верховну владу в країні. Для цього він обмежив роль імператора в суспільно-культурному житті, зокрема, через запровадження конфуціанського вчення, витісняючи синтоїзм, що оголошував імператора спадкоємцем богині Амагерасу. Запровадження конфуціанського вчення також було зумовлено небезпекою з боку ченців, оскільки монастирі як буддистські, так і християнські мали великі матеріальні та людські ресурси. Серед послідовників різних шкіл було безліч селян, дрібних феодалів і містян, яких сьогунат Токугава намагався схилити до конфуціанства, що й зумовило гоніння на послідовників християнського віровчення в Японії (Стрільчук, 2023, с. 242).

Чому саме китайське конфуціанство стало офіційною ідеологією нового режиму? Як зазначає дослідник К. Кірквуд, сам Ієсусу був «людиною простих моральних принципів і тверезих поглядів», він послідовно сприяв розвитку китайської науки (Kirkwood, 1970, 32). Конфуціанство відображало життєву позицію Ієсусу Токугава, який говорив: «Якщо государ не знає труднощів свого народу, а народ не знає турбот свого государя, то заворушення відбудуться самі собою. Якщо государ людинолюбний, держава не має турбот» (Стрільчук, 2023, с. 242). Останні роки свого життя Ієсусу присвятив збиранню давніх рукописів. У своєму володінні в Сідзуоці він створив одну з найбагатших бібліотек в історії Японії. Сьогун став покровителем істориків та літераторів, організатором книгодруку. Він оточив себе вченими і любив спостерігати за дискусіями, беручи на озброєння все, що могло знадобитися в управлінні державою. До прикладу про один такий дискусійний захід у щоденнику того часу записано: «У 8-й день 5-го місяця 1613 зібралися Хіно Юйсін, Мінасе, Іссай, Асукай Масацуне, Рейдзей Саммі Тамеміцу, Цутімікадо Саманосукє Хісанобу і Фунабасі-сі-кібу-сьою Хідеката, вели бесіду про китайську філософію і буддизм і при цьому ласували журавлиним супом» (Kirkwood, 1970, p. 34).

Токугава Ієсусу помер у замку Сунпу сімнадцятого дня четвертого місяця 1616 року у віці 73 років та був похований у Кунодзан (у місті Сідзуока) того ж вечора відповідно до його останньої волі та заповіту. Пятнадцятого дня четвертого місяця наступного року його перенесли до Нікко (префектура Точігі), де він був увічнений як Тосьо Дайгонген (Велике Божество Східного Світла) і став верховним неперевершеним божеством нації (Tokugawa Art Museum, 2023, p. 6). Отже, діяльність Токугава Ієсусу

яскраво підтверджує положення вчення про вирішальну роль особистості в історії. Його політична далекоглядність, стратегічне мислення, а головне терплячість та здатність вичікувати дозволили йому не лише здобути перемогу в боротьбі за владу, а й закласти основи стабільної державної системи. На відміну від своїх попередників, він зумів не просто об'єднати Японію шляхом захоплення земель, а й забезпечити тривалий мир і порядок. Постать Токугави Ієясу демонструє, що саме індивідуальні якості лідера можуть забезпечити стабільність та процвітання держави.

Список використаних джерел

Костюкевич Інна. Об'єднання Японії в період Сенгоку Дждідай: кваліфікаційна робота. Острог, 2020. 108 с.

Опрятний С. Вчення про роль особистості в історії як ідеологічна основа і зброя концептуальної влади. Державне управління. 2010. №4. С. 21-24.

Стрільчук Л., Шеремет А. Політичні та соціальні трансформації Японії в епоху сьогунату Токугави. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. 2023. №28. С. 240-244.

Kirkwood, K. P. (1970). Renaissance in Japan: A cultural survey of the seventeenth century. Charles E. Tuttle Company. Tokugawa Art Museum. (2023).

Tokugawa Ieyasu: The path to supreme rule (exhibition handout). Nagoya, Japan: Tokugawa Art Museum.

*Михайленко М., здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
факультету історії, права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(науковий керівник – проф. Стародубець Г. М.)*

ОБРАЗ «РАДЯНСЬКОЇ ЖІНКИ» НА СТОРІНКАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ ЖИТОМИРЩИНИ У 1920–1930-х РОКАХ

У період радянізації українських територій більшовицька влада активно впроваджувала нову систему цінностей, у якій жінці відводилася особлива роль. Конструювання образу «радянської жінки» стало одним із пріоритетних напрямів ідеологічної роботи: на протигагу традиційному уявленню про неї як берегиню домашнього вогнища пропаганда формувала образ активної трудівниці, свідомої громадянки та будівниці соціалізму. Потужним інструментом цієї трансформації виступала регіональна преса. Друкований текст доносив ідеологічні настанови до широких верств населення, наводив конкретні приклади “правильного” жіночого життя та ретранслював партійні гасла мовою, доступною пересічному читачеві.

Мета нашого дослідження – розкрити основні характеристики образу «радянської жінки», нав'язуваного суспільству радянською пропагандою на сторінках регіональної преси, зокрема, газет «Радянська Волинь» і «Селянська біднота», які видавалися на Житомирщині у досліджуваний нами період.

Гендерна політика радянської влади, одна зі складових якої є предметом нашого наукового пошуку, частково висвітлена в українській історіографії. Зокрема, основні вектори громадсько-політичної діяльності сільського жіноцтва Волині наприкінці 1920-х - на початку 1930-х років досліджуються Г. Стародубець [Стародубець, 2020]. Роль і місце жіноцтва в радянській системі управління, культури, економічного життя висвітлюється у низці праць О. Кісь [Kis, 2020], О. Лабур [Лабур, 2010] та ін.

Одним із головних завдань більшовицької влади в період радянзації волинського регіону було розширення своєї соціальної бази. «Оскільки, як зазначає Г.Стародубець, - Волинь – це традиційно аграрний регіон, то важливим питанням порядку денного місцевих комуністів стояло розгортання агітаційно-пропагандистської роботи у середовищі сільського волинського жіноцтва» [Стародубець, 2020, с. 131]. Потужним інструментом агітаційно-пропагандистської роботи в цьому напрямку виступала місцева преса. На сторінках волинських газет час від часу вмішувалися статті, в яких йшлося про здобутки та активну громадянську позицію радянської жінки-активістки.

З метою ширшого залучення їх до процесу радянзації, головний акцент у газетних публікаціях ставився на тому, що «для повного розкріпачення жінки і для справжньої рівності її з чоловіком треба, щоб жінка брала участь у загальній продуктивній праці» [Радянська Волинь, 1926, 5 берез.]. Хатня праця при цьому характеризується як «найнепродуктивніша і найтяжча», що «відриває жінку-трудівницю від справжньої корисної праці» [Радянська Волинь, 1926, 5 берез.].

Такі акценти у характеристиці жіночого образу мали сприяти є руйнуванню традиційних стереотипів про роль жінки, витягуванню її з побутової рутини. «Активізація жіночого руху розглядалася радянською владою як необхідна умова виховання нової радянської людини, свідомого борця з класовими ворогами на селі, які гальмують процес перебудови сільського господарства на засадах панування колгоспної форми господарювання [Стародубець, 2020, с. 11]. Варто звернути увагу, що на перший план винісалося не особисте благополуччя, а «необхідність виконання п'ятирічного плану за чотири роки» [Радянська Волинь, 1926, 5 берез.].

Іншою стороною образу радянської жінки мала стати її антирелігійність. У статті «Жінка й релігія» автор відтворює типову для

радянської пропаганди схему: релігія — знаряддя «класових ворогів» (куркулів, попів, сектантів), а жінка - головна жертва їх через «відсталість» і «несвідомість». Церковні ієрархи зображуються як жорстокі маніпулятори, що використовують жінку для підриву колективізації: «вони підтримують різні забобони, бо забобони держать жінку в релігійній шкурі» [Радянська Волинь, 1926, 8 берез.].

Характерно, що визволення жінки від «релігійного дурману» подається як умова її включення в суспільне життя. «Тільки культурно-освітня праця серед жінок витягне їх з тенет релігії», - пише автор статті «Міжнародне свято жінок» [Радянська Волинь, 1926, 8 берез.]. Антирелігійна риторика органічно вписувалася в ширший дискурс «просвіти» і «свідомості» як маркерів нової радянської ідентичності [Кісь, 2012, с. 140-168].

Центральне місце в конструюванні образу посідає мотив освіти. На сторінках «Селянської бідноти» за 1922 р. послідовно просувається теза про те, що «без освіти темна селянка не зможе стати справжньою громадянкою». [Селянська біднота. 1922. 5 жовт.]. У публікації «Освітня робота серед селянок» детально описується триступенева система роботи волосного організатора: виховання дітей і організація дитячих установ, професійна освіта (посилка жінок на робфаки та технікуми), а також «найважча і найважливіша» - політико-освітня робота та ліквідація неписьменності [Селянська біднота. 1922. 24 берез.].

Ленінська формула «неписьменний — ворог радянської влади» набуває в цьому контексті гендерного виміру: неписьменна жінка — потенційний об'єкт маніпуляцій «класових ворогів». Освіта постає не як особисте право, а як суспільний обов'язок і умова доступу до «справжнього» громадянства. [Кісь, 2012, с. 140-168]. Використовувана журналістами риторика материнства («кожна мати любить своїх дітей») інструменталізується для мобілізації жінок на підтримку радянської освітньої системи [Радянська Волинь. 1930. 8 берез.].

Особливу роль у формуванні образу радянської жінки відіграло свято 8 Березня. Матеріали «Радянської Волині» за 1926 і 1930 роки ілюструють як цей день використовувався для популяризації більшовицьких гасел про гендерну рівність в СРСР. Як правило, це був день масового прийому жінок до лав комуністичної партії, залучення їх до перевиборів, звіту про «досягнення» у сфері рівноправності та вироблення нових мобілізаційних завдань [Радянська Волинь, 1926, 5 берез.; Радянська Волинь, 1926, 8 берез.]. Свято 8 березня виступає не просто відзначенням, а черговою межею для підбиття підсумків і постановки нових вимог. [Радянська Волинь. 1930. 8 берез.].

Образ, що конструюється у святкових матеріалах, відрізняється більшою урочистістю та апеляцією до всесвітньої солідарності трудящих жінок. Проте й тут домінує мобілізаційна логіка: «радянська жінка має

усвідомити свій борг перед революцією і зайняти своє місце в шеренгах будівників соціалізму». [Стародубець, 2021] Як зазначає Г. Стародубець, подібні кампанії слугували насамперед механізмом ідеологічного охоплення тих верств населення, які традиційно залишалися поза партійним впливом. [Кісь, 2012, с. 140-168]

Аналіз матеріалів газет «Радянська Волинь» та «Селянська біднота» дозволяє виділити кілька усталених рис образу «радянської жінки», що конструювався більшовицькою пропагандою на регіональному рівні. По-перше, це образ трудівниці та суспільно активної громадянки, чия цінність визначається участю у виробництві та колективних формах праці. [Селянська біднота. 1922. 24 берез.; Селянська біднота. 1922. 5 жовт.] По-друге, свідомої особистості, звільненої від релігійних забобонів і відсталості». [Жінка й релігія, 1930; Кісь, 2012, с. 140-168]. По-третє, грамотної і освіченої. Освіта постає не стільки як право, скільки як умова належності до нового радянського суспільства. [Селянська біднота. 1922. 24 берез.; . Селянська біднота. 1922. 5 жовт.]. Важливо підкреслити суперечливість конструйованого образу: декларуючи «визволення» жінки від хатньої рутини, пропаганда фактично перекладала на неї подвійний тягар — виробничий і суспільний, не знімаючи реальних побутових обов'язків [Кісь, 2012, с. 140-168]. Отже, в результаті дослідження ми дійшли висновку, що на сторінках регіональної преси Волині-Житомирщини тема «радянської жінки - активістки» займала одне з чільних місць. Автори публікацій зображали, радше, її «фасадний», а не реальний образ. Головною чеснотою жінки мала бути не її «жіночність», а активна громадянська позиція.

Список використаних джерел

- Боротьба за школу. Селянська біднота. 1922. 5 жовт. № 193.
Жінка й релігія. Радянська Волинь. 1930. 8 берез. № 25.
Жінку-трудівницю в передні шеренги будівників соціалізму. Радянська Волинь. 1930. 8 берез. № 25.
Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.). Львів : Інститут народознавства НАН України, 2012. 287 с.
Лабур, О. «Нова жінка»: ненормовані образи жінки-суспільниці і жінки-трудівниці в радянській літературі України 1920–1930-х років. Краєзнавство, 2010. № 3. С. 205-213.
Освітня робота серед селянок. Селянська біднота. 1922. 24 берез. № 108.
Радянська Волинь. 1926. 5 берез. № 18.
Радянська Волинь. 1926. 8 берез. № 19.
Стародубець Г. Основні вектори громадсько-політичної діяльності сільського жіноцтва Волині наприкінці 1920-х — на початку 1930-х років. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені

Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2020. Вип. 32. С. 9–17. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2020-32-9-17>

Стародубець Г. Основні вектори й агенти соціально-політичної мобілізації сільського жіноцтва Волині у перші роки становлення радянської влади. Емінак. № 2(34). 2021. С. 127–138.

Kis Oksana. Women's Experience of the Holodomor: Challenges and Ambiguities of Motherhood. Journal of Genocide Research , 2020

*Мурасва Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Порох Н. В.)*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНОЧОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ПРАВЛІННЯ ЦИ СІ КРИЗЬ ПРИЗМУ РОМАНУ ПЕРЛ БАК «ІМПЕРАТРИЦЯ»

Кінець XIX – початок XX століття був ознаменований глибокою політичною та міжнародною кризою династії Цін у Китаї. У цей період фактичне керівництво державою здійснювала імператриця Ци Сі, чия діяльність супроводжувалася постійною боротьбою між традиційним консерватизмом та зовнішнім тиском західних держав. Перед нами постають такі питання: як особистість правительки вплинула на державну політику в умовах нестабільності, яким чином художня інтерпретація трансформує реальний історичний образ і в чому полягає складність її політичних рішень під час повстань іхетуанів?

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення ролі жіночого лідерства в умовах геополітичних криз та критичного аналізу історичних наративів про правління імператриці Ци Сі.

Метою нашого наукового пошуку є дослідження феномену жіночої влади та аналіз механізмів прийняття ключових рішень імператрицею Ци Сі шляхом зіставлення її художнього образу в романі «Імператриця» з першоджерелами, зокрема дипломатичним листуванням та офіційними едиктами.

Постать Ци Сі є яскравим прикладом того, як індивідуальне лідерство має на меті зрівноважити внутрішні традиції та потребу у захисті від іноземного впливу. Хоча її правління завершилося разом з епохою імперії, науковий інтерес до цієї постаті зберігається й сьогодні. В сучасних умовах трансформації міжнародної системи нерідко постає питання про роль лідера у кризові періоди та вплив суб'єктивних факторів на формування

історичної пам'яті. Вивчення стратегії управління імператриці Ци Сі висвітлює закономірності функціонування державної влади в умовах зовнішньої експансії. Це, у свою чергу, обґрунтовує необхідність деконструкції усталених історичних наративів та формування об'єктивного погляду на її постать. Осмислення цього досвіду дає змогу виявити закономірні ризики та особливості персоналізованого управління в епоху глобальних трансформацій.

Проблема правління Ци Сі широко висвітлювалася в науковій літературі. Значний внесок у дослідження історії Китаю зробили такі вчені, як Джон Фербанк та Джонатан Спенс, які розглядали політичні процеси в контексті модернізації країни. Окрему увагу варто приділити роботам Юн Чжан, яка пропонує переоцінку ролі Ци Сі, відходячи від традиційно негативного образу. Важливими є також першоджерела, зокрема мемуари Дер Лін та Кетрін Карл, які дають можливість побачити імператрицю очима сучасників. Не менш значущими є офіційні документи та дипломатичне листування, що відображають реальну політичну практику того часу.

У романі «Імператриця» Ци Сі постає як складна і багатогранна особистість, що поєднує в собі риси політичної мудрості, стратегічного мислення та глибокої людської вразливості. Перл Бак прагнула не просто зобразити історичні події, а відтворити внутрішній світ правительки, показати її як людину, що змушена діяти в умовах постійного тиску як з боку внутрішніх придворних сил, так і з боку іноземних держав: «Вона знала, що сила правителя полягає не лише у владі, але й у вмінні чекати» (Buck, 1956, с. 45). У романі також підкреслюється подвійність її натури: «Її серце було жіночим, але розум — холодним і точним, як сталь» (Buck, 1956, с. 102). У романі неодноразово зазначається, що Ци Сі усвідомлювала необхідність реформ і змін, однак її можливості були обмежені як традиційними конфуціанськими нормами, так і опором бюрократичного апарату.

Порівняння цього образу з мемуарними джерелами, зокрема спогадами Дер Лін, дозволяє виявити як спільні риси, так і відмінності. Дер Лін описує імператрицю як надзвичайно розумну, спостережливу та політично гнучку особу, здатну швидко реагувати на зміну обставин. У її мемуарах підкреслюється вміння Ци Сі керувати людьми, впливати на придворних і підтримувати баланс сил у складній системі імператорського двору. Водночас авторка зазначає певну дистанційованість імператриці, її схильність до обережності та недовіри, що було характерним для правителя в умовах постійних змов та інтриг (Der Ling, 1909, с. 156). Це додає до художнього образу більшої реалістичності, адже демонструє, що політична поведінка Ци Сі значною мірою визначалася необхідністю самозбереження, що перегукується з художнім образом: «Вона не довіряла

нікому повністю, бо знала: довіра – це розкіш, яку не може дозволити собі правитель» (Buck, 1956, с. 210).

Цінним доповненням до джерельної бази є свідчення Кетрін Карл, яка мала змогу особисто спостерігати за імператрицею. У своїх записках вона акцентує увагу на людяності Ци Сі, її здатності до співчуття та інтересу до західної культури (Carl, 1906, с. 88). Карл описує імператрицю як жінку, що поєднувала традиційні китайські цінності з прагненням до новизни. Ці спостереження частково співпадають з образом, створеним у романі, що також підкреслює її відданість державі: «Китай був для неї не лише державою, він був її долею, її тягарем і її єдиною любов'ю» (Buck, 1956, с. 250).

Особливо показовим для порівняльного аналізу є висвітлення подій Боксерського повстання. У романі ці події інтерпретуються як вимушена реакція Ци Сі на загрозу з боку іноземних держав і внутрішній тиск консервативних сил. Перл Бак подає її рішення підтримати повстанців як крок, спрямований на захист національного суверенітету, що відображає її внутрішню позицію: «Вона знала, що Китай не можна віддати без боротьби, навіть якщо ця боротьба приречена» (Buck, 1956, с. 301). Такий підхід формує образ правительки, яка діє в умовах обмеженого вибору і вимушена приймати складні рішення. Водночас дипломатичні листування західних послів (зокрема, британських), опублікованих у збірнику China: № 1 (1900). Correspondence Respecting the Affairs of China (London: His Majesty's Stationery Office, 1900), с. 35–78) та офіційні едикти династії Цін свідчать про більш активну політичну позицію імператриці. Едикти того часу містили прямі заклики до боротьби з іноземцями, що свідчить про свідомий політичний вибір, а не лише вимушену реакцію.

Аналіз офіційних едиктів династії Цін розширює наше розуміння характеру політики Ци Сі після поразки повстань. У документах початку ХХ століття зафіксовано ініціацію низки реформ, спрямованих на модернізацію державного управління, освіти та армії. Ці заходи, відомі як «пізні реформи Цін», свідчать про усвідомлення необхідності змін. У романі ж ці дії представлені як логічний і послідовний розвиток політичної стратегії імператриці, що підкреслює її далекоглядність. Проте історичні дослідження вказують на те, що ці реформи були значною мірою вимушеними і здійснювалися під тиском зовнішніх обставин (Юань С., 2019, с. 87).

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що образ Ци Сі у романі «Імператриця» значною мірою відрізняється від її історичного портрета, сформованого на основі першоджерел. Художній твір прагне гуманізувати правительку, підкреслюючи її раціональність і відповідальність, тоді як історичні документи свідчать про складність і суперечливість її політики. Разом із тим обидва підходи доповнюють один

одного, забезпечуючи як комплексне бачення образу Ци Сі, так і особливості функціонування влади в умовах геополітичної кризи.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на детальніший аналіз китайських архівних матеріалів, які залишаються малодоступними, а також на порівнянні Ци Сі з іншими жінками-правительками в різних історичних контекстах.

Список використаних джерел

- Buck P. Imperial Woman. New York : John Day Company, 1956. 346 с.
Carl Katharine A. With the Empress Dowager of China. New York: The Century Co., 1906. 346 с. URL: <https://archive.org/details/withempressdowag00carliala>
Der Ling. Two Years in the Forbidden City. New York: Dodd, Mead and Company, 1909. 318 с. URL: <https://archive.org/details/twoyearsinfobid00derl/page/n5/mode/2up>
Юоань Є. Іхетуанський рух і антиіноземна політика династії Цін. Київ : Наукова думка, 2019. 212 с.

***Островська Валерія**, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – доц. **Порох Н. В.**)*

БУСІДО ЯК КУЛЬТУРНИЙ КОД СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЯПОНІЇ

Історія середньовічної Японії характеризується поступовим формуванням специфічної соціальної системи, у якій провідну роль відігравав військовий стан - самураї. Разом із розвитком самурайського стану формувалася особлива система моральних та етичних принципів, відома як бусідо («шлях воїна»). Ця система норм визначала поведінку самураїв, їхні уявлення про честь, обов'язок, відданість і смерть.

Бусідо не виникло як єдиний писаний кодекс. Його формування відбувалося поступово, у процесі розвитку японського феодального суспільства. Самурайська етика поєднала елементи різних духовних традицій - конфуціанства, буддизму та синтоїзму, що сформували унікальну систему моральних цінностей (Нітобе, 2015, с. 14). Вивчення феномену бусідо має суттєве значення для розуміння культурних і соціальних процесів середньовічної Японії, оскільки ця система цінностей виконувала роль культурного коду, що визначав поведінкові моделі не лише самурайської еліти, й решти населення.

Витоки самурайського стану сягають раннього середньовіччя. У період Асука (552-645 рр.) та Нара (645-794 рр.) японська держава перебувала під значним впливом китайської політичної та культурної традиції. У цей час

формувався централізована система управління, однак поступово вона почала слабшати, що призвело до посилення місцевих аристократичних родів (Рубель, 1997, с. 46).

У період Хейан (794–1185) відбувалося поступове формування військових родів, які виконували функції захисту земельних володінь аристократії. Саме з цих військових груп згодом сформувався самурайський стан. З часом воїни почали відігравати дедалі важливішу роль у політичному житті країни.

Після встановлення сьогунату Камакура у 1185 році військова знать фактично перебрала на себе владу в державі. Самураї стали основою політичної системи, що сприяло формуванню специфічної воїнської культури. За цих умов виникла потреба у чіткій системі моральних норм, які регулювали б поведінку воїнів, їхні взаємини із сюзереном та суспільством (Нітобе, 2015, с. 68). Відповідно, формування самурайського стану слід розглядати не лише як військово-політичний процес, а також як глибоку трансформацію соціальної структури японського суспільства, у межах якої відбувалося становлення нової системи моральних цінностей та поведінкових моделей.

Самурайська етика виникла під впливом кількох духовних традицій, які значною мірою визначили її моральний зміст. На формування бусідо істотний вплив справила конфуціанська філософія. Вона насамперед наголошувала на важливості соціальної ієрархії, дисципліни та відданості правителю. Ці ідеї були адаптовані до самурайської культури і стали основою принципу абсолютної лояльності воїна до свого сюзерена (Ямамато, 2024, с. 4).

Не менш значим був вплив буддизму, зокрема його дзенської традиції. Дзен-буддизм поширився серед самураїв у XIII–XIV століттях і став важливим елементом їхнього духовного життя. Основні ідеї дзену - внутрішній спокій, самодисципліна, усвідомлення швидкоплинності життя - цілком відповідали способу життя воїнів і сприяли формуванню особливого ставлення до смерті (Нітобе, 2015, с. 22).

Третім важливим компонентом самурайської етики був синтоїзм - традиційна японська релігія. Синтоїстські уявлення про культ предків, сакральність роду та відданість батьківщині сприяли формуванню почуття обов'язку і патріотизму серед самураїв. Як наслідок, бусідо стало результатом синтезу різних духовних традицій, що сформували цілісну систему моральних принципів.

Система етичних норм бусідо поступово формувалася разом із самурайським станом і відображала моральні уявлення військової еліти. Ці принципи передавалися через військову традицію, родові настанови, літературні пам'ятки та філософські трактати, визначаючи поведінку самурая на службі та у повсякденному житті. Основними чеснотами були

відданість, честь, мужність, справедливість, самодисципліна та моральна чистота (Ямамато, 2024, с. 18).

Одним із ключових принципів бусідо була відданість сюзерену: самурай, як васал, мав служити даймьо, проявляючи готовність до самопожертви. Вірність уважалася найвищою чеснотою, що визначала соціальний статус та моральну репутацію воїна, і формувалася під впливом конфуціанської етики, що наголошувала на ієрархії та повазі до влади (Рубель, 1997, с. 96).

Важливим принципом самурайської етики була честь, яка слугувала головним критерієм оцінки поведінки воїна. Втрата честі мала негативні соціальні та моральні наслідки, а у разі серйозного порушення норм самурай міг вдатися до ритуального самогубства – сеппуку, що розглядалося як відновлення честі та демонстрація відданості моральним принципам бусідо (Нітобе, 2015, с. 93).

Мужність відповідно до бусідо розумілася як фізична відвага й моральна стійкість, включаючи контроль над емоціями та здатність діяти розсудливо навіть у критичних ситуаціях. Ця самурайська чеснота формувалася під впливом буддистських ідей внутрішньої рівноваги та дисципліни. Ключовим імперативним принципом самурая була справедливість, що передбачала моральну правоту, чесність, відповідальність за вчинки та готовність захищати слабших, формуючи його як воїна і носія морального авторитету (Ямамато, 2024, с.18).

Значущою була самодисципліна, яка передбачала постійний контроль над власними думками, емоціями та поведінкою. Самурай мав розвивати силу волі, витримку та здатність до самоконтролю. Така дисципліна досягалася через систематичні тренування у військових мистецтвах, медитативні практики та моральне самовиховання. Значний вплив на формування цього принципу мав дзен-буддизм, який підкреслював важливість духовної концентрації та внутрішньої гармонії (Нітобе, 2015, с. 36).

Щирість і моральна чистота залишалися важливими принципами самурайської етики: воїн повинен був діяти чесно, без обману та лицемірства, відповідність слів і вчинків вважалася ознакою моральної досконалості. Впродовж середньовіччя бусідо поступово формувалося як ключовий елемент культурної ідентичності Японії, відображаючись у літературі, хроніках та мистецтві (Рубель, 1997, с. 138). Епічні твори, зокрема «Повість про дім Тайра», популяризували ідеал самурая як воїна, що було втілено в понятті «кюба-но міті» (шлях лука та стріл), що поєднує військову майстерність з моральною дисципліною. На це вказує одна із цитат повісті: «Той, хто шанує шлях лука і стріл, понад усе має ставити обов'язок і честь, бо ганьбу не стерти й у наступних поколіннях» (Kajihara M. & Yamashita H., 1993, p.389). На початку XVII століття, за становлення

сьогунату Токугави, самурайська етика була частково кодифікована, перетворивши бусідо на систему, що регламентувала поведінку воїнів і визначала їхній соціальний і культурний статус.

Важливим етапом систематизації самурайського кодексу стало впровадження «Законів для військових домів» (*Буке Сьохатто*), перша редакція яких складалася з 13 статей. На відміну від морально-філософських засад Бусідо, що базувалися на традиціях та особистій відданості, Буке Сьохатто став жорстким юридичним інструментом сьогунату Токугава для контролю над військовою елітою. Кодекс регламентував не лише бойову підготовку та обов'язкове навчання «літературі й мистецтвам», а й встановлював суворі обмеження на будівництво замків та укладання міжкланових шлюбів (Японський, 2018, с.146). Таким чином, поєднання етичних норм Бусідо з правовими статтями Буке Сьохатто сприяло трансформації самурайства з класу автономних воїнів у дисциплінований стан професійних адміністраторів, що стало запорукою стабільності японського суспільства.

Формування та розвиток бусідо засвідчує його ключову роль у становленні соціальної та культурної структури середньовічної Японії, пов'язаної з утвердженням самурайського стану та військово-феодальної моделі суспільного розвитку. Синтез конфуціанських, буддистських і синтоїстських традицій створив цілісну систему моральних орієнтирів, що визначали поведінку воїнів, їхню відданість, честь та особисту відповідальність. Бусідо слід розглядати як соціокультурний феномен – культурний код, що транслиував моральні норми й моделі поведінки, формуючи суспільні відносини. Аналіз цієї системи дозволяє глибше осмислити взаємодію військової культури, релігійно-філософських ідей та соціальних інститутів, які стали основою цивілізаційної ідентичності Японії.

Список використаних джерел:

- Нітобе І. Бусідо. Душа Японії. Пер. з япон. А. Накорчевського. Київ: Арій, 2015. 224 с.
- Рубель В. А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ: Аквапон-Прес, 1997. 256 с.
- Ямамото Ц., Мусасі М., Дайдодзі Ю. Бусідо. Кодекс самурая. Київ: Видавничий дім «Сварог», 2024. 272 с.
- Японський милітаризм: Документи та матеріали. Упоряд. та наук. ред. С. В. Мазур. Харків: Орієнтир, 2018. 240 с.
- Kajihara M., Yamashita H. Heike monogatari. Tōkyō: Iwanami Shoten., 1993. Vol. 2. 554 p.

«ЕНЕЇДА» ВЕРГІЛІЯ ЯК ФУНДАМЕНТ РИМСЬКОЇ ІМПЕРСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Трансформація Римської республіки в імперську систему Принципату потребувала не лише адміністративних реформ, а й потужного ідеологічного обґрунтування, здатного легітимізувати нову владу в очах інтелектуальної еліти та народу. У цьому процесі поезія Публія Вергілія Марона, зокрема його епос «Енеїда», відіграла роль центрального ретранслятора імперських смислів. Поетичне слово у Вергілія стає не просто художнім засобом, а формою «поетичної теології», де міф, історія та політика зливаються у єдиний наратив, покликаний прославити Октавіана Августа як кульмінаційну постать для Риму.

Фундаментальним завданням «Енеїди» як поетичного маніфесту Принципату стала розробка та впровадження у суспільну свідомість конструкту божественного походження династії Юліїв. В умовах переходу від республіканського ладу до одноосібного правління, Октавіан Август потребував сакрального обґрунтування своєї влади, яке б виходило за межі суто політичних чи військових рамок. Вергілій поетично реалізує цю потребу через створення безперервної лінії спадкоємності, що бере початок від троянського героя Енея, сина Венери, і веде безпосередньо до постаті принцепса. Поетичне слово тут трансформується у юридично-сакральний аргумент: через міфологізацію постаті Юла (Асканія), сина Енея, назва роду «Юлії» етимологічно та метафізично пов'язується із божественним походженням.

Генеалогічна стратегія Вергілія базується на використанні поетичної мови для легітимації титулу «*Divi filius*» (син божественного). Поет не просто згадує про божественне коріння Августа, він говорить про опіку богів над Енеєм центральним рушієм сюжету, що в очах римського читача автоматично екстраполювалося на сакральну захищеність самого імператора. Як дослідники, через конструювання міфу про Юла як засновника Альба-Лонги, Вергілій надав владі Октавіана характеру найдавнішої традиції, що робило будь-яку опозицію режиму не лише державною зрадою, а й виступом проти волі самих богів (Грант, 2011, с. 48). Особливо виразно це проявляється у першій пісні епосу, де Юпітер у своєму пророцтві прямо вказує на появу «Цезаря з роду троянського», чия слава досягне зірок, а влада — меж океану (Вергілій, 1972, с. 14).

Важливо зауважити, що поетичне вираження генеалогічного міфу

виконувало також функцію етнополітичної консолідації. Об'єднуючи троянське походження Енея з латинським субстратом майбутнього Рима, Вергілій створював універсальний міф про спільне коріння всіх італійських народів під егідою одного священного роду. Як підкреслюють літературознавці, Вергілій майстерно ревіталізував архаїчні пласти міфу, щоб довести: Юлії - це не просто аристократичне сімейство, а «сакральне насіння», призначене фатумом для порятунку держави від хаосу громадянських чвар (Гальчук, 2008, с. 102).

Центральною етичною категорією «Енеїди», що визначає її ідеологічну спрямованість як поетичного вираження імперської ідеї, є поняття *pietas* (благочестя, відданість обов'язку, шана до богів та предків). Вергілій свідомо відходить від гомерівського типу героя, керованого особистим прагненням слави, і конструює образ «*pius Aeneas*» — особистості, чия індивідуальна воля повністю інтегрована в божественний план розбудови держави. Цей літературний етос є прямим поетичним віддзеркаленням ідеологічної програми Октавіана Августа, спрямованої на реставрацію стародавніх моральних норм (*mos maiorum*) та релігійне оновлення римського суспільства після десятиліть громадянського хаосу.

Поетичне втілення *pietas* Енея слугує метафоричним виправданням політичних перетворень Принципату. Коли герой рятує з охопленої вогнем Трої не лише родину, а й пенатів - священних богів-охоронців, - Вергілій створює потужний візуальний символ безперервності сакральної традиції. Це безпосередньо корелювало з діяльністю Августа, який, обійнявши посаду Великого Понтифіка, ініціював масштабне відновлення занедбаних храмів та жрецьких колегій. Як зазначає О. Штаерман, категорія *pietas* у Вергілія «трансформується из личной добродетели в государственную доктрину, где благочестие правителя выступает гарантом процветания всей нации.» (Штаерман, 1987, с. 210).

Важливим аспектом поетичного вираження ідеології є конфлікт між приватним почуттям та державним призначенням, найбільш яскраво розкритий у сюжетній лінії Енея та Дідони. Відмова героя від особистого щастя заради заснування майбутнього Рима виступає ідеологічним виховним меседжем для римської аристократії: інтереси імперії мають пріоритет над приватним життям. Вергілій зумів надати сухим законодавчим актам Августа про мораль та сім'ю високого сакрального змісту, представивши покору волі принцепса як форму вищого релігійного слухіння (Гальчук, 2008, с. 112).

Найвищим проявом поетичного вираження імперської ідеології в «Енеїді» є телеологічна інтерпретація історичного процесу, згідно з якою розвиток римської держави розглядається як послідовна реалізація божественного плану. Вергілій майстерно використовує художній простір епосу, щоб довести: кожна подія минулого - від руйнування Трої до

пунічних воєн - була лише прелюдією до появи Октавіана Августа. Цей концепт «історичної зумовленості» дозволяв легітимізувати Принципат не як випадкову політичну кон'юнктуру, а як есхатологічне завершення світової історії, що знаменує настання вічного «Золотого віку» (*aurea saecula*).

Ключовим поетичним інструментом цієї телеології є шоста пісня епосу - сходження Енея в Аїд. У сцені огляду майбутніх героїв Рима, Вергілій вустами Анхіза прямо ідентифікує Августа як месіанську постать, чия влада пошириться за межі відомих земель і принесе людству довгоочікуваний спокій (Грант, 2011, с. 166). Поетичне пророцтво тут виконує функцію абсолютної істини: якщо боги та тіні предків ще в прадавні часи передбачали триумф Юліїв, то будь-який спротив цій владі є порушенням світового фатуму. Через таку поетизацію минулого Август постає не як диктатор, а як «арбітр історії», обраний для відновлення космічного порядку (Берд, 2020 с. 286).

Особливе місце в поетичній репрезентації ідеології посідає екафрасис — опис щита Енея у восьмій пісні. На відміну від гомерівського щита Ахілла, що відображав універсальну картину світу, щит Енея у Вергілія є «щитом історії». У його центрі поет розміщує битву при Акції 31 р. до н. е., зображуючи її як грандіозне зіткнення західного порядку та східного хаосу. Поетичний опис триумфу Августа, за яким спостерігають самі боги Рима, остаточно закріплював міф про принцепса як захисника цивілізації. Як підкреслює історик М. Берд, Вергілій створив ілюзію того, що навіть бог-коваль Вулкан, виготовляючи зброю в міфічні часи, вже закарбував у металі неминучу перемогу Августа, роблячи його правління вершиною римської долі (Берд, 2020, с. 288).

Підсумовуючи, можна сказати, що «Енеїда» Вергілія стала найвищим поетичним маніфестом імперського Риму, де художні образи виконали функцію вищої політичної легітимізації. Через синтез генеалогічного міфу, що зробив Августа нащадком богів, та етичного ідеалу благочестя (*pietas*), поет зміг трансформувати політичний режим Принципату на сакральну місію, спрямовану на порятунок держави. Телеологічна візія історії, представлена в епосі, проголосила прихід Августа неминучою кульмінацією світового розвитку та початком пророкованого «Золотого віку». Таким чином, Вергілій довів, що поетичне слово здатне надати владі метафізичного змісту, перетворивши державну пропаганду на вічну культурну спадщину, яка на століття визначила вектор розвитку європейської політичної традиції.

Список використаних джерел

- Берд Мері. SPQR. Історія Давнього Риму. Пер. з англ. Г. Ярмоленко. Київ: Наш Формат, 2020. 496 с.
- Вергілій Марон Публій. Енеїда. Пер. з лат. М. Білика. К.: Дніпро, 1972.

356 с.

Гальчук О. Антична література: Навчальний посібник для студентів заочної форми навчання. К.: Вид-во Київського славистичного університету, 2008. 210 с.

Штаерман Е. М. Социальные основы религии Древнего Рима. М.: Наука, 1987. 340 с.

Grant M. The World of Rome: From 133 BC to AD 217. London: Weidenfeld & Nicolson, 2011. 322 p.

Плаксюк Анна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, права та публічного управління спеціальності 032 Історія та археологія Житомирського державного університету імені Івана Франка (науковий керівник – доц. Власюк І. М.)

ТОМАС ДЖЕФФЕРСОН – АВТОР ДЕКЛАРАЦІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА АРХІТЕКТОР АМЕРИКАНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Дослідження постаті Томаса Джефферсона є актуальним через його безпосередній внесок у формування американської демократії та сучасних інститутів влади. Аналіз його ідей та діяльності допомагає зрозуміти механізми побудови демократичної системи, роль освіти і прав людини у розвитку республіки та закономірності мирної зміни влади, що мають значення для сучасних демократичних країн.

Мета статті – проаналізувати, як погляди Томаса Джефферсона та участь його у державно-політичному житті вплинули на формування американської політичної культури, заклали основи сучасного конституційного права та визначили роль громадян у демократичній системі.

Постать Томаса Джефферсона аналізували в українській історіографії: Т. В. Стаценко (розгляд його як мислителя епохи Просвітництва, ідей природного права та демократичного урядування), В. Д. Титов (дослідження філософсько-правових поглядів, концепції прав людини та громадянських свобод). Серед зарубіжних дослідників можна виділити працю П. Фінкельмана (аналіз концепції Джефферсона «оригінального задуму» Конституції США та впливу його ідей на формування американського конституційного права).

Джефферсон не любив розкіш і демонстративну помпу, які були звичні в епоху його політичних супротивників – федералістів. 4 березня 1801 року він склав присягу як президент. Інавгурація відбулася у місті Вашингтоні (Стаценко, 2013, с. 5). У інавгураційній промові Джефферсон проголосив:

«Ми всі республіканці, і всі ми федералісти. Якщо серед нас є такі, хто хотів би розпустити цей Союз або змінити його республіканську форму, то хай стоять незворушно...» Крім того, він виклав основні принципи своєї адміністрації: «Справедливе й однакове правосуддя до всіх людей: мир, торгівля, чесне партнерство з усіма націями, невтягування в жодні альянси; свобода релігії; свобода преси; недоторканість особи під захистом; суд присяжних, обраних безсторонньо...» (Finkelman, 2006, p. 50). Цей акцент на простоті та примиренні став характерним для його стилю правління.

Хоча Джефферсона часто називають автором Декларації незалежності, однак точніше вважати його головним автором проекту документа. У червні 1776 року Континентальний конгрес призначив комітет з п'яти осіб (Томас Джефферсон, Бенджамін Франклін, Джон Адамс, Роберт Лівінгстон, Роджер Шерман) для підготовки проекту (The Writings of Thomas Jefferson, p. 107).

Проект Джефферсона ґрунтувався значною мірою на двох передумовах: начерку преамбули до Конституції Вірджинії та проекті Декларації прав Вірджинії, підготованому Джорджем Мейсоном (Neem, 2025, p. 25). За два червневі дні комітет вніс 86 змін, зменшивши обсяг тексту приблизно на чверть, і сконцентрувався на чіткому викладі звинувачень проти британської колоніальної політики. Джефферсон писав: «...народ має право змінювати або проганяти уряд, що порушує його невід'ємні права на життя, свободу й прагнення до щастя» (Стаценко, 2013, с. 13, 14).

У нових дослідженнях підкреслюється, що Джефферсон не просто копіював ідеї – він систематизував та підсилив їх, що дало документу універсальність і силу (The Writings of Thomas Jefferson, p. 108).

Період президентства Джефферсона визначається і як «Революція 1800 року», оскільки він здійснив мирну зміну влади – явище майже безпрецедентне для тогочасного світу. У своїй адміністрації він віддавав перевагу письмовим зверненням до Конгресу, обмежуючи демонстративні промови. Це давало змогу застосовувати його сильні сторони (письменницький стиль) і уникати слабкості як оратора (Стаценко, 2013, с. 7).

На керівні посади він призначав союзників-республіканців, зокрема державного секретаря Джеймса Медісона та міністра фінансів Альберта Галлатіна, водночас не проводячи радикального усунення федералістів з усіх посад (Finkelman, 2006, p. 56). У 1802 р. Конгрес скасував закон про судоустрій 1801 року, ліквідувавши деякі посади окружних суддів, що було частиною політики Джефферсона з оновлення державних інститутів (Manes, 2016, p. 82).

Важливо також відзначити, що Джефферсон заклав принципи зовнішньої політики, зокрема політику невтягування країни в постійні союзи, що відповідало його ідеї обмеженого уряду та максимальної

автономії для республіки (Finkelman, 2006, p. 46).

Джефферсон належав до покоління Просвітників, що прагнули застосувати ідеї природного права у політичному житті. Він вважав, що уряди отримують свої повноваження за згодою народу, й люди мають невід'ємні права — життя, свобода, прагнення до щастя (Титов, 2010, с. 46).

Для Джефферсона держава мала створювати умови для розвитку людських здібностей — це концепція «human capability», за якою держава повинна давати можливість, а не нав'язувати функції. Щодо освіти Джефферсон підтримував ідею обов'язкового громадянського виховання і універсальної державної освіти як запоруки стабільної республіки (Neem, 2025, p. 15, 19).

Особливе значення мав його підхід до державної ідентичності: він вважав Америку «експериментом свободи», де соціальна мобільність, релігійна свобода і свобода преси були ключовими чинниками національного розвитку (Титов, 2010, с. 47).

Джефферсонова спадщина вплинула на юридичні інститути, зокрема, на поняття оригінального наміру Конституції США та на інтерпретацію конституційного права. Джефферсон не лише боровся за незалежність, але й радикально вплинув на формування політичного ландшафту США. Він — архітектор системи, в якій громадяни мають ключову роль, а держава — службовця громадян. Його принципи свободи слова, релігії, недоторканості особи, суду присяжних стали наріжними каменями американської політичної культури. Мирна передача влади після президентських виборів 1800 року стала символом стабільності і розвитку демократичних інститутів (Стаценко, 2013, с. 7-8).

Думки Джефферсона відіграли значну роль у формуванні американського конституційного права, а його тексти та правові ідеї розглядають як складову «початкового задуму» Конституції (Finkelman, 2006, p. 45).

Отже, Томас Джефферсон залишається однією з найбільш видатних постатей американської історії. Він не просто автор тексту Декларації незалежності — він окреслив політичну та правову ідею, яка уможливила існування республіканської демократії у США. Його прагнення до лаконічності, переконаність у правах особистості, праця як президента та державника надали значний поштовх розвитку демократичних установ та політичної культури. Його надбання живе й нині — у конституційному законодавстві, навчальних закладах, свободі преси та засадах громадської активності. Джефферсон продемонстрував, що демократія — це не лише формальне волевиявлення, але й життєвий устрій, підпорядкований ідеям волі, рівності та обов'язку.

Список використаних джерел

Neem J. N. Developing Freedom: Thomas Jefferson, the State, and Human

Capability. Western Washington University, CEDAR. 2025. 30 p. URL: <https://surl.li/ejnasw> (дата звернення: 10.04.2026)

Титов В. Д. Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 5. С. 3-11.

Стаценко Т. В. Фермерська республіка- Політичний ідеал Томаса Джефферсона в розвитку Сполучених Штатів Америки. *Схід*. 2013. С. 116-119.

Finkelman P. Thomas Jefferson, Original Intent, and the Shaping of American Law: Learning Constitutional Law from the Writings of Jefferson. New York: NYU Press, 2006. 320 p .URL: <https://surl.li/bohjlj> (дата звернення: 20.04.2026)

The Writings of Thomas Jefferson. *Online Library of Liberty*. URL: [The Works of Thomas Jefferson, 12 vols. | Online Library of Liberty](https://surl.li/bohjlj) (дата звернення: 20.04.2026)

Manes S. Copyright and the Right Move? New York: NYU Press, 2016. 85 p. URL: [Copyright: The Right Move? - NYU Journal of Intellectual Property & Entertainment Law](https://surl.li/bohjlj) (дата звернення: 25.04.2026)

*Роль Ольга, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Порох Н. В.)*

СИСТЕМА ОСВІТИ В КОРЕЇ ПІД ЧАС ЯПОНСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ (НА ОСНОВІ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В РОМАНІ МІН ДЖІН ЛІ «ПАЧІНКО»)

Стаття присвячена розгляду освітньої політики японської окупаційної влади в Кореї на основі порівняння художнього відображення епохи за романом Мін Джін Лі “Пачінко” та історичних першоджерел. Увага приділена трансформації освітнього простору колонії в умовах політики тотальної асиміляції та впливу колоніальної школи на ідентичність корейського народу (на прикладі кількох поколінь).

Роман «Пачінко»- це епічна сага, що стала голосом мільйонів корейців, чий долі зламало ХХ століття. Як цілком справедливо стверджує письменниця: «Історія підвела нас, але нічого не вдієш»(Лі, 2024,с.9). У 1910 році Японія колонізувала Корею, інтегрувавши її до складу імперії. Унаслідок цього багато корейців втратили засоби до існування та змушені були емігрувати, проте народ і родини вистояли. Твір Мін Джін Лі є

потужним інструментом художньої рефлексії, що пропонує погляд на історію крізь призму чотирьох поколінь однієї родини.

Еволюція освітнього простору Кореї на початку ХХ століття стала відображенням болісного переходу від традиційної конфуціанської етики до колоніального ідеологічного виховання. У романі доанексійна Корея уособлюється в образі Хуні (батька головної героїні Санджі), якому на момент анексії виповнилося 27 років. У той час освіта була приватною справою, і батьки самостійно наймали сільського вчителя: "На вимогу батька Хуні навчався в сільського вчителя писати і читати корейською і японською досить добре, що б мати змогу вести бухгалтерію і додавати числа в умі-так його не зможуть обдурити на ринку"(Лі,2024, с.10). Японська влада від початку правління усвідомлювала, що головну роль у житті людини відіграє школа.В офіційних звітах журналу *The Korea Mission Field* за 1914 рік зафіксовано те, що урядові правила встановлення шкіл та нагляду за ними ставали дедалі суворішими(*The Korea, 19143, с. 327*). Це означало завершення епохи вільного навчання, представленого поколінням Хуні.

З часом, з дорослішанням Санджі, освітня реформа набула рис тотальної асиміляції. Жіноча освіта залишалася обмеженою та залежала від соціального статусу родини. Сама Санджі не навчалася в школі. Школи існували, проте більшість учнів у них складала японці. Система освіти в окупованій Кореї функціонувала за принципом сегрегації: корейцям пропонувалася скорочена програма з орієнтацією на практичні навички, тоді як повноцінна гуманітарна освіта вважалася привілеєм японців. Архівні матеріали підтверджують спроби місцевої влади впровадити державний підручник з етики задля перетворення корейців на частину японської ментальної матриці. До корейських учнів «нижчої верстви» ставилися неприязно, застосовуючи зневажливе звертання «йобо»: "Ці йобо їдять собак, а тепер ще й крадуть їхню їжу!"(Лі, 2024, с.35).

Християнські та приватні місіонерські заклади впродовж тривалого часу були чи не єдиним вікном у світ сучасної освіти в Кореї, доки японська адміністрація не взяла цей процес під жорсткий контроль. Інший герой роману, Ісак, належав до заможної та освіченої верстви суспільства: "Молодик був вбраний у костюм в західному стилі й тепле зимове пальто. У маленькому коридорчику його імпортовані шкіряні черевики, шкіряний портфель і фетровий капелюх виглядали недоречно"(Лі, 2024, с.20).Його родина наймала домашніх учителів, а згодом відправила сина до семінарії. Для корейців семінарії були не просто місцем навчання, а осередком інтелектуальної свободи та збереження національної ідентичності: "Мій чоловік казав, що християни- добрі люди.Деякі з них-патріоти, які боролися за незалежність.Це правда?. -Так, мої вчителі з семінарії в Пхеньяні боролися за незалежність"(Лі, 2024, с. 62). Знання, здобуті в

місіонерському середовищі, стали для Ісака формою інтелектуального спротиву проти політики асиміляції.

Сини Санджі, Ноа та Мозасу, здобували освіту в Японії, де до них зневажливо ставилися як до корейців-дзайнічі(корейці, що проживають в Японії). Офіційною метою колоніальної освіти, згідно з джерелом *Gakusei Hyakunenshi*, було виховання лояльних підданих: японська викладалася як «національна мова» (*kokugo*), а використання корейської суворо обмежувалося або заборонялося для прискорення повної асиміляції. У школі хлопці стикалися з відвертим булінгом і намаганням стерти їхню корейську ідентичність, замінюючи її почуттям меншовартості та сорому. Для Ноа школа стала інструментом самозаперечення: будучи блискучим учнем, він прагнув стати «своїм» через ідеальну мову та академічні успіхи: “Як і всі діти, Ноа мав свої таємниці, але його секрети були незвичайні. У школі його кликали японським іменем, Боку Нобуо, а не Пек Но, і хоч у класі всі знали, що він кореєць, за його японізованим прізвиськом, — знайомлячись із кимось, кому це не було відомо, Ноа не казав про своє походження відразу. Він говорив і писав японською краще, ніж більшість дітей-японців. У школі він терпіти не міг згадок про півострів, на якому народилися його батьки, й опускав очі на зошита, якщо вчитель згадував щось про колонізовану Корею. Навантаження було стерпне, не неможливе. Успішні учні, які всі були японці і якими він захоплювався, з ним не розмовляли”(Лі, 2024, с.177-195). Для Мозасу школа була мукою: вчителі називали його «дурнем-корейцем»: “Діти-японці не хотіли мати з ним нічого спільного, але Мозасу було на це наплювати. Щодня до початку занять та після їхнього завершення старші хлопці казали Мозасу: “Повертайся в Корею, смердючий вилупку”(Лі, 2024, с.240). Проте великий словниковий запас та добре володіння японською допомагали йому в сутічках. Хлопці також вивчали самостійно англійську за журналами, словниками та посібниками з граматики. Водночас більшість корейських хлопчиків з їхнього району не навчалися в школі: “Замість ходити до школи збирали металобрухт і здавали його за гроші, шукали підгнилі харчі для свиней, яких розводили їхні матері, або, що гірше, потрапляли до рук поліції за дрібні злочини”(Лі, 2024, с. 239).

Зіставляючи художню лінію роману «Пачінко» з історичними документами, можна зробити висновок, що освіта в колоніальній Корей була не просто процесом здобуття знань, а справжнім полем битви за ідентичність народу. Через долі чотирьох поколінь родини Санджі чітко простежується трагічна трансформація освітнього простору: від вільного домашнього навчання часів Хуні до жорсткого ідеологічного тиску, якого зазнали його внуки.

Історія освіти, змальована Мін Джін Лі, є відображенням загальної трагедії корейського народу у ХХ столітті. Навіть у найтемніші часи, коли

система намагалася знищити коріння нації, прагнення до знань залишалося способом виживання. Незалежно від обраного шляху — чи то спроби асимілюватися через ідеальне навчання, чи то виживання на вулицях — герої довели, що воля до самоствердження через знання та родинну підтримку виявилася сильнішою за імперський тиск.

Список використаних джерел

Gakusei Hyakunenshi [Japan's Modern Educational System: A History of the First Hundred Years] / Ministry of Education, Science and Culture. Tokyo : Gyosei, 1972. 140 p.

Shin G. W. Peasant Protest and Social Change in Colonial Korea / Gi-Wook Shin. Seattle : University of Washington Press, 1996. 254 p.

The Korea Mission Field : [periodical]. Seoul : Federal Council of Protestant Evangelical Missions in Korea, 1914. Vol. X.

Лі М. Дж. Пачінко : роман / Мін Джін Лі ; пер. з англ. О. Смольницької. Київ : Artbooks, 2024. 480 с.

*Савінова Олександра, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

*ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Год Н. В.)*

РЕВОЛЮЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДУЗЕППЕ ГАРІБАЛЬДІ У КОНТЕКСТІ ОБ'ЄДНАННЯ ІТАЛІЇ: ІСТОРИЧНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Процес об'єднання Італії, відомий як Рісорджименто, посідає важливе місце в європейській історії XIX століття, адже поєднує революційні події та національно-визвольну боротьбу з формуванням державності. Вагому роль у цьому процесі відіграв Джузеппе Гарібальді – видатний військовий діяч та символ боротьби за незалежність Італії. Його постать набула значення не лише як історичного діяча, а й як ідеологічного символу.

На межі XVIII–XIX століть італійські землі залишалися політично роздробленими та не мали єдиної держави. Північ перебувала під владою Габсбургів, центральна частина контролювалася Папською державою, а південь – Бурбонами в межах Неаполітанського королівства. Як зазначає Ерік Гобсбаум, Італія була типовим прикладом «розірваного простору», де феодальні пережитки співіснували з ранніми капіталістичними відносинами (Hobsbawm, 1962, p. 112–118). Саме ця роздробленість стала передумовою формування руху за об'єднання – Рісорджименто. Після наполеонівських війн рішенням Віденського конгресу відновили старий порядок і посилили вплив Австрії, зокрема, через включення Ломбардії та

Венеції до її складу. Це спричинило зростання невдоволення та активізацію національного руху. Як підкреслює Люсі Ріалл, у цей період формується «напруга між імперським контролем і національними прагненнями» (Riall, 2007, p. 54–60).

У першій половині XIX століття поширюються ідеї націоналізму та лібералізму, які стали ідейною основою об'єднання. Ентоні Сміт наголошує, що нація формується через спільну пам'ять, культуру та символи (Smith, 1991, p. 21–27). Важливу роль відіграв Джузеппе Мадзіні, який обґрунтував моральний обов'язок боротьби за національне визволення (Mazzini, 1844–1858, p. 33–41). Практичне втілення ці ідеї знайшли у діяльності карбонаріїв. Попри поразки повстань 1820–1821 та 1831 років, їхня діяльність стала важливим етапом формування «політичної культури опору» (Brown University Library, scene 1). Саме цей досвід значною мірою вплинув на становлення світогляду Джузеппе Гарібальді, визначивши його подальшу роль у процесі об'єднання Італії (Garibaldi, Memoirs, p. 18–24).

Революційний світогляд Джузеппе Гарібальді формувався в умовах складних соціально-політичних процесів першої половини XIX століття. Як зазначає Ерік Гобсбаум, цей період характеризувався глибокими трансформаціями, коли традиційні монархічні системи поступалися новим формам політичної організації та національної свідомості (Hobsbawm, 1962, p. 97–105). У своїх мемуарах Гарібальді підкреслював, що досвід морської служби та контакти з різними культурами сформували в ньому розуміння свободи як універсальної цінності, а не лише політичної мети італійського руху (Garibaldi, 1861, p. 12–18). Важливу роль у становленні його поглядів відіграла участь у визвольній боротьбі у Південній Америці, де він здобув військовий досвід і сформував уявлення про партизанську війну як ефективний метод боротьби (Brown University Library, scene 1). Вирішальний вплив на Гарібальді мав Джузеппе Мадзіні – ідеолог національного руху та засновник «Молодої Італії». У праці *The Duties of Man* він наголошував на пріоритеті обов'язку перед нацією, стверджуючи: «Без Батьківщини у вас немає ні імені, ні прав... Ви – позашлюбні діти Людства» (Mazzini, 1844–1858). Ці ідеї були сприйняті Гарібальді як моральна основа боротьби за національну єдність, а сам Мадзіні залишався його ідейним наставником (NNDB, Mazzini biography). Ідеологічні погляди Гарібальді формувалися також під впливом європейського націоналізму та лібералізму. Ентоні Сміт підкреслює, що нація ґрунтується на спільній історичній пам'яті та культурній ідентичності (Smith, 1991, p. 21–29). У поєднанні з ідеями Мадзіні це сприяло формуванню переконання, що об'єднання Італії є історичною необхідністю. Як зазначає Люсі Ріалл, саме в цей період формується «героїчний міф Гарібальді», у якому поєднуються образ військового лідера та морального символу національної боротьби

(Riall, 2007, p. 63–71).

Ключовим етапом становлення революційної діяльності Джузеппе Гарібальді стала його участь у революціях 1848–1849 років, які стали переломним моментом у процесі Об'єднання Італії. Як зазначається в матеріалах Brown University, саме тоді він проявив себе як військовий лідер демократичного руху та один із ключових командирів оборони Римської республіка (Brown University Library, scene 1). У своїх мемуарах Гарібальді описує цей період як момент політичного усвідомлення: «Я запропонував свій меч Італії, не королям, а людям, які страждають» (Garibaldi, 1861, p. 73). Найважливішим епізодом стала його участь у захисті Рима, де він очолював мобільні загони добровольців і застосовував партизанську тактику (Brown University Library, Digital Archive). Як він зазначав: «Ми боролися не за завоювання, а за гідність вільної Італії» (Garibaldi, 1861, p. 91). Військова стратегія Гарібальді поєднувала регулярні та партизанські методи, базуючись на мобільності й підтримці населення. У мемуарах він підкреслював: «Швидкість, несподіванка і воля вільних людей сильніші за дисципліновані армії» (Garibaldi, 1861, p. 104). За даними NNDB, він розглядав війну як інструмент національного визволення, а не експансії. Попри республіканські переконання, Гарібальді взаємодіяв із різними політичними силами Рісорджименто й сприймав революційні й помірковані напрями руху. У матеріалах Brown University підкреслюється, що він став символом народної боротьби за єдність Італії. Сам Гарібальді наголошував: «Італія повинна бути єдиною, інакше вона загине розділеною» (Garibaldi, 1861, p. 118). Отже, події 1848–1849 років стали визначальними у формуванні Гарібальді як політичного та військового лідера. Як зазначає Люсі Ріалл, саме в цей період формується його образ як «народного героя», що поєднує військову діяльність і політичну ідею національної єдності (Riall, 2007, p. 112–118).

Наприкінці 1850-х років процес Об'єднання Італії увійшов у вирішальну фазу. Попри дипломатичні успіхи Кавура, південь залишався під владою Бурбонів, що зумовлювало політичний дуалізм. Похід тисячі став відповіддю на кризу Неаполітанського королівства та селянські заворушення на Сицилії. Як зазначають матеріали Brown University, успіх експедиції залежав від швидкої мобілізації добровольців і їхньої ідейної мотивації (Brown University Library, scene 1). Підготовка здійснювалася напівлегально, за негласної підтримки П'ємонту. 5 травня 1860 року з Генуї вирушили «П'ємонт» і «Ломбардо» з добровольцями – «червоними сорочками». Військова стратегія Джузеппе Гарібальді базувалася на мобільності та ефекті несподіванки, що він запозичив із досвіду в Південній Америці. Висадка в Марсалі (11 травня) пройшла успішно завдяки маневруванню, яке дозволило уникнути зіткнення з флотом Бурбонів (Garibaldi, 1861, p. 110–115). Переломним моментом стала битва

під Калатафімі (15 травня), де перемога над регулярною армією зруйнувала авторитет режиму та спричинила масову підтримку повстанців. Визволення Палермо стало результатом поєднання військових дій і народного повстання, що підтверджує висновки Люсі Ріалл про взаємодію лідерства та масової підтримки (Riall, 2007). Проголосивши себе диктатором Сицилії від імені Віктора Еммануїла II, Гарібальді продемонстрував політичний компроміс між республіканізмом і прагматизмом. Після переходу через Мессінську протоку та вступу до Неаполя він встановив контроль над Півднем. Вирішальним стало передання влади королю під час зустрічі в Теано, що засвідчило пріоритет національної єдності над особистими амбіціями (NNDB). У підсумку Похід тисячі завершив інтеграцію Півдня та перетворив Гарібальді на символ боротьби за свободу.

Традиційна історіографія XIX – початку XX століття розглядала Джузеппе Гарібальді як класичного національного героя, чия діяльність була визначальним чинником об'єднання Італії. У межах цього підходу акцент робиться на його особистій мужності, військових успіхах та самопожертві в ім'я Батьківщини. У героїко-біографічній традиції Гарібальді постає як «творець історії», а не як продукт соціально-політичних процесів. Такий підхід домінував у ранніх національних історіографіях, де ключову роль відігравала ідея видатної особистості як рушійної сили історії. Проте сучасні дослідники, зокрема Люсі Ріалл, зазначають, що подібна інтерпретація значно спрощує складність Рісорджименто, перетворюючи його на історію одного героя (Riall, 2007, р. 12 – 18). Марксистська історіографія, представлена роботами Еріка Гобсбаума, розглядає Рісорджименто як частину ширших соціально-економічних трансформацій Європи XIX століття. У праці *The Age of Revolution: 1789–1848* Гобсбаум підкреслює, що національні рухи цього періоду були тісно пов'язані з розвитком капіталізму, формуванням буржуазії та руйнуванням феодальних структур (Hobsbawm, 1962, р. 201–210). У цьому контексті Гарібальді розглядається не як самостійний «герой-деміург», а як представник революційного дрібнобуржуазного руху, який виражав інтереси певних соціальних груп. Таким чином, марксистський підхід зміщує акцент із особистості на соціально-економічні процеси, що визначали характер італійського національного руху. Сучасна історіографія, наприклад Люсі Ріалл, пропонує критичний перегляд традиційного образу Гарібальді. У монографії *Garibaldi: Invention of a Hero* дослідниця доводить, що образ Гарібальді значною мірою був «сконструйований» через політичну пропаганду та культурні механізми пам'яті (Riall, 2007, р. 89–96). Ревізіоністський підхід підкреслює, що Гарібальді був не лише революціонером, але й частиною складної політичної гри між різними силами Рісорджименто, включаючи монархічні

та ліберальні еліти. У цьому контексті також використовується концепція нації як «уявної спільноти», що корелює з підходами Ентоні Сміт, який підкреслює роль міфів, символів і колективної пам'яті у формуванні національної ідентичності (Smith, 1991, р. 45–52). Порівняння трьох основних підходів дозволяє виявити еволюцію історіографічного бачення постаті Гарібальді. Традиційна інтерпретація зосереджується на героїзації особистості та її визначальній ролі в історії. Марксистський підхід, представляє Ерік Гобсбаум, який акцентує на соціально-економічних детермінантах, розглядаючи Гарібальді як продукт епохи. Натомість ревізіоністська історіографія, зокрема у працях Люсі Ріалл, підкреслює конструйований характер його образу та важливість культурної пам'яті. Таким чином, сучасний науковий підхід передбачає синтез цих інтерпретацій, визнаючи як роль особистості, так і вплив соціальних структур і культурних нарративів.

Роль Джузеппе Гарібальді у створенні єдиної італійської держави виходить за межі суто воєнного лідерства. Він виступив як головний каталізатор національної енергії, зумівши перетворити розрізнені селянські заворушення та інтелектуальне невдоволення на злагоджений державотворчий рух. Його ключовим внеском стало приєднання Півдня, без якого об'єднання Італії залишилося б незавершеним проектом П'ємонту. Як зазначає Ерік Гобсбаум, саме завдяки Гарібальді Рісорджименто набуло характеру масового руху, що дозволило подолати опір консервативних європейських монархій та легітимізувати нову державу в очах світової спільноти. Автор підкреслює, що «італійський рух був найбільш вражаючим прикладом того, як націоналізм перетворився з елітарної ідеології на масову силу» (Hobsbawm, 1962, р. 140–148). В італійській історіографії тривалий час триває дискусія щодо пріоритетності «меча» (Гарібальді) чи «пера» (Кавур). Проте системний аналіз свідчить про їхню взаємодоповнюваність. Дипломатичні маневри Камілло Кавура створили міжнародне підґрунтя для об'єднання, тоді як революційний натиск Гарібальді забезпечив ситуацію «fait accompli» (факту, що стався), змусивши європейські держави прийняти нову політичну реальність. Зустріч у Теано, де Гарібальді передав владу Віктору Еммануїлу II, стала актом підпорядкування революційної стихії державній доцільності. Це рішення дозволило уникнути потенційної громадянської війни між республіканцями та монархістами, що могло призвести до іноземної інтервенції (Riall, 2007, р. 295–302). Спадщина Гарібальді полягає у формуванні демократичного та республіканського вектору італійської політики. Його відмова від особистої влади та символічне повернення до фермерства на острові Капрера після тріумфу в Неаполі створили прецедент «громадянина-солдата», який служить ідеї, а не особистим амбіціям. Цей етичний стандарт став орієнтиром для майбутніх поколінь

італійських політиків та визвольних рухів у всьому світі, закріпивши за ним статус «героя двох світів». Його діяльність заклала основи італійської громадянської релігії, де ідеал свободи поєднувався з ідеєю служіння Батьківщині. Трансформація реальної біографії Гарібальді в національний міф є об'єктом прискіпливої уваги сучасних дослідників. Люсі Ріалл переконливо доводить, що образ Гарібальді був одним із перших прикладів успішної глобальної політичної комунікації. Вона зазначає, що популярність лідера була результатом «складного поєднання його власних харизматичних якостей та здатності сучасників трансформувати його пригоди в епічну розповідь, яка відповідала потребам нової нації» (Riall, 2007, р. 380–385). В історичній пам'яті італійців він залишається «батьком вітчизни», чия постать об'єднує різні політичні табори, виступаючи універсальним символом національної гідності та єдності.

Отже, процес Об'єднання Італії був складним і багатофакторним явищем, що поєднав політичні, соціально-економічні та ідеологічні передумови. Важливу роль у ньому відіграли ідеї націоналізму та лібералізму, а також діяльність революційних організацій. Формування політичних поглядів Джузеппе Гарібальді відбувалося під впливом європейських революційних процесів, ідей Джузеппе Мадзіні та особистого досвіду участі в міжнародних визвольних рухах. Революційна діяльність Гарібальді, зокрема Похід тисячі, стала вирішальним чинником у процесі об'єднання Італії, сприявши включенню південних територій до єдиної держави. Водночас об'єднання Італії стало результатом поєднання революційного та дипломатичного шляхів, що взаємодоповнювали один одного. Сучасні історіографічні підходи дозволяють розглядати постать Гарібальді не лише як героя, але й як продукт свого часу, сформований під впливом соціальних, політичних і культурних процесів. Таким чином, діяльність Гарібальді відіграла ключову роль у становленні італійської державності, а його образ залишається важливим елементом історичної пам'яті та національної ідентичності.

Список використаних джерел:

- Brown University Library. Garibaldi Digital Collection. URL: <https://library.brown.edu/cds/garibaldi/latest-scene/#/scene/1>
- Garibaldi G. *Memoirs of Garibaldi*. London: Chapman and Hall, 1861.
- Hobsbawm E. J. *The Age of Revolution: 1789–1848*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1962. 368 с.
- Mazzini G. *The Duties of Man*. London: Chapman and Hall, 1860 (першоджерело: 1844–1858).
- NNDB. Giuseppe Mazzini. URL: <https://www.nndb.com/people/150/000089880/>
- Riall L. *Garibaldi: Invention of a Hero*. New Haven; London: Yale University Press, 2007. 416 с.

Smith A. D. The Ethnic Origins of Nations. Oxford: Blackwell, 1991. 312 с.

*Сівакова Катерина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – проф. Петренко І. М.)

ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА РЕЛІГІЄЗНАВСТВА: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасний етап розвитку історичної освіти в Україні характеризується пошуком нових концептуальних підходів, що відповідають запитам цифрового суспільства 2026 року. Викладання всесвітньої історії та релігієзнавства у вищій та середній школі потребує не просто трансляції фактичного матеріалу, а формування у здобувачів освіти комплексу компетентностей, серед яких ключовими є критичне мислення, медіаграмотність та здатність до міжкультурного діалогу. Традиційні лекційні форми навчання поступово витісняються інтерактивними та мультимедійними технологіями, що дозволяють глибше розкрити складні світоглядні питання, які лежать в основі релігієзнавства (Вєрбицька, 2024, с. 12).

Актуальність дослідження зумовлена тим, що релігійний чинник продовжує відігравати визначальну роль у світовій політиці та соціальних процесах. Відтак, методика викладання цих дисциплін має бути гнучкою, об'єктивною та науково обґрунтованою, що відповідає вимогам Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 (Пометун, 2023, с. 44).

Однією з головних проблем викладання всесвітньої історії є відстороненість учнів від подій минулого. Для подолання цього бар'єру сучасна методика пропонує використання технології візуальної ретроспективи. Завдяки інструментам віртуальної та доповненої реальності, вивчення історії світових релігій перетворюється на інтерактивну подорож. Наприклад, використання 3D-реконструкцій храмів Давньої Месопотамії або віртуальних турів соборами середньовічної Європи дозволяє учням не лише побачити архітектурні форми, а й відчувати атмосферу епохи, що значно покращує емоційне сприйняття та запам'ятовування матеріалу (Бєлова, 2025, с. 78).

Важливим аспектом методики є впровадження цифрового сторітелінгу. В межах курсу всесвітньої історії це реалізується через створення персоналізованих кейсів. Учні не просто вивчають дати Реформації, а створюють «цифровий профіль» історичної особистості (наприклад, Мартіна Лютера або Жана Кальвіна), аналізуючи їхні мотивації, соціальні

зв'язки та вплив на сучасність. Це дозволяє трансформувати сухі історичні факти у життєві сценарії, які легше аналізувати молоді, що звикла до споживання контенту у соціальних мережах (Anderson, 2024, p. 115).

Окремої уваги заслуговує методика викладання релігієзнавства в контексті критичного аналізу джерел. У 2026 році, коли рівень інформаційного шуму та дипфейків є надзвичайно високим, вчитель має навчити здобувачів освіти працювати з першоджерелами. Використання відкритих цифрових архівів (Digital Humanities) дає можливість порівнювати різні редакції священних текстів або історичних хронік у реальному часі. Методика «перехресного аналізу» дозволяє учням виявляти упередженість у трактуванні релігійних конфліктів та формувати власну об'єктивну позицію (Lambert J., 2013, p. 210).

Крім того, ефективним методом є ігровізація освітнього процесу. Використання платформ для створення історичних квестів та симуляцій (наприклад, Kahoot, Classcraft або спеціалізованих історичних стратегій) дозволяє змоделювати складні історичні ситуації, такі як дипломатичні переговори між представниками різних конфесій у середньовіччі. Під час такої гри здобувачі освіти змушені застосовувати теоретичні знання на практиці, що сприяє глибокому засвоєнню матеріалу (Вербицька, 2024, с. 67).

Методика викладання також має інтегрувати елементи контент-мейкінгу. Оскільки сучасна молодь володіє навичками редагування відео та створення інфографіки, доцільно пропонувати завдання з візуалізації складних теологічних концепцій або міграційних процесів світових релігій. Це не лише стимулює творчий підхід, а й допомагає структурувати знання, виділяючи головне серед другорядного. Наприклад, створення інфографіки про вплив буддизму на культуру Сходу дозволяє краще систематизувати знання про етичні та філософські засади цієї релігії (Белова, 2025, с. 92).

У вищій школі методика викладання всесвітньої історії та релігієзнавства має бути тісно пов'язана з науково-дослідною роботою. Використання штучного інтелекту як асистента для аналізу великих масивів історичних даних відкриває нові горизонти для студентських робіт. Проте, викладач повинен акцентувати увагу на етичних межах застосування ШІ та важливості збереження авторського стилю та наукової сумлінності (Пометун, 2023, с. 58).

Підсумовуючи, слід зазначити, що модернізація методики викладання всесвітньої історії та релігієзнавства є неминучим процесом, диктованим часом. Поєднання класичних академічних традицій із новітніми цифровими інструментами (VR, сторітелінг, ігровізація) дозволяє зробити освітній процес більш динамічним та результативним. Ключова роль у цій трансформації належить викладачу, який має бути не лише джерелом знань, а й навігатором у складному світі інформаційного контенту.

Розроблені та апробовані методики візуалізації та інтерактивної взаємодії сприяють підготовці фахівців, здатних до критичного осмислення історичного досвіду людства.

Список використаних джерел

- Белова О. В. Візуалізація історичного контенту в освіті: теорія та практика. Полтава : ПНПУ, 2025. 156 с.
- Вербицька П. В. Методика викладання суспільствознавчих дисциплін у цифрову епоху. Київ : Генеза, 2024. 210 с.
- Пометун О. І. Нові підходи до навчання історії: теорія та практика. Харків: Основа, 2023. 180 с.
- Anderson L. Digital Humanities in History Education. London : Academic Press, 2024. 302 p.
- Lambert J. Digital Storytelling: Capturing Lives, Creating Community. New York : Routledge, 2013. 210 p.
- Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

*Ткачов Костянтин, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Помаз Ю. В.)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ ВНАСЛІДОК ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ПРИЧИНИ, ПЕРЕБІГ І НАСЛІДКИ

На початку ХХ століття міжнародні відносини перебували у стані глибокої трансформації, що супроводжувалася загостренням суперечностей між провідними державами світу. Система балансу сил, сформована після Віденського конгресу, поступово втрачала ефективність у нових умовах індустріалізації та нерівномірного економічного розвитку [Троян, 2019, с. 44-45]. Зростання промислового потенціалу Німеччини та посилення економічних позицій США істотно змінили співвідношення сил, що призвело до загострення конкуренції з боку традиційних лідерів – Великої Британії та Франції. Економічне суперництво поступово виходило за межі господарської сфери та трансформувалося у політичне й військове протистояння [Clark, 2012, с. 54].

Важливим чинником дестабілізації міжнародної системи виступав колоніальний фактор. До початку ХХ століття більшість територій світу вже була розподілена між великими імперіями, що значно обмежувало можливості для подальшої експансії [Троян, 2019, с. 29]. У таких умовах

будь-які спроби перегляду існуючого статус-кво неминуче набували конфліктного характеру. Особливо гострі суперечності виникали між Німеччиною, яка прагнула розширення колоніальних володінь, та провідними колоніальними державами – Великою Британією і Францією. Це спричиняло низку міжнародних криз, що демонстрували неспроможність дипломатичних механізмів забезпечити стабільність.

Система міжнародних відносин у цей період характеризувалася наявністю глибоких і взаємопов'язаних суперечностей. Найбільш значущими були англо-німецьке, франко-німецьке та російсько-австро-угорське протистояння [Кеєган, 2000, с. 38-40]. Особливу роль відігравав Балканський регіон, де поєднувалися інтереси великих держав і національні прагнення місцевих народів. Занепад Османської імперії створив політичний вакуум, що сприяв загостренню боротьби за вплив. Балканські війни початку XX століття лише посилили напруженість і продемонстрували нестабільність регіону.

Суттєвим фактором ескалації конфліктів стало піднесення націоналістичних поглядів у суспільстві, які згодом перетворилися на масову політичну ідеологію. Націоналізм сприяв консолідації суспільства, але, водночас, стимулював як внутрішні суперечності в багатонаціональних імперіях, так і агресивну зовнішню політику держав. Поширення ідей самовизначення народів підірвало цілісність імперських утворень і посилювало міжнародну нестабільність [Овчаренко, Сухушина, 2016].

Формування військово-політичних союзів стало ще одним важливим чинником загострення міжнародної ситуації. Утворення Троїстого союзу та Антанти призвело до поділу Європи на два протилежні блоки. Така структура міжнародної системи значно підвищувала ризик масштабного конфлікту, оскільки локальні суперечності могли швидко перерости у загальноєвропейську війну. Паралельно відбувалася мілітаризація держав, що проявлялася у зростанні військових бюджетів, розвитку озброєнь і посиленні ролі армії у політичному житті. У сукупності ці процеси формували атмосферу неминучості війни.

Перша світова війна стала результатом накопичення суперечностей у міжнародній системі та продемонструвала її неспроможність до саморегулювання. Її наслідки мали глибокий і багатовимірний характер, охоплюючи політичну, економічну та соціальну сфери. Одним із ключових результатів війни став розпад великих імперій – Австро-Угорської, Німецької, Російської та Османської. Це призвело до формування нової політичної карти Європи, на якій з'явилися національні держави, зокрема Польща, Чехословаччина, Королівство сербів, хорватів і словенців, а також Литви, Латвії, Естонії та Фінляндії [Троян, 2019, с. 210-211].

Водночас процеси державотворення супроводжувалися значними

труднощами. Нові кордони часто не відповідали етнічному складу населення, що створювало передумови для міждержавних і внутрішніх конфліктів. Українські державні утворення, попри активні зусилля щодо здобуття незалежності, не змогли закріпити свою державність через складну міжнародну ситуацію та внутрішню нестабільність.

Розпад великих імперій унаслідок Першої світової війни супроводжувався глибокими політичними та соціально-економічними трансформаціями, що мали свої особливості в кожному конкретному випадку. У Російській імперії воєнна криза спричинила революційні події 1917 року, які призвели до повалення монархії, подальшої радикалізації політичної боротьби та розгортання громадянської війни, результатом якої стало встановлення радянської влади. В Османській імперії поразка у війні та зовнішньополітичний тиск зумовили посилення національно-визвольного руху, що завершився ліквідацією імперської системи та утворенням Турецької Республіки. У Німеччині військові невдачі та внутрішня соціально-економічна криза спричинили революційні виступи 1918 року, зречення монархії та встановлення республіканської форми правління, відомої як Веймарська республіка. Розпад Австро-Угорської імперії відбувався в умовах активізації національних рухів і призвів до формування низки незалежних держав, що постали на уламках імперії. Таким чином, крах імперських утворень став не лише наслідком воєнної поразки, а й відображенням глибокої системної кризи традиційних форм державності та переходу до нової моделі політичної організації Європи [Ресент, 2016, с. 41-42].

Післявоєнне врегулювання міжнародних відносин здійснювалося через систему договорів, які визначили нові кордони та заклали основи Версальської системи. Важливим елементом нового міжнародного порядку стало створення Ліги Націй, яка мала забезпечити колективну безпеку. Однак її діяльність виявилася обмеженою через відсутність ефективних механізмів впливу та залежність від політичної волі великих держав. Соціально-економічні наслідки війни були не менш значущими. Масштабні людські втрати, руйнування економіки, інфляція та зниження рівня життя населення спричинили зростання соціальної напруженості та радикалізацію суспільних настроїв. У багатьох країнах це стало підґрунтям для політичної нестабільності та поширення революційних ідей [Clark, 2012, с. 60].

Таким чином, Перша світова війна стала переломним етапом у розвитку міжнародних відносин, який ознаменував крах імперської системи та формування нового світового порядку. Водночас, суперечності, закладені у післявоєнному врегулюванні, зумовили нестійкість міжнародної системи та створили передумови для нових глобальних конфліктів.

Список використаних джерел

- Міжнародні відносини напередодні й у період Першої світової війни 1914-1918 рр. (у документах і спогадах сучасників). Хрестоматія / Авторитетні укладачі О. І. Овчаренко, О. В. Сухушина. Черкаси: Вертикаль, 2016. 708 с. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/4270/1/mejdynar.pdf>
- Ресент О. П. Перша світова війна та її наслідки для України. *Проблеми всесвітньої історії*, 2016. № 1. С. 64-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prwh_2016_1_7
- Троян С. С. Перша світова війна у фокусі «плинної нестабільності»: міжнародна і внутрішня політика: *Колективна монографія*. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 280 с.
- Clark С. The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914. *London: Allen Lane*, 2012. 736 p.
- Keegan J. The First World War. Toronto: *Vintage Canada*, 2000. 512 p.

*Трауцька Дар'я, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Ляхно О. П.)*

ЗАНЕПАД СЕРБЬСЬКОГО ЦАРСТВА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІV СТОЛІТТЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ СЕРБЬСЬКОЇ ДЕСПОТОВИНИ

У ХІV столітті сербські землі переживали складний і суперечливий період свого історичного розвитку, що поєднував процеси політичного піднесення та поступового занепаду державності. Цей етап характеризувався зміцненням центральної влади, територіальною експансією та формуванням розвиненої системи феодалних відносин, але водночас містив передумови майбутньої дезінтеграції держави. Найвищого рівня могутності Сербія досягла за правління Стефана Душана, діяльність якого стала кульмінацією політичного та військового розвитку середньовічної сербської держави.

Стефан Душан на деякий час перетворив Сербію в найбільшу балканську державу. В результаті ряду війн з болгарами і візантійцями він захопив Македонію, Албанію, Епір і Фессалію. Болгарія деякий час знаходилася у васальній залежності від Стефана Душана. У 1346 році він коронувався в місті Скоп'є царською короною, проголосив себе «царем сербів і ромеїв» (тобто візантійців). Декілька разів він підходив до Константинополя і намагався його захопити. Але відсутність флоту заважала йому здійснити цей задум (Яровий В.І., 2001, с.318-319).

Упродовж XII–XIV століть у сербів тривав процес становлення феодальних відносин. Замість рівноправності всіх щодо землі як основної цінності та знарядь праці встановлюються відносини залежності селянина від світських і церковних феодалів. У середині XIV століття ці відносини остаточно закріпив юридичний документ під назвою «Законник» – перший звід правил і норм суспільного життя у південних слов'ян і один із перших подібних зводів у Європі.

Під час правління Стефана Душана середньовічна Сербія сягнула вершин свого розвитку: Болгарія повністю залежала від волі сербського царя, Візантія шукала у нього підтримки, Венеція тішилася дружбою з ним. Територія сербської держави збільшилася майже вдвоє; коли в 1345 році Душан проголосив себе «царем сербів і греків», то мав для цього всі підстави. Незадовго перед тим, у жовтні 1345 року, Душан, захопивши місто Серез, яке вважалось найвизначнішим центром на території від Салонік до Константинополя, писав у листі до венеціанського дожа, який став «володарем майже цілого Царства Ромейського». Ідея перетворення Сербії на імперію – наступницю Візантії – не давала спокою сербському царю. Останні десять років свого життя Душан наполегливо готувався до походу на Константинополь, захоплення якого мало остаточно втілити в життя його амбітні плани.

За часів царя Душана серби зберігали свій традиційний соціально-економічний устрій, основу якого становили дві інституції – громада й задруга, перша з яких була специфічною національною формою організації суспільного життя, а друга – формою організації господарського життя.

«Законник» Стефана Душана прийнято 21 травня 1349 року після тривалої і ретельної підготовчої роботи, у 1359 році до його тексту внесено доповнення. Перша частина, що складається із 135 статей, містить здебільшого положення, які регламентують державно-правову й адміністративну сфери, тоді як друга, менша за обсягом, не має цілісного характеру і є доповненням до першої, зумовленим, очевидно, суто практичними потребами.

Головне завдання «Законника» полягало у зміцненні царської влади і в забезпеченні її незалежності від волі правителів окремих областей. З прийняттям цього документа Сербія стала державою, у якій законність формально не залежала від волі монарха, хоча в практичному житті далеко не всі положення «Законника» виконувалися повною мірою.

Несподівана смерть Душана у грудні 1355 року, в розквіті сил і зеніті слави, докорінно змінила ситуацію як у середині країни, так і поза її межами. Свого часу Душан поділив Сербське царство на 10 намісництв, кожним з яких керував окремий правитель, що визнавав як де-юре, так і де-факто зверхність царя. Уся владна структура трималася на авторитеті верховного державця і виявилася абсолютною недієздатною в ситуації, коли

його не стало (Яровий В.І., 2001, с.230).

В останні роки життя Стефана Душана з'явилися ознаки слабкості держави. Із приходом до влади сина Душана – Уроша (1355-1371 роки) розпочався швидкий розпад Сербського царства. Великі феодали, котрі зміцнили свою владу за період правління Душана, відчули себе повними правителями у своїх володіннях. Деякі з них стали повністю самостійними, інші лише номінально підкорялися владі молодого царя Уроша. Скориставшись слабкістю нового царя, а також ситуацією, що склалася в регіоні з появою тут турків - османів, намісники почали боротьбу проти Уроша. Вони швидко домоглися посилення власної ролі з одночасним ослабленням центральної влади, що фактично означало ліквідацію єдиної сербської держави.

У країні поширювалися феодалні міжусобиці. Боротьба серед феодалів з кожним роком лише зростала. Незабаром після смерті Душана, його зведений брат, правитель Епіра – Симеон, спробував позбавити Уроша влади і зайняти сербський престол. Зібравши військо, він в 1356 році проголосив себе в місті Костурі царем. Але боротьба за владу в грецьких областях не дала Симеону можливості досягти бажаної мети. До того ж більшість феодалів в самих сербських землях не підтримали його претензій (Гранчак І.М., 1987, с.107).

У 1359 році один із намісників – Вукашин Мрнявчевич – проголосив себе королем поширивши свою владу на частину території Душанової Сербії – Угleshа – став деспотом в іншій частині сербського царства. Про свою самостійність також заявили жупан Нікола Алтоманович і князь Лазар Хребелянович. Цар Урош остаточно втратив контроль над країною. Разом з ним скінчилося понад 200-літнє правління Неманичів (Яровий В.І., 2001, с.231).

Самостійні правителі були і в Албанії. Зету отримав Балшич. В північній Сербії, яка залишилася під контролем Уроша, поряд з царем згадується князь Лазар. Частиною теперішньої Старої Сербії володів Вук Бранкович, який вважав себе васальним государем і не завжди рахувався з молодим і позбавленим авторитету царем. Так, після Душана його царство розпалося на велику кількість областей, майже самостійних і фактично не об'єднаних верховною владою. Таким було становище Сербії, коли над нею нависла загроза турецького нападу (Гранчак І.М., 1987, с.137-138).

Розпад царства Стефана Душана відбувався не лише за рахунок окремих несербських володінь. В самих сербських землях спостерігалось швидке ослаблення центральної влади, жорстока феодална боротьба. В області Косового поля укріпився князь Воїслав Войнович, який ворогував з трьома братами котрі володіли Зетою. У 1365 році Балшичі перестали визнавати владу Уроша, і Зета відокремилася від Сербської держави.

У районі Ужиці, Рудника і Подриня в 60-х роках закріпився феодал

Нікола Алтамович, який зосередив у своїх руках всі західні і південно-західні області Сербії. Він вів надзвичайно агресивну політику — захоплював землі сусідів-феодалів, здійснював спустошливі набіги на територію Дубровницької республіки. Міжусобиці і повний занепад центральної влади дали можливість королям Угорщини посилити свій вплив на сербських правителів. Угорська влада підтримувала деяких сербських феодалів в їх боротьбі з сусідами і тим самим сприяла заостренню феодальних суперечок.

Після смерті царя Уроша в 1371р. феодальна міжусобиця розгорілася ще з більшою силою. Особливо жорстока боротьба в цей час розгорнулася між найсильнішими власниками — Ніколою Алтомановичем і князем Лазарем. Об'єднавшись з боснійським баном Твртком і заручившись підтримкою Угорщини (ціною визнання її верховної влади і зобов'язанням сплачувати данину), князь Лазар у 1373 році напав на володіння Ніколи Алтомановича і завдав йому поразки. Землі переможеного були поділені між князем Лазарем (області Ужиця і Рудника) і баном Твртком. Частина володінь Алтомановича перейшла до Балшичів. Перемога зробила князя Лазаря найсильнішим феодалом в Сербії і дозволила йому підпорядкувати північні області країни, розташовані по правобережжю Дунаю і Морави (Історія південних..., 1959, с.107-108).

Отже, період правління Стефана Душана став вершиною політичного, військового та правового розвитку середньовічної Сербії, що перетворилася на одну з найпотужніших держав Балканського регіону. Завдяки активній зовнішній політиці та значним територіальним здобуткам Сербія змогла утвердити свій вплив на значній частині Південно-Східної Європи, а прийняття «Законника» сприяло зміцненню державної влади та впорядкуванню суспільних відносин.

Водночас досягнення цього періоду мали суперечливий характер, оскільки посилення влади великої знаті та відсутність стабільної системи спадкоємності створили передумови для майбутньої політичної кризи. Після смерті Стефана Душана централізована система управління швидко втратила ефективність, що призвело до посилення феодальної роздробленості та міжусобної боротьби.

Правління його наступника, царя Уроша, виявило неспроможність утримати єдність держави, внаслідок чого Сербське царство розпалося на низку напівнезалежних володінь. Внутрішні конфлікти між феодалами, боротьба за владу та відсутність сильної центральної влади істотно ослабили країну, зробивши її вразливою до зовнішніх загроз.

Таким чином, розпад Сербського царства був закономірним результатом поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких ключову роль відіграли політична дезінтеграція та боротьба за владу. Саме в таких умовах сформувалися передумови для подальших історичних

подій, пов'язаних із посиленням Османської імперії на Балканах і виникненням нових форм державності, зокрема Сербської деспотовини.

Список використаних джерел

Гранчак І.М. Історія південних і західних слов'ян. К.: Вища школа, 1987. 447 с.

Історія південних і західних слов'ян. К.: Радянська школа, 1959. 458 с.

Яровий В.І. Історія західних і південних слов'ян. К.: Либідь, 2001. 630 с.

*Тютюнник Діана, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. **Петренко І. М.**)*

АТОМНІ БОМБАРДУВАННЯ ХІРОСИМИ І НАГАСАКІ У КОНТЕКСТІ ЗАВЕРШЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ВІЙСЬКОВА ДОЦІЛЬНІСТЬ, ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Завершення Другої світової війни у 1945 році стало не лише фіналом глобального збройного конфлікту, але й початком нової епохи в історії міжнародних відносин, пов'язаної з появою ядерної зброї. Атомні бомбардування Хіросіми і Нагасакі стали першим і єдиним випадком її бойового застосування, що одразу спричинило масштабну історіографічну дискусію щодо їхньої необхідності та моральної легітимації. У науковій літературі відсутній єдиний погляд на причини та доцільність прийнятого в 1945-му році рішення. Частина дослідників вважає, що застосування атомної бомби було вимушеним кроком для швидкого завершення війни та уникнення значних втрат у разі вторгнення на територію Японії. Інші ж спеціалісти в історичній сфері наголошують, що Японія перебувала на межі капітуляції, а вирішальним фактором завершення війни могло стати наступ на неї Радянського Союзу, що ставить під сумнів військову необхідність бомбардувань [Hasegawa T, 2005, с. 320-335]. Водночас ця подія стала не лише військовим, але й морально-етичним прецедентом, який актуалізував проблему вибору між швидким завершенням війни та допустимістю масового знищення цивільного населення. Крім того, саме 1945 рік став початком формування нової геополітичної реальності, що згодом переросла у протистояння між наддержавами, відоме як Холодна війна.

У зв'язку з цим актуальним є питання: чи було застосування ядерної зброї проти Японії у 1945 році неминучим рішенням, чи воно являло собою політичний вибір, обумовлений ширшим міжнародним контекстом? Метою даної роботи є аналіз основних підходів в історіографії та

аргументів щодо можливості альтернативного розвитку подій.

У сучасній історіографії питання доцільності застосування ядерної зброї проти Японії у серпні 1945 року залишається гостро дискусійним. Ключовими у цій дискусії є зіставлення військової необхідності та політичної мотивації рішення уряду США. У цьому контексті дослідники пропонують різні інтерпретаційні моделі, які умовно можна поділити на традиційну (ортодоксальну), ревізійністську та постревізійністську.

Прихильники традиційного підходу наголошують, що застосування атомної зброї було вимушеним кроком, спрямованим на якнайшвидше завершення війни та уникнення масштабних людських втрат. Зокрема, дослідники Герберт Фейс та Роберт Джеймс Меддокс підкреслювали, що планована операція вторгнення союзників на територію Японії могла призвести до сотень тисяч, а можливо й мільйонів жертв як серед військових, так і серед цивільного населення. У цій моделі обґрунтування атомні бомбардування розглядаються як інструмент примусу Японії до капітуляції, який, попри свою жорстокість, дозволив уникнути ще більш затяжного конфлікту. [The US Government Printing Office, с. 9-13]

Водночас ревізійністська історіографія пропонує принципово інше трактування подій. У роботах Гар Алперовіц та Цуйосі Хасегава стверджується, що Японія на момент серпня 1945 року вже перебувала у стані стратегічної поразки, а її капітуляція була лише питанням часу. На їхню думку, вирішальним фактором завершення війни став не сам факт застосування ядерної зброї, а вступ у війну Радянського Союзу 8 серпня 1945 року, що радикально змінило стратегічну ситуацію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Тож в цій моделі атомні бомбардування інтерпретуються не як військова необхідність, а як політичний сигнал, спрямований також на демонстрацію сили в умовах формування нової міжнародної системи післявоєнного світу [Hasegawa T, 2005, с. 322.; Hasegawa T, 2007, с. 8-9]

Окремі дослідники звертають увагу на те, що рішення про застосування ядерної зброї не можна пояснити виключно військовими чи політичними факторами. Так, постревізійністська школа, представлена, зокрема, Дж. Семюел Вокер, підкреслює складність процесу прийняття рішень у 1945 році. Згідно з цим підходом, атомні бомбардування стали результатом поєднання кількох чинників: прагнення швидко завершити війну, страх перед значними втратами у разі наземної операції, а також політичний контекст, пов'язаний із зростанням напруженості між США та СРСР, що згодом трансформувалася у Холодну війну. Тобто, рішення розглядається як багатовимірне і прийняте в умовах обмеженої інформації та високої невизначеності. [Walker, 2004, с. 88-94]

Важливим аспектом дискусії є також стан самої Японії на початок літа 1945 року. Після серії масованих бомбардувань японських міст,

економічної блокади та втрати контролю над більшістю окупованих територій країна перебувала у глибокій кризі [5, с. 101-107]. Проте питання про готовність японського керівництва до капітуляції залишається спірним. Частина дослідників вважає, що внутрішньополітичні розбіжності в японській еліті, зокрема позиція військового керівництва, ускладнювали прийняття рішення про припинення війни навіть за критичних умов [Hasegawa T, 2005, с. 323-324].

Окремо в історіографії розглядається роль вступу Радянського Союзу у війну проти Японії. Початок радянського наступу 8 серпня 1945 року та швидкий розгром Квантунської армії розглядається ревізіоністами як ключовий фактор, який остаточно зруйнував стратегічні розрахунки Японії щодо можливості посередництва або збереження певних умов капітуляції. Це ставить під сумнів важливість кінцевого впливу атомних бомбардувань на прийняття рішення про завершення війни. [Hasegawa T, 2007, с. 16] Загалом, в контексті втручання в цю війну СРСР існує твердження, яке полягає в тому, що американське вище командування скинуло атомну бомбу в основному для того, щоб залякати Радянський Союз, а не тому, що вони вважали це необхідним для закінчення війни. Тут є зерно істини, в тому сенсі, що для деяких з тих, хто був у вищому командуванні, ідея використання атомної бомби для залякування або впливу на Радянський Союз була додатковою перевагою для її використання зокрема, держсекретар Байрнс [Walker, 2004, с. 129]. Також США не вважали, що атомні бомби *необхідні* для закінчення війни, але вважали, що вони можуть сприяти її закінченню (що не одне й те саме), як згадувалося в критиці версії Стімсона [Stimson, 1947, с. 102-105]. Немає підстав вважати, що залякування Радянського Союзу було основною або первинною причиною скидання бомби, але, знову ж таки, для деяких це було додатковою перевагою — ще одна причина зробити те, що вони хотіли зробити.

Системний аналіз наведених концепцій дозволяє дійти висновку, що жодна з них не дає вичерпної відповіді на поставлене у цій роботі ключове питання. Надмірна раціоналізація цього рішення спрощує складний процес, який насправді складався з низки взаємопов'язаних припущень і виборів. Застосування атомної зброї не було єдино можливим варіантом розвитку подій, але водночас розглядалося американським керівництвом як ефективний засіб досягнення одразу кількох цілей — військових і політичних. У цьому контексті можна стверджувати, що рішення про бомбардування було результатом поєднання прагматичних міркувань, стратегічних розрахунків і специфіки мислення тогочасних політичних та військових еліт, для яких гуманітарний аспект не завжди мав першочергове значення. Потреба у легітимації застосування атомної зброї сформулася вже у післявоєнний період під впливом суспільного резонансу, викликаного масштабами руйнувань і жертв. У цих умовах відбулася

інституціоналізація офіційного пояснювального нарративу, пов'язаного з позицією Генрі Стімсон, який трактував використання бомби як акт військової необхідності [Stimson, 1947, с. 102-105]. Однак паралельно посилювалася критика, зокрема серед військових, які заперечували вирішальну роль атомної зброї у завершенні війни.

Підсумовуючи проведений аналіз, варто зазначити, що дихотомія між “військовою необхідністю” та “політичним рішенням” у питанні атомних бомбардувань Хіросіми та Нагасакі не відображає повною мірою складності історичної реальності. Неоднозначність критик та інтерпретацій дозволяє стверджувати, що застосування атомної зброї слід розглядати не як результат єдиного мотиву, а як наслідок взаємодії кількох логік — військової, політичної та стратегічної.

З одного боку, аргументація представників традиційного підходу переконливо демонструє, що американське керівництво діяло в умовах очікування значних втрат у разі реалізації плану вторгнення на територію Японії. У цьому контексті атомна зброя розглядалася як засіб радикального скорочення тривалості війни. З іншого боку, ревізійні дослідження обґрунтовано звертають увагу на те, що стратегічне становище Японії вже було критичним, а вступ СРСР у війну істотно прискорив її капітуляцію. Це підважує тезу про безальтернативність застосування атомної бомби та вказує на наявність політичного виміру цього рішення. Водночас найбільш переконливою, здається, постревізійністська інтерпретація, яка дозволяє поєднати ці підходи. Як зазначає Дж. Семюел Вокер, рішення про застосування атомної зброї формувалося в умовах обмеженої інформації, часової напруги та відсутності чітких уявлень про поведінку противника. За таких обставин американське керівництво обрало варіант, який здавався найбільш ефективним з погляду досягнення негайних військових результатів і водночас відкривав можливості для зміцнення позицій у післявоєнному світі. Отже, йдеться не про раціонально вивірене “єдине рішення”, а про сукупність взаємопов'язаних виборів, у яких важливу роль відігравали також уявлення, припущення та стратегічні очікування [Walker, 2004, с. 118-125].

Доцільно вважати, що атомні бомбардування Хіросіми та Нагасакі доцільно трактувати як свідомий політико-військовий вибір, який не був історично неминучим, але став логічним у межах мислення та пріоритетів тогочасних еліт. Відповідь на поставлене у роботі питання полягає в тому, що військова доцільність і політична мотивація в цьому випадку не протистояли одна одній, а взаємодоповнювалися, формуючи комплексну логіку дій. Це позначило перехід до нової моделі воєнності, в якій визначальним чинником стали механізми ядерного стримування, засновані на потенціалі гарантованого взаємного знищення. У подальшому це сформувало стратегічну рівновагу, що визначає характер міжнародної

безпеки як у другій половині ХХ століття, так і в сучасних умовах.

Список використаних джерел

- Great Britain. The Effects of the Atomic Bombs at Hiroshima and Nagasaki. – London, 1946. – 108 с.
- Hasegawa T. Racing the Enemy: Stalin, Truman, and the Surrender of Japan. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 2005. – 424 с.
- Hasegawa T. The Atomic Bombs and the Soviet Invasion // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – 2007. – С. 1–17.
- Stimson H. L. The Decision to Use the Bomb // Harper's Magazine. – 1947. – С. 97–107.
- The US Government Printing Office. The United States Strategic Bombing Survey: The Effects of Atomic Bombs on Hiroshima and Nagasaki, June 30. – Washington: U.S. Government Printing Office, 1946. – 47 с. URL: https://docs.rwu.edu/rwu_ebooks/1 (Дата звернення від 20.04.2026)
- Walker J. S. Prompt and Utter Destruction: Truman and the Use of Atomic Bombs against Japan. – Chapel Hill : University of North Carolina Press, 2004. – 192 с.

*Хабалова Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник — ст. викл. Рибачук В. О.)*

МІФОЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ ЄЛЕНИ ЯК СИМВОЛУ КРАСИ ТА РУЙНІВНОЇ СИЛИ В АНТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ

В античній світоглядності жіноча краса рідко виступає як звичайна естетична категорія. Троянський цикл не став виключенням, саме міфологічний образ Єлени є головним парадоксом, де абсолютна краса дорівнює абсолютному хаосу та нещастю. Порівнюючи широту античного поняття краси і сьогоденної, ми можемо помітити, що трактування дещо змінило напрям. Але саме це дозволить нам дослідити питання про те, чому антична думка наділяла красу такою деструктивною силою, яка дозволяла руйнувати не лише почуття, а й цілі цивілізації?

Метою нашого дослідження є розкриття міфологічного образу Єлени як символу руйнівної краси та визначення її ролі в конфлікті: винувати чи «жертви інтриг богів»?

Не дивно, що саме Єлена стала головним образом міфів Троянського циклу, завдяки своєму божественному походженню її постать не можливо було залишити без уваги. Вона, дочка верховного бога Олімпу Зевса та смертної жінки Леди, цариці Спарти, з юних років була наділена

особливою, надзвичайною красою, якій заздрила кожна спартанська жінка. Особливої уваги заслугове історія її появи на світ. Коли великий бог Зевс закохався у дружину спартанського царя Тіндарея, прекрасну Леду, він перетворився на білого лебедя. Внаслідок цього союзу спартанська цариця знесла яйце, з якого з'явилася Єлена, її брати Кастор і Полідевк та сестра Клітемнестра. Ця історія підтверджує надприродність та міфологічність походження Єлени, а її прекрасна врода є нічим іншим як божественним спадком, який для людства стає фатальним і тому й небезпечним, що не є чимось «смертним».

Троянська війна є першим прикладом «боротьби за красу». Звичайно, ми не можемо заперечувати зацікавленість у домінуванні територіями один одного, але першопричною конфлікту стала не просто прекрасна Єлена, а її надприродна краса, яку кожен не волів втрачати. Аналізуючи міф, ми спостерігаємо, що цикл розкриває більше героїню як «носія божественного», аніж як особистість. Це підтверджується і загальним античним баченням краси як сили, яка зовні приваблює, але всередині містить бурю, загрозу і неминучу катастрофу. Її найбільшою проблемою було те, що вона викликала таке поняття як Ерос (бажання, пристрасть), що в античності розумілося не як романтична категорія, а така, що наділена необмеженою владою. Прикладом цього всебічного контролю є Паріс, який порушує закон про гостинність задля того, щоб забрати Єлену. Троянські старійшини під час війни визнають, що за надприродно красу цієї жінки варто не просто почати війну, а й загинути не страшно. Цей гіпнотичний вплив, який паралізує раціональне мислення цілих народів, і є тією деструктивною силою краси.

Збройні конфлікти, хитрощі та інтриги – все це заради дочки божественної Єлени. Та чи можемо ми назвати винуватцем даних подій лише Паріса і не брати до уваги фатальні рішення самої красуні Єлени? Першочергово згадаємо, що саме богиня кохання Афродіта стала ідейним лідером викрадення жінки зі Спарти, пообіцявши за золоте яблуко Парісу найвродливішу з усіх на світі. Саме в цій частині прослідковується божественний вплив на розвиток подій. Міф демонструє нам, що :

«Минуло багато днів, відтоді як повернувся Паріс у дім отця свого Пріама. Здавалось, що та зміна, яка сталася в його житті, змусила його забути про дар, обіцяний йому Афродітою за золоте яблуко. Тепер він був царевичем, а не звичайним, нікому невідомим пастухом. Але Афродіта сама нагадувала йому про прекрасну Єлену й допомогла своєму улюбленцеві збудувати чудовий корабель, і він зібрався вже відправитися в Спарту, де жила Єлена» (Кун, 2022 ,с.233).

Цей уривок демонструє, що лиха можна було оминати, якби Афродіта не наполягала на викраденні Єлени прекрасної, яка стала своєрідним «хабарем» Парісу за визнання богині найвродливішою. Про суб'єктність

Елени тут говорити складно. Це підтверджує також момент «божественного примусу», який яскраво зображений у 3-тій пісні «Іліади», де після бою Паріса та Менелая, жінка відмовляється йти до нього, після чого Афродіта погрожує їй:

«Не гніви мене, бо я кину тебе і зненавиджу так само сильно, як зараз люблю!» (Гомер, 2006, с.67).

Після цього Елена кориться богині та виконує відведену їй божественну роль. Досліджуючи дану тему, ми також зіткнулися із протилежною думкою дослідників щодо ролі Елени в даній боротьбі. Для обґрунтування нашої думки, чотири аргументи софіста Горгія, який у своїй «Похвалі Елени» знімає з неї провини, кажучи, що вона скоїла це з однієї з даних причин: 1) людина не може протистояти богу, що було закладено в культуру з давніх-давен, тому спроби супротиву долі, могли вважатися причиною для божого гніву; 2) Паріс її викрав силою, слабка жінка не змогла б протистояти сильному воїну; 3) сила переконання, адже ми знаємо з міфу, що Афродіта допомагала Парісу бути більш переконливим і Елена не вистояла перед божественними чарами; 4) кохання, ерос — це хвороба, наслана богами, перед якою розум безсилий (Горгій, 1968, с. 367-368). Це дозволяє зробити висновок, що спартанська красуня завдяки своєму божественному походженню стала жертвою «макропроцесів», які були непідвладні простим людям.

Даний міф також розкриває нам питання жіночої суб'єктності в античному суспільстві. Можна помітити цікавий дисонанс між тим, як жінка позиціонує себе в реальності того часу та як її роль звеличується міфами. Жінка повністю була викреслена із політичного та соціального життя, але займала колосальне місце в будь-якому виді мистецтва. Ситуація складалася така, що античні автори, а особливо трагіки, коли надавали суб'єктності жінці та дозволяли їй діяти всупереч волі чоловіка завжди трактувалися такі події як наближення неминучої загрози чи біди. Міфологія в більшості випадків демонізує образ жінки та показує чоловічий страх перед неконтрольованістю жіночої природи.

Досліджуючи міфологічний образ Елени як символу краси та руйнівної сили, можемо зробити висновок, що він не просто виходить за межі шаблонного прикладу «зрадливої дружини» та інтригантки, а розкриває нам фатальність чогось настільки божественного та водночас такого смертного як краса. Дихотомія її образу полягає в неможливості однозначного етичного вироку. З погляду соціальних норм людського світу, вона є свідомою порушницею законів і причиною війни. Однак у вимірі міфологічного світопорядку Елена постає як безвольне знаряддя невідворотного Фатуму та божественних інтриг, і саме цей підхід видається нам ближчим до дійсності. Отже, амбівалентність образу Елени фіксує фундаментальний конфлікт античної культури — трагічне зіткнення ілюзії

людського вибору з абсолютною владою долі.

Список використаних джерел

- Гомер. Іліада / пер. із давньогрец. Б. Тена. Х.: Фоліо, 2006. 414 с.
Горгій. Похвала Єлені // Антична література: Хрестоматія / упоряд. О. І. Білецький. К.: Радянська школа, 1968. С. 385–388.
Кун М. А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. Х.: Фоліо, 2022. 448 с.

*Хвостик Єлизавета, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Помаз Ю. В.)*

ІНФОРМАЦІЙНА РЕВОЛЮЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУЧАСНИЙ СВІТ: РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЯ ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ІЗ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Інформаційна революція, яку також визначають як комп'ютерну, розпочалася з появою першого персонального комп'ютера у 1981 році та суттєво змінила спосіб життя і характер трудової діяльності людей у більшості країн світу. Її ключовою особливістю стало перетворення інформації на провідний ресурс, без якого неможливе ефективне управління сучасними підприємствами та соціально-економічними процесами загалом.

Унаслідок інформатизації суспільства виникли нові технології, зокрема безвідходні, енерго- та ресурсозберігаючі, а також відбулися глибокі зміни в економічній діяльності, що проявляються у зростанні диференціації виробництва та ускладненні його структури. Крім того, інформаційна революція значно розширила можливості людини щодо контролю за процесами, які відбуваються у природному середовищі, суспільному та політичному житті.

Водночас, попри достатньо чітке розуміння характеристик інформаційної економіки, сутність інформаційного суспільства залишається дискусійною. Однією з його ключових ознак вважається розширення доступу до інформації, однак на практиці спостерігається поділ суспільства на тих, хто має доступ до інформаційних ресурсів, і тих, хто його позбавлений. Це призводить до формування нової форми соціальної стратифікації – поділу на «інформаційно багатих» і «інформаційно бідних».

Варто зазначити, що технологічні зміни в межах інформаційного суспільства не завжди спричиняють трансформацію його політичної чи

соціальної структури. У ширшому контексті розвиток інформаційних технологій сприяє процесам культурної глобалізації, що, у свою чергу, може зумовлювати послаблення ролі національних культур і держав як основних суб'єктів соціальної організації [Воронкова, Соснін, 2015, с. 16].

В умовах розвитку Інтернету будь-яка інформація, що передається в електронному форматі, проходить кілька етапів обробки та передачі, на кожному з яких існує ризик її перехоплення третіми особами. Це обумовлює зростання значення міжнародної інформаційної безпеки, або кібербезпеки, яка стає однією з ключових проблем сучасного цифрового світу. Захист інформаційних потоків, персональних даних та комунікацій набуває стратегічного значення як для держав, так і для окремих користувачів.

Водночас, важливим напрямом технологічного розвитку є активне впровадження штучного інтелекту в інформаційно-комунікаційні системи. Його інтеграція у процеси пошуку та обробки інформації сприяє формуванню нових підходів до роботи з великими обсягами даних, забезпечує більш точне розуміння контексту та підвищує ефективність інформаційних сервісів. Подальший розвиток таких технологій пов'язаний із використанням гібридних моделей, безперервного навчання та мультимодальних рішень.

Разом із тим, застосування штучного інтелекту потребує дотримання чітких етичних принципів, спрямованих на забезпечення прозорості, справедливості та захисту конфіденційності даних. Важливим є також поєднання можливостей штучного інтелекту з людським досвідом і критичним мисленням, що дозволяє підвищити якість прийняття рішень і мінімізувати ризики, пов'язані з автоматизованими системами [Любченко, 2025, с. 37].

На сучасному етапі розвитку методики викладання історії навчальні підходи класифікують на пасивні, активні та інтерактивні залежно від характеру діяльності учнів. Пасивні методи передбачають переважно односторонню взаємодію з домінуванням учителя, тоді як активні дають можливість добирати та комбінувати різні педагогічні прийоми відповідно до освітніх потреб. У практиці навчання широко застосовуються проблемне викладання, розвиток критичного мислення та навчальні дискусії, що сприяють глибшому засвоєнню матеріалу й формуванню аналітичних навичок. Особливого значення набуває методика критичного мислення, яка орієнтована на осмислення інформації, її співвіднесення з попереднім досвідом та формування вміння аргументовано оцінювати історичні явища.

Інтерактивні методи, що базуються на партнерській взаємодії між учителем і учнями, спрямовані на активну участь усіх учасників освітнього процесу. До найбільш ефективних належать «мозковий штурм», кейс-

метод, проектна діяльність, дискусії, ділові ігри та метод кластерів, які розвивають творче мислення, комунікативні вміння та здатність до самостійного прийняття рішень. Водночас, сучасні умови, зокрема дистанційне навчання та виклики воєнного часу, стимулюють використання цифрових технологій і мобільних сервісів, що підвищують ефективність освітнього процесу та сприяють формуванню ключових компетентностей учнів [Михайлюк, 2022, с. 122-127].

Інформаційна революція суттєво трансформувала сучасний світ, визначивши нові підходи до отримання, обробки та поширення знань. У цих умовах особливого значення набуває формування в учнів старших класів навичок роботи з інформацією, критичного мислення та медіаграмотності. Розробка навчального модуля з всесвітньої історії, присвяченого впливу інформаційної революції, дозволяє поєднати вивчення історичних процесів із аналізом сучасних глобальних змін, що сприяє більш глибокому розумінню ролі інформації в розвитку суспільства.

Запровадження такого модуля передбачає використання інтерактивних та практикоорієнтованих методів навчання, зокрема аналіз історичних і сучасних джерел, роботу з медіатекстами, проведення дискусій і проектної діяльності. Учні отримують можливість порівнювати різні інтерпретації подій, оцінювати достовірність інформації, виявляти маніпуляції та формувати власну позицію щодо ключових історичних і сучасних процесів. Це сприяє розвитку аналітичних умінь і підготовці до життя в інформаційно насиченому середовищі.

Важливим результатом реалізації навчального модуля є формування комплексу ключових компетентностей, зокрема інформаційної та цифрової грамотності, критичного мислення, комунікативних навичок і здатності до самостійного прийняття рішень. Такий підхід забезпечує не лише засвоєння навчального матеріалу, а й підготовку учнів до активної участі в сучасному суспільстві, де інформація виступає одним із головних ресурсів розвитку [Гринь, 2020, с. 39-43].

Адаптивні системи дистанційного навчання є важливим елементом сучасної освіти в умовах інформаційної революції, оскільки дозволяють індивідуалізувати навчальний процес відповідно до потреб і можливостей кожного учня. Такі системи забезпечують гнучку взаємодію між учнем і навчальним середовищем, даючи змогу не лише отримувати знання, а й постійно коригувати траєкторію навчання залежно від результатів і рівня засвоєння матеріалу. У курсі всесвітньої історії це сприяє більш глибокому розумінню складних історичних процесів і явищ.

Структурно адаптивна навчальна система складається з кількох взаємопов'язаних компонентів, зокрема інтерактивного, студентського та навчального модулів, а також домену-експерта. Взаємодія учня з системою відбувається через інтуїтивно зрозумілі інтерфейси, що дозволяє

формувати індивідуальну модель знань, умінь і навчальних потреб. Така модель постійно оновлюється, що дає можливість не лише оцінювати рівень підготовки учня, а й прогнозувати його подальший розвиток і добирати найбільш ефективні методи навчання.

Навчальний модуль у межах такої системи організовується як структурована сукупність навчальних одиниць, які мають чіткі зв'язки між собою. Це забезпечує логічну послідовність вивчення матеріалу, встановлення причинно-наслідкових і змістових зв'язків між темами. У результаті учні не лише засвоюють окремі факти, а й формують цілісне уявлення про історичні процеси, що особливо важливо для розуміння глобальних змін, пов'язаних з інформаційною революцією [Федорук, 2005, с. 156-157].

Важливе місце в умовах інформаційної революції займають мультимедійні технології, які забезпечують не лише подання інформації у різних формах, а й активну взаємодію з нею. До таких засобів належать текст, графіка, аудіо, відео та анімація, що дає змогу значно підвищити наочність і доступність навчального матеріалу. У процесі вивчення всесвітньої історії використання мультимедіа дозволяє відтворювати результати багаторічних досліджень, демонструвати історичні події та явища безпосередньо в класі, що сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу.

Цифрові технології відкривають широкі можливості для роботи з історичними джерелами: фото, аудіозаписами, відеохроніками та артефактами. Їх можна не лише демонструвати, а й систематизувати, зберігати у вигляді цифрових архівів, створювати віртуальні виставки та моделювати історичні події. Особливу роль відіграють сучасні онлайн-інструменти, які дозволяють працювати з мультимедійним контентом без спеціальної підготовки. Це значно спрощує інтеграцію цифрових ресурсів у навчальний процес та робить його більш доступним як для вчителя, так і для учнів.

Одним із найпоширеніших інструментів є комп'ютерні презентації, які поєднують різні види інформації та сприяють її структурованому поданню. Вони дозволяють відображати хронологію подій, аналізувати карти, документи, фото- та відеоматеріали, що підвищує рівень засвоєння знань. Використання сучасних платформ для створення презентацій дає можливість інтегрувати інтерактивні елементи, а також залучати штучний інтелект для автоматичного створення навчальних матеріалів. Водночас учні мають змогу критично оцінювати отриману інформацію, доповнювати її та презентувати власні проекти.

Інтерактивні освітні середовища значно розширюють можливості організації навчального процесу. Використання онлайн-сервісів для створення тестів, вікторин, інтерактивних вправ і відеозавдань сприяє

активному залученню учнів до навчання, формує інтерес до предмета та дозволяє ефективно перевіряти рівень знань. Крім того, інструменти для спільної роботи, такі як віртуальні дошки чи хмарні сервіси, забезпечують командну діяльність, розвиток комунікативних навичок і здатність до колективного аналізу інформації.

Сучасні цифрові платформи, зокрема сервіси віртуальних музеїв, картографічні ресурси та соціальні мережі, сприяють розширенню освітнього простору та формуванню дослідницьких умінь. Водночас використання штучного інтелекту відкриває нові можливості для персоналізації навчання, автоматизації створення матеріалів і візуалізації історичних процесів. Однак ефективність таких технологій залежить від дотримання принципів академічної доброчесності, критичного аналізу інформації та поєднання інноваційних підходів із традиційними методами навчання, що забезпечує якісну історичну освіту в умовах цифрового суспільства [Москалюк, Лень, 2025, с. 94-98].

Отже, інформаційна революція докорінно змінила сучасний світ, перетворивши інформацію на стратегічний ресурс суспільного розвитку, освіти й комунікації. Її вплив виявляється у поширенні цифрових технологій, розвитку штучного інтелекту, мультимедійних засобів і адаптивних систем навчання, що відкривають нові можливості для викладання всесвітньої історії. Розробка навчального модуля для старшокласників на цю тему є доцільною, оскільки сприяє формуванню інформаційної та медійної грамотності, критичного мислення, уміння аналізувати джерела й орієнтуватися в сучасному цифровому середовищі. Саме поєднання історичного змісту з інтерактивними й цифровими методами навчання забезпечує підвищення якості освіти та підготовку учнів до життя в інформаційному суспільстві.

Список використаних джерел

Воронкова В. Г., Соснін О. В. Формування інформаційного суспільства в Україні: виклик чи потреба часу? *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2015. № 60. С. 13-24.

Гринь О. Формування компетентностей інфо-медійної грамотності учнів 10–11 класів на уроках історії. *Щорічник Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради: питання педагогіки, методики та науки* / ред. кол. Коломієць Г. В., Сердюк Г. А., Тарасенко О. Ф. та ін. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. С. 38-44.

Любченко А. Провідні тренди технологічної революції та їх вплив на трансформацію міжнародної інформаційної політики. *Публічно-управлінські та цифрові практики*. 2025. № 3. С. 30-40.

Михайлюк В. Сучасні технології у викладанні історії в школі: теоретичні засади студентської педагогічної практики. *International Science Journal of*

Education & Linguistics. 2022. № 1 (3). С. 120-130.

Москалюк М. М., Лень А. В. Цифрові технології та їх роль у вивченні історії. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє Е-середовище сучасного університету»*. 2025. № 18. С. 92-102.

Федорук П. І. Технологія розробки навчального модуля в адаптивній системі дистанційного навчання та контролю знань. *Математичні машини та системи*. 2005. № 3. С. 155-165.

*Храпач Єлизавета, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Порох Н. В.)*

ЕТНОПОЛІТИЧНА ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ КОРЕЙСЬКОГО ПІВОСТРОВА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ДОБИ “ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ”

У сучасній історичній науці питання етнополітичної дезінтеграції набуває особливого значення, оскільки воно дозволяє глибше зрозуміти механізми формування сучасної політичної карти світу. Одним із найбільш показових прикладів такого процесу є поділ Корейського півострова, який відбувся під впливом глобального протистояння між провідними державами після завершення Другої світової війни.

Історичні передумови розподілу Кореї формувалися ще наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття, коли півострів став об'єктом суперництва між провідними імперіями. Після перемоги Японії у російсько-японській війні вплив Японії в регіоні значно посилювався, що поступово призвело до втрати Кореєю політичної незалежності. Остаточо це закріпилося в 1910 році, коли відбулася анексія Кореї Японією.

Період колоніального правління тривав до 1945 року і мав суперечливий характер. З одного боку, він супроводжувався розвитком транспортної та промислової інфраструктури, а з іншого — відзначався жорсткою політикою асиміляції, економічним висиском і системним обмеженням корейської культури та національної самобутності (Cumings, 2005, с. 30-35).

Важливим історичним чинником дезінтеграції стало також формування різних політичних рухів у період колоніального панування. Частина корейської еліти орієнтувалася на соціалістичні ідеї, тоді як інша підтримувала національно-демократичний шлях розвитку, пов'язаний із західними моделями. Цей ідеологічний розкол ще до 1945 року заклав підґрунтя майбутнього розподілу півострова (Cumings, 2005, с. 30-35).

Колоніальна залежність Кореї від Японії суттєво вплинула на її політичний і соціально-економічний розвиток. Після капітуляції Японії постало питання про майбутнє корейської державності, однак замість об'єднання країна була розділена по 38-й паралелі між СРСР і США (Cumings, 2005, с. 30-35). Спочатку цей поділ розглядався як тимчасовий, але швидке загострення міжнародних відносин перетворило його на довготривалий політичний розкол.

На півночі було сформовано соціалістичну модель держави, тоді як на півдні утвердилася система, орієнтована на західні демократичні цінності. Відмінності між цими системами з часом лише поглиблювалися, що сприяло формуванню двох окремих політичних реальностей (Armstrong, 2013, с. 72). Холодна війна стала визначальним фактором, який закріпив цей розкол. Протистояння між США і СРСР охоплювало всі сфери міжнародних відносин, а Корея стала одним із ключових регіонів цього конфлікту (Gaddis, 2005, с. 110-115). В умовах ідеологічного протистояння будь-які спроби об'єднання втрачали реальні перспективи.

Кульмінацією конфлікту стала Корейська війна 1950–1953 років. Вона швидко переросла у міжнародний конфлікт, у якому взяли участь сили ООН, Китай і СРСР. Війна супроводжувалася масштабними руйнуваннями та значними людськими втратами, а її завершення не принесло остаточного миру (Stueck, 1995, с. 200-210).

Після війни було встановлено демілітаризовану зону, яка стала символом поділу. Вона не лише розділила територію, але й спричинила глибокі соціальні наслідки, зокрема розрив родинних зв'язків (Hastings, 1987, с. 150).

У наступні десятиліття розвиток двох частин півострова відбувався різними шляхами. Південна Корея поступово стала економічно розвиненою державою, тоді як Північна Корея обрала шлях ізоляції та централізованого контролю (Oberdorfer, 2001, с. 250-255).

Етнополітичний вимір цього процесу полягає у формуванні різних моделей ідентичності. Незважаючи на спільне походження, населення двох держав розвивалося в різних соціально-політичних умовах, що з часом призвело до суттєвих відмінностей у світогляді.

Сучасний стан Корейського півострова свідчить про те, що наслідки "холодної війни" й досі залишаються актуальними, оскільки цей регіон є одним із найбільш напружених у світі, що пов'язано з політичними суперечностями та ядерною програмою КНДР (Robinson, 2007, с. 190).

Отже, етнополітична дезінтеграція Кореї стала результатом складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників. Вона демонструє, що геополітичні інтереси можуть мати довготривалий вплив на розвиток держав і народів.

Важливо зазначити, що проблема об'єднання Кореї залишається відкритою. Незважаючи на періодичні спроби налагодження діалогу, глибокі політичні та економічні відмінності ускладнюють цей процес. Таким чином, корейський конфлікт є яскравим прикладом незавершеності історичних процесів ХХ століття.

Список використаних джерел

Armstrong C.K. The Koreas. New York: Routledge, 2013. 288 p. URL: <https://www.scribd.com/document/656651237/Charles-Armstrong-The-Koreas-Globalizing-Regions-2006>

Cumings B. Korea's Place in the Sun: A Modern History. New York : W.W. Norton & Company, 2005. 527 p. URL: <https://share.google/x1QnX3SBpTFJBfxWy>

Gaddis J.L. The Cold War: A New History. New York : Penguin Press, 2005. 333 p. URL: <https://images.pcmac.org/SiSFiles/Schools/AL/SaralandCitySchools/SaralandHigh/Uploads/Forms/The%20Cold%20War.pdf>

Hastings M. The Korean War. New York : Simon & Schuster, 1987. 368 p. URL: <https://astrofella.wordpress.com/2017/01/30/the-korean-war-max-hastings/>

Oberdorfer D. The Two Koreas: A Contemporary History. New York : Basic Books, 2001. 512 p. URL: <https://www.scribd.com/document/754833582/6-the-Two-Koreas-a-Contemporary-History-Don-Oberdorfer>

Stueck W. The Korean War: An International History. Princeton : Princeton University Press, 1995. 382 p. URL: <https://books.google.gy/books?id=nvAcPSNakuQC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

Robinson M. E. Korea's Twentieth-Century Odyssey. Honolulu : University of Hawai'i Press, 2007. 264 p. URL: https://iris.unive.it/retrieve/e4239ddd-cbb6-7180-e053-3705fe0a3322/ACFrOgDMcW48t_BkpP6SAdHBU7hSbp-7XEURNi0o6oejmjCVMDa-ybEgzo2sijAQPZQqkvkbecDkqfWF79WRRYKemyjSs_9rcKBYzH8X8WH7RdRAZ3F32sYEP1vq1uE%3D.pdf

*Збірник матеріалів XXIX наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії
Храпач Єлизавета, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Ляхно О. П.)*

МІФОЛОГІЧНА КАРТИНА СВІТУ ТА СПРИЙНЯТТЯ ПРОСТОРУ І ЧАСУ ЛЮДИНОЮ ДАВНИНИ

Міфологія є найдавнішою формою світогляду людства, що виникла ще в первісному суспільстві як спроба пояснити походження світу, природи, людини та закономірностей існування (Кассісер, 2004, с. 41). Для людини давнини міф був не просто фантастичною розповіддю, а реальною моделлю світу, яка визначала її поведінку, спосіб мислення, моральні норми та ставлення до навколишньої дійсності (Еліаде, 2001, с. 19). Через міф люди прагнули зрозуміти сили природи, причини природних явищ, сенс життя і смерті, а також місце людини у Всесвіті.

Актуальність теми полягає в тому, що міфологічна картина світу стала основою формування духовної культури людства. Саме міфологія заклала підґрунтя для розвитку релігії, мистецтва, філософії та науки (Кримський, 2003, с. 112). Дослідження особливостей сприйняття простору і часу людиною давнини дає можливість глибше зрозуміти специфіку первісного мислення та еволюцію людської свідомості.

Міфологічна картина світу являла собою цілісну систему уявлень про навколишню дійсність. Вона виникла в умовах, коли людина ще не мала наукових знань і намагалася пояснити світ через образи, символи та уособлення природних сил (Фрезер, 1998, с. 104). Давня людина не відокремлювала себе від природи, а сприймала себе як її невід'ємну частину (Клод Л.- С, 2000, с. 118).

Однією з головних рис міфологічного мислення був антропоморфізм — наділення природних явищ людськими рисами (Кассісер, 2004, с. 67). Сонце, місяць, вода, вітер чи грім сприймалися як живі істоти або божества, здатні діяти, відчувати та впливати на життя людей. У давніх народів сили природи набували сакрального значення, а людина намагалася встановити гармонійні відносини з навколишнім світом через ритуали та обряди.

Міф виконував не лише пояснювальну, а й соціальну функцію. Через міфи суспільство передавало моральні норми, традиції та знання від покоління до покоління (Фрезер, 1998, с. 211). Міфологія визначала правила поведінки людини, пояснювала походження звичаїв та ритуалів. Як зазначав Мірча Еліаде, міф був для архаїчної людини «священною історією», яка розповідала про події першопочатку світу та слугувала взірцем для людської діяльності (Еліаде, 2001, с. 74).

Особливістю міфологічної свідомості була її синкретичність, тобто нероздільність різних форм духовної діяльності. У міфі поєднувалися елементи релігії, мистецтва, моралі та знань про природу (Кримський, 2003, с. 148). Для первісної людини світ був єдиною живою системою, у якій усе взаємопов'язане.

У міфологічній свідомості простір мав сакральний характер. Для людини давнини світ не був однорідним: існували місця «священні» та «небезпечні», «свої» й «чужі» (Еліаде, 2001, с. 28). Простір поділявся відповідно до значення, яке він мав для громади.

Центром світу часто вважалося певне сакральне місце — гора, дерево, храм або поселення. У багатьох народів існував образ «світового дерева», що символізував будову Всесвіту (Кассіерер, 2004, с. 94). Його коріння знаходилося у підземному світі, стовбур — у світі людей, а крона — у небесному світі богів. Через цей образ людина намагалася пояснити єдність космосу та взаємозв'язок усіх його частин.

Міфологічний простір був багаторівневим. У більшості давніх культур Всесвіт складався з трьох частин: небесного світу богів, земного світу людей та підземного світу мертвих (Гуревич, 1999, с. 54). Таке уявлення відображало прагнення людини впорядкувати навколишню дійсність і пояснити місце людини у космосі.

Особливе значення мали сторони світу. Вони асоціювалися з певними природними явищами, божествами або символами. Схід пов'язувався із сонцем і початком життя, а захід — із завершенням життєвого циклу та світом мертвих (Еліаде, 2001, с. 63).

Простір сприймався як живий і духовно наповнений. Люди вірили, що ліси, річки, гори чи поля населені духами та надприродними істотами (Фрезер, 1998,

с. 326). Саме тому виникали численні ритуали поклоніння природі, жертвоприношення та обряди очищення.

На відміну від сучасного лінійного розуміння часу, людина давнини мислила час циклічно (Еліаде, 2001, с. 71). Це було пов'язано з постійним повторенням природних процесів: зміною дня і ночі, сезонів, народженням і смертю.

Для первісної людини час не був абстрактною величиною. Він визначався ритмами природи та господарської діяльності (Гуревич, 1999, с. 87). Життя людини підпорядковувалося природному циклу, а тому світ сприймався як система вічного повторення.

Особливе місце займав «сакральний час» — час створення світу, коли боги або надприродні сили встановили порядок буття (Еліаде, 2001, с. 92). Під час ритуалів людина ніби поверталася до цього першопочаткового часу й повторювала дії богів або предків.

Календарні свята та обряди були тісно пов'язані з циклічним сприйняттям часу.

Через ритуали люди намагалися забезпечити врожай, добробут і захист громади (Фрезер, 1998, с. 411). Циклічність часу формувала особливе ставлення до історії. У міфологічному світогляді минуле не зникало безповоротно, а постійно повторювалося у сучасності через обряди та традиції (Клод Л.-С., 2000, с. 156).

Міфологічна картина світу мала величезний вплив на подальший розвиток людської цивілізації. Вона стала основою для формування релігійних систем, художньої творчості та філософських уявлень про світ (Кримський, 2003, с. 172).

У літературі та мистецтві багатьох народів збереглися міфологічні образи та сюжети. Міфи стали основою численних культурних традицій, легенд і фольклору. Вони впливали на формування моральних уявлень суспільства та способу мислення людей.

Міфологічне мислення також вплинуло на розвиток філософії. Перші філософські вчення виникли саме як спроба раціонально пояснити ті питання, які раніше тлумачилися через міф (Кассіер, 2004, с. 158). Проте навіть із розвитком науки міфологічні елементи продовжували існувати у культурі та суспільній свідомості.

Отже, міфологічна картина світу була найдавнішою формою осмислення людиною навколишньої дійсності. Вона базувалася на нерозривному зв'язку людини з природою, уособленні природних сил та вірі у сакральний характер світу (Еліаде, 2001, с. 118).

Простір у свідомості людини давнини мав символічне й духовне значення, а час сприймався циклічно, як постійне повторення природних і космічних процесів (Гуревич, 1999, с. 133). Таке світосприйняття визначало спосіб життя, систему вірувань і культурні традиції первісних суспільств.

Міфологія стала фундаментом розвитку людської культури та значною мірою вплинула на формування релігії, мистецтва, філософії та сучасного світогляду.

Список використаних джерел

- Еліаде М. Священне і мирське / пер. з фр. Г. Кьорян, В. Сахно. Київ: Основи, 2001. 591 с. URL: https://www.svit.in.ua/kny/Eliade_svia.pdf
- Кассіер Е. Філософія символічних форм. Т. 2 : Міфологічне мислення. Київ: Ніка-Центр, 2004. 416 с.
- Фрезер Дж. Золота гілка: дослідження магії та релігії. Київ: Основи, 1998. 864 с. URL: <https://studfile.net/preview/5721107/page:20/>
- Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.

Клод Л.- С. Первісне мислення. Київ: Український Центр духовної культури, 2000. 324 с. URL:

<https://www.scribd.com/document/698875805/%D0%9A%D0%BB%D0%BE%D0%B4-%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D1%96-%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%81-%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B5-%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

Чередніченко Андрій, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Мовнокомунікативні студії в кіберпросторі» Національного університету харчових технологій (наукова керівниця – проф. Левицька Н. М.)

КРАЄЗНАВЧА ІНТЕГРАЦІЯ: РОЗРОБКА АВТОРСЬКИХ ЕКСКУРСІЙ ДЛЯ ВПО ЯК СПОСІБ АДАПТАЦІЇ У НОВІЙ ГРОМАДІ

Повномасштабна військова агресія РФ проти України спричинила безпрецедентну хвилю внутрішнього переміщення. Станом на 2024 рік мільйони українців змушені будувати життя у нових громадах, часто відчуваючи глибоку відірваність від звичного соціокультурного контексту. Проблема інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) виходить за межі суто економічних чи побутових питань – вона лежить у площині психологічного комфорту, ідентифікації з новим простором та соціальної приналежності. У цих умовах історичне краєзнавство набуває нової, стратегічної ролі. Воно перестає бути лише академічним вивченням минулого і перетворюється на інструмент «соціального зшивання» та гуманітарної адаптації. Краєзнавство сьогодні – це не лише про дати, а й про «терапію простором». Авторська екскурсія, розроблена спеціально для ВПО, виступає як медіатор між людиною та новим, часто чужим для неї, міським середовищем (Краєзнавство..., 2023, с. 46).

Основний бар'єр для адаптації ВПО – відчуття «чужинця» у міському просторі. Незнання контексту вулиць, архітектури та місцевих традицій підсилює тривожність і відчуття тимчасовості перебування. Краєзнавча інтеграція працює за принципом «приручення» простору. Розуміння того, чому вулиця має таку назву або що відбувалося у конкретному сквері сто років тому, перетворює аморфний міський ландшафт на зрозумілу систему координат. Відбувається перехід від сприйняття міста як «чужого» до сприйняття його як «свого, але ще не пізаного». Згідно з концепціями урбан-антропології, людина почувається безпечніше там, де вона володіє

знаннями про контекст середовища, про історію місця, що робить екскурсню формою соціальної терапії (Чутливі теми..., 2022, с. 14).

Розробка екскурсійного продукту для ВПО суттєво відрізняється від комерційного туризму. Студенту-досліднику при підготовці маршруту варто спиратися на три ключові методичні засади:

По-перше, це *принцип історичних паралелей*. Важливо знаходити точки дотику між регіоном походження ВПО та поточною локацією. Це можуть бути спільні індустріальні сторінки, подібні архітектурні школи або постаті діячів, які народилися на Сході чи Півдні, але залишили слід у громаді, що приймає. Такий підхід руйнує нав'язані міфи про культурну роз'єднаність українських регіонів (Гриценко О. 2022, с. 82).

По-друге, це *акцент на стійкості та відновленні*. В умовах війни аудиторія має високий рівень вразливості до тем руйнувань. Тому краєзнавцю варто фокусуватися не на трагедіях як таких, а на тому, як місто вистояло у важкі часи минулого, як мешканці об'єднувалися задля відновлення. Це формує у слухачів життєствердну позицію та надію на майбутню відбудову їхніх рідних міст (Шпонта Н., 2021, с. 58).

По-третє, це *функціональність маршруту*. Екскурсія має бути «гідом по життю». Проходячи повз пам'ятку архітектури, екскурсивод має згадати про її сучасну роль: чи діє там бібліотека, волонтерський штаб або освітній хаб, де ВПО можуть отримати допомогу чи реалізувати себе.

Типовий маршрут авторської екскурсії для ВПО може включати п'ять стратегічних точок. Перша – «Точка відліку» (центральна площа), де розкривається ідея міста як відкритої системи, що завжди розвивалася завдяки міграції та обміну ідеями. Друга – «Символ стійкості» (стара фортеця чи вежа), що демонструє тяглість історії та незламність духу. Третя – «Культурний місток», де згадуються постаті, що поєднують різні частини України. Четверта – «Дворик історій», де через побутові деталі минулого створюється відчуття домашнього затишку. П'ята – «Живе місто» (сучасний культурний простір), де відбувається завершення маршруту та неформальне спілкування.

Ефективність такої екскурсії залежить від переходу від монологу до діалогу. Використання методів «усної історії», коли екскурсивод запитує слухачів про подібні явища у їхніх рідних містах, дозволяє учасникам відчувати власну значущість та досвідченість. Соціальний ефект від такої діяльності є багатограним: від зниження рівня стресу в окремої особи до зміцнення соціальної згуртованості всієї громади. Краєзнавство в цьому контексті стає формою цивільного спротиву, оскільки воно зміцнює національну ідентичність та протидіє ворожим наративам про «неіснуючу історію».

Історичне краєзнавство в умовах війни трансформується у дієвий механізм соціальної адаптації. Розробка та проведення авторських

екскурсії для ВПО дозволяє студентам-дослідникам не лише апробувати наукові знання, а й виконувати важливу волонтерську та просвітницьку місію. Такий підхід перетворює краєзнавця на активного учасника процесу державотворення, який через локальну історію допомагає «зшивати» країну на рівні людських доль. Це шлях до формування інклюзивної громади, де кожен мешканець, незалежно від обставин появи у місті, відчуває себе частиною єдиного історичного та культурного цілого України (Краєзнавство..., 2023, с. 51).

Список використаних джерел

- Гриценко О. Деколонізація, дерадянізація, дерусифікація. Культурні аспекти. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2022. 216 с.
- Жива історія: неформальна освіта в роботі з минулим. Методичний посібник / за ред. Н. Шпонти та ін. Київ: ГО «Інша Освіта», 2021. 140 с.
- Краєзнавство в системі народної освіти: виклики воєнного стану. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Харків, 2023. С. 45–52.
- Чутливі теми в екскурсійній діяльності: психологічні та етичні аспекти. *Вісник урбаністики та культурної спадщини*. 2022. №3. С. 12–19.

*Юрова Анастасія, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. Порох Н. В.)*

КОРЕЙСЬКА КУХНЯ (K-FOOD) – ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ТРЕТЬОЇ ФАЗИ «КОРЕЙСЬКОЇ ХВИЛІ» (ХАЛЛЮ)

Південна Корея – країна з унікальною культурою, інтерес до якої значно посилюється впродовж останніх десятиріч. Це пов'язано не тільки з її «економічним дивом», а й з феноменом «корейської хвилі» як чинника поширення масової культури у глобальному медіа-просторі.

Халлю – термін, яким називають цунамі зацікавленості корейською культурою у сучасному світі. Це явище було обумовлене низкою чинників, таких як к-поп музика, корейські фільми різних жанрів (дорами), комікси корейського видавництва (манхва), мода, національна кухня, мистецтво та історія. Корейська хвиля є безпрецедентною за масштабами, вона стрімко завойовує позиції на міжнародному ринку східної культури, змінивши ustalений порядок. Ніші, які традиційно були заповнені японськими та китайськими артистами, відтепер активно освоюють корейські виконавці, створюючи принципово нову конфігурацію азійського культурного експорту.

Халлю спершу набрала обертів у Китаї та Японії, а згодом поступово поширилася на всю Південно-Східну Азію та інші регіони світу. Важливим поштовхом для її проникнення в Японію стало часткове скасування п'ятдесятирічної заборони на обмін популярною культурою між Кореєю та Японією у 2000 році. Це значною мірою сприяло зацікавленню японської аудиторії корейськими фільмами, серіалами та музикою. Від початку 1999 року «корейська хвиля» перетворилася на одне з наймасовіших культурних явищ в Азії.

Історичний контекст теж відіграв свою роль. Багато азійських країн перебували під японською окупацією під час Другої світової війни (Корея була японською колонією впродовж 1910-1945 років), що спричинило їхню довготривалу ворожість до Японії й обмежило культурні контакти. Водночас Корея та Японія мали певну культурну спорідненість, тому японський ринок для експорту корейської культури виявився досить перспективним. Це поєднання історичних обставин і культурного споріднення формувало особливу динаміку поширення Халлю (Корейська хвиля (халлю) – «м'яка сила» Країни Вранішньої Свіжості).

Популярність корейської культури, без сумніву, пов'язана з успіхом обраної моделі розвитку РК. Під патронажем США була розбудована держава з ринковою економікою, на основі якої відбувся перехід від авторитаризму до демократичної політичної системи. Водночас були збережені особливі риси корейського національного характеру, сформованого під впливом конфуціанської етики: працелюбність, культ освіти, дисциплінованість, організованість, ретельність, патріотизм, шанування старших (Орлова, 2013, с. 462).

Важливо, що на початку 1990-х уряд скасував заборону на закордонні поїздки для громадян. Це дозволило багатьом корейцям навчатися й працювати за кордоном, переймати чужі практики й ідеї, а потім повертатися додому з новим досвідом. У 1996 році конституційний суд заборонив цензуру, що відкрило широкий простір для творчості та експериментів у мистецтві. Молоді виконавці активно адаптували західні музичні напрями, зокрема реп, під місцеві смаки, а кінематограф і серіали почали відображати не лише традиційні, а й модерні виклики суспільства – від невинних історій кохання серед мальовничих узбережних і сільських локацій до драм про сімейні цінності й економічні зміни (Орлова, 2013, с. 464).

Економічна криза 1997—1998 років також вплинула на подальший розвиток культурної індустрії. У грудні 1997 року Південна Корея взяла кредит у МВФ на суму близько 97 мільярдів доларів, значна частина якого була повернена вже у 2001 році, що свідчило про швидку економічну стабілізацію. Політичне керівництво країни виступало за просування технологій і масової культури як ключових рушіїв розвитку РК. Реформи і

реструктуризація чеболів сприяли розв'язку малого та середнього бізнесу, а компанії на кшталт Samsung і LG активно інвестували в інновації й вихід на міжнародні ринки. Окремі ініціативи (спільні публікації та PR-кампанії), спрямовані на залучення інвесторів, також сприяли формуванню сприятливого іміджу країни (Дарюга, 2024, с. 55).

Промоція корейської культури була тісно пов'язана з успіхом окремих кінопроектів і телесеріалів. Фільми та драми кінця 1990-х – початку 2000-х років, такі як «Шпірі» (1999), «Осінь у моєму серці» (2000), «Моє зухвале дівчисько» (2001) і «Зимова соната» (2004), привернули увагу глядачів не лише в Кореї, а й у Сингапурі, Японії, на Тайвані, у Гонконгу, Китаї та В'єтнамі. Особливої популярності набув історичний серіал «Самоцвіт у палаці» (2003—2004), який мав величезний комерційний успіх у багатьох країнах Азії — від Тайваню й Японії до Індії та Бангладеш, а також у регіонах, розташованих поза Східною Азією: на Близькому Сході, в Африці, Америці та Європі. Популярність «Зимової сонати» в Японії була настільки велика, що її головному актору, Бе Йон Джуну, присвоїли почесний титул «йонсама», який зазвичай асоціюється з королівською гідністю (Дарюга, 2024, с. 57).

Економічний ефект Халлю був доволі відчутним: у 2004 році індустрія масової культури дала близько 0,2% від ВВП РК, що складало приблизно 1,87 мільярда доларів. До 2019 року загальний внесок корейської хвилі в економіку оцінювали в близько 12,3 мільярда доларів США. Стратегічний підхід до управління цим явищем передбачав системне вивчення цільової аудиторії – головним чином в азійських країнах, а також просування суміжних секторів: особливо активно популярністю серіалів скористався місцевий туризм.

На 2010-і роки припадає бурхливий ріст популярності музики К-поп. Значна кількість нових гуртів дебютувала після 2010 року, і деякі артисти досягли світового успіху: колективи та солісти на кшталт Big Bang, Super Junior, PSY і Girls' Generation разом продали понад 238 мільйонів записів по всьому світу. Цей музичний бум підкреслив глобальний потенціал корейської масової культури та закріпив її місце на світовій сцені (Корейський Культурний Центр – Центр розвитку та популяризації Корейської Культури в Україні).

Загалом можна виокремити декілька хвиль у розвитку «корейської хвилі»: 1) кінець 1990-х років – ріст популярності корейських серіалів у Південно-Східній Азії; 2) 2000-і роки – зростання інтересу до корейської музики; 3) 2010-і роки – загальне захоплення культурою Південної Кореї; 4) 2020-і роки – інтеграція процесів «корейської хвилі» у соціальні мережі та використання контенту в медіа. На сучасному етапі «корейська хвиля» продовжує свій активний розвиток у середовищі масмедіа, суттєво змінюючи сучасний соціокультурний простір не лише Південної Кореї, а й

усього світу.

Без сумніву, Халлю стала результатом багатофакторного процесу еволюції південнокорейського суспільства: історичних передумов, внутрішніх політичних і культурних змін, економічних реформ та продуманих стратегій промоції. Поєднання творчої свободи, інновацій у медіа й технологіях, а також цілеспрямованої роботи над брендом країни зробили корейську культуру привабливою для мільйонів людей у різних куточках світу.

Оскільки в будь-якій країні і в будь-якому етносі найбільш стійкими й консервативними елементами етнічної культури є традиції харчування, розглянемо причини та прояви популярності корейської кухні, як важливого складника халлю.

Традиційна корейська кухня відома своїми гострими, ферментованими стравами, де головну роль відіграють такі продукти як рис, соя, овочі та м'ясо, зазвичай щедро заправлені червоним перцем.

Значною мірою традиційна корейська кухня сформувалася в епоху середньовіччя. Її основою був зварений на пару і без солі рис із приправами, до якого додавали м'ясо (найчастіше пташину, свинину або собачатину, рідше – яловичину і м'ясо черепахи), рибу (часто сиру) та квашені овочі. Вживали також сою, папороть, молодий бамбук, редьку, варені й сирі каштани, горіхи (особливо кедрові), безліч дарів моря та різноманітні плоди – гранати, мандарини, хурму, вишню, груші тощо. Улюбленою стравою вважалася також лапша з рисового чи пшеничного борошна з приправами. Головною вимогою до їжі була її максимальна корисність і мінімальна шкода для здоров'я (Рубель, 2002, с. 92).

Особливості природно-кліматичних умов Кореї (м'який, теплий мусонний клімат, обмеженість природних ресурсів і корисних копалин, переважання гірського ландшафту, низька родючість земель, висока сейсмічність півострова) зумовили розвиток побутових звичок місцевого населення (Д'ячков, 2022, с. 106).

В умовах жаркого клімату особлива увага приділялася зберіганню страв, чому значною мірою сприяло використання червоного перцю, завезеного у XVI ст. з Південної Америки. Водночас набір спецій корейської кухні був не дуже багатим на вибір, тому більш класичними спеціями ставали часник та чорний перець. Проте корейські майстри навчилися експериментувати із їх сполученнями та комбінаціями, які в результаті породжували неабияке розмаїття страв.

Корейська кулінарна спадщина ввібрала в себе найкращі риси двох провідних азійських гастрономічних шкіл – китайської та японської. З китайською кухнею корейців об'єднує любов до кулінарних експериментів та сміливих поєднань різноманітних продуктів, а також особлива прихильність до свинини. Водночас, за прикладом японців, вони активно

використовують дари моря, включаючи до своєї кухні рибу в сирому вигляді, що допомагає їхній кулінарії бути надзвичайно різноманітною (Yasumoto, 2006). До того ж у стравах корейської кухні є велика кількість вітамінів та мінералів, що пов'язано з давніми уявленнями про духовний і фізичний вигляд людини, про її життєву енергію (ци) (Корейський Культурний Центр – Центр розвитку та популяризації Корейської Культури в Україні).

З першого ж погляду традиційно сервірований корейський стіл може здаватися безладним: десятки паличок, тарілок, чаш і маленьких блюдець ніби хаотично заповнюють простір, немовби їхнє завдання – лишень зайняти місце. Проте цей зовнішній «хаос» насправді маскує ретельно продуману систему, що сформувалася впродовж століть. Кожен предмет і кожна страва тут мають своє призначення та сенс.

Традиційно їжа поділяється на основну й допоміжну. Основні компоненти становлять кулінарне ядро трапези, а допоміжні – це безліч дрібних закусок, приправ і добавок, які доповнюють смак і створюють гармонію. Саме кількість і склад цих другорядних страв часто слугують показником урочистості моменту: від повсякденного сімейного обіду до святкового застілля з нагоди народження дитини або важливого ювілею дорослого.

Особливе місце посідають вишукані, розширені сервірування: коли на столі присутні дванадцять дрібних закусок – це вже не просто родинний обід, а так звана імператорська або королівська трапеза, яка віддзеркалює найвищий рівень честі й святковості. У цій системі поєднуються естетика, баланс смаків і символіка – кожна страва доповнює іншу, створюючи багатощарову, збалансовану картину застілля, що розповідає про статус події та повагу до гостей.

Головним наслідком усіх перерахованих особливостей корейської кухні є її низька калорійність, практично відсутність будь-якої жирної їжі. Також складно пригадати багато солодких страв традиційної корейської кухні. Та й висококалорійні страви дуже гострі, що багато їх з'їсти дуже складно. В результаті на вулицях корейських міст дуже мало огрядних людей – практично всі корейці дуже підтягнуті й худі.

Серед найсмачніших страв і напоїв корейської кухні варто виокремити такі:

Токпоккі (білі, клейкі циліндрики з рисового тіста) з гостро-солодким соусом на основі пасти кочхуджан (ферментована паста з соєвих бобів і перцю чилі). Часто до основи додають оденг (рібні котлетки), варені яйця, кілька гілочок зеленої цибулі або локшину – і кожен інгредієнт робить смакову палітру глибшою. У вуличному виконанні токпоккі подають у соусі, іноді нанизаними на шпажки для зручності, що робить їх ідеальним фастфудом під час прогулянок по Сеулу (The philosophy of Korean food).

Соджу – не просто алкогольний напій, а справжній символ корейської культури, що вміщує в собі століття традицій та сучасний дух динамічної Азії. Ця прозора, немов ранкова роса, рідина з делікатним, ледь відчутним смаком стала невід'ємною частиною корейського способу життя. Соджу традиційно виготовляють з рису, пшениці або ячменю шляхом дистиляції, хоча сучасні варіанти можуть містити й інші зернові культури чи навіть солодку картоплю. Міцність цього напою зазвичай коливається від 16 до 25 градусів – достатньо, аби зігріти душу, але не настільки, щоб затьмарити розум під час дружньої бесіди. Соджу п'ють охолодженим, маленькими чарками, часто під час спільної трапези з друзями чи колегами, де кожен тост стає символом поваги, дружби та єдності. У Кореї існує ціла філософія розливання соджу: молодший завжди наливає старшому, тримаючи пляшку двома руками в знак пошани. Це більше, ніж просто напій — це ритуал, що об'єднує покоління та зміцнює соціальні зв'язки (Рубель, 2002, с. 93).

Самгьопсаль, що дослівно перекладається як «тришарове м'ясо», є однією з найулюбленіших страв корейського барбекю. Вона відома своєю доступністю та ідеальним поєднанням з кімчі або соджу. Існує навіть присвячений страві «День самгьопсалю» – 3 березня, коли продуктові магазини, інтернет-магазини та ресторани пропонують спеціальні акції та страви з самгьопсалю (The philosophy of Korean food).

Макколі: молочна хмара в алюмінієвій чаші. Це напій з історією у тисячу років, який сьогодні переживає справжній ренесанс, перетворюючись із "фермерського вина" на ультрамодний гастрономічний тренд. Вміст алкоголю в ньому зазвичай коливається від 6% до 9%, що робить його ідеальним напоєм для довгих вечірніх розмов, після яких голова залишається світлою, а настрої – піднесеним. Пити макколі «просто так» – це втратити половину задоволення. Цей напій вимагає дотримання певних традицій: вибір молочної чи прозорої текстури; використання широких неглибоких чаш, тримаючи їх обома руками; вживання з чон (млинці або оладки). Сьогодні макколі – це не лише напій для дідусів у селах. У модних районах Сеула відкриваються "макколі-бари", де подають крафтові сорти з додаванням меду, каштанів, полуниці або навіть кедрових горіхів. Це – напій-пробіотик. Завдяки природній ферментації він багатий на вітаміни групи B, амінокислоти та молочнокислі бактерії. Корейці упевнені: якщо пити макколі помірно, ваша шкіра сяятиме, як у зірок K-pop. Своїм коріння макколі сягають часів Трьох Корейських Королівств (57 рік до н.е. – 668 рік н.е.). Спочатку цей напій уважався священним і використовувався під час релігійних церемоній та жертвоприношень предкам. З плином століть макколі трансформувалася із елітарного напою аристократії на улюблений напій простого народу, особливо фермерів, які пили його для відновлення сил після важкої праці в

полі. У корейській культурі макколі завжди асоціювався із спільнотою, дружною та святкуванням. Його традиційно п'ють із широких чаш, передаючи одну на всіх по колу, що символізує єдність і взаємоповагу. Ця традиція досі залишається важливою частиною корейської культури пиття. Цей напій символізує розміреність життя; він каламутний, бо життя не завжди прозоре, і він солодкий рівно настільки, щоб нагадати: кожен момент вартий того, щоб його відсвяткувати (*The philosophy of Korean food*).

Пулькогі: симфонія вогню та корейської гостинності. Якщо у корейської культури є аромат, то це, безперечно, запах пулькогі. Це – не просто «м'ясо на вогні», а витончений баланс смаків, багатвікова історія та цілий ритуал, який об'єднує людей за одним столом. Пулькогі відоме з часів держави Когурьо (I століття до н. е.), де воно називалося мекджок – м'ясо, нанизане на шпажки та підсмажене на вугіллі. Пройшовши крізь епохи королівських бенкетів династії Чосон, де страва трансформувалася у вишукане небіані (тонко нарізане королівське м'ясо), пулькогі перетворилося на те, чим воно є сьогодні: демократичний, але водночас розкішний кулінарний шедевр, який люблять у всьому світі (*The philosophy of Korean food*).

Головний секрет пулькогі полягає не стільки в термічній обробці, скільки в підготовці. Для страви зазвичай обирають найкращі частини яловичини – вирізьку або рибай, які нарізають на скибочки товщиною з папір. Така тонкість дозволяє маринаду миттєво просочити волокна, а вогню – карамелізувати краї за лічені секунди. Душа пулькогі – маринад, що складається з соєвого соусу, кунжутної олії, цукру або меду, азійської груші, часнику, імбиру та зеленої цибулі (*The philosophy of Korean food*).

Пулькогі – це символ єдності корейців. У корейських родинах цю страву готують на свята, дні народження або для прийому найдорожчих гостей. Це напій та їжа, що спонукають до довгої розмови. Ідеальні доповнення до пулькогі: кімчі (на основі пекінської капусти); ої мучим (гострий салат з огірків); сигимчі намуть (бланшований шпинат); коннамуть мучим (салат з паростків сої); камджа чорім (тушкована картопля); керан-марі (корейський рол-омлет); густий соус для обгортання із суміші ферментованої соєвої пастки та перцевої пастки (*The philosophy of Korean food*).

Отже, корейська традиція харчування – це втілення унікальної ідентичності народу, сформованої впродовж багатьох століть його непростотою історичної долі та духовного розвитку. Найважливішими особливостями корейської кухні є: користь, відсутність різноманіття смаків, переважання м'яса, овочів; нетривала термічна обробка страв, мінімум солодоців, широке використання спецій, відображення філософії п'яти першоелементів (вода, вогонь, дерево, земля та метал) як основи

Всесвіту. Відповідно до цього сформувалися основні п'ять смаків місцевої кухні: гіркий, солодкий, кислий, гострий та солоний. Корейська кухня – це не просто їжа, а своєрідний культурний і соціальний код, в якому відображена душа народу, стиль його мислення, прагнення до гармонії та добробуту, ствердження національної ідентичності та демонстрація привабливості для світової аудиторії.

Список використаних джерел:

Д'ячков С.В. Історія середньовічного Сходу: підручник для студентів класичних університетів. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. 448 с.

Дарюга Е. «Корейська хвиля» як масовий популярний культурний феномен сучасності. *Філософські обрії*. 2024. № 48. С.49-60.

Корейська хвиля (Халлю) – «м'яка сила» Країни Вранішньої Свіжості. *Читай - онлайн журнал про книги та літературу / Читай*. URL: <https://chytay-ua.com/blog.php?id=1190> (дата звернення: 19.04.2026).

Корейський Культурний Центр – Центр розвитку та популяризації Корейської Культури в Україні. *Корейський Культурний Центр – Центр розвитку та популяризації Корейської Культури в Україні*. URL: <https://koreancenter.org.ua/> (дата звернення: 19.04.2026).

Орлова Т.В. Сучасна політична історія країн світу: навчальний посібник. К.: Знання, 2013. 677 с.

Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу: підручник. К.: Либідь, 2002. 736 с.

Comley K.N. Religions and philosophical traditions of Korea. London: Routledge, 2019.

The philosophy of Korean food. *One Fork, One Spoon*. URL: <https://oneforkonespoon.wordpress.com/2009/07/27/the-philosophy-of-korean-food/> (date of access: 19.04.2026).

Yasumoto S. The Impact of the «Korean Wave» on Japan: A case study of the influence of transborder electronic communication and the trans-national programming industry. *16th Biennial Conference of the Asian Studies Association of Australia*. Canberra: Asian Studies Association of Australia, 2006.

Яремко Тарас, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доц. **Год Н. В.**)

НІДЕРЛАНДСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ РАНЬНОМОДЕРНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ, ХІД І НАСЛІДКИ

Нідерландська революція стала однією з перших успішних національно-визвольних подій у ранньомодерній Європі, що не лише завершилася здобуттям незалежності для Північних провінцій, а й сприяла формуванню нових політичних та ідеологічних підходів до організації державності. У цьому контексті вона є важливим історичним прикладом переходу від середньовічних форм правління до ранньомодерних національних держав. Революція стала результатом поєднання політичного, релігійного, економічного й соціального протесту проти іспанського абсолютизму.

Метою даної розвідки є дослідження Нідерландської революції у контексті формування ранньомодерної національної держави.

За Філіппа II конфлікт між нідерландською буржуазією та іспанським абсолютизмом – загострився. Король спочатку мешкав у Брюсселі, утримуючи численне іспанське військо, що фактично окупувало південні провінції Нідерландів. Це створювало велике податкове навантаження на населення.

Філіпп II чинив тиск на протестантів, запроваджуючи нові єпископства за рахунок монастирських земель, що раніше належали місцевій знаті. У 1559 р. він повернувся до Іспанії, залишивши намісницею сестру Маргариту Пармську та кардинала Гранвеллу. Іспанські війська вивели лише в 1561 р. (Семенов, 1975).

Король зневажливо ставився до Нідерландів, вбачаючи в них лише джерело податків. На відміну від Карла V, він обмежив зовнішню торгівлю, підтримуючи іспанських купців. Підвищення мита на іспанську вовну та ускладнення відносин з Англією призвели до економічної кризи, банкрутств і безробіття. Незадоволення політикою Іспанії зростало і набувало загального характеру (Семенов, 1975).

У кожній конкретній революції безпосередній імпульс до запуску механізму активізації накопиченої енергії конфлікту, мав різну основу. Так, у Нідерландах приводом до повстання 1566 р., за словами Мартіна Малія, стало «поєднання войовничої релігійності з конституційними устремліннями» дворянського стану (Смолій, 2021, с. 13).

Зростання невдоволення іспанським пануванням призвело до перших

виступів опозиції. У 1560-х роках нідерландські аристократи – Вільгельм Оранський, граф Егмонт і адмірал Гоорн – виступили з поміркованими вимогами: скасування інквізиції, обмеження впливу єпископів, скликання Генеральних штатів.

У 1565 р. було створено «Компроміс дворян», до якого ввійшли близько 2000 представників дворянства, об'єднаних навколо ідеї реформ. 5 квітня 1566 р. вони подали петицію до намісниці Маргарити Пармської, яка спочатку пішла на поступки, але невдовзі скасувала їх за наказом короля. Дворян почали зневажливо називати «гези», і це ім'я стало символом спротиву (Смолій, 2021, с. 13).

До руху приєдналися кальвіністські купці, що утворили власний союз. Поширення кальвінізму, страх влади перед репресіями та активізація народних мас зумовили початок революції. Проти іспанського абсолютизму виступили не лише дворяни та буржуазія, а й широкі прошарки міського і сільського населення (Смолій, 2021, с. 14).

Під час революційного піднесення, кальвіністські молитовні збори ставали політичними мітингами. В них брали участь підмайстри, робітники, міська біднота. Проповідники закликали до знищення «ідолопоклонства» – католицьких ікон, що символізували як католицьку церкву, так і іспанське панування.

У серпні 1566 р. в Нижній Фландрії почалося масове руйнування церков, що швидко охопило всю Фландрію, Брабант, а також північні провінції. Особливо постраждав Антверпен. Погроми тривали до жовтня, було знищено тисячі церков і монастирів. Рух був стихійним і свідчив про глибокі антикатолицькі настрої населення.

До іконоборчого руху приєдналися селяни, які вважали монастирі символами феодального гноблення та нападали на них. Наляканий масштабами повстання, уряд тимчасово скасував інквізицію й дозволив відкрито сповідувати кальвінізм (Смолій, 2021, с. 25).

Події 1566 р. шокували іспанську владу. Філіпп II вирішив остаточно придушити рух і направив до Нідерландів герцога Альбу з 10-тисячною армією, який 23 серпня 1567 р. увійшов у країну для встановлення контролю (Смолій, 2021, с. 27).

Після прибуття до Нідерландів у 1567 р., герцог Альба встановив режим жорстокого терору. Було проведено масові арешти, страти, конфіскації майна. Було страчено, навіть, поміркованих опозиціонерів Егмонта і Гоорна, а також бургомистра Антверпена Ван Стралена. Надзвичайний трибунал – «Рада у справах про заколоти», під головуванням Альби виніс близько 8 тисяч смертних вироків (Семенов, 1975).

Окрім придушення опору, Альба прагнув повної інтеграції Нідерландів до Іспанії. Він запровадив нову податкову систему (алькабалу): 1% з майна, 5% з купівлі-продажу землі та 10% з торгівлі. Ці податки, запроваджені

попри заперечення Генеральних штатів, спричинили масове розорення купців і мануфактуристів.

Заборона торгівлі з Англією погіршила ситуацію. Альба відкрито заявляв, що краще мати зруйновану, але «покірну» державу, ніж квітучу країну для «еретиків».

Після встановлення терору герцога Альби в Нідерландах настало тимчасове затишшя: опозиція замовкла, а її лідери, зокрема Вільгельм Оранський, утекли за кордон. Частина активістів стала морськими партизанами – «морськими гезами», які нападали на іспанські кораблі. Діяли також і «лісові гези», що вели партизанську боротьбу в лісистих районах південних і центральних провінцій, атакуючи іспанські гарнізони. Народ сприймав їх як месників, і їхня кількість постійно зростала (Семенов, 1975).

У 1568 р. Оранський спробував розпочати військовий наступ, але зазнав поразки. Надалі він шукав підтримки в Англії та Франції. Проте, уникаючи радикалізму, спирався переважно на зовнішнє фінансування та найманців. Його обмежена тактика не принесла успіху.

Ситуація докорінно змінилася навесні 1572 р., коли повстали північні провінції розпочався новий етап революції.

1 квітня 1572 р. загін «морських гезів» на чолі з дворянином Люме захопив місто Бріл у Зеландії. До повстанців приєдналися місцеві жителі, і рух швидко охопив Зеландію, Голландію та інші північні провінції. Після роззброєння іспанських гарнізонів антикатолицький рух набрав сили, а важливим осередком спротиву став Утрехт.

Повсталі звернулися по допомогу до Вільгельма Оранського. Він увійшов до Нідерландів, але після звістки про Варфоломійську ніч у Франції змушений був відступити до Голландії. Там його проголосили намісником – офіційним представником короля з широкими військово-політичними повноваженнями. Проте фактично він став лідером опору. На півночі Нідерландів почала формуватись нова держава, яка формально ще визнавала владу іспанського короля Філіппа II, але вже діяла незалежно.

Герцог Альба жорстоко карав міста, що підтримали повстанців: Монс, Мехелен, Цютфен, Наарден, Гарлем. Алкмар витримав облогу в жовтні 1573 р., і Альбу відкликали до Іспанії, а його замінив Рекезенс.

У квітні 1574 р. брат Вільгема Оранського, Людовік, зазнав поразки під Моокром. Іспанці почали облогу Лейдена, але місто вистояло завдяки відкриттю шлюзів і допомозі флоту.

Рекезенс змушений був пом'якшити політику: податки не збирали, смертні вироки скасували, оголошено амністію. Проте кількість прихильників Оранського росла як на півночі, так і на півдні.

Після смерті Рекезенса навесні 1576 р. в Іспанській армії почався розлад: солдати грабували міста й тероризували населення. 4 вересня у

Брюсселі спалахнуло повстання – міська міліція арештувала членів Державної ради, і влада перейшла до Генеральних штатів.

Через нестачу грошей в армії зростала анархія. Кульмінацією стало «іспанське шаленство» – 4 листопада іспанці пограбували й спалили Антверпен, вбивши до 8 тис. людей. Це прискорило об'єднання північних і південних провінцій.

8 листопада в Генті було підписано угоду про спільну боротьбу з Іспанією. «Гентське умиротворення» визнавало католицизм на півдні, кальвінізм і секуляризацію церковного майна - на півночі.

Після об'єднання півночі й півдня виявилися глибокі суперечності. У південно-західних провінціях (Артуа, Геннегау) домінувало феодальне католицьке дворянство, яке виступало проти революції й підтримувало Іспанію. Їм не подобалась угода з північними «заколотниками», особливо після посилення демократів у містах (Семенов, 1975).

Восени 1577 р. у Брюсселі створено демократичний «комітет 18-ти», який став прикладом організованого громадського опору та надихнув інші міста на створення власних органів самоврядування і активну боротьбу проти іспанського панування.

У відповідь дворянство Артуа, Геннегау, частково Фландрії й Брабанту почало контрреволюційний рух, отримавши прізвисько «невдоволені». У Артуа й Геннегау вони придушили демократичні сили, а в інших провінціях зазнали спротиву від міських демократів і озброєного селянства.

Селяни Фландрії й Брабанту виступали проти феодалів, захоплювали замки та нищили монастирі, відверто виступаючи проти іспанського панування.

Вільгельм Оранський і Генеральні штати намагались домовитися з «невдоволеними» та сподівались на допомогу французьких феодалів. Але французькі війська, замість допомоги, грабували населення, що спричинило розчарування й новий перехід південно-західного дворянства на бік Іспанії. На початку 1579 р. там стався відкритий контрреволюційний переворот.

6 січня 1579 р. дворянство Артуа і Геннегау уклало Арраську унію, прагнучи примирення з іспанським королем Філіппом II. Намісник Олександр Пармський затвердив унію, пообіцявши виведення військ, збереження прав і призначення місцевих на посади. Його метою було залучити на бік Іспанії заможні класи, які побоювались демократів і «комітетів», а також заздрили успіхам північних міст, зокрема Амстердама (Семенов, 1975).

У відповідь на це 23 січня 1579 р. північні провінції уклали Утрехтську унію – союз для спільної боротьби з іспанським пануванням. Спершу її підписали п'ять провінцій, згодом приєдналися інші, включаючи великі

міста півдня (Бостан, Бостан, 2008, с. 230).

Спочатку Унія, формально, визнавала зверхність Філіппа II, але в 1581 р. Генеральні штати усунули його від влади, як тирана. Так Північні Нідерланди фактично стали республікою.

У 1580 р. Філіпп II оголосив Вільгельма Оранського поза законом і призначив нагороду за його голову. 10 червня 1584 р. принца вбив агент іспанського короля – Бартоломео Жерар.

Його смерть стала тяжким ударом для молодого держави – Голландії. Олександр Пармський знову перейшов у наступ і захопив міста Фландрії та Брабанту. У відповідь Генеральні штати визнали англійський протекторат, але дії англійського намісника Лейстера викликали невдоволення, і він залишив Нідерланди.

Незабаром боротьбу очолив Моріц Оранський – син Вільгельма. Він реформував армію, розпочав наступ і завдав Іспанії значних втрат. Поразка «Непереможної армади» в 1588 р. і смерть Алессандро Фарнезе герцога Пармського у 1592 р. ще більше ослабили іспанську сторону. Голландські моряки почали діяти й у колоніях.

У 1609 р. було укладено 12-річне перемир'я: Іспанія фактично визнала незалежність Північних Нідерландів. Шельда залишалася закритою, що остаточно підірвало Антверпен. Війна поновилась у 1621 р., але не змінила ситуації. У 1648 р. відповідно до Вестфальського миру було визнано незалежність Сполучених провінцій.

Нідерландська революція ХVІ ст. стала однією з перших спроб буржуазії та народних мас у Європі відстояти свої політичні, релігійні та економічні права у боротьбі проти абсолютистського режиму. Її результатом стало створення буржуазної держави – Республіки Сполучених провінцій (Голландії).

В ході революції було визволено Нідерланди від феодально-абсолютистських пут, що дало можливість встановити в країні релігійну свободу та незалежність для північних провінцій, але політичний устрій залишився недемократичним. Влада зосередилася в руках багатих буржуазії й дворянства. Трудові маси були відсторонені від управління.

Список використаних джерел

Семенов В.Ф. Історія середніх віків. 3-тє вид. Київ: Вища школа, 1975.

Смолій В. Революції у цивілізації раннього модерну: паралелі українського та світового досвіду. *Український історичний журнал*. 2021. № 1. С. 4-27. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/items/8931b8eb-c443-49d9-990d-7f75362dd738>

Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 730 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf

**КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ, МЕТОДИКИ
І НАВЧАННЯ ТА ТУРИЗМУ**

*Алахвердієва Римма, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця - проф. Вішнікіна Л. П.)*

**ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ
ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У 7-МУ КЛАСІ**

У сучасному глобалізованому світі, де інтенсивно відбуваються процеси міжкультурної взаємодії, особливої ваги набуває формування полікультурної компетентності учнів. Україна як європейська держава активно інтегрується у світовий освітній простір, що зумовлює необхідність виховання особистості, здатної до толерантного сприйняття культурного різноманіття, поваги до інших народів, їхніх традицій і способу життя. Географія як навчальний предмет має значний потенціал для розвитку таких якостей, адже безпосередньо пов'язана з вивченням країн, народів, їхніх культурних особливостей і способів господарювання. Особливо важливим є цей процес у 7-му класі, коли учні починають системно вивчати материки й океани, ознайомлюються з різними регіонами світу.

Проблематика формування полікультурної компетентності учнів висвітлена у працях українських і зарубіжних науковців, зокрема Н. Бібік, О.°Овчарук, Пометун, Л. Пироженко, М. Беннетта, Дж. Бенкса, дослідження яких охоплюють питання інтерактивного навчання та компетентнісного підходу. У контексті географічної освіти ці ідеї доповнюються методичними підходами до вивчення регіонів світу, що сприяє усвідомленню культурного різноманіття та формуванню в учнів цілісного бачення глобального простору.

Метою дослідження є обґрунтування сутності технологічного підходу до формування полікультурної компетентності учнів 7-го класу на уроках географії, а також визначення ефективних методів, прийомів і засобів навчання, що сприяють розвитку здатності до міжкультурної взаємодії, критичного мислення та поваги до культурного різноманіття світу.

Полікультурна компетентність розглядається як інтегрована якість особистості, що поєднує знання про культурне різноманіття світу, уміння взаємодіяти з представниками різних культур і ціннісне ставлення до культурної спадщини людства. У шкільному курсі географії вона

формується через вивчення природних умов, населення, господарства, традицій і способу життя народів різних материків. Водночас технологічний підхід передбачає системне проектування освітнього процесу з чітким визначенням цілей, змісту, методів і очікуваних результатів, що підвищує ефективність навчання та сприяє формуванню ключових, зокрема полікультурної, компетентностей.

Однією з провідних технологій є інтерактивне навчання, яке забезпечує активну участь учнів в освітньому процесі. Воно сприяє переходу від пасивного засвоєння знань до їх осмисленого опрацювання через взаємодію, співпрацю та обмін думками. Такий підхід розвиває комунікативні навички, критичне мислення та вміння аргументовано висловлювати власну позицію. Використання таких методів, як «мозковий штурм», «робота в малих групах», «дискусія», «рольова гра», дає змогу моделювати ситуації міжкультурної взаємодії, створюючи умови для занурення учнів у реальні або наближені до реальності соціокультурні контексти. Наприклад, під час вивчення теми «Населення Африки» учні можуть виконувати ролі представників різних етнічних груп, обговорювати їхні традиції, спосіб життя, проблеми та перспективи розвитку. Це сприяє глибшому розумінню культурного різноманіття континенту та формуванню толерантного ставлення до інших народів [1, с. 3].

Проектна технологія також відіграє важливу роль у формуванні полікультурної компетентності. Вона орієнтує учнів на активну пізнавальну діяльність, самостійний пошук інформації та її осмислення в контексті реальних життєвих ситуацій, сприяє інтеграції знань із різних навчальних предметів і формуванню цілісного бачення світу. Учні можуть працювати над проектами, присвяченими окремим країнам або регіонам світу, досліджувати їхні культурні особливості та презентувати результати у вигляді презентацій, постерів або відео. У процесі виконання проектів вони навчаються аналізувати інформацію з різних джерел, відбирати найважливіше та представляти його у зрозумілій і творчій формі. Така діяльність сприяє розвитку дослідницьких умінь, самостійності та відповідальності, формує повагу до культурного різноманіття, а також розвиває навички співпраці, комунікації та роботи в команді [3, с. 47].

Інформаційно-комунікаційні технології відкривають широкі можливості для ознайомлення учнів із культурою різних народів. Вони забезпечують доступ до автентичних джерел інформації, зокрема цифрових бібліотек, інтерактивних карт, освітніх платформ і міжнародних ресурсів, що значно розширює можливості традиційного навчання. Крім того, ІКТ сприяють розвитку цифрової грамотності учнів. Використання мультимедійних презентацій, відеоматеріалів і віртуальних екскурсій робить навчальний процес більш наочним і цікавим, підвищує мотивацію

та активізує пізнавальну діяльність. Учні мають змогу «подорожувати» світом, знайомитися з пам'ятками культури, традиціями та способом життя різних народів, що сприяє формуванню цілісного уявлення про світ і розвитку емпатії, толерантності та поваги до культурного різноманіття.

Важливим елементом технологічного підходу є диференціація навчання, яка враховує індивідуальні особливості учнів, їхні інтереси та рівень підготовки. Вона передбачає використання різнорівневих завдань, гнучких форм організації навчальної діяльності та індивідуальних освітніх траєкторій. Це створює умови для активної участі кожного учня в освітньому процесі та сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, запобігаючи як перевантаженню, так і недостатній складності завдань.

Окрему увагу слід приділити формуванню ціннісного ставлення до культурного різноманіття, що досягається через обговорення морально-етичних питань, аналіз життєвих ситуацій, виховання толерантності та поваги до інших культур. Учителю при цьому виступає не лише джерелом знань, а й фасилітатором освітнього процесу, який спрямовує діяльність учнів і створює сприятливу атмосферу для відкритого діалогу [2, с. 14].

Отже, формування полікультурної компетентності на уроках географії у 7-му класі є важливим завданням сучасної освіти, що потребує впровадження технологічного підходу. Використання інтерактивних, проєктних та інформаційно-комунікаційних технологій сприяє активізації навчальної діяльності учнів, розвитку їхніх пізнавальних інтересів і формуванню поваги до культурного різноманіття світу. Такий підхід забезпечує не лише засвоєння знань, а й розвиток особистості, здатної до ефективної міжкультурної взаємодії в умовах сучасного суспільства.

Список використаних джерел

- Довгань Г. Д. Формування ключових компетентностей учнів на уроках географії. *Географія та основи економіки в школі*. 2022. № 2. С. 3-7.
- Овчарук О. В. Ключові компетентності для навчання впродовж життя: європейський досвід і українські перспективи. *Освіта і суспільство*. 2021. № 1. С. 14–20.
- Топузов О. М., Надтока О. Ф. Методика навчання географії в закладах загальної середньої освіти: сучасні підходи. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 45–52.

Бабенко Марія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Менеджмент персоналу» Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (науковий керівник – доц. **Кизенко О. О.**)

МАЛИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ СИСТЕМИ

Постановка проблеми. У сучасних умовах панування ринкових відносин для українського суспільства цілком звичними категоріями стала низка термінів і понять та пов'язані з ними форми діяльності, зокрема підприємництво і бізнес. За визначенням підприємництво – це один із різновидів економічної активності людини, тісно пов'язаної з виробництвом і реалізацією благ. Підприємництво завжди виступає як самостійна та ініціативна діяльність, що потребує витрат енергії, інтелектуальних, фізичних і творчих зусиль людини. Поняття підприємництва є досить широким, адже поєднує в собі економічні, правові, політичні історичні та психологічні аспекти суспільних відносин. Ознаки, які визначають господарську діяльність як підприємницьку представлені на рисунку 1.

(Основи підприємництва. 2019).

У сфері підприємництва, як вважають дослідники, ключову роль у розвитку країни та її територій відіграє малий та середній бізнес. Вони обґрунтовують це тим, що сучасні виклики соціально-економічного розвитку в Україні характеризуються високим рівнем загроз та ризиків, викликаних, перш за все, воєнними діями на території країни. А мобільність, гнучкість, адаптивність малого бізнесу забезпечують йому вищу віддачу (Тульчинська, С. 2025). У цьому дослідженні ми ставимо за

мету проаналізувати малий бізнес не лише як одну з форм підприємницької діяльності, а розглянути його у ширшому контексті, передусім як складову частину економіко-географічної системи країни.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з визначення економіко-географічної системи країни як сукупності господарюючих підприємств, галузей, які об'єднані тісними господарськими зв'язками та взаємодіють у певному просторі, у її структурі своє місце займає і малий бізнес. Загалом у такій системі територіальне розміщення впливає на економічний розвиток, стає впорядкованою територіальною організацією господарства, яка включає підприємства та зв'язки між ними в межах певної географічної території. У цьому сенсі варто звернути увагу на міждисциплінарність постановки проблеми та її вирішення, оскільки поряд з економічною географією та економікою застосовуються дослідницькі методи інших галузей знань.

У науково-теоретичному сенсі існує проблема розмежування підприємництва і малого бізнесу. За визначенням, малий бізнес – це діяльність будь-яких малих підприємств та окремих громадян (фізичних осіб) з метою одержання прибутку, спрямована на реалізацію власного економічного інтересу. Не обов'язково це має бути ризикова та інноваційна діяльність на засадах повної економічної відповідальності. Саме в цьому якісному чиннику й полягає різниця між поняттями «мале підприємництво» і «малий бізнес». Важлива відмінність між ними пояснюється також різною мотивацією учасників малого бізнесу, які отримують задоволення від керівництва власним підприємством, і орієнтованими на максимальний прибуток класичними підприємцями. Малий бізнесмен веде справи, виходячи із власних цілей, бізнес для нього – це головне джерело доходу, він займає весь його час і ресурси. Малий бізнес означає певне домінування в своєму середовищі, але його власник не завжди прагне до виходу на нові ринки та пошуку нововведень. Підприємець завжди керується метою отримання прибутку і розвитку, його бізнес характеризується інноваційною стратегією і постійним зростанням (Малий та середній бізнес. 2003. С. 88).

На наш погляд, роль малого бізнесу в сучасній економіко-географічній системі суттєво зростає. Він здатний швидко реагувати на зміни ринкової кон'юнктури, здійснювати перебудову та реагувати на зміни попиту. Окрім цього, на малий та середній бізнес припадають й інші соціально-економічні функції, до яких відносяться: формування середнього класу та конкурентного середовища, забезпечення зайнятості, генерування та впровадження інноваційних проєктів, сприяння саморозвитку територій тощо. (Тульчинська, С. 2025).

Підприємництво та підприємницька ініціатива як окремих вид професійної діяльності сформувалися внаслідок історичного поділу праці.

У процесі розвитку суспільства поступово виокремилася невелика частина людей, яка володіла особливими організаторськими та господарськими здібностями (5–10 % від загальної кількості населення). Саме вони брали на себе ініціативу щодо організації виробництва, обміну та інших економічних процесів. людьми. Упродовж становлення людської цивілізації набувало більш чітких ознак саме визначення поняття «підприємництво» та суб'єкти, які ним займалися, його вже не зводили винятково до заняття торгівлею. У сучасному світі межі господарської та підприємницької діяльності є чітко визначеними і дослідженими, регламентованими законодавством України.

Малий бізнес істотно впливає на формування конкурентного середовища, що для нашої високомонополізованої економіки має першочергове значення. Мале підприємництво антимонопольне за своєю природою. Це проявляється в різних аспектах його функціонування. З одного боку, в силу чисельності функціонуючих господарств і їхньої високої динаміки, меншою мірою піддається монополізації, ніж великі підприємства. З іншого боку, суб'єкти малого бізнесу виступають досить відчутним конкурентом, що підриває монополічні позиції великих підприємств. Саме ця якість малого бізнесу, зіграла неабияку роль у послабленні, а часом і в подоланні промислово-розвинутими країнами властивої великому капіталу тенденції до монополізації і затримки технічного прогресу (Підприємництво. 2018. С. 30).

У структурі економіко-географічної системи роль малого бізнесу є важливою ланкою у розв'язанні завдань загальнодержавної ваги. Мале підприємництво здатне вирішувати важливі економічні завдання, зокрема: створення конкурентного середовища на економічному ринку; вдосконалення виробничих технологій та впровадження інновацій в управлінський і технологічний процеси; залучення приватного капіталу та зовнішніх інвестицій в державу, що сприяє розвитку всієї економічної системи країни; наближення економіки до споживачів (Вовк, 2024. С.42).

Малі та середні підприємства грають важливу роль в диверсифікованому виробництві товарів та послуг, забезпеченні та підвищенні зайнятості, активно впливають на розвиток ринку інновацій, нових технологій та експортний потенціал. Так, за даними ООН, тільки у виробничій сфері малі та середні підприємства створюють від 30% до 70% національного продукту, а в деяких країнах і більше 90%. Малі та середні підприємства є роботодавцем майже для 50% працездатного населення всього світу. На частку дрібного бізнесу припадає майже половина приросту нових робочих місць. Розширюючи можливість працевлаштування населення, малий бізнес сприяє зниженню рівня безробіття та створенню соціальної і політичної стабільності в суспільстві (Малий та середній бізнес. 2003. С. 68, 69).

Отже, малий бізнес – це підприємницька діяльність, сформована на власний ризик, що не суперечить чинному законодавству, створює невелику кількість робочих місць. Мета створення малого бізнесу – це отримання прибутку та/або самореалізація. Для малого бізнесу характерні відносно невеликі розміри, обмежена кількість людей, обмежений обіг капіталу, локальний район операцій та конкретний напрям роботи. Не викликає сумніву його роль у формуванні економіко-географічної системи. Щодо терміну «мале підприємництво», то його тлумачення майже відсутнє в економічній літературі. Переважно використовується термін «малий бізнес» (Степаненко, О. 2021. С. 131).

Вчені й практики констатують, що малі підприємства мають серйозні переваги у порівнянні із великим бізнесом, зокрема, високу мобільність, гнучкість виробничої структури, прості організаційно-управлінські зв'язки, вузьку спеціалізацію видів бізнесу, спрямованість на ті сфери діяльності, які не вигідні і неприбуткові для великих підприємницьких структур, підтримання вільної конкуренції, адаптивність до мінливої кон'юнктури ринку, сприйнятливість для втілення інноваційних технологій. Разом з тим малому підприємству притаманні і слабкі сторони: невисока прибутковість, підвищений ризик в конкурентному середовищі, складності запровадження нових розробок і технологій з причини обмеженості власних фінансових ресурсів, що неминуче призводить через масові банкрутства до оновлення підприємств у секторі малого підприємництва (Козак, А. 2021. С. 238, 239).

Ці слабкості обумовлені самою природою, характером діяльності малого підприємства. Так, наприклад, банкрутств серед малих фірм більше і трапляються вони частіше через те, що малий бізнес, як правило, моноорієнтований, тоді як великі фірми працюють в широкому спектрі. Крім того, малий бізнес дуже залежить від особистих обставин (хвороба, тимчасова непрацездатність і т. ін.); малі фірми не мають власних допоміжних служб (маркетинг, реклама, транспорт тощо), які підвищують живучість і шанси на успіх в умовах конкурентно-цільного ринку. Але все сказане не принижує ролі і значення цього важливого сектора економіки. Наприклад, як свідчить досвід, у трьох напрямках великий бізнес не спроможний замінити малий бізнес:

- в інноваційному відношенні;
- забезпеченні зайнятості населення;
- спроможності до швидкої перебудови (Дегтяр, О. 2007. С. 224-227).

Ринкове середовище, де здійснюється підприємницька діяльність, характеризується нестійкістю і невизначеністю, що породжує нестабільність і ризик. Нестійкість може проявлятися як через зміну зовнішніх ринкових умов, так і поведінку суб'єктів на ринку, що служить основою для здійснення гнучкості і швидкої переорієнтації збуту і

виробництва. Прояв невизначеності полягає в тому, що за пожвавленням слідує падіння ділової активності, потім знову починається зліт діяльності, тому виникаючі тенденції приймають форму циклічних коливань, що відбиваються на рівні розвитку підприємництва.

Оскільки малий бізнес у порівнянні з великими підприємствами є більш гнучким і мобільним, він виконує важливу роль у впровадженні інноваційних процесів в економіці. На жаль, інноваційній активності підприємств в Україні притаманна стала тенденція до зниження. Дієвим чинником подолання цієї тенденції, що справляє негативний вплив на розвиток національної економіки, перешкоджає її модернізації, є застосування інноваційного потенціалу малих підприємств, діяльність яких спрямована на прискорення інноваційного процесу на базі поєднання його наукових, виробничих та ринкових чинників. Розвиток малого інноваційного підприємництва, забезпечення умов ефективної діяльності інжинірингових, впроваджувальних, венчурних малих фірм і профцентрів повинні бути пріоритетним напрямом державної інноваційної політики (Смірнова, К. 2011. С. 104. 105).

Отже, роль малого бізнесу полягає в тому, що він:

- 1) визначає темпи економічного розвитку, структурну та якісну характеристику внутрішнього валового продукту, ступінь демократизації суспільства;
- 2) здійснює структурну перебудову економіки;
- 3) характеризується швидкою окупністю затрат, свободою ринкового досвіду, високою мобільністю;
- 4) формує соціальний прошарок підприємців-власників, тобто основу середнього класу;
- 5) забезпечує насичення ринку товарами та послугами, реалізацію інновацій, додаткові робочі місця;
- 6) сприяє послабленню монополізму, розвитку конкуренції (Степаненко, О. 2021).

Констатуємо, що зв'язок між малим бізнесом та географією в Україні є визначальним чинником, який впливає на успішність, масштабування та виживання підприємств, особливо в умовах воєнного стану та активної трансформації економіки. Географічне розташування формує логістику, базу споживачів, доступ до ресурсів та безпекові ризики.

Ключові аспекти зв'язку малого бізнесу з географією в Україні:

1. Регіональна концентрація та ринковий попит. Великі міста (Київ, Львів, Одеса, Дніпро) є центрами концентрації малого бізнесу (особливо ФОПів) через високу купівельну спроможність та велику кількість споживачів.
2. Сфера послуг. Малий бізнес найактивніше розвивається в регіонах з найвищою щільністю населення та туристичною привабливістю (наприклад, захід України), де попит на клінінг, ремонт техніки, доставку

та громадське харчування є стабільним. 3. Локальна специфіка. Бізнес у селах найчастіше пов'язаний із сільським господарством, переробкою продукції, виробництво крафтової продукції, «зеленим туризмом». 4. Вплив війни та релокація. Релокація на захід України зі східних та південних областей через безпекові причини. Зміна логістичних ланцюгів: географічне положення бізнесу тепер залежить від близькості до кордону з ЄС, що спрощує експорт та імпорт товарів. 5. Робота в небезпечних зонах. Малий бізнес у прифронтових областях (Харків, Запоріжжя, Херсон) адаптується через швидку зміну асортименту. 6. Цифровізація як нівелювання географії. Онлайн-бізнес: Електронна комерція (інтернет-магазини, дропшипінг) та ІТ-послуги дозволяють підприємцям працювати, незалежно від фізичного розташування. Маркетплейси: Українські підприємці активно використовують локальні та міжнародні платформи для продажу товарів, що дозволяє бізнесу з невеликого села охоплювати всеукраїнський ринок. 7. Регіональні особливості підтримки: державні та міжнародні гранти (наприклад, «ЄРобота») часто стимулюють розвиток малого бізнесу в конкретних регіонах для створення робочих місць. Створення бізнес-об'єднань та кластерів допомагає підприємцям регіону об'єднувати ресурси та підтримувати один одного. У 2026 році, за оцінками експертів, найприбутковішим буде той малий бізнес, який вдало поєднає розуміння локального попиту з можливостями цифрових технологій для масштабування за межі своєї географічної локації.

Отже, міждисциплінарні зв'язки економічної географії та малого бізнесу ґрунтуються на необхідності просторового аналізу, оцінці ресурсного потенціалу територій та розумінні соціально-економічних процесів для успішного функціонування підприємництва. малого бізнесу. Економічна географія виступає теоретико-методологічною базою, що дозволяє малому бізнесу знижувати ризики, оптимізувати витрати та підвищувати ефективність діяльності.

Список використаних джерел

- Основи підприємництва: Підручник / Біляк Т.О., Бірюченко С.Ю., Бужимська К.О. та ін.; під заг. ред. Н.В. Валінкевич. Житомир: ЖДТУ, 2019. 493 с.
- Тульчинська С., Шило А. Функціональний вплив малого та середнього бізнесу на розвиток територій України в сучасних умовах. *Агроекономіка*. 2025, №3. [file:///C:/Users/baben/Downloads/A+3-2025_St8%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/baben/Downloads/A+3-2025_St8%20(1).pdf)
- Аванесова Н. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка [Текст] : підручник. Харків. нац. ун-т буд-ва та архітектури. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 223 с.
- Малий та середній бізнес / за ред. В.С. Сахарова. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2003. 368 с.
- Підприємство [Текст]: підручник / С.В. Панченко, В.Л. Дикань, О.В.

Шраменко та ін. Харків: УкрДУЗТ, 2018. 241 с.

Вовк В.С. Підтримка малого підприємництва в сучасних умовах: державний та регіональний аспекти. *Право та державне управління*. 2024. С. 164-169.

Степаненко О.І. Малий бізнес в складі суб'єктів підприємницької діяльності, його місце і роль в економіці України. *Збірник наукових праць КНЕУ*. 2021. С. 129-134.

Козак А.Р., Гевлич Л.Л. Роль та місце малого бізнесу в економіці України та світу. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск 30.

Дегтяр О.А. Роль малого підприємництва в економічному розвитку суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДА*. 2007. Випуск 31. С. 224-227.

Смірнова К.С. Малий бізнес як чинник інноваційного розвитку. *Вісник Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого*. № 6, 2011. С. 104-113.

*Дробот Людмила, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Єрмаков В. В.)*

«ГАСТРОНОМІЧНА ГЕОГРАФІЯ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СХІДНОЇ АЗІЇ У 10 КЛАСІ

У контексті реформування вітчизняної загальної середньої освіти та активного впровадження концепції Нової української школи (НУШ) особливої ваги набуває компетентнісний і діяльнісний підходи до вивчення географії. Згідно з чинними освітніми стандартами, сучасному випускнику недостатньо просто володіти набором статистичних фактів про країни світу; він повинен розуміти глибинні взаємозв'язки між природним середовищем, господарською діяльністю та духовною культурою народів. Формування глобальної громадянської свідомості вимагає відходу від європоцентричного погляду на світ і виховання толерантності до інших цивілізаційних моделей.

Проте аналіз шкільної практики викладання курсу «Географія: регіони та країни» (10 клас) свідчить, що під час вивчення макрорегіону Східної Азії основна увага традиційно приділяється макроекономічним показникам, транснаціональним корпораціям, промисловості та загальній демографічній статистиці. За цими абстрактними цифрами часто губиться унікальна етнокультурна специфіка жителів регіону. Психологічні особливості учнів старшого підліткового віку (15-16 років) вимагають

залучення матеріалу, який є близьким до їхнього повсякденного досвіду (Географія.10-11 класи, 2017, с. 11-16; Географія.10-11 класи, 2022, с. 8-10).

Ефективним інструментом подолання цієї проблеми та формування стійкого пізнавального інтересу є впровадження елементів «гастрономічної географії». Традиційна система харчування будь-якого етносу - це не просто набір кулінарних рецептів, це універсальний культурний код, який є прямим віддзеркаленням кліматичних умов, рельєфу, історичного розвитку та релігійно-філософського світогляду нації. Залучення цього матеріалу створює ефект емоційно-ціннісного «культурного занурення».

Головним завданням застосування гастрономічного підходу на уроках географії є розвиток критичного, аналітичного та просторового мислення (graphicacy) (Мельник І. Г., Харченко Л. А., 2022). З методичної точки зору, вивчення цієї теми категорично не повинно зводитися до монологічного лекційного викладу вчителя. Найвищої ефективності можна досягти шляхом використання інтерактивних технологій, проектної діяльності та переходу вчителя у роль фасилітатора навчального процесу.

Як зазначається у сучасних дослідженнях, перехід до інформаційного суспільства робить хмарні сервіси (термін, запроваджений Р. Челлапою у 1997 р.) ідеальною платформою для організації активної взаємодії учнів (Мельник І. Г., Харченко Л. А., 2022). Нами пропонується проведення інтерактивного практичного заняття «Продовольчий кошик Східної Азії» з використанням спільних онлайн-дошок (наприклад, Jamboard, Miro або Padlet). Це дозволяє не лише візуалізувати дані в режимі реального часу, але й паралельно розвивати важливі для XXI століття «м'які навички» (soft skills): цифрову грамотність, здатність до колаборації та вміння аргументовано відстоювати свою думку (Сирова Н. І., 2022, с. 37-39).

Під час виконання розробленого практичного завдання клас об'єднується у дослідницькі підгрупи, кожна з яких отримує для аналізу певну країну або субрегіон Східної Азії (Японія, Східний Китай, Західний Китай та Тибет, Монголія). Завдання учнів - не лише візуалізувати на онлайн-дошці базові продукти харчування своєї території, але й здійснити їх глибоке географічне та культурологічне обґрунтування, давши відповідь на ключове проблемне питання: «Як природа та філософія сформували цей раціон?».

Група 1. Японія. Учні досліджують причини тотального домінування в традиційній японській кухні (васьоку) рису, морепродуктів та сої. Аналізуючи фізичну карту, старшокласники доходять висновку, що гірський рельєф залишає придатними для сільськогосподарства лише близько 15% території країни, що історично унеможливило розвиток масштабного м'ясо-молочного тваринництва. Натомість зустріч теплих (Куросіо) та холодних (Оясіо) океанічних течій біля берегів Японії формує один із найбагатших рибпромислових районів світу. Крім того, учні

дізнаються про вплив дзен-буддизму та синтоїзму на естетику харчування: прагнення зберегти природний смак і первозданний вигляд продукту (сашімі, суші), сезонність інгредієнтів та знаменита чайна церемонія як ритуал досягнення духовної гармонії і спокою.

Група 2. Східний Китай. Досліджуючи цей ареал, учні роблять важливе географічне відкриття: єдиної «китайської кухні» не існує, є чіткий природний поділ. Учні самостійно знаходять на карті кліматичний бар'єр - гори Циньлін та річку Хуайхе, які ділять Китай на вологу мусонну Південь (де головною культурою є вологолюбний рис) та посушливу Північ (де домінують пшениця, локшина та парові булочки). На етапі «культурного занурення» учням пропонується пояснити феномен використання паличок для їжі (куайци) та традицію нарізання інгредієнтів дрібними шматочками. З географічної та екологічної точок зору, це було зумовлено гострим дефіцитом палива (лісів) у густонаселених долинах річок: дрібно нарізана їжа готується у глибокій сковорідці вок за лічені хвилини, що колосально економить дрова.

Група 3. Західний Китай (Тибет) та Монголія. Ця підгрупа вивчає території з абсолютно іншим фізико-географічним профілем: аридний клімат, екстремальна континентальність, величезні простори сухих степів та високогір'я. Аналіз показує, що традиційне землеробство тут практично неможливе, тому єдиним способом виживання стало кочове екстенсивне тваринництво. Учні формують специфічний м'ясо-молочний «кошик» (баранина, конина, яловичина). Яскравим прикладом адаптації людини до екстремальних умов є традиційні методи консервації їжі без холодильників: сушіння м'яса на вітрі (борц) у Монголії для виживання під час суворих зимових безгодівлі (дзуд). У Тибеті учні відкривають для себе цампу (борошно з підсмаженого ячменю) та специфічний чай із сіллю і маслом яка. Школярі обґрунтовують, що такий висококалорійний напій є фізіологічно необхідним для зігрівання та підтримання енергії в умовах розрідженого повітря та суворого високогірного клімату Гімалаїв.

Розбираючи таким чином «продовольчий кошик», старшокласники здійснюють комплексний, багатовимірний аналіз територій. Вони починають бачити за кулінарними традиціями вплив мусонної циркуляції атмосфери, бар'єрну роль гірських систем, дефіцит земельних ресурсів та глибинні релігійні переконання (зокрема, вплив буддизму на поширення вегетаріанства серед окремих груп населення).

Впровадження елементів «гастрономічної географії» у процес вивчення макрорегіону Східної Азії в 10 класі є високоефективним та інноваційним методичним прийомом. Він дозволяє повністю відійти від механічного зазубрювання статистичних показників і повноцінно реалізувати вимоги діяльнісного підходу. Використання сучасних хмарних технологій для створення спільних інтерактивних візуальних проєктів стимулює

пізнавальний інтерес учнів, розвиває їхнє просторове та критичне мислення. Через таку базову, зрозумілу й емоційно забарвлену категорію, як їжа, географія перетворюється для школярів із «сухого» підручника на живу науку, що логічно пояснює реальне життя, адаптацію та світогляд людей у різних куточках нашої планети.

Список використаних джерел

Географія. 10–11 класи. Профільний рівень : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 р. № 1407. Київ, 2017.

Географія. 10–11 класи. Рівень стандарту : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 р. № 698. Київ, 2022.

Мельник І. Г., Харченко Л. А. Потенціал курсу географії 10 класу у формуванні культурної компетентності учнів. *Природничі науки: проекти, дослідження, перспективи* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миргород, 15–16 груд. 2022 р.). Миргород, 2022. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9537/fpn_zb_mater_3michn_konf2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=164

Сирова Н. І. Методичні аспекти викладання розділу «Азія» в курсі географії 10 класу в умовах дистанційного навчання : магістерська робота. Старобільськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 114 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8901/2022.pdf?sequence=1>

Котлярова Поліна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Урбаністика та міське планування» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (науковий керівник – доц. Степанець І. О.)

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ЧЕРЕЗ ТУРИЗМ: КОНЦЕПТ КУЛЬТУРНОЇ КОЛАБОРАЦІЇ МАЛИХ МІСТ

Розвиток туризму в «малих містах» як певного феномену сучасності, на наш погляд, набуває все більшого значення. Процеси глобалізації, науково-технічного прогресу, роблять життя людей більш динамічним з так званим «внутрішнім вигоранням». Вони у свою чергу потребують нових форм відпочинку й дозвіллевого простору. Такі особливості розвитку сучасного соціуму привернули увагу гуманітарних та поведінкових наук на міждисциплінарному рівні, які допомагають відновлювати фізичну та психологічну рівновагу індивідів і спільнот.

Одним із засобів останнього є туризм, спрямований не лише на відомі

тренди і маршрути, але й на нові, нетипові своєю оригінальністю. Працюючи над розробкою навчального проєкту про вивчення туристичного потенціалу малих міст України, ми зацікавилися містом Горішні Плавні Полтавської області. Місто цікаве своєю доіндустріальною історією, пов'язаною з давніми арійськими та кочовими цивілізаціями, козацькою бойовою славою, особливими промислами, зумовленими розташуванням на Дніпрі. Але власне поштовх до інтенсивного розвитку й попередню назву Комсомольськ-на Дніпрі отримав з виявленням унікального за своїми запасами покладів залізної руди. Кар'єр та збудований тут гірничо-збагачувальний комбінат стали містоутворюючими об'єктами. З прийняттям законів України про декомунізацію топонімів і засудження тоталітарних режимів та заборони їх пропаганди у публічному просторі місто було перейменоване за назвою поселення, на місці якого виросло – Горішні Плавні. До речі, це «мале місто» на Полтавщині стало складовою частиною такого виду туризму як промисловий.

У рамках пролонгації навчання через дослідження та формування фахових компетентностей спеціальності, за якою я навчаюся, ми з науковим керівником обрали інший ракурс – можливості й ресурси малих міст у сенсі культурної й туристичної колаборації як в Україні, так і за її межами. Такий підхід може задовольнити вибагливих споживачів туристичних продуктів своїми пізнавальними можливостями, вивченням найвіддаленіших екзотичних куточків світу, й при цьому знайти переплетення традицій і культур, можливості презентації української культури у світі, її унікальності та ідентичності. Особливістю є те, що туристичний потенціал малих міст у культурній дипломатії при вдалому концептуальному показі, на наш погляд, має далеко не вичерпані можливості в перспективі. Особливої ваги ця проблема набуває зараз в умовах російсько-української війни, коли ворог прицільно знищує пам'ятки історії та культури, музеї, архітектурні шедеври у великих містах нашої країни. У ході повоєнної відбудови ці урбаністичні лакуни треба буде заповнювати або відновлювати. Тож туристичний потенціал малих міст слід розглядати прагматично. У розробці на перспективу рекомендацій щодо культурної колаборації малих міст в межах України та у світовому просторі варто розглядати як відомі населені пункти, так і ті, що потребують інформаційно-популяризаційної підтримки. Отже спробуємо змоделювати Горішні Плавні як місце колаборації культур українського та міжнародного кейсів. Моделювання виконане на основі вивчення доступних інтернет-джерел.

Український кейс.

Розглядаючи можливі варіанти колаборації для побудови туристичного маршруту у радіусі міста Горішні Плавні, ми зупинилися на селищі Опішне

та знаменитій опішнянській кераміці. Які чинники роблять раціональним та привабливим цей колаборативний кейс?

Керамічне виробництво тут існувало ще з часів неоліту. У XIX столітті – Опішне – найбільший гончарний осередок Лівобережної України. Навіть за радянських часів цей народний промисел не був знищений. Навпаки, йому надали утилітарного значення, виробництво керамічного посуду та інших ужиткових речей почали виготовляти в промислових умовах на спеціально збудованому заводі «Художній керамік».

Особливу цінність має місцева сировина – глина. Вона має сірий колір, а після випалювання стає світло-жовтою. Основні вироби: посуд, різноманітні скульптури малих форм та дитячі іграшки, декоровані переважно рослинним орнаментом. Унікальним є орнаментальний розпис кераміки рідкою глиною з барвниками у дусі українського бароко. Унікальність гончарного промислу в Опішньому – це справа поколінь окремих родин, нащадки яких досі зберігають корпоративність, технології й майстерність.

В Опішньому діє Національний музей-заповідник українського гончарства, який займається збором, реставрацією та популяризацією унікальних виробів (директор – доктор історичних наук Олесь Пошивайло, представник династії опішнянських гончарів). Тут проводяться щорічні симпозиуми гончарства, майстер-класи, фестивалі «Опішнянський здви́г», наукові конференції та археологічні дослідження.

В сучасному постмодерному суспільстві традиційні форми переосмислюються в сучасному дизайні інтер'єрів. Майстри створюють «арт-об'єкти», де класична опішнянська техніка поєднується з концептуальним мистецтвом. Опішне та Національний музей-заповідник українського гончарства – один із найпотужніших туристичних магнітів Полтавщини. Туристів приваблює велике різноманіття скульптур під відкритим небом, інтерактивність (можливість власноруч виліпити виріб на гончарному крузі), практичне застосування посуду в побуті, подарунки туристам у вигляді поліграфічної рекламної продукції з історичною довідкою та керамічні сувеніри.

Міжнародний кейс: Танцюючі дияволи Корпус-Крісті, Венесуела

Це один із найвідоміших ритуалів дохристиянської культури жителів Венесуели, де братства чоловіків, одягнених у яскраві костюми та страхітливі маски дияволів, танцюють на честь свята Тіла і Крові Христових. Кульмінація дійства – «перемога добра над злом», коли «дияволи» наприкінці дійства символічно падають перед церквою, визнаючи поразку. Сам танець є сумішшю іспанських театральних вистав та індіанських релігійних церемоній. Після насадження в країні християнства, образи індіанських культових персонажів трансформувалися у фігури Святої Діви Марії і Диявола.

Ця практика «Танцюючих дияволів Корпус-Крісті» з Венесуели просякнута традицією, творчістю, організацією та вірою, і сприяє сильному відчуттю спільної культурної ідентичності. Унікальності цьому культурному явищу надає той факт, що танцюристи є довічними членами братства, які передають історичну пам'ять та традиції предків. Кожне братство виготовляє власні маски диявола.

Місто для налагодження побратимських відносин в імовірній перспективі для культурної колаборації з містом Горішні Плавні – Сан-Франциско-Де-Яре, відоме як центр цього свята. Тисячі туристів приїждять до міст Сан-Франциско-де-Яре та Найгуата саме на свято Тіла і Крові Христових, щоб побачити масову ходу сотень «дияволів» у яскравих масках. Виготовлення масок – це окреме мистецтво. Туристи готові платити за можливість побачити процес створення маски або придбати її як дорогий авторський артефакт. Туристичний потенціал полягає у перетворенні релігійного обряду на глобальний культурний бренд, подібний до карнавалу в Ріо.

Порівняльний аналіз кейсів

Опішне відоме своїм «глиняним бароко» – це пишні форми, завитки, ліпні квіти та химерні зооморфні фігури (баранці, леви). Танцюючі дияволи — це також барокова традиція (іспанська спадщина), що проявляється у надмірності, яскравих масках та динаміці руху. Сьогодні і маски дияволів, і опішнянські вироби вийшли за межі суто практичного використання. Вони стали об'єктами колекціонування та дизайну. В обох культурах ці традиції тримаються на братствах або сімейних династіях. У Венесуелі – це релігійні об'єднання, в Україні – це цілі родини гончарів, що передають секрети замісу глини та розпису. Подібність тут, на наш погляд, у тому, що це діалог між чоловічою енергією танцю (традиційно дияволами є чоловіки) та чоловічою силою гончарства. Це про передачу досвіду через руки та тіло. Також відзначимо силу традиції, яка виявляється у циклічності дійств та обрядів. Обидва культурні явища перебувають у тісній єдності з природою.

Концепт культурної колаборації

Цей навчальний проєкт може бути втіленим в організації поетапної презентації культурної спадщини України та Венесуели. Місцем її проведення стане місто Горішні Плавні. Формою презентації буде довготривала виставка з широким висвітленням у засобах масової комунікації. На виставці буде представлено 4 колекції:

1. Класичні вироби опішнянської кераміки.
2. Автентичні маски та костюми з карнавалу танцюючих дияволів.
3. Спеціально виготовлені керамічні маски з характерним опішнянським візерунком.
4. Традиційна за формою кераміка, розписана у стилі “танцюючих

дияволів”.

Ключова концепція: крос-культурна виставка, де буде показано як класику обох традицій, так і взаємодію обох культурних стилів.

Місце проведення: Краєзнавчий музей у місті Горішні Плавні.

Виставка експонуватиметься по черзі у Горішніх Плавнях та Сан-Франциско-Де-Яре задля двосторонньої культурної інтеграції між народами України та Венесуели.

Туристичний маршрут.

Окрім виставки у краєзнавчому музеї закордонні туристи зможуть відвідати Свято-Миколаївський собор та ознайомитися з православною традицією іконопису, прогулятися набережною Дніпра, здійснити поїздку до унікального рудного кар'єру, музею гірничо-збагачувального комбінату, відвідати парк динозаврів та малих скульптурних фігур.

Очікуваний вплив

Така ініціатива культурної колаборації дозволить налагодити зв'язки між невеликими містами відмінних культур України та Венесуели. Вона розширить обізнаність пересічних людей про маловідомі місця та події, спонукатиме їх до подорожей. Висвітлення заходу у засобах масової комунікації та соціальних мережах допоможе сформувати імідж Горішніх Плавнів як активного учасника культурної дипломатії та прогресивного міста в цілому.

ВИСНОВКИ. Культурна дипломатія через туризм дозволяє іноземцям не просто дізнатися про Україну чи Венесуелу з медіа, а отримати персональний емоційний досвід через тактильні відчуття та візуальні образи. Поєднання таких віддалених культур, як українська у її локальному вимірі Полтавщини та латиноамериканська, демонструє відкритість нації, що підвищує міжнародний престиж країни як сучасного, креативного хабу. На відміну від статичних пам'яток архітектури, нематеріальна культурна спадщина передбачає взаємодію людей. Це найкращий фундамент для побудови зв'язків між спільнотами і громадами різних країн. Щодо масштабування взаємодії, можна проводити програми обміну майстрами, де венесуельські художники можуть навчати технікам маскування, а українські гончарі – передавати секрети опішнянської кераміки та її розпису в громадах Латинської Америки.

Список використаних джерел

<https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/nacziionalnyj-perelik-elementiv-nks-1.pdf>

<https://uk.absolutviajes.com/%D0%92%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83%D0%B5%D0%BB%D0%B0/%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%97->

[/D1%82%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%97%D0%92%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83](https://uk.absolutviajes.com/%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%97%D0%92%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83)

[%D0%B5%D0%BB%D0%B8/
https://opishne-museum.gov.ua/](https://opishne-museum.gov.ua/)

<https://emuseum.com.ua/projects/opishnianska-keramika-unikalnist-vyrobiv/>

<https://ich.unesco.org/en/RL/venezuela-s-dancing-devils-of-corpus-christi-00639>

*Останчук Аліна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Туризм та рекреація»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(наукова керівниця – доц. Шуканова А. А.)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ ПОСЛУГ ГОСТИННОСТІ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Проблема забезпечення якості туристичних послуг є ключовою для розвитку індустрії туризму, зокрема сільського зеленого туризму. У сучасних наукових дослідженнях якість розглядається як комплексна характеристика туристичного продукту, що визначає його здатність задовольняти потреби споживачів і відповідати певним стандартам.

На думку О. О. Любіцевої (2005), якість туристичних послуг у сфері гостинності – це сукупність властивостей, що формують цінність і конкурентоспроможність туристичного продукту на ринку. Вона включає як матеріальні аспекти (комфорт проживання, санітарно-гігієнічний стан, безпеку), так і нематеріальні (рівень обслуговування, доброзичливість, автентичність атмосфери, емоційна задоволеність туриста).

Згідно з ДСТУ ISO 9000:2015, якість визначається як ступінь, до якого сукупність власних характеристик об'єкта задовольняє вимоги (Системи управління якістю, 2016). З позицій системного підходу, якість є результатом взаємодії багатьох чинників – організаційних, технологічних, людських, екологічних, а також комунікаційних процесів між виробником і споживачем.

У сфері гостинності важливу роль відіграють системи управління якістю, які базуються на принципах безперервного вдосконалення. Їх упровадження в практику туристичних підприємств забезпечує не лише підвищення якості обслуговування, а й оптимізацію витрат, енергоефективність та екологічну безпеку.

Сучасні дослідження акцентують на тому, що у постіндустріальному суспільстві поняття якості тісно пов'язане з категорією сталої конкурентоспроможності. Для сільського зеленого туризму це означає необхідність поєднання економічної ефективності з екологічною

відповідальністю. Висока якість послуг у сільському зеленому туризмі має багатовимірний характер і передбачає дотримання низки вимог, що охоплюють як матеріальні, так і нематеріальні аспекти. До основних складових належать:

1) Дотримання санітарно-гігієнічних і безпекових вимог – безпечність і чистота умов проживання є базовими критеріями оцінки якості послуг гостинності. Власник садиби має забезпечити належний санітарний стан житлових і побутових приміщень, регулярне прибирання, наявність якісної питної води, дотримання норм гігієни під час приготування їжі. Важливим є дотримання правил пожежної безпеки, наявність аптечки, евакуаційних виходів, маркування небезпечних зон на території господарства. Сучасні стандарти також передбачають використання безпечних для здоров'я будівельних матеріалів, антисептиків та миючих засобів, сертифікованих за екологічними вимогами.

2) Використання місцевих екологічно чистих продуктів, що є однією з ключових переваг сільського туризму – можливість запропонувати туристам натуральні продукти власного виробництва або продукцію місцевих фермерів. Це не лише забезпечує свіжість і високу якість страв, а й підтримує локальну економіку. Гостям важливо відчувати автентичність регіону через гастрономічну культуру, тому використання локальних овочів, фруктів, меду, молочних та м'ясних виробів підвищує цінність туристичного досвіду.

3) Збереження традиційної архітектури та автентичного інтер'єру, оскільки архітектурна спадщина села є важливим елементом культурної ідентичності, тому при облаштуванні садиб доцільно зберігати або відтворювати традиційні елементи: дерев'яні фасади, глиняні печі, національні орнаменти, вироби місцевих майстрів. Внутрішнє оформлення приміщень має створювати атмосферу домашнього затишку та етнокультурної самобутності. Такий підхід не лише приваблює туристів, а й сприяє збереженню нематеріальної культурної спадщини – ремесел, народного мистецтва, звичаїв і традицій. В європейських країнах такі вимоги закріплені в сертифікаційних програмах для агротуристичних господарств.

4) Етичне ставлення до гостей і працівників. Етика гостинності – це фундаментальний чинник якості послуг у сфері туризму. Вона охоплює повагу до туриста, толерантність, доброзичливість, чесність у ціноутворенні, забезпечення конфіденційності та комфорту під час перебування. Власник садиби повинен проявляти клієнтоорієнтованість, дотримуючись стандартів обслуговування і культурної поведінки. Водночас важливим аспектом є дотримання прав працівників, створення безпечних умов праці, забезпечення справедливої оплати праці.

5) Екологічна поведінка господарів, яка буде орієнтована на сталий

розвиток, впровадження екологічно відповідальних практик: енергозбереження, використання відновлюваних джерел, сортування та компостування відходів, повторне використання води. У межах садиби варто мінімізувати використання пластику, надавати перевагу багаторазовим матеріалам, утримувати зелені насадження, доглядати за докільям. Такі дії формують у туристів приклад екологічної свідомості та відповідальної поведінки.

Важливим чинником підвищення якості в СЗТ є стандартизація – упровадження єдиних критеріїв оцінювання послуг. У країнах ЄС така система часто поєднує державне регулювання і добровільну сертифікацію, що дозволяє власникам садиб позиціонувати свій об'єкт як екологічно безпечний і якісний. Для України, де подібна практика лише формується, запровадження стандартів якості стане інструментом легітимізації та професіоналізації галузі.

Отже, якість послуг гостинності у сфері сільського зеленого туризму є синтезом суворого дотримання стандартів обслуговування та гнучкого реагування на суб'єктивні потреби туриста, це не лише характеристика комфорту чи сервісу, а комплексний соціоекономічний показник, який відображає рівень екологічної, культурної та економічної відповідальності господаря перед споживачем. Вона виступає головною умовою розвитку туристичних садиб і основою для впровадження екосертифікації.

Список використаних джерел

Любіцева О. О. (2005) РИНОК ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ (ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ). 3-тє вид., перероб. та доп. Київ : Альтерпрес, 2005. 436 с.

Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2015, IDT) : ДСТУ ISO 9000:2015. [Чинний від 2016-07-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 41 с.

Самофалов Леонід, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка,

Івашенько Юрій, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка,

Чічікало Денис, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка,

Сморзюк Дарина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Туризм та рекреація» ПНПУ імені В. Г. Короленка,

*Збірник матеріалів XXIX наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

Кошаріна Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Туризм та рекреація»
ПНПУ імені В. Г. Короленка,

Смагін Роман, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка,

Ляшук Роман, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – ст. викл. **Сарнавський С. П.**)

МОДЕЛЮВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТУРИСТИЧНО- РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У 2100 РОЦІ У ЗВ'ЯЗКУ З ГЛОБАЛЬНИМИ КЛІМАТИЧНИМИ ЗМІНАМИ

Глобальні кліматичні зміни безповоротно вийшли за межі теоретичних дискусій, ставши об'єктивною реальністю, що трансформує економіку, екосистеми та життєдіяльність суспільства. Однією з найбільш чутливих до цих трансформацій галузей є туризм, адже рекреаційний потенціал та привабливість DESTINACIЙ безпосередньо залежать від природно-кліматичних умов. Україна з її багатим ландшафтним розмаїттям – від гірських масивів Карпат до узбережжя Чорного та Азовського морів – постає перед безпрецедентними викликами, які, втім, можуть відкрити і нові можливості для розвитку. Згідно з прогнозами, до 2100 року кліматичні зсуви здатні докорінно переформатувати туристичну мапу держави: від зміни тривалості та характеру туристичних сезонів до виникнення нових загроз для інфраструктури. У цьому контексті моделювання трансформації туристично-рекреаційних регіонів набуває критичної значущості. Таке дослідження дозволяє не лише науково обґрунтувати сценарії майбутнього, а й розробити дієві стратегії адаптації, щоб забезпечити стійкий та конкурентоспроможний розвиток вітчизняного туризму в умовах нової кліматичної епохи.

Для прогнозування трансформації туристичного сектору України до 2100 року було застосовано комплексний підхід, що базується на аналізі великих даних із провідних світових кліматичних платформ. Основу дослідження склав IPCC Interactive Atlas, за допомогою якого було змодельовано сценарій SSP2-4.5, що передбачає зростання температури в Україні на +2...+4 °C (Intergovernmental Panel on Climate Change [IPCC], 2021). Для деталізації соціально-економічних контекстів та уточнення траєкторій викидів використовувалася база даних SSP Database (IIASA), що дозволило пов'язати кліматичні показники з майбутніми змінами в інфраструктурі та попиті на різні види туризму (International Institute for

Applied Systems Analysis [IIASA], n.d.). Ретроспективний аналіз та оцінка поточних трендів (таких як зміщення природних зон на північ та скорочення снігового покриву) базувалися на високоточних даних реаналізу ERA5 від Lobelia, які допомогли верифікувати частоту екстремальних явищ – спекотних хвиль та посух (Lobelia Earth, n.d.). Завдяки інтеграції цих ресурсів вдалося встановити, що до кінця століття клімат Полісся стане сушішим, Дніпровський регіон перетвориться на напівпустельний степ, а в Карпатах відбудеться вимушена переорієнтація з гірськолижного на екотуризм через критичне зменшення кількості морозних днів.

Результати такого комплексного моделювання переконливо доводять, що вітчизняна рекреаційна галузь більше не може спиратися на історичні природні норми. Невідвротна просторова трансформація ландшафтів вимагає переходу від пасивного реагування до проактивного управління територіями. Відтак, отримана прогностична база слугує необхідним науковим фундаментом для формування національних і регіональних стратегій адаптації. Це дозволить не лише пом'якшити неминучі економічні ризики від втрати традиційних туристичних сезонів, а й завчасно перепрофілювати інфраструктуру, використавши нові кліматичні реалії як можливість для створення стійких та сучасних туристичних продуктів.

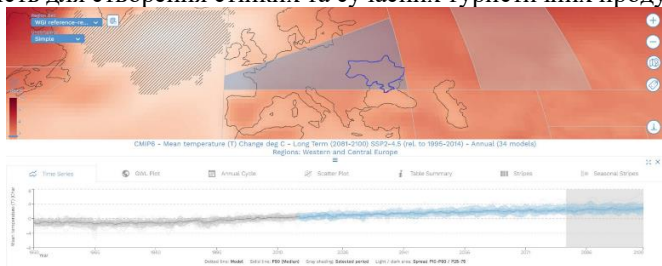

Рис. 1. Прогнозована зміна середньої температури до 2100 року за сценарієм SSP2-4.5 (IPCC, 2021)

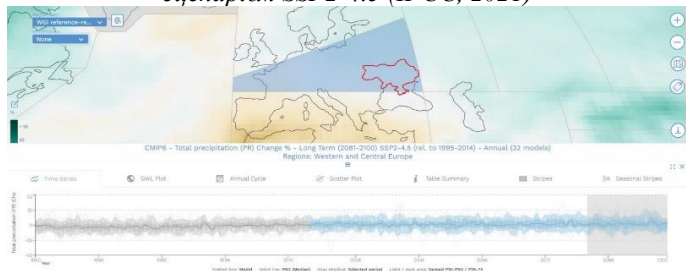

Рис. 2. Прогнозована зміна загальної кількості опадів (у %) до 2100 року за сценарієм SSP2-4.5 (IPCC, 2021)

Згідно з нашою розробленою картою (рис. 3), природні зони України наприкінці 21 століття зазнають суттєвого зміщення: зона мішаних лісів зникне повністю, лісостепова зона значно скоротиться і відступить на північ, тоді як степова зона розшириться, займаючи більшу частину західних, центральних і східних територій. У південних регіонах з'являться ознаки напівпустельних і сухостепових ландшафтів, а в прибережних районах Чорного моря та Криму формуватимуться риси субтропічного клімату.

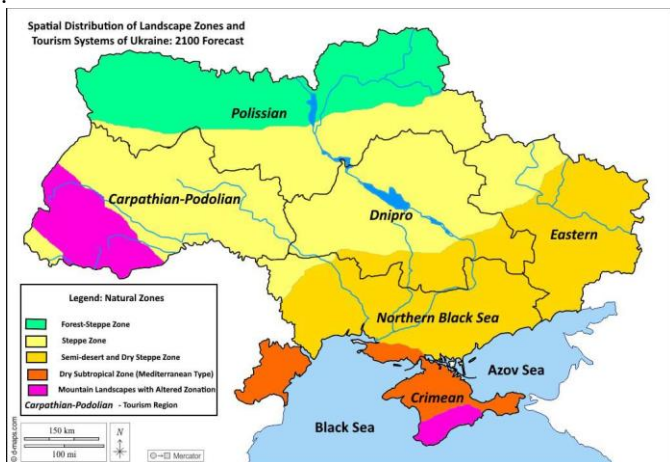

Рис. 3. Просторовий розподіл ландшафтних зон та туристичних систем України: прогноз на 2100 рік (розроблено Самофаловим Леонідом)

Варто зазначити, що глобальне потепління клімату зумовить досить широкую трансформацію туризму, оскільки температура суттєво підвищується, можна очікувати те, що туристичні потоки почнуть зміщуватися із спекотних південних регіонів нашої країни до північних та західних, які будуть більш комфортнішими за показниками температури, власне прохолоднішими. Ми можемо побачити, що планування поїздок туристами стане більш гнучким, через можливі екстремальні зміни погоди та несприятливі метеорологічні явища. Тому досить вірогідним сценарієм є збільшення спонтанних мандрівок, замість довгостроково запланованих.

Звичайно, і тривалість туристичних сезонів буде зазнавати кардинальних змін у майбутньому. Передусім, необхідно вказати, що літній сезон візьме тенденцію до розширення, та буде захоплювати період з початку травня до початку жовтня. Стане досить небезпечно в такий період відпочивати на курортах біля річок або морів, оскільки високий ризик небезпечних явищ, таких як сонячні удари та опіки. Таким чином туристів у літній сезон може бути дуже мало і сезон може стати «мертвим».

Також варто зазначити, що зимовий сезон значно скоротиться, через часті відлиги та нестабільність снігового покриву, що спричинені кліматичними змінами. Проте найбільше туристів буде приїздити в Україну у так званий «оксамитовий» сезон, який охоплює період від кінця вересня до початку листопада.

З метою проведення поглибленого просторового аналізу територію України було умовно поділено на шість ключових туристично-рекреаційних регіонів. Таке районування дозволяє максимально точно врахувати специфіку локальних кліматичних змін та їхній безпосередній вплив на рекреаційний потенціал кожної окремої території. В основу нашого дослідження покладено порівняння поточного стану туристичної галузі (станом на 2026 рік) із прогнозованими показниками на кінець століття. Головний акцент у моделюванні зроблено на невідворотній трансформації ландшафтних умов: зсуві природних зон на північ, інтенсивній аридизації південних і східних територій, а також зміні висотної поясності в гірських масивах. Ці процеси неминуче призведуть до переформатування туристичної спеціалізації регіонів, змушуючи їх адаптуватися до нових температурних режимів та зміненого водного балансу. Узагальнені результати цього прогнозування, що відображають еволюцію туристичного сектору до 2100 року, наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Трансформація туристично-рекреаційних регіонів України
у 2100 році у зв'язку зі зміною природних зон**

Туристично-рекреаційний регіон	Прогнозовані природні зони на 2100 рік	Туристична спеціалізація (2026 рік)	Перспективна спеціалізація (2100 рік)
<i>Карпатсько-Подільський</i>	Зони висотної поясності (зміщені вгору), степ у передгір'ях	Гірськолижний, екотуризм, оздоровчий, культурний	Літній гірський туризм, трекінг, екотуризм, оздоровчий, кліматичні курорти
<i>Поліський</i>	Лісостеп, частково північний степ	Рекреаційний, зелений, природний	Екотуризм, водний туризм, кліматичні курорти, активний відпочинок
<i>Подніпровський</i>	Степ (посушливий)	Річковий, культурний, міський	Водний туризм, круїзи, урбан-туризм, рекреаційний (зі

			зміщенням на весну та осінь)
<i>Східний</i>	Сухий степ, напівпустелі	Індустріальний, міський	Індустріальний, урбан-туризм, культурний, подієвий (переважно поза літнім сезоном)
<i>Північно-причорноморський</i>	Напівпустелі, сухі степи	Морський, пляжний, курортний	Оздоровчий, медичний, екотуризм, міжсезонний курортний (через екстремальну спеку влітку)
<i>Кримський</i>	Твердолисті вічнозелені ліси і чагарники, змінена висотна поясиість	Курортний, пляжний, оздоровчий	Ціклорічний курортний, кліматичний, оздоровчий, екотуризм (з урахуванням гострого дефіциту води)

Отже, результати проведеного моделювання засвідчують, що до 2100 року під впливом глобальних кліматичних змін туристично-рекреаційний комплекс України зазнає невідворотних і глибоких трансформацій. Зсув природних зон на північ, аридизація півдня та зміна висотної поясиості Карпат призведуть до кардинального перерозподілу туристичних потоків: інтерес зміститься з екстремально спекотних південних курортів на кліматично комфортніші західні та північні регіони, зокрема на Полісся. Паралельно відбудеться радикальна зміна сезонності, за якої традиційний літній відпочинок і зимовий гірськолижний туризм втратять свої провідні позиції, віддавши першість розширеним весняним та осіннім мандрівкам. За цих умов життєздатність вітчизняного туризму напряду залежить від своєчасного переходу до проактивного просторового управління, що передбачає превентивну адаптацію інфраструктури, розробку індивідуальних регіональних стратегій та створення нових, гнучких туристичних продуктів, здатних стабільно функціонувати у змінених кліматичних реаліях кінця століття.

Список використаних джерел:

IPCC WGI Interactive Atlas. *Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)*. URL: <https://interactive-atlas.ipcc.ch/>
SSP Database. *International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA)*. URL: <https://ssp.apps.ece.iiasa.ac.at/>
ERA5 Explorer. *Lobelia Earth*. URL: <https://era5.lobelia.earth/en>

*Скрипка Валерія, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. Вішнікіна Л. П.)*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГЕОЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

У сучасному світі, що перебуває в стані перманентних екологічних криз і глобальних кліматичних трансформацій, проблема формування екологічної свідомості підрастаючого покоління набуває статусу критично важливої. Сучасна географічна освіта в Україні переживає період фундаментального переосмислення своїх цілей і завдань у контексті реалізації концепції «Нової української школи» [4]. Центральне місце в цьому процесі посідає формування геоекологічної компетентності, яка є не лише вимогою державного стандарту [3], а й життєвою необхідністю для майбутніх громадян країни, що прагне до сталого розвитку.

Актуальність обраної теми зумовлена насамперед необхідністю подолання традиційного академізму в навчанні географії. Як зазначає Л. П. Вішнікіна, компетентнісне навчання вимагає відмови від простого накопичення знань на користь формування здатності застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях [1]. Геоекологічна компетентність дозволяє учням не просто констатувати факти забруднення довкілля, а аналізувати складні просторово-часові зв'язки в системі «суспільство – природа», розуміти межі стійкості природних ландшафтів та оцінювати наслідки господарської діяльності.

Особливого значення формування цієї компетентності набуває в умовах посилення антропогенного тиску на природні ресурси України. Вивчення географії має забезпечити учнів знаннями про геоекологічні проблеми рідного краю, стан природних ресурсів та наслідки глобального потепління для регіональних екосистем [2]. Це актуалізує потребу впровадження нових підходів, за яких учень стає активним учасником дослідницького процесу, здатним до самостійного моніторингу та оцінювання стану навколишнього середовища.

Крім того, актуальність дослідження посилюється міжнародними зобов'язаннями України щодо сталого розвитку та європейської інтеграції. Геоекологічна освіта є фундаментом для розуміння міжнародних екологічних угод та екологічного права, що є необхідною умовою формування правової й екологічної культури сучасної молоді. Таким чином, розроблення та впровадження сучасних підходів до формування геоекологічної компетентності на уроках географії є стратегічно важливим завданням, яке дозволяє поєднати теоретичну підготовку з практичною готовністю до збереження довкілля.

Метою цієї роботи є комплексне теоретичне обґрунтування та практичне розроблення методичної системи формування геоекологічної компетентності учнів основної школи в процесі вивчення географії. Робота спрямована на створення ефективного алгоритму діяльності вчителя, який дозволить трансформувати теоретичні географічні знання учнів у стійкі навички екологічно доцільної поведінки та здатність до прийняття відповідальних рішень щодо стану навколишнього природного середовища.

У світлі майбутньої педагогічної практики актуальність роботи полягає також у пошуку ефективного методичного інструментарію (кейс-метод, ГІС-технології, моделювання), який дозволить зацікавити учнів і зробити процес навчання географії практико-орієнтованим і значущим для їхнього повсякденного життя [5].

Практична частина роботи спрямована на впровадження трьох конкретних підходів під час педагогічної практики, які допоможуть учням не лише вивчати географію, а й відчувати відповідальність за довкілля.

Першим кроком є впровадження екологічних мікродосліджень. Замість складних лабораторних робіт учням пропонується оцінити стан екології свого мікрорайону за допомогою смартфонів. Використовуючи Google Карти, учні створюватимуть спільну «карту проблем і рішень», де позначатимуть як негативні явища (стихійні смітники, витоптана рослинність), так і позитивні (доглянуті клумби, нові насадження). Це формує вміння бачити екологічні проблеми в реальному житті.

Другий підхід — використання «живих даних» у реальному часі. На уроках доцільно працювати з онлайн-сервісами для порівняння якості повітря в різних містах України безпосередньо під час заняття. Це викликає інтерес у школярів, оскільки вони працюють з актуальною інформацією. Такий метод дозволяє пояснювати складні теми (наприклад, забруднення атмосфери) через наочні дані, що відображають реальну ситуацію.

Третій крок — проведення рольової гри «Екологічна рада». Учні об'єднуються в групи («представники підприємств», «екологи», «місцеві жителі») та розв'язують проблемну ситуацію, наприклад: як реалізувати промисловий проєкт без шкоди для довкілля. Такий підхід сприяє

формуванню розуміння необхідності пошуку балансу між економічними потребами та екологічною безпекою.

Отже, формування геоecологічної компетентності передбачає не лише засвоєння знань, а й розвиток критичного мислення, відповідальності та готовності до екологічного виважених рішень.

Список використаних джерел

Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі: монографія. Полтава : АСМІ, 2017. 407 с.

Гавриленко О. П., Шищенко П. Г. Геоecологічні проблеми України: навчальний посібник. Київ : Знання, 2022. 379 с.

Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF> (дата звернення: 23.04.2026).

Концепція «Нова українська школа». Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 23.04.2026).

Методика навчання географії у закладах загальної середньої освіти : навчальний посібник / О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна та ін. Київ : КОНДОР, 2021. 364 с.

*Телегін Сергій, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Єрмаков В. В.)*

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ОПОРНИХ ПОНЯТЬ ПРО ЗВ'ЯЗОК ТЕКТОНІКИ ТА РЕЛЬЄФУ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ КАРТ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ТЕКТОНІЧНА БУДОВА, РЕЛЬЄФ І КОРИСНІ КОПАЛИНИ ПІВДЕННОЇ АМЕРИКИ» В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

У структурі шкільної географічної освіти процес формування понять виступає фундаментальною дидактичною проблемою, від успішного розв'язання якої залежить загальний рівень природничої компетентності учнів. Відповідно до засад загальної методики навчання географії, формування опорних геолого-геоморфологічних понять (таких як «платформа», «щит», «плита», «область складчастості», «морфоструктура») є багатоетапним пізнавальним процесом. Він передбачає закономірний перехід від чуттєвого сприйняття одиничних фактів та формування географічних уявлень до логічного абстрагування та

синтезу істотних ознак об'єкта (Топузов, Самойленко, & Вішнікіна, 2012, с. 456). Специфіка та головна складність засвоєння цих понять полягає в їхній високій абстрактності: учні не можуть безпосередньо спостерігати глибинні тектонічні процеси чи еволюцію літосферних плит у реальному часі, а їхні просторові масштаби виходять за межі повсякденного досвіду (Жосс, 2022, с. 71).

Саме тому головним інструментом дидактичної візуалізації та наукового пізнання на уроках географії виступає картографічний метод дослідження. Цей метод передбачає використання географічних карт як просторових, математично визначених моделей для вивчення закономірностей розміщення, структури та взаємозв'язків природних явищ (Тітова, & Дудун, 2017, с. 12). Порівняльний аналіз тематичних карт (зокрема зіставлення фізичної та тектонічної) є найефективнішим методичним прийомом, який дозволяє школярам самостійно встановлювати жорсткі причинно-наслідкові зв'язки між внутрішньою геологічною будовою (причиною) та сучасним морфоструктурним планом поверхні (наслідком). В умовах реалізації концепції Нової української школи (НУШ) цей метод органічно поєднується з технологією проблемного навчання, трансформуючи учня з пасивного споживача готової інформації в активного суб'єкта навчально-дослідницької діяльності (Прохорова, Непша, & Зав'ялова, 2019, с. 16).

Проектуючи вивчення закономірностей рельєфоутворення Південної Америки у 7 класі, педагогу необхідно організувати поетапну аналітичну діяльність. З метою ефективного формування понять про зв'язок тектоніки та макроформ рельєфу пропонується розробка комплексу практико-орієнтованих завдань, побудованих за принципом зростання пізнавальної складності.

Завдання 1. Просторове моделювання «Картографічний навігатор».

Дидактична мета: сформувати первинне розуміння прямої залежності між тектонічними структурами платформного типу та рівнинними формами рельєфу.

Алгоритм виконання: учням пропонується здійснити накладання контурів тектонічної будови на фізичну карту Південної Америки (використовуючи кальку в робочих зошитах або функцію перемикання шарів у цифрових атласах).

Блок аналітичних запитань:

1. Окресліть межі Південноамериканської платформи. Які великі форми рельєфу (за шкалою висот) просторово збігаються з цією геологічною структурою?

2. Знайдіть на тектонічній карті зони виходу давнього кристалічного фундаменту на поверхню (щити). Зіставте їх із фізичною картою. Які конкретні географічні об'єкти (плоскогір'я чи низовини) їм відповідають?

3. *Проміжний висновок*: сформулюйте правило про те, який тип рельєфу закономірно формується на давніх стабільних ділянках літосфери.

Завдання 2. *Проблемно-аналітичний кейс* «Орогенний контраст».

Дидактична мета: закріпити поняття «область складчастості», розкрити динаміку геосинклінальних поясів.

Алгоритм виконання: учні працюють у малих групах із картою літосферних плит, тектонічною та фізичною картами материка.

Проблемна ситуація: західне узбережжя Південної Америки представлено найдовшою та однією з найвищих у світі гірських систем (Андами), тоді як східне і центральне - переважно плоскі та пологі рівнини.

Хід дослідницьких міркувань:

1. Визначте за картою будови земної кори, які глобальні тектонічні процеси відбуваються на західному узбережжі материка (зіткнення океанічної плити Наска та континентальної Південноамериканської плити).

2. Зіставте зону цього зіткнення з картою сейсмічної активності. Поясніть наявність ланцюга діючих вулканів (Котопахі, Льюльйяльяко).

3. *Узагальнення*: Сформулюйте географічну закономірність: як межі літосферних плит впливають на висоту, інтенсивність розчленування та динаміку сучасного рельєфу?

Завдання 3. *Прогностичний практикум* «Геологічне майбутнє».

Дидактична мета: розвиток вищого рівня просторового мислення, формування вмінь застосовувати засвоєні геолого-геоморфологічні поняття для наукового прогнозування.

Завдання: спираючись на встановлені під час уроку закономірності (рівнини формуються на платформах, молоді гори - на межах збіжності плит), спрогнозуйте зміну морфоструктурного плану Південної Америки через 50 мільйонів років за умови, що швидкість субдукції плити Наска залишиться незмінною, а на території Бразильського щита посиляться екзогенні процеси (водна ерозія та вивітрювання). Складіть короткий геоморфологічний прогноз.

Отже, впровадження картографічного методу в поєднанні з розробленими проблемно-пошуковими завданнями створює оптимальні дидактичні умови для формування базових опорних понять. Систематичне порівняння тектонічної та фізичної карт не лише забезпечує міцне, усвідомлене засвоєння географічних закономірностей, виключаючи механічне зазубрювання, а й стимулює розвиток аналітичного та синтетичного мислення школярів, що є ключовою вимогою компетентнісної парадигми сучасної географічної освіти.

Список використаних джерел

Жосс Р. В. Методичні аспекти формування геолого-геоморфологічних понять у шкільному курсі географії : кваліфікаційна робота. Старобільськ :

ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 91 с.

Прохорова Л. А., Непша О. В., Зав'ялова Т. В. Педагогічна інноватика: досвід та перспективи Нової української школи : кол. монографія. Мелітополь : ТОВ «Колор Принт», 2019. 358 с.

Тітова С. В., Дудун Т. В. Географічні карти та картографічний метод дослідження. У 2 т. Т. 2. Картографічний метод дослідження : навч. посіб. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2017. 150 с.

Топузов О. М., Самойленко В. М., Вішнікіна Л. П. Загальна методика навчання географії : підручник. Київ : ДНВП «Картографія», 2012. 512 с.

*Тітічко Оксана, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – проф. Вішнікіна Л. П.)*

ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту вийшов за межі суто технічних дискусій і перетворився на об'єктивну реальність, що трансформує сучасний навчальний процес. Однією з найбільш чутливих до цих цифрових змін дисциплін є шкільна географія, адже ефективність вивчення просторових закономірностей, аналізу складних природно-суспільних взаємозв'язків і візуалізації географічних об'єктів безпосередньо залежить від використання сучасного інструментарію.

Вітчизняна географічна освіта постає перед необхідністю органічної інтеграції інновацій у традиційну систему навчання, що водночас створює певні ризики та відкриває нові перспективи для педагогів і учнів. Використання інтелектуальних алгоритмів може суттєво змінити модель вивчення предмета: від забезпечення персоналізації навчання до виникнення загроз, пов'язаних із втратою навичок самостійного мислення та порушенням академічної доброчесності.

Важливим позитивним наслідком впровадження штучного інтелекту в географічну освіту є можливість реалізації персоналізованого навчання, що враховує індивідуальні особливості сприйняття інформації кожним учнем. Спеціалізовані платформи дають змогу аналізувати навчальні результати: якщо учень має труднощі з розумінням формування кліматичних поясів, читанням карт чи визначенням координат, система може запропонувати додаткові пояснення або адаптивні вправи [2, с. 64]. Такий підхід сприяє створенню ситуації успіху, оскільки учні отримують необхідну підтримку без психологічного тиску, а ті, хто швидше опановує матеріал, мають змогу

поглиблювати знання [1, с. 27].

Для вчителя географії штучний інтелект може стати ефективним асистентом, який допомагає зменшити обсяг рутинної роботи та оптимізувати підготовку до уроків. Автоматизація перевірки завдань, аналіз результатів навчання та допомога у створенні планів занять дають змогу зосередитися на організації взаємодії з учнями, дослідницькій діяльності та практичній роботі. Крім того, генеративні технології відкривають можливості для створення візуального контенту: моделей рельєфу, схем, графіків, що підвищує наочність і зацікавленість учнів.

Інтеграція штучного інтелекту в освітній процес також сприяє розвитку критичного мислення та цифрової грамотності. За умови правильної організації навчання учні вчать формулювати запити, аналізувати отриману інформацію та перевіряти її достовірність. Це формує дослідницький підхід і навички роботи з інформацією, що є важливими в сучасному суспільстві.

Водночас існують і суттєві ризики. Однією з головних загроз є формування залежності від технологій, що може призводити до зниження самостійної пізнавальної активності учнів. Легкість отримання готових відповідей провокує порушення академічної доброчесності та негативно впливає на розвиток логічного і просторового мислення [3, с. 250–253]. Учні можуть втрачати навички самостійного аналізу, роботи з картами та встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Іншою проблемою є можливість генерування недостовірної інформації. Оскільки системи штучного інтелекту працюють на основі ймовірнісних алгоритмів, вони можуть допускати помилки: наводити неточні дані, плутати географічні об'єкти чи спотворювати факти. Для учнів, які ще не мають достатнього рівня знань для перевірки інформації, це становить ризик формування хибних уявлень [3, с. 250–253].

Окремої уваги потребують соціально-психологічні аспекти. Надмірне використання цифрових інструментів може обмежувати живе спілкування учнів, знижувати рівень взаємодії в колективі та впливати на розвиток комунікативних навичок. Зменшення ролі вчителя як організатора навчального процесу та заміна живого діалогу взаємодією з цифровими системами може негативно позначатися на формуванні соціальних компетентностей учнів (Мельник, 2023, с. 250–253).

Отже, використання штучного інтелекту в географічній освіті потребує виваженого та методично обґрунтованого підходу. За умови раціонального застосування ці технології можуть підвищити ефективність навчання, сприяти розвитку критичного мислення та пізнавальної активності учнів. Водночас важливо зберігати баланс між використанням цифрових інструментів і традиційними методами навчання, забезпечуючи розвиток самостійності та повноцінної навчальної діяльності учнів.

Список використаних джерел

Коваленко В. В., Мар'єнко М. В. Використання вчителями сервісів штучного інтелекту у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти : метод. рек. Київ : ІЦО НАПН України, 2024. 71 с.

Маркіш-Ковальов Д. С. Використання штучного інтелекту в процесі навчання природничих наук у профільній школі : кваліфікац. робота магістра спец. 014 «Середня освіта» / наук. керівник В. І. Меньяло. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 100 с.

Мельник А. В. Застосування штучного інтелекту в освітньому середовищі: потенціал та виклики // Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (7 квіт. 2023 р.). С. 250–253.

Наукове видання

**Збірник матеріалів
XXIX наукової конференції
здобувачів вищої освіти
факультету історії та географії**

Травень 2026 року

Технічний редактор – О. П. Лахно
Комп'ютерна верстка – О. П. Лахно

*Оригінал-макет підготовлений у
«Творчій майстерні факультету історії та географії»,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003*

✉ **Наша адреса:** вул. Остроградського, 2, Полтава, 36003

Здано в набір 14.05.2026 р.
Підписано до друку 28.05.2026 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 18,6.